T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
TÜRKÇE EĞİTİMİ BİLİM DALI

CEVDET AMETOV'UN *TOPLAR SUSQAN SOÑ* İSİMLİ ESERİ ESASINDA KIRIM TATAR TÜRKÇESİNDE ÖZNE

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Gülşah Merve ERARSLAN TAN

Danışman
Prof. Dr. Arzu Sema ERTANE BAYDAR

TEMMUZ 2023, ERZİNCAN

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

"Cevdet Ametov'un *Toplar Susqan Soñ* İsimli Eseri Esasında Kırım Tatar Türkçesinde Özne **"Yüksek Lisans"** tezim tarafımca incelenmiştir. Buna göre tezimde bilimsel etik ihlali ve intihal olarak nitelendirilebilecek herhangi bir durum olmadığını taahhüt ederim. Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun birbiçimde elde edildiğini; aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi beyan ederim.

Gülşah Merve ERARSLAN TAN

T.C.

ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Ana Bilim Dalı	: Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi
Program Adı	: Tezli Yüksek Lisans
Tez Başlığı	: Cevdet Ametov'un *Toplar Susqan Soñ* İsimli Eseri Esasında Kırım Tatar Türkçesinde Özne

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Ön söz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam 228 sayfalık kısmına ilişkin 17/07/2023 tarihinde ***Turnitin*** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı**:** % 7**'** dir.

Filtrelemeye **alıntılar dahil** edilmiştir. Filtrelemede **yedi (7) kelimeden daha az** örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 17/07/2023

Danışman	**Öğrenci**
Prof. Dr. Arzu Sema ERTANE BAYDAR	Gülşah Merve ERARSLAN TAN

KILAVUZA UYGUNLUK

"Cevdet Ametov'un *Toplar Susqan Soñ* İsimli Eseri Esasında Kırım Tatar Türkçesinde Özne" başlıklı Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan	**Danışman**
Gülşah Merve	Prof. Dr. Arzu Sema
ERARSLAN TAN	ERTANE BAYDAR

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Prof. Dr. Arzu Sema ERTANE BAYDAR danışmanlığında **Gülşah Merve ERARSLAN TAN** tarafından hazırlanan **"Cevdet Ametov'un *Toplar Susqan Soñ* İsimli Eseri Esasında Kırım Tatar Türkçesinde Özne"** adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü **Türkçe Eğitimi Bilim** Dalı'nda **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

17/07/2023

JÜRİ:

Danışman : **Prof. Dr. Arzu Sema ERTANE BAYDAR** (İmza)

Üye : **Prof. Dr. Turgut BAYDAR** (İmza)

Üye : **Doç. Dr. Hasan KARACA** (İmza)

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun …. /…./…… tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

……. /…..…../ ……..…

Prof. Dr. Necdet TOZLU

Enstitü Müdürü

SÖZ BAŞI

Türkiye Türkçesinde, cümlenin ögelerinden biri olan özne üzerine pek çok çalışma yapılmıştır. Fakat bu çalışmaların incelemek üzere ele aldıkları eserlere bakıldığında çok azı Türkiye Türkçesi dışındaki lehçelere aittir. Hazırlanan çalışmalarda farklı Türk lehçelerine ait eserler üzerinde inceleme yapılması, özneyi oluşturan kelime/ kelime gruplarının özelliklerinin belirlenmesine, bu kelime/kelime gruplarının dilin ifade zenginliğine olan katkısının ortaya konulmasına katkı sağlayacaktır. Bu fikirden yola çıkarak *Toplar Susqan Soñ* isimli eserden hareketle Kırım Tatar Türkçesinde özne ve özneyi oluşturan kelime/ kelime gruplarının kullanışları, isim ve fiil cümleleri de göz önünde bulundurularak incelenmiştir.

Bu çalışmada Kırım Tatar Türkçesinde öznenin hangi yolla oluştuğu, hangi kelime/ kelime gruplarının özne olabildiği, isim ve fiil cümlelerindeki özne farklılıkları incelenmiştir. Çalışma "Söz Başı", "Giriş", "Yöntem", "Birinci Bölüm", "İkinci Bölüm", "Üçüncü Bölüm" ve "Sonuç"tan oluşmaktadır.

"Giriş" bölümünde çalışmanın problem durumu, amacı, önemi ve sınırlıkları üzerinde durulmuştur.

"Yöntem" bölümünde çalışmanın modeli, evren ve örneklemi, veri toplama aracı ve veri analizi hakkında bilgi verilmiştir.

Kırım Tatar Türkleri, Kırım Tatar Türkçesi ve Cevdet Ametov'un hayatı, edebî kişiliği ve eserleri ile ilgili verilen bilgilerin ardından "Birinci Bölüm"de Türkiye Türkçesi ve Kırım Tatar Türkçesinde özne ile ilgili kaynaklardan taranan bilgilere yer verilmiştir.

"İkinci Bölüm"de Türkiye Türkçesi ve Kırım Tatar Türkçesi gramerlerinde kelime türleri ve kelime grupları ile ilgili yer alan tanımlar ve açıklamalar yer almaktadır. Kırım Tatar Türkçesi gramerlerinin gerek sayıca az olması gerekse gramerlerde kelime gruplarıyla ilgili detaylı bir bilginin verilmemiş olması çalışmanın bu bölümündeki bilgilerin kısıtlı olmasına neden olmuştur. Kelime grupları konusu Türkiye Türkçesi gramerlerinde oldukça geniş yer tutmasına rağmen ilgili başlıkta yer verilen bilgiler, çalışmanın amacına hizmet etmesi ve faydalı olması düşüncesiyle sınırlı tutulmuştur.

"Üçüncü Bölüm" olan inceleme bölümünde Kırım Tatar edebiyatının önemli isimlerinden biri olan Cevdet Ametov'un *Toplar Susqan Soñ* adlı eserindeki cümleler transkribe edilerek Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Bu cümleler fişleme yöntemiyle incelenmiştir. Cümlelerin öznesi, isim ve fiil cümlelerindeki kullanışına göre tasnif edilmiştir. Çalışmada yer verilen örneklerin yanındaki ilk numara sayfa sayısını, ikincisi ise paragrafı göstermektedir. Cümlenin öznesi koyu olarak belirtilmiştir. Metin günümüz alfabesine aktarılırken Kırım Tatar Türkçesinin yazım esasına bağlı kalınmıştır.

Özneyi oluşturan kelime/ kelime grupları ve özellikleri Türkiye Türkçesi ile büyük ölçüde benzerlik göstermekle beraber bu kelime/ kelime gruplarının şekil ve kullanış bakımından ayrılan yönleri "Sonuç" bölümünde ele alınmıştır. Ayrıca "Sonuç" bölümünde çalışmanın genel bir değerlendirmesine, öznenin Kırım-Tatar Türkçesinde hangi özelliklere sahip olduğuna ve kullanışlarına ilişkin örnek ve açıklamalara da yer verilmiştir.

Çalışmanın "Kaynakça" bölümünde eserin oluşturulmasında gerek doğrudan bilgi aktarımı için gerek yöntem olarak başvurulan eserler sıralanmıştır.

Çalışmam süresince bana rehberlik ederek yoluma ışık tutan, Türk diline olan bakış açımı zenginleştiren ve derinleştiren, öğretmenlik mesleğinde daha verimli olmamı sağlayan kıymetli danışman hocam Sayın Prof. Dr. Arzu Sema ERTANE BAYDAR' a sabrı ve ilgisi için ve yine çalışmam boyunca benden emeğini ve bilgisini esirgemeyen kıymetli hocam Sayın Prof. Dr. Turgut BAYDAR'a, her zaman bana inanan aileme ve daimi destekçim eşim Muharrem TAN'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Gülşah Merve ERARSLAN TAN

Erzincan, 17 Temmuz 2023

CEVDET AMETOV'UN *TOPLAR SUSQAN SOÑ* İSİMLİ ESERİ ESASINDA KIRIM TATAR TÜRKÇESİNDE ÖZNE

Gülşah Merve ERARSLAN TAN

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi, Temmuz 2023
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Arzu Sema ERTANE BAYDAR

ÖZET

Cümlenin ögelerinden biri olan özne, Türkiye Türkçesinde ve Kırım Tatar Türkçesinde üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. Öznenin ele alındığı bu çalışmada Kırım Tatar Türkçesinde öznelerin nasıl oluştuğu, hangi kelime/kelime gruplarının özne olabildiği, isim ve fiil cümlelerinde özne farklılıklarının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Kırım Tatar edebiyatı yazarlarından Cevdet Ametov'un *Toplar Susqan Soñ* adlı eserindeki cümlelerin özneleri taranıp isim ve fiil cümlelerine göre tasnif edilmiştir. Eserdeki cümleler önce transkribe edilip sonrasında Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Böylece öznenin Kırım Tatar Türkçesinde kullanış özellikleri belirlenmiştir.

Bu çalışma "Söz Başı", "Giriş", Yöntem", "Birinci Bölüm", "İkinci Bölüm", "Üçüncü Bölüm" ve "Sonuç" tan oluşmaktadır.

Çalışmanın sonunda, doğrudan ya da dolaylı olarak faydalanılan eserlerin yer aldığı "Kaynakça" bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Özne, Kırım Tatar Türkçesi, Cevdet Ametov.

THE SUBJECT OF CRIMEAN TATAR TURKISH IN THE BOOK *TOPLAR SUSQAN SOÑ* BY CEVDET AMETOV

Gülşah Merve ERARSLAN TAN

Erzincan Binali Yıldırım University,

Graduate School of Social Sciences

Master's Thesis, July 2023

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Arzu Sema ERTANE BAYDAR

ABSTRACT

The subject, which is one of the elements of the sentence, is an important issue that needs to be emphasized in Turkey Turkish and Crimean Tatar Turkish. In this study, in which the subject is discussed, it is aimed to determine how subjects are formed in Crimean Tatar Turkish, which word / word groups can be subjects, and subject differences in noun and verb sentences. In accordance with this purpose, the subjects of the sentences in the work called Toplar Susqan Soñ by Cevdet Ametov, one of the writers of Crimean Tatar literature, were scanned and sorted out according to noun and verb sentences. The sentences in the work were first transcribed and then transferred to Turkey Turkish. Thus, the usage characteristics of the subject in Crimean Tatar Turkish were determined.

This study consists of "Beginning", "Introduction", "Method", "Part One", "Part Two", "Part Three" and "Conclusion".

At the end of the study, there is "References", which includes the works that are directly or indirectly used.

Key Words: The subject, Crimean Tatar Turkish, Cevdet Ametov.

İÇİNDEKİLER

CEVDET AMETOV'UN *TOPLAR SUSQAN SOÑ* İSİMLİ ESERİ ESASINDA KIRIM TATAR TÜRKÇESİNDE ÖZNE

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....i

TEZ ÖZGÜNLÜK SAYFASI. ii

KILAVUZA UYGUNLUK iii

KABUL VE ONAY TUTANAĞI iv

SÖZ BAŞI v

ÖZET vii

ABSTRACT..... viii

İÇİNDEKİLER.....ix

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ..... xii

GİRİŞ.....1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE VE KIRIM TATAR TÜRKÇESİNDE ÖZNE

1.1. Türkiye Türkçesinde Özne 12

1.1.1. Öznenin Özellikleri.....16

1.1.2. Özne Türleri.....17

1.1.3. Özne Yüklem Uyumu 19

1.2. Kırım Tatar Türkçesinde Özne 20

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE VE KIRIM TATAR TÜRKÇESİNDE KELİME GRUPLARI

2.1. Türkiye Türkçesinde Kelime Grupları 26
2.1.1. İsim Tamlamaları 35
2.1.2. Sıfat Tamlaması 43
2.1.3. Sıfat - Fiil Grubu 46
2.1.4. Zarf – Fiil Grubu 48
2.1.5. İsim -Fiil Grubu 50
2.1.6. Ünlem Grubu 52
2.1.7. Birleşik İsim Grubu 53
2.1.8. Zarf Grubu 54
2.1.9. Edat Grubu 55
2.1.10. Ünvan Grubu 57
2.1.11. Birleşik Fiil Grubu 58
2.1.12. Tekrar Grubu 61
2.1.13. Bağlama Grubu 64
2.1.14. Sayı Grubu 65
2.1.15. Kısaltma Grupları 66
2.2. Kırım Tatar Türkçesinde Kelime Grupları 68
2.2.1. İsim…….. 73
2.2.2. Sıfat……..... 75
2.2.3. Sıfatfiil……. 78
2.2.4. Alfiil…… 79
2.2.5. İsimfiil……. 79
2.2.6. Koşma Haber 80
2.2.7. Bağlayıcılar 82
2.2.8. Münasebetçiler 83
2.2.9. Zarf Birikmeleri 84

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNCELEME

3.1. Fiil Cümlelerinde Özne 85
3.1.1. İsim…… 85
3.1.2. İsim Tamlaması 124
3.1.3. Sıfat Tamlaması 140
3.1.4. Zamir……. 155
3.1.5. Fiilimsi……. 195
3.1.6. Fiilimsi Grubu 196
3.1.7. Birleşik İsim Grubunun Özne Olması 200
3.1.8. Ünvan Grubu 202
3.1.9. Tekrar Grubu 204
3.1.10. Bağlama Grubu 205
3.1.11. Kısaltma Grubu 206
3.2. İsim Cümlelerinde Özne 206
3.2.1. İsim…… 206
3.2.2. İsim Tamlaması 208
3.2.3. Sıfat Tamlaması 212
3.2.4. Zamir…….. 217
3.2.5. Fiilimsi……. 220
3.2.6. Fiilimsi Grubu 221
3.2.7. Ünvan Grubu 223
3.2.8. Bağlama Grubu 224

SONUÇ 225

KAYNAKÇA 229

ÖZ GEÇMİŞ 232

SİMGELER ve KISALTMALAR LİSTESİ

ABBE **:** Anamnen Baar Bekley Edik

CQD **:** Cedvelge Qoulmağan Ders

EA **:** Eftade Ala

EvA **:** Evlat Asretliği

EY **:** Egri Yoldan

F **:** Fidanlar

İA **:** İlki Adım

MÇ **:** Manolya Çeçeği

TSS **:** Toplar Susqan Soñ

YBBK : Yaşlıq Başqa Bir Kele

GİRİŞ

Bu bölümde çalışmanın problem durumu, amacı, önemi ve sınırlılıkları hakkında bilgi verilmiştir.

1. Problem Durumu

Türk dilinin Kuzeybatı lehçelerinden biri olan Kırım Tatar Türkçesinde özne, müpteda terimiyle karşılanmakta ve cümlenin baş azalarından biri olarak değerlendirilmektedir.

Cümlede yüklemin isim ya da fiil olmasına göre, olanı veya yapanı gösteren özne, kelime/ kelime grubu şeklinde oluşabilmektedir. En az iki kelimenin anlamsal açıdan bütünlük oluşturmasıyla meydana gelen, cümlede tek bir kelime gibi vazife gören kelime grupları; dilin ifade zenginliğini, anlatım derinliğini göstermesi açısından oldukça önemli bir yapıdır.

Cevdet Ametov'un *Toplar Susqan Soñ* isimli eserindeki öznelerin incelendiği bu tez çalışmasında problem cümlesi *Toplar Susqan Soñ* isimli eserde özneler nasıl oluşmuştur?" şeklinde belirlenmiştir. Çalışmada şu alt problemlere cevap aranmıştır:

Hangi kelime/kelime grupları özne olabilmektedir?

İsim ve fiil cümlelerinde özne farklılıkları nelerdir?

2. Amaç

Bu çalışmanın amacı, Kırımlı şair ve yazar Cevdet Ametov'un *Toplar Susqan Soñ* isimli eseri üzerinde inceleme yaparak Kırım Tatar Türkçesinde özneyi ve özneyi oluşturan kelime / kelime gruplarını belirlemektir.

3. Önem

Türkiye'de özne konusu üzerine yapılmış pek çok çalışma mevcuttur. Fakat bu tez çalışmalarının incelemek üzere ele aldıkları eserlere bakıldığında çok azında Türkiye Türkçesi dışındaki lehçelere ait metinlere rastlanmaktadır. Hazırlanan çalışmalarda farklı Türk lehçelerine ait eserler üzerinde inceleme yapılması, özneyi oluşturan kelime/ kelime gruplarının özelliklerinin belirlenmesine, bu kelime/ kelime gruplarının dilin ifade zenginliğine olan katkısının ortaya konulmasına büyük oranda katkı sağlayacaktır. Bu fikirden yola çıkarak *Toplar Susqan Soñ* isimli eserden hareketle Kırım Tatar

Türkçesinde özne ve özneyi oluşturan kelime / kelime gruplarının kullanışları ile ilgili detaylı bir inceleme ortaya konmak istendi.

4. Sınırlılıklar

Çalışma, Cevdet Ametov'un *Toplar Susqan Soñ* adlı eserindeki özne ve özneyi oluşturan kelime / kelime grupları ile sınırlıdır.

YÖNTEM

Bu bölümde çalışmanın modeli, örneklemi, veri toplama aracı, verilerin toplanması ve analizi hakkında bilgi verilmiştir.

1. Çalışmanın Modeli

Kırım Tatar Türkçesinde özneyi oluşturan kelime ve kelime gruplarını belirlemeyi amaçlayan bu çalışmada, betimsel yöntemin genel tarama modeli kullanılmıştır.

Genel tarama modelleri, çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varma amacı ile evrenin tümü veya ondan alınacak bir grup, örnek ya da örneklem üzerinde yapılan tarama düzenlemeleridir (Bailey, 1982). Bu tür modellerde evreni temsil yeteneğine sahip bir örneklem grubu alınarak bu grup üzerinde çalışılır ve sonuçlar evrene genellenir (Kıncal, 2013).

2. Evren ve Örneklem

Çalışmanın evrenini Kırımlı şair ve yazar Cevdet Ametov'un eserleri, örneklemini ise 1976 Taşkent basımlı *Toplar Susqan Soñ* adlı eseri oluşturmaktadır.

3. Veri Toplama Aracı

Çalışmada amaca uygun verilerin toplanması için belgesel tarama tekniğinin genel tarama türü kullanılmıştır.

Belgesel tarama olarak da bilinen belge analizinde, var olan kayıt ve belgeler incelenerek veri elde edilmektedir. Belge analizi, belli bir amaca dönük olarak kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme işlemlerini kapsamaktadır (Karasar, 2005). Bu süreç ayrıca, araştırılması hedeflenen olgu ya da olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin incelenmesi olarak da tanımlanmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2013). Aynı zamanda resmi ya da özel kayıtların toplanması, sistematik olarak

incelenmesi ve değerlendirilmesidir (Ekiz, 2015). Kısacası, araştırma konusu hakkında diğer kişi ya da kurumlar tarafından yazılmış, hazırlanmış ya da yaratılmış çeşitli yazı, belge, yapım veya kalıntının toplanması ve incelenmesi belge analizi olarak kabul edilmektedir (Seyidoğlu, 2016).

Genel tarama ise hemen her araştırmada izlenen alan yazın ya da literatür taraması olarak bilinen bir taramadır (Kıncal, 2013).

4. Veri Analizi

Türkiye Türkçesi ve Kırım Tatar Türkçesinde özne ve kelime grupları üzerine kapsamlı bir literatür taraması yapıldıktan sonra konu ile ilgili önemli noktalar not edilmiştir.

Cevdet Ametov'un *Toplar Susqan Soñ* adlı eserinin Kiril harflerinden Latin harflerine aktarımı yapılmış ardından eserdeki cümleler özneyi oluşturan kelime ve kelime grupları bakımından taranmıştır. Yapılan tarama sonucunda cümlelerde özneyi oluşturan kelime/kelime grupları başlıklar hâlinde sınıflandırılmıştır.

A. KIRIM TATAR TÜRKLERİ

Karadeniz'in kuzeyinde, Ukrayna devletinin sınırlarında yer alan, önemli coğrafi konuma sahip bir yer olan Kırım yarımadası tarım alanlarının çokluğu, ikliminin güzelliği, liman kenti olması ve önemli ticaret yollarının geçiş merkezinde bulunması dolayısıyla tarih boyunca pek çok uygarlığın yerleşim yerlerinden biri olmuştur (Uslu,2020, s. 3). Kırım'ın önemli geçiş noktasında yer alması, farklı milletler, farklı kültürler ve farklı dillerin bir arada yaşadığı bir merkez olmasını sağlamıştır (Özkan, 2008, s. 525). Tüm bu çeşitliliğe ve farklı uygarlıkların varlığına rağmen Türk varlığının yanı sıra Türk dili ve kültürü de Kırım'da devamlılığını sağlamayı başarmıştır.

Yerli halkı Türk ve Müslüman Kırım Tatarlarından oluşan Kırım'da, Türklerin varlığını milattan önce sekizinci yüzyıldan itibaren başlatmanın mümkün olduğunu söyleyen Zekeriya Karadavut, Kırım'ın milattan sonra altıncı yüzyılda Orta Asya'dan gelen göçlerin baskısı sonucu güneye inen Bulgar Türklerine vatan olduğunu ifade eder (Karadavut, 2013, s. 3).

Daha sonra Hazar Türklerinin egemenliğine giren Kırım'a, ana kara bağlantısından dolayı Yeşil Ada da denmiştir (Uslu, 2020, s. 4).

1223 yılında Kırım'ı yönetmeye başlayan Cengiz Han İmparatorluğunun parçalanmasından sonra Altın Ordu İmparatorluğu kurulmuş ve böylece Kırım Türkleşmeye başlayarak etnik, dinî ve siyasi kimliğini kazanmıştır (Karadavut, 2013, s. 4).

Veraset sistemi ve Timur'un baskıları sonucu Altın Ordu İmparatorluğunun parçalanmasıyla Kırım'da çok sayıda beylikler kurulmuş olup kurulan beyliklerden biri de Kırım Hanlığı adını taşımaktadır (Gökbilgin, 1973, s. 2).

1439 yılında bağımsız bir hanlık olan Kırım, 1478 yılında Mengli Giray zamanında Osmanlı himayesine girmiş ve böylece Kırım ve çevresi tam bir Türk bölgesi haline gelmiştir (Özkan, 2008, s. 525).

Kelime manası "kale, istihkâm" olan Kırım (Özkan, 2008, s. 526), on beşinci yüzyıldan itibaren tam bir Osmanlı kalesi olarak görev yapmıştır.

1774 yılında Osmanlı ve Rusya arasında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Osmanlı'nın Kırım üzerindeki himayesi son bulmuştur (Kırımlı, 2010, s. 5).

Osmanlı himayesinde iken barış ve huzurun hakim olduğu Kırım, 1783 yılında Rusya'nın işgaline maruz kalmıştır. Kırım Tatarlarının, dine bağlılıklarının yüksek

olması dolayısıyla Rusların ilk hedef aldığı şey Tatar halkının dini olmuştur. Kırım topraklarında cami ve medreseler kısa sürede kapatılmış (Bekir, 1999, s. 19) aynı zamanda Kırım topraklarında yaşayan köylülerin ikamet ettiği bölgelerin adları değiştirilmiş, bunların yerine Yunanca ve Rusça isimler verilmiştir.

Rusya'nın uyguladığı baskı politikaları sonucu göç etmeye başlayan Kırım Tatar Türkleri, öz vatanlarını terk edip o dönemde Türk hakimiyetinde olan Balkanlar'a ve Anadolu'ya yerleşmişlerdir (Bakırcı, 2010, s. 7). Boşalan Türk köylerine Rus, Ukrayn, Yahudi, Alman gibi çeşitli milletten insanın yerleştirilmesiyle bölgedeki Türk nüfusu gittikçe azalmıştır (Özkan, 2008, s. 526).

Kırım Tatarları 1783- 1883 arasındaki yüz yıllık devirde Rusya'nın uyguladığı ağır ve baskıcı politikalarla çok eziyet çekmişlerdir. Ümitsizliğin hüküm sürdüğü bu dönemde İsmail Gaspralı'nın ortaya çıkışı bu kötü gidişatı değiştirmiştir (Kırımlı, 2010, s. 38). Halkının içinde bulunduğu durumdan son derece üzüntü duyan Gaspralı; halkını bilinçlendirmek, kültürlerinin, dillerinin korunmasını ve devam etmesini sağlamak amacıyla Kırım'da neşredilen ilk Tatar gazetesi olan Tercüman gazetesinin yayınlanmasına öncülük etmiştir. "Dilde, Fikirde, İşte Birlik!" düşüncesiyle hem eğitim hem de kültür alanında önemli adımlar atan Gaspralı, bütün Türklerin her alanda bir olmasını ve kuvvetlenmesini savunmuştur (Ülküsal, 1980, ss. 147-148).

1914 yılında Birinci Dünya Savaşının çıkması ve 1917 yılında Rusya'da ihtilal olması dolayısıyla, Kırım halkı tarafından bir kurultay oluşturulmuş, 26 Mart 1917 tarihinde Numan Çelebi Cihan'ın başkanlığında Kırım Halk Cumhuriyeti ilan edilip Kırım Millî Hükümeti kurulmuştur. Kırım'ın statüsünün "Kırım Kırımlılarındır." prensibine göre belirlenmesi gerektiği belirtilmiş ancak bu düşünce gerçekleşemeden Sovyetler Birliği, Kırım Halk Cumhuriyetini ortadan kaldırıp birçok Kırım Tatarını öldürmüş, aydınlarını da sürgüne göndermiştir. Böylece Kırım Tatarları kısa bir zaman için kazandıkları bağımsızlıklarını tekrar kaybetmişlerdir (Kırımlı,2010, s. 250).

Kırım, 1941-1944 yıllarında İkinci Dünya Savaşında Alman işgaline uğramış olmasına rağmen savaş bitiminde Almanlarla işbirliği yaptıkları gerekçesiyle Sovyet yönetimi tarafından vatan haini ilan edilen Kırım Tatarları, 18 Mayıs 1944 gecesi oldukça uygunsuz şartlarda Sibirya, Özbekistan başta olmak üzere çeşitli yerlere sürgün edilmişlerdir. Bu soykırım niteliğindeki sürgünde Kırım topraklarında neredeyse tek

Türk bırakılmamıştır (Uslu, 2020, s. 15). Sürgünü yaşayanlardan biri olan 1921 doğumlu Ayşe Şerife'nin anlattıkları, vahşeti gözler önüne sermektedir:

> *(...) Sürgün sırasında 24 yaşındaydım. Sabah saat 05.00 sıraları idi. Evde babam, anam ve üç kardeşim uykuda idik. Kapının kırılırcasına vurulması ile yatağımızdan fırladık. Kapımıza gelen Rus askerleri, 15 dakika içinde köy mezarlığında toplanmamızı, çıkmayanların evlerinde öldürüleceğini söyledi. Ne yapacağımızı şaşırdık. Yanımıza bir şey almadık, çünkü niçin toplandığımız bilmiyorduk. İhtiyar hasta ninemi babam ve 18 yaşındaki kardeşim Seyit beraberce kaldırdılar. Askerin biri kapıları kilitleyip evimizin anahtarlarını cebine attı. Köy mezarlığı ana-baba günü, kucaklaşanlar, ağlayanlar, bağrışanlar. Akrabalarımızdan Murtaza ağam bizleri bu vatandan atacaklar, yanınıza yiyecek bir şeyler alın dedi. Gece mezarlıkta geceledik. Babam karanlıkta gidip ahırımızdan iki oğlak kesip getirdi. Biraz da buğday unu almış, kardeşim de ona yardım etmişti. Ertesi sabah Bizleri kamyonlara hayvan sürüsü gibi yüklediler. Kefe şehrindeki istasyona getirdiler, kara trenler hayvan taşıyan vagonlarıyla bizleri beklemekteydi. Birbirimizden ayrılmamaya çalıştık, elimizi sımsıkı kenetledik. Aynı vagona bindik ancak teyzem 5 çocuk ve 2 küçük ikizi ile başka vagona düştü. Kocası da yoktu. Vagon kapıları kapandı, sürgülerdi hatta çivilendi, kara günlerimiz başladı. Hangi yöne, hangi memlekete gittiğimizi bilmiyoruz, sâdece sürgün edildiğimizi artık biliyoruz. Yol boyunca vagon kapıları 2-3 günde 1 kere pisliklerimizi dökmek için açıldı. Yol boyunca açlık, susuzluk ve hastalıktan çok kişi öldü. Yolculuğun başında çok kalabalık olan vagonlar normale döndü. 12 gün süren yolculuğu kayıp vermeden babamın getirdiği yiyecekler sayesinde tamamladık. Tren Semerkant'ta durdu, Katakunganda bizi indirdiler. 12 km. uzaktaki Karadere'ye yine kamyonlarla götürüp boşalttılar. Karadere köyünün meydanında câmi önünde mal gibi bizi beklettiler. Salhozlardan, çiftliklerden gelen öküz arabalı Özbekler, bizleri kadınları bindirip, erkekleri yürütüp götürdüler. Köylülerimiz, tanıdıklarımız birbirimizden ağlaşıp ayrıldık. (...)* (Ayhün, 2015, s. 100)

1954 yılında Rusya tarafından Ukrayna'ya hediye edilen Kırım'da Türk varlığının, kültürünün izlerinin tamamen silinmesi için her türlü faaliyet yapılmıştır.

Yıllarca öz vatanlarından uzakta sürgün hayatı yaşayan Kırım Tatarları 1957 yılından itibaren yurtlarına dönmek için çeşitli çalışmalar yapmışlardır. 5 Eylül 1967'de Sovyet hükümetinin Kırım Tatarlarına haksızlık edildiğini kabul etmesiyle yurda dönüş

çalışmalarına hız verilmiş (Kayıhan, 1990, s. 42), Kırım Tatar Milli Hareketi adında bir komisyon kurulmuş ve başkanlığına da Mustafa Abdülcemil Kırımoğlu getirilmiştir. Onun öncülüğünde yurda dönüş mücadelesi veren Kırım Tatarları yıllar önce sürüldükleri vatanlarına geri dönmeye başlamışlardır (Yüksel, 2007, s. 813). Vatanlarına geri dönmeyi başaran Kırım Tatarları, bu sefer de yerleşim, işsizlik gibi çeşitli sıkıntılarla karşılaşmışlardır.

1991 yılında ise Sovyetler Birliğinin dağılması ile Kırım, Ukrayna'ya bağlı cumhuriyet olmuştur. Sürgünün ellinci yılında 1994'te Ukrayna ve Kırım Cumhuriyeti tarafından 18 Mayıs yas günü ilan edilmiştir (Ok, 2019, s. 7).

2014 yılında Rusya Kırım'ı tekrar işgal etmiştir.

B. KIRIM TATAR TÜRKÇESİ

Dilleri coğrafi açıdan sınıflandıran Türkologlara göre Kuzey Türkçesi grubunda, fonetik değişimleri esas alan sınıflandırmaya göre ise tav grubunda yer alan Kırım Tatar Türkçesi; ana unsurlarını Kıpçak Türkçesinden alan, Ural-Altay dil grubuna mensup Türk dilidir (Yüksel, 1989, s. 82).

Sistemli olarak araştırılmasına ilk defa Sovyetler döneminde başlanan Kırım Tatar Türkçesi; Yalıboyu, Ortayolaq (Bahçesaray) ve Çöl (Kuzey) olmak üzere üç ağızdan oluşmakta olup bunlardan Ortayolaq ağzı resmi yazı dili olarak seçilmiştir (Yüksel, 2007, s. 815).

Kırım'da Türk kültürünün ve dilinin baskın duruma gelmesinde Kuman Kıpçak Türkleri etkili olmuş ve bu bölge uzun süre boyunca Deşt-i Kıpçak olarak anılmıştır. Bundan dolayı Kırım'da kaleme alınmış ilk Türkçe eserin Kıpçak Türkçesiyle oluşturulmuş Yusuf ile Zeliha hikayesi olduğu belirtilmiştir (Özkan, 2008, s. 525).

Günümüzdeki Kırım Türklerinin soy itibariyle Kıpçak ve Oğuz boylarına dayanması sonucu Kırım Tatar Türkçesi; Kıpçak dili özelliklerinin yanı sıra ses özellikleri ve kelime hazinesi yönüyle Oğuz dili özelliklerini de bünyesinde taşımaktadır. Bu ikiliğin oluşmasında Altın Ordu İmparatorluğunun parçalanması sonucu kurulan Kırım Hanlığının, on beşinci yüzyılda Osmanlı himayesine girmesi etkili olmuştur. Mengli Giray'ın, Fatih Sultan Mehmet ile anlaşması sonucu Kırım'ın Osmanlı'ya bağlanmasıyla İstanbul Türkçesinin edebi ve hatta resmî dil haline geldiği görülmüştür (Yüksel, 2007, s. 814). Bütünüyle Osmanlı etkisi altına giren Kırım Türk edebiyatı 400 yıla yakın bir zaman boyunca en güzel divan şiiri örneklerini vermiştir (Özkan, 2008, s. 526).

1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşmasıyla Osmanlı himayesinden çıkan Kırım, 1783 yılında Rusya tarafından işgal edilmiştir. Bu işgal neticesinde Kırım Türkçesi, 1883 yılına kadar karanlık bir dönem geçirmiştir. Milli edebiyatın yapılmasının engellendiği bu zaman diliminde çok az sayıda eser verilmiş olup bu eserlerden biri olan Kırım Türkçe- Rusça konuşma kitabında da İstanbul Türkçesi kullanılmıştır (Yüksel, 2007, s. 814). "Dilde, fikirde, işte birlik" fikriyle 22 Nisan 1883 tarihinde çıkardığı Tercüman gazetesinde İsmail Gaspralı da İstanbul Türkçesini kullanmıştır (Özkan, 2008, s. 531).

1905 yılındaki Meşrutiyet devriminden sonra Kırımlı aydınların, eğitim gördükleri okula veya yetiştikleri çevreye göre dil kullanışlarının farklılaştığı görülmüştür. Rus okullarında eğitim gören aydınlar Rus sanatçılarını taklit ederek Kırım Türkçesiyle eserler verirken İstanbul'da eğitim görenler ise şiirlerinde Kırım Türkçesini, makalelerinde İstanbul Türkçesini kullanmayı tercih etmişlerdir (Özkan, 2008, s. 532).

1917 devrimiyle birlikte Kırım'ın Türkiye ile bağlantısı kesilmiş ve Stalin'in zulmüne uğrayan, eserlerini Kırım Türkçesiyle yazan yazar ve şairlerin sürgün edilmesi veya suikastla öldürülmeleri sonucu Kırım Tatar edebiyatı durgunluk sürecine girmiştir (Özkan, 2008, s. 532).

Bazı problemlere rağmen 1944 yılındaki sürgüne kadar Kırım Tatar Türkçesi, Kırım'ın ikinci resmî dili olduğu için hem eğitim alanında hem de kültürel alanda oldukça etkilidir ancak 1944 yılındaki sürgün sonrasında bu dil, Kazan Tatar Türkçesinin ağzı gibi gösterilmeye çalışılmış, dilin kullanılması, bu dille eserler verilmesi yasaklanmıştır (Özkan, 2008, s. 532).

1950 yılından itibaren Kırım Tatar Türkçesini ve edebiyatını canlandırmak amacıyla pek çok çalışma yapılmıştır. 1965 yılına kadar ana dilleriyle eğitim yapamayan Kırım Tatar Türkleri, 1967 yılında haksız yere sürgün edildiklerinin kabul edilmesi ve Özbekistan'da Tatar Dili ve Edebiyatı bölümünün açılmasıyla okullarda Kırım Tatar Türkçesinin öğretimine yeniden başlamışlardır (Özkan, 2008, s. 535).

Kırım Türkçesinin yazı dilinde Hanlık döneminden 1928 yılına kadar diğer Türk dillerinde olduğu gibi Arap alfabesi kullanılmıştır.

1929 yılında hükümetin baskısıyla Kiril ve Latin harflerinin karışımından oluşan 31 harfli Latin alfabesine geçiş yapılmış ve bu alfabe ile ders kitabı olarak kullanılan Kırım Türkçesi gramerleri de basılmıştır.

1938 yılında Stalin'in baskısı sonucu Kiril alfabesi kullanılmaya başlanmıştır. Otuz beş harf ve iki belirtme işaretinin olduğu bu alfabede, harflerin yirmi beş tanesi ünsüz, on tanesi de ünlü sesleri göstermektedir (Yüksel, 2007, s. 816).

1991 yılında Latin harflerinin kullanılmasına karar verilmişse de bu karar uygulanamamıştır. Günümüzde ise Kırım'da Latin ve Kiril alfabeleri birlikte kullanılmaktadır.

C. CEVDET AMETOV'UN HAYATI, ESERLERİ VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Cevdet Ametov'un hayatı, eserleri ve edebî kişiliği hakkında bilgi verilen bu bölümde, Uriye Edemova'nın "Cenk Mevzusını Esaslandırğan Edip" başlıklı yazısından ve Zakir Qurtnezir'in "Qırımtatar Edipleri" adlı eserinden yararlanılmıştır (Ametov, 2019, ss. 4-8), (Qurtnezir, 2000, ss. 150-151).

1917 senesi Kırım'ın en güzel yerlerinden biri olan Limena köyünde dünyaya gelen Cevdet Ametov, önce kendi köyündeki mektepte, sonra Yalta'da okumuştur. Ortaokulu bitirdikten sonra Kırım Pedagoji Enstitüsünün Kırım Tatar Dili ve Edebiyatı bölümüne giren Ametov; Alim Fetislâmov, Asan İslâmov, Rayme Müllina gibi tanınmış muallimlerden tahsil görmüştür. Bu bölümü bitirir bitirmez savaş felaketi başladığı için diğer diplomalı gençler gibi o da cenk meydanlarına gitmiştir.

Gençlerin tatlı hayallerinin, ümitlerinin yok edilip bunun yerini düşman tanklarının hücumlarıyla birlikte uykusuzluğun, ölüm dehşetinin, azapların işgal ettiği o ateşler içinden kurtulup sağ kalan Cevdet Ametov, Andijan şehrinde maarif sahasında çalıştıktan sonra Taşkent'te uzun yıllar yazarlık yapmıştır. 1993 yılında Ukrayna Yazıcıları Birliğine kabul edilen yazar, 1995'te Akmescit şehrinde vefat edip, Abdal mezarlığında defnedilmiştir.

Ulu Vatan Cengi (2. Dünya Savaşı) hakkında pek çok eser yazıldığını, Kırım Tatar edebiyatında da bu mevzuya müracaat edenlerin pek çok olduğunu söyleyen Uriye Edemova, bunların arasında Cevdet Ametov'un eserlerinin ayrı bir yeri olduğunu belirtmiştir.

Savaşın başından sonuna kadar ateşli meydanlar içinde bulunan Cevdet Ametov, bu durumu elbette eserlerine de yansıtmıştır. Yazar, savaş yıllarının ağır etkilerini çok yıllar unutamamış ve bu etki altında pek çok eser yazmıştır. "*Cedvelge Qoyulmagan Ders", "Erılganlar Açqanda", "Toplar Susqan Soñ", "Fidanlar", "Bizim Nesil", "Otuz Yıldan Soñ",* "*Uzaq Keçmişten Saqlanıp Kelgen Mektuplar*", gibi yazdığı pek çok eserde iki ana konu vardır: sevgi ve cenk. Hangi konuda yazarsa yazsın konu mutlaka cenk mevzusuna varmaktadır. Yazarın "*Ateş Başında*" hikayesinin baş kahramanı Eyüp, cenk meydanında yaralandığını şöyle anlatmaktadır: "1941 yılının eylülünde bizim bölgede çok dehşetli çarpışma oldu. Düşman bizi top ateşine tuttu.

Birden yakıcı bir yel beni havaya top gibi kaldırıp attı. Her yeri karanlık ve sakinlik kapladı. Ben kendime bir hastanede geldim.” Bu sahnenin böyle açık, tesirli, akıldan çıkmayacak şekilde tasvir edilmesinde yazarın savaşta bizzat yer alması etkili olmuştur.

Savaşın bitmesinden sonra Ametov, öz vatanına değil, Kırım halkının sürgün edildiği yere dönmüştür. Lenin Bayrağı gazetesinde şiir ve hikayeleri basılan yazarın, 1967 senesinde açılan Gafur Gulam Adına Edebiyat ve Sanat dergisinde de eserlerine yer verilmiştir.

Edebiyat hayatına nazım eserler yazmakla başlamış olsa da şiirlerini ömrünün sonuna kadar toplayıp bir araya getirmeyen Ametov’un bazı şiirleri, Kırımlı müzisyenler tarafından icra edilmiştir.

Cevdet Ametov’un eserleri okunduğunda başta basit, sade bir dille yazılmış gibi görünse de sonradan dikkat edildiğinde bu basitlik ve sadelikte yüksek bir sanat ve derin bir felsefi düşünce olduğu görülmektedir. Bu da yazarın yüksek bir sanat anlayışına sahip olduğunun ispatı niteliğindedir.

Yazarın eserlerinde benzetmeler de çok belirgin bir şekilde yapılmıştır. “ O birden dizleri üstüne düşüp dibinden kesilmiş ağaç gibi yere serildi.” , “O başını kaldırıp şişe camını andıran gözleriyle bana baktı.”(*Uzaq Keçmişten Saqlanıp Qalğan Mektüpler*) , “Gazı biten lamba gibi sönüp kaldı.”(*Anamnen Baar Bekley Edik*), cümlelerinde de görüldüğü üzere yapılan bu benzetmeler eserin derinliğini, etkisini artırmaktadır.

Onun eserlerine soğuk, ayaz bir günde denizden esen ılık hafif bir rüzgar gibi canlılık hakikatinin sindiğini ifade eden Uriye Edemova; bazı insanların Cevdet Ametov’un eserlerini, insanın yüreğini ezen, acıklı eserler olduğu yönünde eleştirirken bazılarının ise bunun tam aksine eserlerin yüksek bir iyimserlikle beslendiği, büyük bir umut aşıladığı düşüncesinde olduğunu söylemiştir. Eserleri:

Ateş Başında (1972)

Toplar Susqan Soñ (1976)

Erılganlar Açkanda (1980)

Abdul Teyfuq (1983)

Qurşunnen Toqtatılgan Yır(1987)

BİRİNCİ BÖLÜM
TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE VE KIRIM TATAR TÜRKÇESİNDE ÖZNE

1.1. Türkiye Türkçesinde Özne

Türkçede kelimelerin cümle oluşturmasının yani yargı bildirir hâle gelmesinin koşulu; kelime fiilse kip/zaman eki ve şahıs eki, kelime isimse i- fiilinin üzerine kip/zaman eki ve şahıs eki almasıdır (Baydar, 2017, s. 306). Bu şart sağlanmadan Türkçede çekimli fiilden, yargıdan veya cümleden bahsedilmesi mümkün değildir. Yargının oluşabilmesi için, cümlede kelime veya kelime grubu şeklinde yer alsın yahut almasın mutlaka öznenin bulunmasının gerekmesi Türkçenin istisnası olmayan durumlarından biridir (Baydar, 2017, s. 306).

"Eyleyen olmasaydı eylem olmazdı." sözünden anlaşılacağı üzere özne konusu Türkçenin söz diziminde önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu konu üzerine pek çok dilbilimci görüşünü bildirmiştir. Dil bilgisi kitaplarında verilen bilgiler, yapılan tahliller, ileri sürülen görüşler incelendiğinde cümlenin bir unsuru olan özne konusunda araştırmacıların farklı görüşlere sahip olduğu görülmektedir. Öznenin tanımı konusunda birlik sağlayan araştırmacılar, özne türleri konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

Dilbilimcilerin özne tanımları şu şekildedir:

Türk Dilbilgisi adlı eserinde özneyi "fail" kavramıyla karşılayan Muharrem Ergin; fiili yapan veya olan unsur olan failin, fiile en yakın, fiilden ayrılmayan cümle unsuru olduğunu belirtmiştir (Ergin, 2013, s. 399)

Özneyi "kimse, yükalan" şeklinde adlandıran Tahsin Banguoğlu; Türkçenin Grameri adlı kitabında cümlede kılanı ve olanı temsil eden kimsenin, bir kişi veya şey olabileceği gibi yalın bir kavram da olabileceğini belirtmiştir. Kimsenin ayrı bir kelimeyle ifade edilebileceği gibi yüklemdeki kişi ekleriyle de anlaşılabileceğini

söyleyerek, özneyi cümlenin ikinci üyesi olarak kabul etmiştir (Banguoğlu, 2015, s. 520).

Cümlede yapanı veya olanı karşılayan unsurun özne olduğunu belirten Leyla Karahan; Türkçede Söz Dizimi adlı eserinde öznenin; "Yüklemin gösterdiği işi, hareketi, oluşu ve durumu üzerine alan, cümlenin ikinci dereceden önemli unsuru" olduğunu belirtmiştir (Karahan, 2012, s.18).

Nurettin Koç Yeni Dilbilgisi adlı eserinde özneyi; "Eylemin bildirdiği işi yapan, bir oluşu bir kılışı gerçekleştiren, yargıyı üzerine alan varlık." şeklinde tanımlamıştır (Koç, 1996, s. 466).

Tümcelerin hepsinde bir oluş, kılış ve yargı anlamı olduğunu söyleyen Tahir Nejat Gencan; bu oluş, kılış ve yargı anlamı veren sözcüğün yüklem olduğunu belirtmiş ve özneyi, "Yüklemin anlamına göre olan veya kılan sözcük/ söz öbeği." olarak tanımlamıştır (Gencan, 2007, s. 87).

Türkçe Dilbilgisi adlı eserinde Mehmet Hengirmen; cümlede işi yapan, eylemi oluşturan kişi, hayvan, bitki ya da canlı cansız tüm varlıkların özne olduğunu ifade etmiş ve öznenin bir veya birden çok sözcükten oluşabileceğini söylemiştir (Hengirmen, 2002, s. 326).

Yüklemin kavramı içine giren eylem, hal, hüküm ve dileğin özne ile gerçekleştiğini belirten Kaya Bilgegil, Türkçe Dilbilgisi adlı kitabında özne, "Yüklemin anlamı kendisiyle gerçekleşen bir ögedir." tanımını yapmıştır (Bilgegil, 2014, s. 22).

Rasim Şimşek Örneklerle Türkçe Sözdizimi eserinde özneyi, "Tümcede yüklemde dile getirilen kılış ya da oluşun bağlandığı dilce kişi." şeklinde tanımlamıştır (Şimşek, 1987, s. 76).

Özneyi, "Çekimli eylemin veya bazı eylemsilerin meydana gelmesini sağlayan kişi." olarak tanımlayan Vecihe Hatipoğlu, öznenin insan, bitki, hayvan veya şey olabileceğini söylemiştir (Hatipoğlu, 1982, s. 110).

Hikmet Dizdaroğlu Tümcebilgisi adlı kitabında, öznenin "Yüklemin bildirdiği iş, oluş ve durumun yapıcısı veya bir durumu gösteren tümce ögesi." olduğunu söylemiştir (Dizdaroğlu, 1976, s. 39).

Ahmet Cevat Emre, Türk Dilbilgisi adlı eserinde özneyi "Bir eylemi kılan, bir eyleme uğrayan veya bir şey olduğu söylenilen kavram." şeklinde tanımlamıştır (Emre, 1945, s. 284).

Türkçenin Dilbilgisi adlı eserinde Mazhar Kükey, özneyi şöyle tanımlamıştır: "Tümcede eylemin bildirdiği işi, oluşu, durumu yapan ya da varlık veya kavram olarak kendisinden söz edilen sözcük ya da sözcük öbeği." Kükey, öznenin tümcede ikinci temel öge olduğunu belirtmiştir (Kükey, 2005, s. 142).

Zeynep Korkmaz; Gramer Terimleri Sözlüğünde yüklemin bildirdiği kılış ile ilgili kişi ya da şeye verilen adın, bir oluş veya kılışın gerçekleştirici olan kimse veya şeyin özne olduğunu belirterek özneyi tanımlamıştır (Korkmaz, 2003, s. 171).

Öznenin "Cümlede eylemi oluşturan veya bir şey olan kelime ya da kelime öbeği." olduğunu söyleyen Haydar Ediskun, kelime niteliğinde morfemler veya fonemlerin de özne olabileceğini söylemiştir (Ediskun, 2005, s. 332).

Tümcede yargının oluşmasını sağlayan kişi ya da nesneyi özne olarak tanımlayan Neşe Atabay, Sevgi Özel ve Ayfer Çam; öznenin "Yüklemdeki yargıyı doğrudan doğruya belirten sözcük ya da sözcük grubu." olduğunu belirtmişlerdir (Atabay, Özel, Çam, 2003, s. 31).

Türkçe Sözdiziminde Özne isimli çalışmasında H. İbrahim Delice; öznenin, isim cümlelerinde oluşa konu olduğunu, fiil cümlelerinde ise yapan, eden veya yaptıran unsur olduğunu belirtmiştir (Delice, 1998, s. 191).

Anlamdan Anlatıma Türkçemiz adlı eserinde Muhittin Bilgin, özneyi "Yüklemin bildirdiği yargıyı gerçekleştiren veya yargıya konu olan öge." şeklinde tanımlamıştır (Bilgin, 2002, s. 452).

Türkiye Türkçesi Söz Dizimi adlı eserlerinde Mustafa Özkan ve Veysi Sevinçli, öznenin "Yüklemin bildirdiği anlamı tamamlayan, cümledeki hükmün meydana gelmesini sağlayan öge." olduğunu belirtip cümlede yüklemden sonra en önemli öge olan öznenin yüklemden ayrılmayan bir parça olduğunu söylemişlerdir (Özkan ve Sevinçli, 2015, s. 126).

Tufan Demir, öznenin "Yüklemin bildirdiği eylemi yapan veya bir oluş içindeki varlığı karşılayan ek, sözcük, tamlama yahut sözcük grubu." olduğunu söylemiştir (Demir, 2004, s.184).

Türkçenin Sözdizimi adlı eserde Mehmet Özmen, "Yüklemdeki eylemi yapan veya o eyleme maruz kalan, eylem kendi üzerinde oluşan ya da kendisine isnatta bulunulan cümle ögesi"ni özne olarak tanımlamıştır (Özmen, 2013, s. 20).

Selma Gülsevin, öznenin yüklemin bildirdiği işi yaptığını, yapılan işten etkilendiğini veya yüklemin bulunduğu durumda olan cümle unsuru olarak tanımlandığını ifade etmiştir (Gülsevin, 2001, s. 198).

Kerime Üstünova'ya göre yüklem bünyesinde zorunlu üç bilgi bulundurmaktadır: iş, oluş ve hareketin kendisi, bunların yapılma zamanı ve bunları yapan kişi. Üstünova, yüklemde bildirilen işi, oluşu, hareketi ve durumu yapan kişiyi özne olarak nitelemiştir (Üstünova, 2006, s. 241).

Alpaslan Ertürksoy, Türkiye Türkçesinde Cümlede Özne isimli tez çalışmasında öznenin, "Cümlede yargıyı gerçekleştiren kişi, canlı cansız varlıklar veya yüklemin bildirdiği durum ya da herhangi şey." olduğunu belirtmiştir (Ertürksoy, 2005, s.4).

Doğan Aksan ise özneyi, "Bir eylemin dile getirdiği olayın, işin ya da durumun doğrudan ilişkili olduğu, yöneldiği ya da içinde bulunan kişi ya da şeye verilen ad." şeklinde tanımlamıştır (Aksan, 1995, s. 286).

Çiğdem Usta'ya göre özne, özellikle fiil cümlelerinde yargıyı yapan, gerçekleştiren veya olandır. Usta, öznenin derin ve yüzey yapıda ayrı ayrı değerlendirilmesi gerektiğini de belirtmiştir (Usta, 2014, s. 166).

Öznenin dilin çeşitli düzlemleriyle yoğun dil bilgisel ve işlevsel ilişkileri olduğunu söyleyen Nuh Doğan, bu durumun öznenin gerçek kimliğini belirlemeyi güçleştirdiğini söylemiştir. Türkçede öznenin dil bilgisel ve işlevsel ilişkileri arasında ayrım gözetilmemesinin cümle çözümlemelerinde sorun oluşturduğunu belirten Doğan, öznenin öncelikle söz dizimsel bir yapı unsuru olarak ele alınması gerektiğini ardından mantıksal, anlamsal ve edim bilimsel işlevlerinin ayrı ayrı değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Öznenin söz dizimsel düzlemde cümlenin yalın durum ekli birinci bileşeni olduğunu; mantıksal düzlemde fiilin çatısına bağlı olarak birinci ya da ikinci üyelerini yüklenebildiğini; anlam bilimsel düzlemde eden, deneyimci, tetikleyici, sebep, etkilenen, konu gibi çeşitli anlamsal rolleri temsil edebildiğini; edim bilimsel düzlemde ise odak ve konu bileşenlerini kodlayabildiğini ifade etmiştir (Doğan, 2015, ss. 295-314).

Dilcilerin özne ile ilgili tanımları incelendiğinde çoğunlukla benzer görüşte oldukları görülmektedir. Bu görüşler doğrultusunda özne;

- Cümlede yargıyı yapan veya yargıya konu olan,

- Cümlede kelime veya kelime grubu şeklinde yer alabildiği gibi cümlede yer almayıp yüklemdeki şahıs ekinden anlaşılabilen,
- Dilin en az çaba ilkesi, öznenin gizlenmek istenmesi veya bilinmemesi gibi nedenlerden dolayı yüzey yapıda gösterilmese de derin yapıda mutlaka var olan cümle ögesi olarak tanımlanabilir.

1.1.1. Öznenin Özellikleri

Türkçenin dil bilgisi ve söz dizimi kaynakları incelendiğinde öznenin özellikleri ile ilgili şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Cümlenin yüklemden sonraki ikici derecede önemli ögesidir (Banguoğlu, Ergin, Karahan, Kükey, Özkan ve Sevinçli).

Yüklemin anlamını tamamlayıp yüklemden ayrılmayan cümle ögesidir (Bilgegil, Ergin, Özkan ve Sevinçli).

Cümlede yapan veya olan unsurdur (Banguoğlu, Emre, Ergin, Karaağaç, Karahan, Kükey, Özkan ve Sevinçli).

Yüklemdeki yargıyı doğrudan doğruya üzerine alır (Aksan, Atabay vd.)

Özne, söz diziminde kelime veya kelime grubu şeklinde yer alabilir (Atabay vd., Ediskun, Demir, Gencan, Hengirmen, Kükey).

Bazı cümlelerde kelime veya kelime grubu olarak yer almayan özne, yüklemdeki şahıs ekiyle varlığını hissettirir (Banguoğlu, Ediskun, Demir, Karahan).

Cümlede yalın halde bulunan özne, çokluk ekini ve iyelik eklerini alabilir (Karahan, 2012, s.19).

Bazı cümlelerde özneyi oluşturan kelime veya kelime grubu *+DAn* ekini alabilir (Baydar, 2008, ss. 19-29). Burada *+DAn* durum eki, asli görevi olan ayrılma görevinde değil tamlayan eki görevindedir.

Özne, cümlede bazen daha belirgin hale gelmesi için açıklayıcısıyla birlikte verilebilir (Ertürksoy, 2005, s. 7).

Özne "de, bile" bağlaçlarıyla ve dönüşlülük zamirleriyle pekiştirilebilir (Ertürksoy, 2005, s. 7). Dönüşlülük zamirinin özneyi pekiştirebilmesi için yüklemin isim türünde bir kelime olması gerekmektedir (Baydar, 2014, ss. 21-32).

Özneyi bulmak için yükleme kim, ne soruları sorulur. Özne insan ise kim sorusu, insan dışında bir varlık ise ne sorusu sorulur (Ünal, 2017, s.17).

Yapılan inceleme sonucunda araştırmacıların öznenin özellikleri konusunda benzer görüşlere sahip olduğu görülmüştür.

1.1.2. Özne Türleri

Öznenin tanımı ve özellikleri konusunda ortak görüşleri olan araştırmacıların, özne türleri konusunda oldukça farklı görüşlere sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu görüş farklılığı da öznenin öğretimi ve cümle tahlili çalışmalarını karmaşık, içinden çıkılmaz bir duruma sokmuştur. Bu görüş farklılığının oluşmasında; öznenin özelliklerinin ayrı bir tür olarak değerlendirilmesi veya aynı özne türünün farklı farklı terimlerle adlandırılması etkili olmaktadır.

Muharrem Ergin, Leyla Karahan, Doğan Aksan, Mehmet Hengirmen, Mustafa Özkan ve Veysi Sevinçli, Ahmet Cevat Emre, Kaya Bilgegil eserlerinde özne hakkında bilgi vermiş olup özne türlerinden bahsetmemişlerdir.

Özne türlerine değinen dilcilerin sınıflandırmaları şu şekildedir:

Hikmet Dizdaroğlu özne türlerini "Gerçek Özne", "Sözde Özne", "Seslenmeli Özne", "Ortak Özne", "Örtülü Özne", "Açıklamalı Özne", "Yinelenmiş Özne", "Pekiştirilmiş Özne" ve "Kalıplaşmış Özne" olmak üzere dokuz başlıkta incelemiştir.

Günay Karaağaç özne türlerini dört başlık altında ele almış olup bunlar "Durağan Özne", "Etken Özne", "Edilgen Özne" ve "Bilinmez Özne"dir. Karaağaç, isim cümlelerinin öznesini "Durağan Özne" olarak isimlendirirken meçhul fiilli cümlelerin öznesini "Bilinmez Özne" şeklinde adlandırmıştır (Karaağaç, 2011, ss. 120-121). Yazarın fiil çatısına göre özne özelliklerini tür olarak belirlediği görülmektedir.

Şahap Bulak, "Açık Özne" ve "Gizli Özne" olmak üzere iki tür özneden bahsetmiştir (Bulak, 2013, ss. 1101- 1126). Yazar; etken, işteş, dönüşlü, geçişli, geçişsiz, ettirgen, oldurgan fiiller ile kurulan cümlelerin öznesini "açık"; cümlede kelime ya da kelime grubu olarak yer almayan, yüklemdeki kişi ekinden de anlaşılmayan fakat varlığı hissedilen, örtülü özne olarak adlandırılan özneyi ve kendi içinde öznesi olan deyimler ile kurulan cümlelerin öznesini "gizli özne" terimleri ile adlandırmıştır.

Nurettin Koç özne türlerini “Gerçek Özne”, “Sözde Özne”, “Örtülü Özne” ve “Belirsiz Özne” olmak üzere dört başlık altında incelemiştir (Koç, 1996, ss. 8-9).

Vecihe Hatipoğlu özne türlerini on bir başlık altında ele almıştır. Bunlar “Gerçek Özne”, “Sözde Özne”, “Örtülü Özne”, “Belirsiz Özne”, “Ortak Özne”, “Pekiştirmeli Özne”, “Bağlaçlı Özne”, “Açıklayıcıdan Özne”, “Seslenmeli Özne”, “Kayan Özne”, “Bildirme Koşacıyla Özne” başlıklarını taşımaktadır. Hatipoğlu’nun sınıflandırması incelendiğinde öznenin özelliklerini tür olarak adlandırdığı görülmektedir. (Ünal, 2017, s. 21).

Haydar Ediskun ve Mazhar Kükey, özne türlerini “Özne” ve “Sözde Özne” olmak üzere iki başlıkta incelemişlerdir.

Tahsin Banguoğlu, fiil çatısı başlığı altında özneyi “Gerçekte Kimse”, “Gramerce Kimse”, “Dönük Kimse”, “Karşılıklı Kimseler”, “Ortaklaşa Kimse”, “Ettiren Kimse”, “Olduran Kimse” şeklinde yedi başlıkta incelemiştir. (Banguoğlu, 2015, ss. 543-546)

Özne türlerini “Fiil Cümlelerinde Özne”, “İsim Cümlelerinde Özne” ve “Seslenmeli Özne” olmak üzere üç başlıkta inceleyen Mehmet Özmen; “Fiil Cümlelerinde Özne” başlığını, etken, dönüşlü, işteş, edilgen, ettirgen ve saklı özne şeklinde detaylandırmıştır (Özmen, 2013, ss. 20-34).

Alpaslan Ertürksoy “Gerçek Özne” ve “Sözde Özne” tasnifiyle (Ertürksoy, 2005, ss. 38-39) Haydar Ediskun ve Mazhar Kükey ile görüş birliğindedir.

Dilcilerin özne türleri ile ilgili sınıflandırmaları incelendiğinde farklı sınıflandırmalar dikkati çekmektedir. Konunun bu kadar karmaşıklaştırılması, özne özelliklerinin ayrı bir tür olarak sınıflandırılması ve kullanılan terim farklılığı özne konusunun öğretimini ve cümle tahlili çalışmalarını zorlaştırmaktadır. Nasıl ki cümlenin diğer ögeleri olan yer tamlayıcısı, zarf ve nesne; gerçek, gizli, sözde, gramerce, örtülü gibi başlıklara ayrılmıyorsa öznenin de ayrılmaması gerektiği kanaatindeyiz.

Edilgen çatılı cümlenin yapılan işten etkilenen ögesi olan nesneyi, özne kabul edip sözde özne demek veya öznenin çoğul, iyelik ve *+DAn* durum eki dışında ek almaması kuralından hareketle yüklemde belirtilen işi yapan ögeyi yani özneyi, zarf

kabul etmek, söz dizimine şekilci bir yaklaşımdır. Doğru bir cümle tahlili yapılabilmesi için şeklin yanında anlama da bakılması gerekmektedir.

Bu sınıflandırmaların yanı sıra öznesiz cümlelerin de olduğu görüşü, konuyu içinden çıkılmaz hâle getirmektedir. Türkçede cümle oluşturmanın, yargı bildirmenin koşulunun, yükleme kip/zaman ve şahıs eki getirmek olduğu kuralı göz önüne alınırsa bütün cümlelerde yüzey yapıda gösterilmese dahi derin yapıda öznenin var olduğu anlaşılacaktır. Dilin en az çaba ilkesinden, genelleştirme yapılmasından, öznenin bilinmemesinden veya gizlenmek istenmesinden dolayı özne, yüzey yapıya çıkmayabilir. Bu durum, cümlede özne olmadığı anlamına gelmemelidir, bu cümlelerde özne bilinmemekte ya da söylenmemektedir (Baydar, 2017, s. 309).

Türkçede özne vardır ve gerçektir. Onu da gerçek özne şeklinde adlandırmaya gerek yoktur (Turan, 1999, s.83).

1.1.3. Özne Yüklem Uyumu

Türkçede özne ve yüklem arasında kişi ve tekillik çoğulluk açısından uyum olması gerekmektedir. Bu uyum olmadığı takdirde anlatım bozukluğu meydana gelir.

1.1.3.1. Kişi Bakımından Uygunluk

Özne ile yüklemin kişi bakımından uyumlu olması gerekir. Yüklem, öznenin belirttiği kişi ekini almalıdır (Karahan, 2012, s. 24).

a. Birden fazla olan özneler içinde birinci tekil veya çoğul kişiler bulunursa yüklem birinci çoğul şahısla çekimlenir (Ertürksoy, 2005, s. 50).
b. Özne; ikinci, üçüncü tekil veya çoğul kişilerden oluştuğu takdirde yüklem ikinci çoğul kişi olur (Ertürksoy, 2005, s. 51).
c. Özne sadece üçüncü kişilerden oluşuyorsa yüklem üçüncü çoğul şahıs ekini alır (Ertürksoy, 2005, s. 51)

1.1.3.2. Tekillik Çoğulluk Bakımından Uygunluk

Cümlede özne ve yüklem arasında her zaman tekillik çoğulluk bakımından paralellik aranmaz (Karahan, 2012, s. 23).

a. Öznenin tek kişiden oluştuğu durumda yüklem de tekil olur (Ünal, 2017, s. 41).

b. Birinci tekil kişilerde "böbürlenmek, meydan okumak, alçakgönüllü ya da saygılı görünmek için kurulan cümlelerde hem özne hem yüklem çoğul olabilir (Ünal, 2017, s. 41).
c. İkinci tekil kişilerde saygı ifade etmek için hem özne hem de yüklem çoğul olabilir (Ünal, 2017, s. 42).
d. Üçüncü tekil kişilerde saygı bildirmek ya da alay ifade etmek için genellikle yüklem bazen de hem özne hem yüklem çoğul olabilir (Ünal, 2017, s. 42).
e. Özne olan çokluk insan isimleri teklik veya çokluk yükleme bağlanabilir (Karahan, 2012, s. 23).
f. Özne organ, bitki, hayvan, cansız varlık ya da soyut bir kavram ise özne tekil de çoğul da olsa yüklem tekil olur (Ünal, 2017, s. 42).
g. Bitki, hayvan, cansız varlıklar ve soyut kavramlar kişileştirildiği zaman yüklem tekil de çoğul da olabilir (Ünal, 2017, 42).
h. Öznesi sayı sıfatlarıyla veya birçok birkaç gibi belgisiz sıfatlarla oluşturulan cümlelerin yüklemi genellikle teklik bazen de çokluktur (Karahan, 2012, s. 24).
i. Özne topluluk adı ve çoğul eki almamış ise yüklem tekil olur. Özne topluluk adı ve çoğul eki almış ise yüklem tekil de çoğul da olabilir (Ünal, 2017, s. 43).

1.2. Kırım Tatar Türkçesinde Özne

Kırım Tatar Türkçesinde özne, müpteda terimiyle karşılanmaktadır. Müpteda için İslamov, Grammatika adlı eserinde "Cümlede tüşünüv predmeti olğan sözge, yani cümlede özü hakkında aytılğan predmetni köstergen sözge müpteda derler." tanımını yapmıştır.

Kırım Tatar Türkçesinde haber terimiyle adlandırılan yüklemi İslamov, "Predmetnin ne yapkanını, predmetke ne yapılganını, predmetnin nasıl, kim ve ne olğanını bildirgen sözge haber derler." (İslamov, 1938, s. 4) şeklinde tanımlamıştır.

"Cümlede müpteda ve haberden başka olarnı izah etken manalarını tamamlap kelgen sözler de ola bilir. Olarğa izahiy sözler derler." (İslamov, 1938, s. 59) diyen İslamov; müpteda ve haberin cümlenin baş azaları, izahiy sözlerin ise cümlenin ikinci derece azaları olduğunu söylemiştir (İslamov, 1938, s. 6)

İslamov, müpteda hakkındaki görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

Müpteda ekserietnen kim ve ne sualine cevap berir.

Mesela:

Talebe dersini azırladı. Kim azırladı? Talebe (Müpteda)

Okumak faydalıdır. Ne faydalıdır? Okumak (Müpteda)

Müpteda çokluk affiksinen kelgende, ona berilgen sualinin de (kim-ne) çokluk affiksinen kelmesini talap eter.

Mesela:

Talebeler çalışalar. Kimler çalışalar? Talebeler.

Delegatlar keldiler. Kimler keldiler? Delegatlar.

Müpteda mülkiet affikslerinen kelgende, bazı vakıtlarda ona berilgen sualinin de mülkiet affiksinen kelmesini talap eter.

Mesela:

Kitabı coyuldı. Nesi coyuldı? Kitabı.

Böyleliknen, müpteda çokluk yahut mülkiet affikslerinin birisinen kelerek, ona berilgen sualinin de çokluk yahut mülkiet affiksinen kelmesini talap etse, bu affiksler koyulır.

Müpteda çokluk sayı ve mülkiet affiksinen kelgende de baş alda sayılır (İslamov, 1938, s. 4)

İslamov'un açıklamalarından hareketle Kırım Tatar Türkçesinde cümlenin temel ögelerinden biri olan öznenin tıpkı Türkiye Türkçesinde olduğu gibi yükleme sorulan kim ve ne sorularına cevap verdiği, çoğul ve iyelik eklerini alabildiği görülmektedir.

İslamov, cümlede hangi kelimelerin özne olabileceği konusunda görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

Baş alda olğan isimlerden:

Mişka krovatnın kenarına oturıp aytmağa başladı. Müpteda: Mişka

Baş alda olğan zamirlerden:

Men altıncı sınıfta okudım. Müpteda: Men

Siz lagerge bardınızmı? Müpteda: Siz

Toplaşuvga er kes keldi. Müpteda: Er kes

Baş alda olğan sıfatlardan:

Büyükler çalışalar. Müpteda: Büyükler

Meseleni rayondan kelgen yaş çözdi. Müpteda: Yaş

Baş alda olğan sayılardan:

On tam bir sayıdır. Müpteda: On

İhtar: Bütün koşma sayılar birlikte müpteda olurlar.

Mesela: Beşte bir kesirli sayıdır. Müpteda:Beşte bir.

Eki kere beş on eter. Müpteda: Eki kere beş.

Baş alda olğan isimfiillerden:

Bugün toplaşuv bar. Müpteda: Toplaşuv

Baş alda olğan sıfatfiillerden:

Çalışkan kazanır. Müpteda: çalışkan

Okuycılar toplandılar. Müpteda: Okuycılar (İslamov, 1938, s. 6).

İslamov ayrıca cümlede müpteda rolünde olan sözün hangi söz kategorisinde olursa olsun isimlik hususiyeti taşıdığını belirtmiştir (İslamov, 1938, s. 6).

Özne ve yüklemin kişi bakımından uygunluğu konusunda İslamov şunları söylemiştir:

> *Soydaş müptedalar arasında tek sayıda birinci şahıs zamiri olsa, haber birinci şahısnın çokluğında kelir. Mesela:*
>
> *Men, sen, o kinoğa baracakmız. Aytıcı özüni koşmayıp sen, o kinoğa baracakmız dep ayta da bilir. Bu vakıtta men zamiri olmasa da tüşürilse de tasavur etilir.*
>
> *Eger cümlenin müptedaları yalınız ekinci ve üçünci şahıs zamirleri olsalar haber ekinci şahısnın çoklugında kelir. Mesela:*
>
> *Sen ve o bugün mında kalacaksınız.*
>
> *Soydaş müptedalar isimlernin teklik formasında kelse de haber çokluk affiksinen biter. Mesela:*
>
> *Osman ve Kelam derske azırlanalar (İslamov, 1938, ss. 18-19).*

İslamov Kırım Tatar Türkçesinde öznesiz cümlelerin de var olduğunu iddia etmekte ve bu iddiasını şöyle açıklamaktadır:

> *Bizim lafımızda müptedasız cümleler de bar. Olarnıñ müptedalarını şaraittan, komşu cümlelerden ve sualler vastasınen tapmak mümkün olmay. Böyle cümlelerde söyleyici yahut yazıcı iş ve areketni iç bir şahısnen bağlamay. Mesela:*
>
> *Akşam toplaşuvda saat ekige kadar oturıldı. Bu cümlede oturuldı işi iç bir kimsege bağlanılmagandır.*
>
> *Müptedası aytılmagan ve onı tasavur etmek de mümkün olmağan cümlelerge şahıssız cümleler derler. Müptedası meydanda olğan yahut meydanda olmağan müptadanı tapmak, tasavur etmek mümkün olğan cümlelerge şahıslı cümleler derler (İslamov, 1938, s. 22).*

İslamov'un öznesiz cümleye verdiği "Akşam toplantıda saat ikiye kadar oturuldu." cümlesinde yüklemin edilgen ve geçişsiz çatıyla oluşturulduğu görülmektedir. Türkiye Türkçesinde de bazı dilciler bu çatıyla oluşturulan cümlelerde öznenin olmadığı görüşündedirler. Ayrıca yazar öznenin cümlede kelime veya kelime grubu şeklinde yer almadığı ancak öznenin varlığının bir şekilde anlaşıldığı cümleleri öznesi olan cümleler olarak değerlendirmiştir.

İslamov, bazı cümlelerin ise genel bir yargı bildirdikleri için yüklemdeki şahıs ekinin özneyi bildirmeyeceğini şöyle ifade etmektedir:

> *Bir gruppa şahıssız cümleler aytılganda nasıl da olsa bir şahısnen bağlanıp aytıla. Lakin bu şahıs umumiy ola. Mesela:*
>
> *Stahanov usulinen çalışsan çok büyük neticeler kazanırsın.*
>
> *Kırım çöllerinden aşlıknı komvoynen toplaylar.*
>
> *Birinci cümlenin haberi ekinci şahıs (sen), ekinci cümlede üçüncü şahısta (olar) aytılmagandır, lakin bu sözlerni (sen, olar) müpteda yapmak doğru değildir. Çünki mında aytılğan fikirler umumietnen er kes közde tutulıp aytılgandır (İslamov, 1938, s. 22).*

İslamov'a göre öznesi olmayan cümlelerde yüklem, başlıca şu şekillerde oluşmaktadır:

> *Belgisizlik derecesinde olğan fiillerden*

Sıcaktan yuklanılmay.

Yağmurdan sebep azbarğa çıkılmay.

İşke vaktında kelinirr.

Ekinci şahısnın tek sayı affiksinen bitken şart fiillerinden

Stahanov usulinen çalışsan, büyük neticeler elde etersin.

Üçünci şahısnın çokluk sayısında kelgen şimdiki ve kelecek zaman daimiylik formasındaki fiillerden

Aşnı vaktında aşarlar.

Bizim rayonda tütün saçalar (İslamov, 1938, s. 22-23).

İslamov cümle azalarının belirli bir sırada yer alması gerektiğini, eğer azalar uygun sırada kullanılmazsa cümlenin manasının bozulabileceğini veya eksilebileceğini söyledikten sonra müptedanın haberden önce geldiğini belirtmiş ve şu örneği vermiştir: "Bir sentyabrde mektepler açıldı. Balalar mektepke keldiler." (İslamov, 1938, s. 27).

Mullina ise Kırım Tatar Türkçesinde özne için "Cümlede özü akkında laf aytılğan predmetni köstergen söz müpteda olur. Müpteda kim ya da ne sualine cevap olıp kelir. Müpteda ve haber cümlenin baş azaları sayılır." (Mullina, 1939, s.19) demiş ve her cümlede ismin müpteda, fiilin ise haber yerine geçtiğini söyleyip "Talebe okuy.", "Kuş uça.", "Balık yalday." örneklerinde talebe, kuş ve balık sözlerini müpteda; okuy, uça ve yalday sözlerini haber olarak göstermiştir.

Aqmollayev Kırımtatar Tilinin Ameliyatı adlı eserinde müptedayı "Cümlenin Baş Azaları" başlığı altında ele almış ve konu üzerine görüşlerini şöyle bildirmiştir:

Müpteda ken manada predmet anlatkan cümlenin baş azasıdır. O ekinci derece azalarından iç birine boysunmayıp haber tarafından izahlanır. Müpteda, baş kelişte kelip "Kim, Ne?" degen suallerden bir de- birine cevap olur. Müpteda baş kelişte isim ve başka türlü söz çeşitlerinen ifadelene bilir.

İsimlernen: Bugün onun yapkanları hoş ezginen …….
Zamirlernen: O soñki delagatlar gruppasına yol berip Akimnin yanına ketti.

Sıfatlarnen: Yahşı kelir işke, yaman kelir aşka.

Sayılarnen: Biri aşar, biri bakar, kıyamet şundan kopar.
İsimfiillernen: Bilmek ayıp değil, öğrenmemek ayıptır.

Nidalarnen: Çetten- bucaktan maşina gürültisi eşitile.

Müpteda birikmeli alda da türlü söz çeşitlerinden ifadelenmek mümkün: Eki canbaz bir ipte oynamaz (Aqmollayev, 1989, s. 28)

Aqmollayev müpteda ve haber arasında kişi ve sayı bakımından uygunluk olması gerektiğini belirtmiş ve şunları söylemiştir:

Fiil-haber müptedanın iş-areketini, alını tasdiklar ya da ikaye eter ve izahlar, şahıs em de sayıca müptedaga uygun olıp kelir. Mesela: Anifenin közleri beşikteki kızçığına tikildi. Vacip bir an içinde yerinden kıpırdamadı. Kün etrafnı sançıcı yarıkka toldurgan.

Bazı vakıtları müptadanen haber arasında sayıca uygunlık olmaz. Kimerde müpteda çokluk affiksinen kelse bile haberni teklikte aytmak kerek. Mesela: Studentler kolhozcılarga yardım etiiler. Studentler kolhozcılarga yardım etti (Aqmollayev, 1989, s. 30).

Yazar, müptedanın cümlede başka cümle azaları ile karışabileceği, bunun da noktalama işaretleri yoluyla önlenebileceği konusundaki görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

Kimerde müptedanı cümlenin başka azalarınen karıştırmak ihtimali olsa, müptedadan son tire yahut virgül koyulır. Eğer müpteda üçünci şahıs zamirinen ifadelenip kelse, onı işaret zamirinen ifadelenip kelgen ayırıcınen karıştırmağa ihtimal doğar. Em işaret, em de üçünci şahıs zamirleri bir soy şekilde olganlarından sebep, olarnı biri-birinden ayırmak içün, müpteda toktav işaretlerinen ayırılır.

Misaller: O, instututta okuy. O, müpteda.

Bizim oğlan o instututta okuy. O, işaret zamiri.

Müpteda zenaat bildirgen isimlernen ya da isimfiilnen ifadelenip kelgende, onı başka azalarınen karıştırmak ihtimali olsa, kene tire koyulır.

İşçi – balalarğa zenaat akkında çok meraklı şeyler ayttı. İşçi müpteda.

Babam işçi balalarğa zenaat akkında çok meraklı şeyler ayttı. İşçi ayırıcı.

İlim kazanmak – taş kemirmek demektir. Eğer müptedanı toktav işaretlerinen ayırmasak, müpteda öz vazifesinde kullanılmay (Aqmollayev, 1989, ss. 33-34).

İKİNCİ BÖLÜM
TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE VE KIRIM TATAR TÜRKÇESİNDE KELİME GRUPLARI

2.1. Türkiye Türkçesinde Kelime Grupları

Sondan eklemeli bir dil olan Türkçede yeni kelimeler türetmek için sınırlı sayıdaki yapım ekleri her zaman yeterli olmayabilir. Bu durumda derleme ve tarama çalışmalarının yanı sıra kelime birleştirme veya kelime grubu oluşturma yoluna başvurulur.

Tek kelime ile karşılanamayan varlık, kavram, nitelik, durum ve hareketlerin ifade edilebilmesi için birden fazla kelimenin belirli kurallar içinde yan yana gelmesiyle kelime grupları oluşmaktadır (Ertane Baydar & Baydar, 2001, s. 28).

Söz diziminde ağırlıklı olarak kullanılan ve ifadeye zenginlik kazandıran kelime gruplarını oluşturan unsurlar, tamlayan (belirten) ve tamlanan (belirtilen) ilişkisi içinde bir araya gelirler (Ertane Baydar & Baydar, 2001, s. 27).

"Nesnelerin, hareketlerin, kavramların farklı özelliklerini daha geniş bir şekilde ifade etmek için ortaya çıkan kelime grupları cümlede tek bir öge olarak kullanılır." (Yapıcıoğlu, 2020, s.8). Tek bir öge olarak kabul edilen, parçalanamayan kelime grupları, bu özelliğinden dolayı söz diziminde önemli bir yere sahiptir. Bu öneme binaen kelime grupları üzerine pek çok araştırma yapılmıştır. Yapılan incelemede, terim farklılığı dışında, kelime grupları konusunda birleşen araştırmacıların kaç tür kelime grubu olduğu konusunda birlik sağlayamadıkları görülmüştür. Araştırmacıların kelime grupları üzerine görüşleri şu şekildedir:

Kelime grubunu, "Birden fazla kelimeyi içine alan, yapısında ve manasında bütünlük bulunan, dilde bir bütün olarak muamele gören dil birliği." şeklinde

tanımlayan Muharrem Ergin, kelime grubu oluşturmak için birden fazla kelimenin birtakım kurallarla ve belli bir düzende bir araya getirildiğini ve bu düzenden dolayı kelime grubunun bünyesinde bir bütünlük bulunduğunu belirtmiştir. Kelime grubundaki bu bütünlüğün özellikle mana bakımından göze çarptığını söyleyen Ergin, kelime grubunun tek bir nesneyi veya hareketi birlikte karşılayan kelimeler topluluğu olduğunu belirtmiştir. Ergin'e göre grubu oluşturan kelimeler bazen ekli bazen de eksiz bir araya gelir, getirilecek ek yalnızca grubun sonuna eklenir ve kelime grupları, cümle içinde tek bir kelime gibi vazife görür. Ayrıca Muharrem Ergin kelime gruplarının genellikle iki kelimeden oluştuğunu söylemiş ve bu kelimeleri belirten- belirtilen, tamamlayan- tamamlanan, asıl- yardımcı unsur şeklinde adlandırmıştır. Muharrem Ergin'in kelime grubu sınıflandırması şu şekildedir:

1. Tekrarlar
2. Bağlama Gurubu
3. Sıfat Tamlaması
4. İyelik Gurubu ve İsim Tamlaması
5. Aitlik Gurubu
6. Birleşik İsim
7. Birleşik Fiil
8. Ünvan Gurubu
9. Ünlem Gurubu
10. Sayı Gurubu
11. Edat Gurubu
12. İsnat Gurubu
13. Genitif, Datif, Lokatif, Ablatif Gurupları
14. Fiil Gurubu
15. Partisip Gurubu
16. Gerendium Gurubu
17. Kısaltma Gurupları (Ergin, 2013, ss. 374- 397).

Kelime grubu konusunda görüş bildiren bir diğer araştırmacı Zeynep Korkmaz, Gramer Terimleri Sözlüğü'nde kelime grubunu, "Cümle içinde kavramlar arasında ilişki kurmak için birden çok kelimenin belli kurallar çerçevesinde yan yan gelmesiyle oluşan ve herhangi bir yargı bildirmeyen kelimeler topluluğu." şeklinde ifade etmiştir.

Korkmaz, kelime gruplarının yapı ve anlamındaki bütünlük dolayısıyla cümlede tek bir nesne veya hareketi karşıladığını da eklemiştir. Zeynep Korkmaz kelime gruplarını şu şekilde sınıflandırmıştır:

1. İsim Tamlaması (Belirli İsim Tamlaması, Belirsiz İsim Tamlaması, Zincirleme İsim Tamlaması)
2. Sıfat Tamlaması (Zincirleme Sıfat Tamlaması)
3. Sıfat-fiil Grubu
4. İkileme
5. Edat Grubu
6. Bağlaç Grubu
7. Ünvan Grubu
8. Birleşik Fiil
9. Birleşik İsim (Korkmaz, 2003).

Türkçede Söz Dizimi adlı eserinde kelime gruplarına geniş yer veren Leyla Karahan kelime grubunu; "Bir varlığı, bir kavramı, bir niteliği, bir durumu karşılamak veya belirtmek, pekiştirmek üzere belirli kurallara göre yan yana gelen kelimelerin oluşturduğu yargısız dil birimi." şeklinde tanımlamıştır. Karahan'a göre yargı bildirmeyen kelime grupları; cümle ve diğer kelime grupları içinde tek bir kelime gibi işlev görüp isim, sıfat, zarf görevi yaparlar. Kelime grubundaki unsurların sırasının özellikle konuşma ve şiir dilinde değişebileceğini belirten Karahan, gruptaki sıralanışın kurallı olduğunu ve ana unsurun genelde sonda bulunduğunu söylemiştir. Kelime grubunda sondaki kelimeye getirilen çekim ekinin sadece o kelimeye değil grubun tamamına ait olduğunu belirten Karahan'ın sınıflandırması şöyledir:

1. İsim Tamlaması
2. Sıfat Tamlaması
3. Sıfat-fiil Grubu
4. İsim-fiil Grubu
5. Zarf-fiil Grubu
6. Tekrar Grubu
7. Edat Grubu
8. Bağlama Grubu

9. Ünvan Grubu
10. Birleşik İsim Grubu
11. Ünlem Grubu
12. Sayı Grubu
13. Birleşik Fiil
14. Kısaltma Grupları (Karahan, 2012, ss.39- 84).

Leyla Karahan'ın sınıflandırılmasının terim farklılığı dışında Muharrem Ergin'in sınıflandırmasıyla büyük benzerlik gösterdiği görülmektedir.

Kelime grubu için belirtme öbekleri terimini kullanan Tahsin Banguoğlu; kelime gruplarını, "belirtme öbekleri" ve "yargı öbekleri" şeklinde ikiye ayırmıştır. Sözü geliştirmek üzere kelimelerin öbeklendiğini, kavramlar arasında ilişkiler meydana getirdiğini, kelimelerin birbirini belirtmek üzere yaklaştığını buna da belirtme öbeği dendiğini ifade etmiştir. Belirtme öbeklerinin yargı taşımadığı bundan dolayı da tek başlarına tam bir anlatma sayılmayacakları görüşünde olan Banguoğlu, belirtme öbeklerini sekiz başlıkta sınıflandırmıştır:

1. Ad Takımları
2. Sıfat Takımları
3. Zarf Öbekleri
4. Takı Öbekleri
5. Çekim Öbekleri (İsim Öbekleri, Fiil Öbekleri)
6. Bağlam Öbekleri
7. Yanaşma Takımları (San Öbekleri, Ayama ve Soyadı Öbekleri, Künye ve Mahlas)
8. Katma Öbekler (Ünlem Öbekleri, Saplama Öbekleri) (Banguoğlu, 2015, ss. 496-519).

Yazar, fiilimsi gruplarını yargı öbekleri başlığı altında ele almıştır.

Kelime grupları üzerine inceleme yapan bir diğer araştırmacı Kaya Bilgegil, kelime grubu yerine belirtme grupları ifadesini kullanmıştır. Belirtme grubunu; "Birden çok kelimeden meydana geldiği halde görev bakımından tek kelimeden farksız olan, tek bir kelime gibi çekim eki alabilen, isim soylu kelimelerin oluşturduğu bileşik sözler." olarak tanımlayan Bilgegil'in sınıflandırması şu şekildedir:

1. İsim Tamlaması
2. Sıfat Tamlaması
3. Bağlaç Grupları
4. Zarf Grupları
5. İsim Grupları
6. İkizlemeler
7. Edat Grupları
8. Ünvan Grupları (Bilgegil, 2014, ss. 108- 150).

Kaya Bilgegil ile Tahsin Banguoğlu'nun yaptığı sınıflama benzerlik göstermektedir. Banguoğlu gibi Bilgegil de birleşik fiilleri ve fiilimsi gruplarını sınıflandırmasına dahil etmemiştir.

Mustafa Özkan ve Veysi Sevinçli kelime gruplarını, belirtme grupları başlığı altında ele almıştır. "Tek kelime ile karşılanan varlık veya kavramları daha geniş olarak belirtmek veya tek kelimeyle ifade edilemeyen durumları karşılamak için birden fazla kelimeyle kurulan dil birliği." şeklinde tanımladıkları kelime grubunun cümle içinde tek bir kelime gibi vazife gördüğünü, kelime grubundaki her unsurun başka gruplar oluşturabileceğini, bir grubu diğer grupla ilişkilendirmek için grubun sonuna yani asıl ögeye ek getirileceğini söylemişlerdir. Yazarların kelime grubu tasnifi şu şekildedir:

1. İsim Tamlaması ve İyelik Grubu
2. Sıfat Tamlaması
3. Birleşik İsim Grubu
4. Tekrar Grubu
5. Aitlik Grubu
6. Edat Grubu
7. Ünvan Grubu
8. Birleşik Fiil Grubu
9. İsim Fiil Grubu
10. Sıfat Fiil Grubu
11. Zarf Fiil Grubu
12. Sayı Grubu
13. Bağlama Grubu

14. Kısaltma Grupları (Özkan & Sevinçli, 2015, ss. 19-114).

Yazarların yaptığı sınıflandırma, bazı isimlendirme farklılıkları dışında Muharrem Ergin ve Leyla Karahan'ın sınıflandırmasıyla benzerlik taşımaktadır.

Mazhar Kükey, kelime grubu yerine sözcük öbeği terimini tercih etmiştir. "Birden çok sözcüğü içine alan, anlamında ve yapısında bir bütünlük bulunan, tümcede bir sözcük olarak iş gören, tümceden küçük, sözcükten büyük anlamlı dil birimi." şeklinde tanımladığı sözcük öbeklerini şu şekilde gruplandırmıştır:

1. İkilemeler
2. Bağlama Öbeği
3. İyelik Öbeği
4. Ad Tamlaması
5. Önad Tamlaması
6. İlgeç Öbeği
7. Belirteç Öbeği
8. Ünlem Öbeği
9. Ünvan Öbeği
10. Sayı Öbeği
11. Yükleme Öbeği
12. "-e"li Sözcük Öbeği (Datif Öbeği)
13. "-de"li Sözcük Öbeği (Lokatif Öbeği)
14. "-den"li Sözcük Öbeği (Ablatif Öbeği)
15. Tamlayan Durumu Öbeği (Genitif Öbeği)
16. Birleşik Ad Öbeği (Kükey, 2005, ss. 5-79).

Mazhar Kükey'in sınıflandırmasında birleşik fiillerin ve fiilimsi gruplarının yer almadığı görülmektedir. Bunun dışında Muharrem Ergin, Leyla Karahan, Mustafa Özkan ve Veysi Sevinçli'nin sınıflandırmasıyla terim farklılıkları dışında benzerlik görünmektedir.

Rasim Şimşek, belirtme öbekleri olarak isimlendirdiği kelime grupları için ad soylu sözcüklerin yüklem olmaksızın kendi aralarında oluşturduğu kavramsal ilişkinin belirtme öbeklerini oluşturduğunu ve bunların da yargısız anlatımlar olduğunu söylemiştir. Şimşek'in tasnifi şu şekildedir:

1. İyelik Öbekleri (Ad Takımı: Belirtili Ad Takımı, Belirtisiz Ad Takımı, Adıl Takımı)
2. Niteleme Öbekleri (Önad Takımı, Sayı Öbeği, San Öbeği, Belirteç Öbeği)
3. Çekim Öbekleri (Ad Öbekleri: Yönelmeli, Kalmalı, Çıkmalı, Belirtmeli, Katılmalı, İyelikli Ad Öbeği; Eylem Öbekleri, İlgeç Öbekleri)
4. İkileme
5. Bağlaç Öbeği
6. Ünlem Öbeği (Şimşek, 1987, ss. 322-400).

Mehmet Özmen, "Birbirine yapı ve anlam olarak bağlanıp kendi aralarında bir bütün oluşturan iki veya daha fazla unsurdan oluşan kelime topluluğu." olarak tanımladığı kelime grubunu şöyle sınıflandırmıştır:

1. İyelik Grubu
2. İsim Tamlaması
3. Sıfat Tamlaması
4. Zarf Tamlaması
5. İkileme
6. Bağlama Grubu
7. Birleşik Fiil
8. Edat Grubu
9. İsnat Grubu
10. Birleşik İsim
11. Sayı Grubu
12. Ünvan Grubu
13. Ünlem Grubu
14. Aitlik Grubu
15. Tamlayan Grubu
16. Bulunma Grubu
17. Yönelme Grubu
18. Çıkma Grubu
19. Araç Grubu
20. Belirtme Grubu
21. İsim Fiil Grubu

22. Sıfat Fiil Grubu
23. Zarf Fiil Grubu
24. Kısaltma Grubu (Özmen, 2013, s. 51).

Mehmet Özmen'in tasnifi bazı isim farklılıkları dışında Muharrem Ergin, Leyla Karahan, Mustafa Özkan ve Veysi Sevinçli, Mazhar Kükey'in tasnifleri ile benzerlik göstermektedir.

Bilal Aktan'ın kelime grubu tanımı Mehmet Özmen'in tanımıyla büyük benzerlik göstermektedir. Aktan da kelime gruplarını; "Belli kurallar içerisinde bir araya gelip bütün oluşturan ve yargı bildirmeyen kelime topluluğu." olarak tanımlamıştır. Aktan'ın sınıflandırması ise şöyledir:

1. İsim Tamlaması ve İyelik Grubu
2. Sıfat Tamlaması
3. Birleşik İsim Grubu
4. Tekrar Grubu
5. Aitlik Grubu
6. Edat Grubu
7. Ünvan Grubu
8. Birleşik Fiil
9. Sayı Grubu
10. Ünlem Grubu
11. Bağlama Grubu
12. İsim – Fiil Grubu
13. Sıfat – Fiil Grubu
14. Zarf – Fiil Grubu
15. Kısaltma Grupları (Aktan, 2016, ss. 2-79)

Vecihe Hatipoğlu, kelime grubu yerine yargısız anlatımlar terimini kullanmayı tercih etmiştir. "En az iki sözcüğün türlü ilgi ve nedenlerle yan yana sıralanmasından doğan birlik." şeklinde tanımladığı yargısız anlatımların tasnifini 3 ana başlıkta yapmıştır:

1. Tamlamalar
2. Birleşik Sözcükler

3. İkilemeler (Hatipoğlu, 1982, ss. 1-3).

Hatipoğlu, Kelime Grupları ve Kuralları isimli makalesinde ise kelime gruplarını; bileşik kelimeler, terimler, deyimler, bilmeceler, atasözleri, vecizeler ve deyimler olmak üzere yedi başlıkta incelemiştir (Hatipoğlu, 1963, s. 203).

Arzu Sema Ertane Baydar ve Turgut Baydar, kelime grupları üzerine olan çalışmalarında, kelime gruplarının dilimizi zenginleştiren, söz diziminin önemli bir unsuru olduğunu, bir bütün olarak muamele görmesi gerektiğini belirtmişler ve yaptıkları sınıflandırmada Leyla Karahan'ın sınıflandırmasını kabul edip buna bir de zarf grubunu eklemişlerdir (Ertane Baydar & Baydar, 2001, ss. 27- 47).

Araştırmacıların kelime grupları ile ilgili çalışmaları incelendiğinde farklı isimlendirmeler yaptıkları görülmüştür. Bu isimlendirmelerde en çok grup ve öbek terimleri tercih edilmiş yalnız Vecihe Hatipoğlu yargısız anlatımlar ifadesini kullanmıştır.

Kelime gruplarının sınıflandırılmasında da araştırmacıların farklı görüşlere sahip olduğu tespit edilmiştir.

Muharrem Ergin, Leyla Karahan, Mehmet Özmen, Mustafa Özkan ve Veysi Sevinçli'nin tasnifleri küçük farklar dışında benzerlik göstermektedir.

Muharrem Ergin sınıflandırmasında aitlik grubuna yer verirken Leyla Karahan aitlik grubundan bahsetmemiştir.

Aynı zamanda Leyla Karahan anlamca kaynaşmış birleşik fiilleri, birleşik fiiller başlığı altında ele alırken Muharrem Ergin bunu yapmamıştır.

Leyla Karahan'ın tek başlık altında incelediği kısaltma gruplarını, Muharrem Ergin ve Mazhar Kükey ayrı başlıklar altında incelemişlerdir.

Rasim Şimşek, Mazhar Kükey ve Kaya Bilgegil'in tasnifinde isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil grupları yer almamaktadır.

Zarf grubu, her araştırmacı tarafından kabul edilen bir grup değildir. Sınıflandırmasında bu gruba yer vermeyen araştırmacıların, zarf grubunu sıfat tamlaması olarak değerlendirdiği görülmüştür.

Yapılan incelemeler sonucunda çalışmamızdaki kelime grubu sınıflandırması şu şekildedir:

1. İsim Tamlaması
2. Sıfat Tamlaması
3. Sıfat-fiil Grubu
4. Zarf –fiil Grubu
5. İsim-fiil Grubu
6. Ünlem Grubu
7. Birleşik İsim Grubu
8. Zarf Grubu
9. Edat Grubu
10. Ünvan Grubu
11. Birleşik Fiil Grubu
12. Tekrar Grubu
13. Bağlama Grubu
14. Sayı Grubu
15. Kısaltma Grupları

2.1.1. İsim Tamlamaları

İsim tamlamalarının isimlendirilmesinde veya türlerinin belirlenmesinde araştırmacıların farklı görüşleri bulunmaktadır.

Muharrem Ergin'in isim tamlaması tanımı şu şekildedir:

> *Bu gurup iki isim unsurunun meydana getirdiği kelime gurubudur. Bir ismin manasının iyelik sistemi içerisinde başka bir isimle tamamlanması esasına dayanır. Bir nesnenin başka bir nesnenin parçası olduğunu, bir nesnenin başka bir nesneye ait bulunduğunu veya bir nesnenin başka bir nesneyle tamamlandığını ifade etmek için bu kelime gurubuna başvurulur. Gurubu meydana getiren iki isim unsurundan biri tamlayan biri ise tamlanan unsurdur. Tamlayan önce tamlanan sonra gelir. İki unsur iyelik sistemi ile birbirine bağlanır ve grubun temelini iyelik ifadesi teşkil eder. Bu grup ekli bir birleşmedir. Tamlanan unsur daima iyelik eki taşır. Tamlayan unsur ise daima genitif hâlinde bulunur fakat bu genitif bazen ekli bazen eksiz halde bulunur (Ergin, 2013: 381-384).*

Tahsin Banguoğlu isim tamlaması yerine ad takımı demeyi tercih etmiş ve ad takımlarını şöyle tanımlamıştır:

> *Kimin veya kim hâlindeki bir ada iyelik eki almış bir adın gelmesiyle ortaya çıkan kelime öbeğine ad takımı deriz. Bir ad takımında belirten yalın veya katılma hâlindeki birinci ad, belirtilen ise iyelik eki almış ikinci addır. Ör. Ev kapısı, Ali'nin köpeği (Banguoğlu, 2015, s. 331).*

Ad takımlarının söz diziminin kuruluşunda, basit belirtme öbeği ve birleşik cümle oluşumunda önemli bir yere sahip olduğunu belirten Banguoğlu, konu hakkında şunları söylemiştir:

> *Belirtme öbeği olarak bir ad takımı belli haller dışında daima bir ad hükmündedir. Katkı alanın, yani belirtilenin söz içinde yerine göre derece derece daha belirtilmiş, dolayısıyla daralmış anlamını taşır. Odanıñ tavanı, oda tavanı, yatak odasının tavanı gibi.*
>
> *Bu sıfatla belirli ad takımı bir adın cümlede alabileceği bütün işleyişleri alır: Kapıcının oğlu götürecek.*
>
> *Kapıcının oğlunu beğeniyorum.*
>
> *Bu genç, kapıcının oğludur.*
>
> *Mektubu kapıcının oğlu ile gönderin.*
>
> *Bir cinste bir türün adı olmak niteliği taşıyan belirsiz ad takımı ise öncelikle cümlede her basit adın yerini almak istidadındadır.*
>
> *Bahçe kapısı açık kalmış.*
>
> *Bahçe kapısını kapamalısın.*
>
> *Babam bahçe kapısında bekliyordu..*
>
> *Bura eskiden bahçe kapısıydı.*
>
> *Nihayet zincirleme ad takımları da cümlede bir adın türlü işleyişlerini alırlar. Zincirleme ad takımlarında kimin hali eki yer yer düşer.*
>
> *Nadir Bey Ali'nin amcasının oğludur.*
>
> *Mutfak penceresinin camını kırdık.*
>
> *Millet Meclisi Başkanlık Divanı karar vermiş (Banguoğlu,2015, ss. 498- 499).*

Leyla Karahan isim tamlamalarını şöyle tanımlamıştır: "İyelik ekli bir isim unsurunun, iyeliğin işaret ettiği bir başka isim unsuruyla kurduğu kelime grubudur. Bu kelime grubunda iki isim unsuru aitlik, içinde bulunma, sınırlandırma, belirtme vb. anlam ilgileri çerçevesinde birbirine bağlanır." (Karahan, 2012, s. 42). Yazar, belirtili ve belirtisiz olmak üzere iki grupta incelediği isim tamlamalarının özelliklerini şöyle belirtmiştir:

> *İsim tamlamasında birinci unsurun ikinci unsurla bağlanması, zamirlerde ekli, isimlerde ise ekli veya eksizdir. Tamlamanın ikinci unsuru daima iyelik eki taşır: köy yolu*
>
> *Bu tamlamada ana unsur sonda bulunur. Birinci unsur tamlayan, ikinci unsur tamlanandır: çoban (ty) / çeşmesi (tn)*
>
> *Birinci unsuru ilgi hâli eki taşıyan isim tamlaması belirtili isim tamlamasıdır. Belirtili isim tamlamasında tamlayanla tamlanan arasında ekle sağlanan geçici bir ilişki kurulmuştur: savaşın (ty) / kartalı (tn)*
>
> *Belirtili isim tamlamasının unsurları yer değiştirebilir: Kimse duymaz çilesini tütmeyen ocakların. (tütmeyen ocakların çilesi)*
>
> *Belirtili isim tamlamasının unsurları arasına başka unsurlar da girebilir: Acaba bahar atların da mı kanını zehirliyor?*
>
> *Belirtili isim tamlamasının tamlayan unsuru da belirtili isim tamlaması olabilir. Böyle bir yapıda üç isim unsuru bulunduğu düşünülmemelidir: elbisenin yakasının / düğmesi*
>
> *Birinci unsurunda ilgi hâli eki bulunmayan isim tamlaması, belirtisiz isim tamlamasıdır. Bu tamlama, belirsiz, genel, bir nesneyi, bir türü karşılar: ishak (ty) / kuşu (tn)*
>
> *Belirtisiz isim tamlamasının iki unsuru arasında daimî bir ilişki mevcuttur. Tamlamada iki unsur arasına başka bir unsur giremez ve unsurlar yer değiştiremez. Bundan dolayı nesne adı olarak kullanılmaya en elverişli kelime gruplarından biri belirtisiz isim tamlamasıdır. Meselâ "buzdolabı, kahverengi, gökyüzü, atasözü, hanımeli, yüzbaşı, yayınevi" gibi isimler belirtisiz isim tamlaması kuruluşundadır.*
>
> *Belirtisiz isim tamlamalarının tamlayan unsuru bir cümle olabilir: "Kiralıktır." levhası*

Her belirtisiz isim tamlamasını belirtili, her belirtili isim tamlamasını da belirtisiz isim tamlamasına dönüştürmek mümkün değildir. Değişikliği veya değişmezliği belirleyen tamlama unsurları arasındaki anlam ilişkisidir.

Bir isim tamlaması, başka bir isim tamlamasında tamlanan unsur olarak görev yaptığında kendi iyelik ekini değil ana tamlamanın iyelik ekini taşır: çamaşır makinesi - benim çamaşır makinem

Tamlanan unsuru sıfat- fiil veya sıfat- fiil grubu olan bir isim tamlamasının tamlayan unsuru genellikle ilgi hâli eki taşır: yılların geçtiği

Tamlananı sıfat- fiil veya sıfat- fiil grubu olan isim tamlamalarında tamlananın bazı unsurları yer değiştirebilir.

İsim tamlamasının tamlayan ve tamlanan unsurları kelime grubu olabilir: Türklüğün (ty) ceylan yürekli töresi (tn) (tamlanan sıfat tamlaması)

İsim tamlamasında birden fazla tamlayan ve tamlanan unsur bulunabilir: evin (ty) kapısı / penceresi (tn)

İsim tamlamaları söz dizimi içinde isim, sıfat ve zarf görevi yapar: Vadide yaratılış önceliğinin sessizliği vardı. (isim), el yazması eserler (sıfat), bütün aile pazar günleri bir araya gelirdi. (zarf).

Belirtili isim tamlamasında vurgu, her iki unsurda da aynı ölçüdedir. Belirtisiz isim tamlamasında ise vurgu birinci unsur üzerinde bulunur (Karahan, 2012, ss. 42- 48).

Zeynep Korkmaz'ın isim tamlaması tanımı şöyledir: "Bir ad başka bir adla ilgi durum eki alarak veya almadan bir anlam bağı oluşturduğunda ad tamlaması dediğimiz kelime grubu ortaya çıkar. Burada birinci ad, tamlayan; ikinci ad, tamlanan niteliğindedir. Arada ilgi ekinin kullanılıp kullanılmamasına göre tamlamalar çeşitlenir." (Korkmaz, 2003, ss. 271- 275). Korkmaz, Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi adlı eserinde isim tamlamalarını belirtili, belirtisiz ve zincirleme olmak üzere üçe ayırmış ve şunları söylemiştir:

Belirtili ad tamlaması, tamlayan adın sonuna ilgi durumu eki, tamlanan adın sonuna da üçüncü şahıs iyelik eki getirilerek yapılan tamlama türüdür. Tamlayan ad, ilgi durumu eki aldığı için belirtili ad tamlaması adını alan bu birleşimde, iki ad arasında belirli kesin bir anlam bağlantısı vardır. Ancak, bu bağlantı sürekli değil, geçicidir: analaın anası, başarının sırrı… Belirtili ad

tamlaması içindeki tamlayan ve tamlanan adlar yalın oldukları gibi bir kelime grubundan da oluşabilirler. Gazeteyi aldı, katladı, ceketinin dış cebine koydu.

Belirtisiz ad tamlamasında adından da anlaşılacağı üzere, tamlayan ad eksiz yani yalın durumdadır. Yalnız tamlanan ad üçüncü şahıs iyelik eki almıştır. Belirtili ad tamlamasında tamlayanın tamlanana bağlılığı ağacın dalı, insanın iyisi, gözlerinin rengi, mavinin tonu örneklerinde görüldüğü gibi, belirli fakat geçici olduğu halde, belirtisiz ad tamlamalarında tamlayanın tamlanana bağlılığı belirsiz fakat süreklidir. Anlamca da tamlananın ayrılmaz bir parçasıdır. Bundan dolayı tamlamanın iki ögesi arasına bir başka gramer ögesi giremez. Bu niteliği dolayısıyla belirtisiz ad tamlamaları dilimizde çeşitli adlar; özellikle tür, alet, aygıt, makam, kuruluş görev adı olan birleşik adlar, benzetme vb. özellikli daha başka adlar kurmaya elverişlidir.

Belirtili ad tamlamalarında olduğu gibi belirtisiz ad tamlamalarında da tamlayan ve tamlanan ögeleri yalın veya birer kelime grubu da olabilir. Bir ad tamlaması başka bir ad tamlamasının tamlanan ögesini oluşturduğunda, kendi iyelik ekini değil, ana tamlamanın gerekli kıldığı iyelik ekini alır. Baş ucu kitabı/ benim baş ucu kitabım. Belirtisiz ad tamlamalarından oluşan bazı yer, kuruluş, ev apartman, sokak, vb. adlarda kısa anlatım, yabancı dil, yabancı söyleyiş gibi yanlış etkilerle iyelik ekinin atıldığı ve bu eğilimin gittikçe arttığı görülmektedir. Edirne kapı, Topkapı…

Belirtili ad tamlamalarında olduğu gibi, belirtisiz ad tamlamalarında da, sıfat tamlamalarının tersine çevrilerek birer ad tamlamasına dönüştürüldüğü örnekler vardır. Aptal kapıcı/ kapıcı aptalı, sersem Aliye/Aliye sersemi…

Zincirleme ad tamlaması bir ad tamlamasının başka bir adla oluşturduğu ikinci bir ad tamlamasıdır. Böylece, tamlayanı, tamlananı veya her ikisi de ad tamlaması biçiminde olan iç içe girmiş yeni bir tamlama türü ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar gramerlerimizde ve terim sözlüklerinde bu tür tamlamalar zincirleme ad tamlaması diye adlandırılmış ise de, bunlar aslında tamlama kalıbındaki bir kelime grubunun, bir birleşik adın başka bir ad veya ad tamlamasına tamlayan göreviyle bağlanmış olmasından ibarettir (Korkmaz, 2003, ss. 271- 275).

Mazhar Kükey, Türkçenin Dil Bilgisi adlı kitabında "Tekil ve çoğul 3. kişilerde tamlayan öge bir kişinin adılı ise oluşan öbek iyelik öbeğidir. Tamlayan öge bir ya da

bir ad tamlaması veya bir işaret adılı ise, oluşan öbek ad tamlamasıdır" (Kükey, 2005, s. 21) şeklinde tanımladığı isim tamlamalarını şöyle incelemiştir:

> *Tamlayanı tamlayan durumu ekini (-in);tamlananı, 3.tekil kişi iyelik ekini (-i) almış ad tamlamasına "belirtili tamlama" denir. Tamlayanın ve tamlananın aldığı "-in" ve "-i" ekleri, ünlü uyumlarına bağlı eklerdir. Belirtili tamlamalarda tamlayan belirlidir, bilinendir.*
>
> *Tamlayanı, tamlayan durumu ekini almamış; yalnız tamlananı 3. kişi iyelik eki (-i) almış ad tamlamalarına "belirtisiz tamlama" denir. Tamlananın aldığı 3. kişi iyelik ekini (-i) ünlü uyumlarına bağlı bulunduğunu daha önce belirtmiştik.*
>
> *Belirtisiz tamlamaların bir kısmı birleşik sözcük değerindedir; bunların belirtili biçimleri yapılamaz.*
>
> *Tamlayanı ya da tamlananı veya her iki ögesi de ad tamlaması olan geniş ad tamlamalarına "zincirleme tamlama" adı verilir. Bu tür tamlamalara "zincirleme ad tamlaması" demeye gerek yoktur. Çünkü tüm zincirleme tamlamalar ad tamlamasından başka bir şey değildir.*
>
> *Dilde, gerekli olan tamlama eklerinin("-in" ve "-i") kullanılmadığı zincirleme tamlamalar da vardır. Bu oluşumdaki zincirleme tamlamalara "kapalı zincirleme tamlama" denir. Türk Tiyatro Tarihi gibi.*
>
> *Ad tamlamalarında her iki ögenin de ad olacağı kesindir. Ancak bu genel kuralın dışında özel bir durumun bulunduğunu unutmayalım. "–diği" ve "-eceği" ekleriyle yapılan eylemsiler, kendilerinden önce gelen ve üzerinde tamlayan durumu eki (-in) bulunan adlarla bir sözcük öbeği oluşturur. Bu sözcük öbeği dilde ad tamlaması değerindedir (Kükey, 2005, ss. 23- 35).*

Haydar Ediskun, iki isim arasında iyelik ilgisi kurmak amacıyla oluşturulan takıma isim takımı dendiğini belirtmiş, Türkçede kelime öbekleşmelerinin iki şekilde gerçekleştiğini söyleyip düşüncelerini şöyle dile getirmiştir:

> *İsim takımlarında yardımcı, tamamlayıcı öge yani birinci isme belirten ya da tamlayan; ana ögeye, yani ikinci isme belirtilen ya da tamlanan denir.*
>
> *Pencerenin camı gibi.*
>
> *İsim takımları iki çeşittir:*

Belirtili isim takımı, belirteni söz söyleyen ve dinleyence bilinen ve belirteni ile belirtileni arasında geçici bir ilgi bulunan takımlardır. Bu takımda belirtenin eki –in; belirtilenin eki ise –i'dir. Her iki ek ünlü uyumuna bağlıdır.

Bir nesnenin bir nesneyle gerçekten ya da varsayıl olarak ilgisi bulunduğunu gösterir.

Bir niteliğin bir nesneye ait olduğunu gösterir: Suyun yeşili

Parçanın bütüne ait olduğunu gösterir: Vapurun bacası

Bir miktarın bir nesneye ait olduğunu gösterir: Gazın litresi

İşin özneye ait olduğunu gösterir: Mektubun yazılması

Durumun, onu oluşturana ait olduğunu gösterir: Ananın kederi

Belirtisiz isim takımı, belirteni söz söyleyen ve dinleyence belirli olmayan ve belirteni ile belirtileni arasında sürekli bir bağ bulunan takımdır. Belirten, ek almaz; belirtilen –i ekini alır. Bu ek ses uyumuna bağlıdır. Belirtisiz isim tamlamalarında tamlayan ve tamlananların anlam özelliklerinden bazıları şöyledir.

Belirten, belirtilenin cinsini, çeşidini, türünü, familyasını gösterir: Çocuk paltosu

Belirten, belirtilenin nedeni olur: Kaza kurbanı

Belirten, belirtilenin kaynağını ya da neden yapıldığını gösterir: Göl balığı

Belirtilen, belirtenin kaynağını ya da yapanını gösterir: Şekerkamışı

Belirten, belirtilenin amacı ya da ödevi olur: Uyku hapı

Belirtilen belirtenin belli başlı niteliğini gösterir: Yıldırım hızı

Belirten, belirtilenin niteliğini gösterir: Fikir işçisi

Belirten, belirtilenin yerini gösterir: Deniz gezintisi

Belirten, belirtilenin yerini gösterir: Savaş alanı

Belirten, belirtilenin zamanını gösterir: Çocukluk arkadaşı

Belirten, belirtilenin zamanını gösterir: Kiraz mevsimi

Belirten, belirtenden oluşan bir topluluktur: Taş yığını

Belirten, belirtilenin yapılma aracını ya da gerecini gösterir: Otomobil gezintisi

Belirten, belirtilenin aracını gerecini gösterir: Dikiş makinesi

Belirten, belirtilenin simgesi olur: Teslim bayrağı

Belirten, mecaz olur: Zafer şarkıları

Belirten, benzeyen, belirtilen kendisine benzetilen olur: Şüphe kurdu

Belirtili ve belirtisiz isim takımlarının arasında anlam ayrılıkları şunlardır:

Belirtili isim takımlarında belirtenin belirtilenle ilgisi ve bağlantısı geçicidir. Bu nedenle, bir belirtili isim takımında ögelerin kaynaşmasıyla oluşmuş bileşik kelimelerimiz çoktur. Elinin körü, sözün kısası…

Belirtisiz isim takımlarında belirtenin belirtilenle ilgisi ve bağlantısı süreklidir, sıkıdır. Hemen hemen bütün belirtisiz isim takımları birleşik kelime olmaya hazırdırlar. Bu nedenle belirtisiz isim takımlarıyla yapılmış birleşik kelimelerimiz pek çoktur. Tahtakurusu, aslanağzı…

Zincirleme isim takımı, ya belirteni ya belirtileni ya da her ikisi de birer isim takımı olan takımdır (Ediskun, 2005, ss. 114- 123).

Yapılan inceleme sonucunda araştırmacıların isim tamlamaları için ad takımı, isim öbeği, ad tamlaması gibi farklı terimler kullandıkları görülmüştür. Aynı şekilde isim tamlamalarının sınıflandırılmasında da farklı görüşler olduğu tespit edilmiştir. Belirtili ve belirtisiz isim tamlamasının dışında zincirleme ve takısız isim tamlamasının olduğu görüşünü savunan araştırmacılar da vardır.

Bir tamlamanın zincirleme olması için ikiden fazla unsuru bünyesinde barındırması gerekir oysaki zincirleme isim tamlamasına verilen örnekler iki unsurdan oluşmaktadır. Okulun kapısının rengi örneği incelendiğinde tamlayan unsur olan okulun kapısı belirtili isim tamlamasıdır. Tamlamalar bir bütün kabul edildiği ve parçalanamadığı için okulun kapısı ifadesi tek kelime gibi vazife görmektedir. Böylece tamlamanın iki unsurdan meydana geldiği anlaşılmaktadır. Aslında zincirleme isim tamlamalarının tamlayan veya tamlanan kısmı, isim tamlamasından oluşmaktadır. Bundan dolayı çalışmamızda zincirleme isim tamlaması ayrı bir tür olarak değerlendirilmeyecektir.

Takısız isim tamlaması da araştırmacılar tarafından ele alınan, tartışmalı konulardan biridir. Orhun Yazıtlarında geçen Ötüken yış (Ötüken orman), Tabgaç budun (Çin halk) gibi ifadeler takısız isim tamlamasına örnektir çünkü iki isim de ek

almadan bir araya gelmiştir ancak ahşap masa, ceviz sandık, bakır tepsi gibi nesnenin neden yapıldığını gösteren örnekler takısız isim tamlaması oluşturmamaktadır. Bu yüzden çalışmamızda takısız isim tamlaması ayrı bir tür olarak incelenmeyecektir.

2.1.2. Sıfat Tamlaması

Kelime grupları içinde önemli bir yere sahip olan sıfat tamlamalarında, bir isim ve bu ismi niteleyen veya belirten bir ön ad bulunmaktadır. Sıfat tamlamaları, ön ad ve ismin eksiz olarak birleşmesiyle oluşur. Bu durumdan hareketle, araştırmacılar takısız isim tamlamasının varlığını veya bu yapıdaki grupların sıfat tamlaması olarak kabul edilmesi gerektiğine dair görüşleri zaman zaman dile getirmişlerdir.

Sıfat tamlaması için araştırmacıların görüşleri şöyledir:

Muharrem Ergin konu üzerine görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

> *Sıfat tamlaması bir sıfat unsuru ile bir isim unsurunun meydana getirdikleri kelime grubudur. Sıfat unsuru isim unsurunu vasıflandırmak veya belirtmek için getirilir. Sıfat tamlayan, yardımcı, isim tamlanan, asıl unsurdur. Sıfat tamlaması eksiz bir birleşmedir. Her iki unsur da ek almadan doğrudan doğruya yan yana getirilirler. Sıfat bu birleşmede daima teklik halde bulunur, sıfatların çoklukları yapılamaz. Sıfat tamlamasında sıfat ismin başına gelir; yani sıfat önce, isim sonra getirilir. Tamlamanın sıfat unsuru bir sıfat veya sıfat olarak kullanılan bir kelime grubu, isim unsuru ise bir isim veya isim vazifesi gören bir kelime grubu olur. En basit sıfat tamlaması bir sıfat ile bir isimden kurulan iki kelimelik tamlamadır. Sıfat veya isim unsurunun veya her iki unsurun kelime grubu olması halinde sıfat tamlaması kelime gruplarının hacmi nispetinde genişler. Geniş bir kelime grubu tamlamanın sıfat unsuru, yine geniş bir kelime grubu da tamlamanın isim unsuru olabilir. Sıfat tamlamasında grubun vurgusu vardır. Bu vurgu sıfat üzerinde bulunur. Sıfatın vurgusu kuvvetlenerek tamlamanın vurgusu haline gelir (Ergin, 2013, s. 380).*

Ergin; sıfat ve isim unsurunun eksiz birleştiğini, sıfat tamlamalarında vurgunun sıfat unsuru üzerinde olduğunu belirtmiştir.

Sıfat tamlamalarını, “Sıfat takımı, bir sıfatla bir isimden oluşan takım” şeklinde tanımlayan Haydar Ediskun, sıfat tamlamasının özelliklerini şöyle sıralamıştır:

> *Sıfat, ismi nitelediği ya da belirttiği için, isimden önce gelir.*

Sıfat takımında sıfat yardımcı; isim ise asıl ögedir.

Sıfat takımlarında sıfat ile ismin arasına hiçbir çekim ya da çoğul eki giremez. Sıfat takımı eksiz bir birleşmedir.

Sıfat takımlarında –gerektiği zaman- çekim ya da çoğul eklerini yalnızca isim alır: çirkin kızı, sıcak havada, serin günler…

Sıfat takımında, ismin birden çok sıfatı olabilir. Yüksek, yalçın ve karlı dağlar.

Sıfat takımı, birden çok isimle kurulabilir. Kalabalık yollar, caddeler, bulvarlar.

Sıfat takımları bir benzetme takımı olabilir. Kalem kaşlar.

Kimi sıfat takımlarında birinci kelime bir isim gibi göründüğü halde, ikinci ismin neden yapıldığını gösterdiği için sıfat takımı olurlar. Mermer köşk.

Sıfat takımlarında sıfat bir ünvan sıfatı ise, kim isimden önce, kimi isimden sonra, kimi, önce de, sonra da gelebilir. Bay Yalçın, Ziya Paşa, Sultan Süleyman ya da Cem Sultan gibi (Ediskun, 2005, ss. 144- 145).

Sıfat tamlaması için sıfat takımı terimini tercih eden Haydar Ediskun; sıfat tamlamasının eksiz bir birleşme olduğunu, ismin neden yapıldığını gösteren tamlamanın da sıfat takımı olacağını belirterek takısız isim tamlamasının varlığını kabul etmemiştir.

Sıfat tamlaması yerine sıfat takımı terimini kullanan Tahsin Banguoğlu, sıfat takımının gerek basit belirtme öbeği şeklinde gerekse birleşik cümle kuruluşunda söz diziminde önemli bir yere sahip olduğunu belirtmiş ve konu hakkındaki düşüncelerini şöyle dile getirmiştir:

Belirtme öbeği olarak sıfattakımı da belirli haller dışında bir ad hükmündedir. Bir adın bir vasıflayan veya belirleyen tarafından belirtilmiş, dolayısıyla daraltılmış anlamını taşır. Çeşitlerine göre: sarı tavuk, bu kadın, kaç kilo, her çocuk, üç koltuk gibi.

Bu nitelikle sıfat takımı da bir adın cümlede alabileceği bütün işleyişleri alır. Şu farkla ki bu cümle üyesi yerini aldığı basit adın daha çok belirli bir türü anlamını taşır. Kara kedi doğurmuş. O kitabı okuyacağım. Hangi dağda kurt öldü? Bu başka arabadır. Yarın ikinci kata başlayacağız.

Bunun gibi sıfat takımlarıyla yapılmış ad takımları da cümlede tek ad gibi türlü işleyişlerde görülürler. İyi günümün dostu, kötü günüm geçti gel. Adam beş çocuk babasıymış. Babamın her sözü aklımda.

Üç üyeli sıfat takımları da aynı tarzda kullanılırlar. Sıfat takımına gelen sıfatlarla: Bir fazla tabak sofrayı bir dağ gibi ezdi. Bir başka ferah, bir başka letafet var içinde. Güzel bir sofra kurmuşsun.

Sıfat takımlarını bir ada sıfat yaparak: Bir dirhem et bin ayıp örter. Ne biçim arkadaşlıktır bu? Orta boy çiviler getirdim.

Ad takımlarını sıfat olarak bir ada getirip: Sözünün sahibi adam böyle yapmaz. Gözümün nuru oğlum! İçler acısı çocuk gene geldi (Banguoğlu, 2015, ss. 500-501).

Tahsin Banguoğlu, sıfat takımlarının ad hükmünde olduğunu bundan dolayı da cümlede bir adın alabileceği büyün işleyişleri alacağını vurgulamıştır.

Mustafa Özkan ve Veysi Sevinçli'nin sıfat tamlamaları hakkındaki görüşleri şu şekildedir:

Kelime grupları içerisinde önemli bir yere sahip olan sıfat tamlamaları, bir sıfat ve bir isimden meydana gelir. Sıfat, ismin önünde niteleme ya da belirtme görevinde bulunur. Sıfat tamlaması eksiz bir birleşmedir. Sıfat, bir kelime olabileceği gibi, bu görevi üstlenen bir kelime grubu da olabilir. Bu kelime grubunda sıfat, tamlayan; isim ise tamlanan ögedir. Asıl öge olan isim sonda bulunur.

Sıfat ögesi sıfat-fiil eki alan bir kelime veya sıfat-fiil grubu olabilir.

Sıfat tamlamalarında, sıfat ve isim ögeleri bir kelime veya kelime grubu olabilir.

Sıfat tamlamalarında ögeler yer değişebilir.

Sıfat tamlamalarında, sıfat ögesi birden fazla olabilir.

Sıfat tamlamaları, başka bir sıfat tamlamasının kuruluşunda sıfat veya isim ögesi olarak kullanılabilir.

Birleşik kelimelerin bir kısmı sıfat tamlaması kalıbında olabilirler (Özkan & Sevinçli, 2015, ss. 34-40).

Zeynep Korkmaz, sıfatın anlam ve işlev bakımından var olabilmesi için mutlaka bir adın önünde bulunması ve o adı nitelemesi veya belirtmesi gerektiğini ifade ederek sıfatların, adlar gibi iyelik, çoğul, ad durum eklerini almadıklarını, adlar ile eksiz birleşerek sıfat tamlaması oluşturduklarını belirtmiştir (Korkmaz, 2003, ss. 333- 334).

Araştırmacıların yaptığı sıfat tamlaması tanımlarından hareketle sıfat tamlamalarının özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

- Sıfat tamlaması bir sıfat ve bir isimden meydana gelmektedir. Bu iki unsur tek başına olabileceği gibi birden fazla kelime grubu şeklinde de tamlama oluşturabilir.
- Sıfat tamlamalarında sıfat, isimden önce gelir. Tamlamada asıl unsur isimdir. Sıfat niteleme veya belirtme görevindedir.
- Sıfat tamlamalarında sıfat unsuru, sıfat fiil olabilir.
- Sıfat tamlamasında unsurlardan biri veya hepsi çeşitli kelime gruplarından oluşabilir.
- Sıfat tamlamalarında ismi niteleyen veya belirten birden fazla sıfat unsuru bulunabilir.
- Bir nesnenin neden yapıldığını belirten tamlamalar da sıfat tamlaması olarak ele alınmaktadır. Bu durum, dilbilim araştırmacıları arasında tartışılmakta ve bu tamlamanın takısız isim tamlaması olarak ele alınması gerektiğini belirten dil bilimciler de bulunmaktadır. Biz bu şekilde olan kelime gruplarını sıfat tamlaması olarak ele alacağız. Çünkü birinci unsur ikinci unsurun bir niteliğini açıklamaktadır.
- Sıfat tamlamaları söz dizimi içerisinde isim, sıfat, zarf görevinde bulunabilir.
- Sıfat tamlamalarında vurgu sıfat unsurunun üzerindedir.

2.1.3. Sıfat - Fiil Grubu

Bu grup bir sıfat- fiil ögesi ile ona bağlı ögelerden oluşmaktadır. Sıfat – fiil grupları, diğer fiilimsi grupları gibi kendi ögelerini bünyesinde taşır ve bir başka grubun içinde bütün olarak yer alabilir. Grubun ana ögesi olan sıfat- fiil, grubun sonunda bulunur.

Fiilimsi gruplarını kelime grupları içinde değerlendirmeyen araştırmacılar olduğu gibi fiilimsilerin grup oluşturduğunu düşünen araştırmacılar da vardır. Muharrem Ergin partisip grupları olarak adlandırdığı sıfat- fiil grubu için şunları söylemiştir:

> *Partisip gurubu bir partisiple ona bağlı unsurlardan meydana gelen kelime gurubudur. Partisip bir fiil şekli olduğuna göre ona bağlı unsurlar da fiilin*

gerektirdiği unsurlardır. Böylece partisip gurubu fiili partisip olan gurup demektir. Gurupta partisip sonda bulunur, ona bağlı unsurlar önce gelir. Partisip gurubunda da fail az bulunur ve iyelik ekli olur. Partisip gurubu isim, bilhassa sıfat olarak kullanılır. -dık, -dik, -acak, -ecek partisip gurupları umumiyetle iyelik grubunun tamlanan unsuru olurlar ve iyelik eki ile kullanılırlar. Bu kullanışta bu iki partisip bazen gerundium ifadesi taşır. O zaman iyelik gurubunun tamlayan unsuru partisipin faili durumuna geçer. Partisip gurubunda da vurgu partisipin önündedir. Şu misaller partisip gruplarıdır: denize giren, sudan gelen, haber gelir gelmez yola çıkan, (herkesin) çok yakından tanıdığ(ı)… (Ergin, 2013, s. 396).

Sıfat- fiil grubunu "Bir sıfat-fiil ile bu sıfat-fiile bağlı tamlayıcı veya tamlayıcılardan kurulan kelime grubu." şeklinde tanımlayan Leyla Karahan, grubun özellikleri ile ilgili şunları söylemiştir:

Grubun ana unsuru sıfat-fiildir, genellikle sonda bulunur. Fiile dayalı bütün gruplarda olduğu gibi bu grupta da yüklem görevi yapan sıfat-fiilin anlamı, özne, nesne, yer tamlayıcısı, ve zarf adı verilen ögelerle tamamlanır. Yüklem olan sıfat-fiil yargı bildirmez. Eski İstanbul'un güzel semtlerini (bln) / yaratan (y) / (Türklük)

Sıfat-fiilin grup içindeki yeri özellikle konuşma ve şiir dilinde değişebilir. Çiçeklendiği gün sabır ağacı

Bu grupta özne az kullanılır. Bütün hayalleri / yıkılmış (insanlar)

Ortak bir sıfat-fiille kurulmuş bazı gruplarda sıfat-fiil tekrar edilmez. Tiyatroya sık sık (giden) sinemaya da ara sıra giden (gençler)

Sıfat-fiil grubu, söz dizimi içinde isim, sıfat ve zarf görevi yapar. Bu eseri tamamlamak için ne kadar çabaladığını hiç kimse bilmiyordu. (isim) Mısralarında nağme hissedilmeyen bir manzume (sıfat) Başını öne eğmiş oturuyordu. (zarf)

"Vatansever, çöpçatan, cankurtaran" gibi bazı birleşik kelimeler, sıfat-fiil kuruluşundadır.

Grubun vurgusu, sıfat-fiilden önceki unsur üzerindedir (Karahan, 2012, ss.53-55).

Çağdaş Türk Dili isimli eserinde Süer Eker, sıfat- fiil grubunu "Sıfat-fiil ekleriyle yardımcı ögelerin oluşturduğu sözcük grubudur. Bu grup, söz diziminde bütün ögelerin görevlerini yüklenebilir." şeklinde açıklamıştır (Eker, 2015, s. 363).

Diğer araştırmacıların aksine sıfat- fiil grubu terimi yerine isim- fiil öbekleri terimini kullanan Günay Karaağaç'a göre;

> *İsim-fiil eklerinin asıl işlevleri geçici eylem adları yapmaktır. İsim muamelesi yapılmadığı sürece, bu ekler, kişi belirtileri de alarak yüklemi, yani cümleyi oluştururlar. Diğer taraftan, gerektiğinde yapım eki gibi kalıcı isimler de yapabilmektedir. İsim-fiil öbeğinde asıl öge, yani isim-fiil eki almış fiil sonda, ona bağlı birimler de onun önünde yer alır (Karaağaç, 2011, ss. 169- 170).*

Sıfat- fiil grubunu "Bir sıfat-fiil ile sıfat-fiilin önünde yer alan unsurların oluşturduğu kelime grubu." şeklinde tanımlayan Bilal Aktan, sıfat-fiillerin bir yanları ile sıfat, diğer yanları ile fiil olduklarını; fiil özellikleri sebebiyle kendilerinde var olan hareket ve zaman kavramlarını isim oldukları sıfata aktararak varlıkları ve nesneleri hareket ve zaman gösterme özellikleri ile geçici olarak nitelendirdiğini söylemiştir (Aktan, 2016, s. 65).

2.1.4. Zarf – Fiil Grubu

Bir zarf- fiil ögesi ve ona bağlı ögelerle kurulan zarf -fiil grubu, başka kelime grupları içinde de yer alabilir. Genelde grubun sonunda bulunan zarf- fiiller yargı bildirmezler ve cümlede kendi unsurlarıyla beraber öge olabilirler.

Zarf- fiil grubunu, gerundium grubu olarak adlandıran Muharrem Ergin, konu hakkında şunları söylemiştir:

> *Gerundium gurubu bir gerundium ile ona bağlı unsurlardan meydana gelen kelime gurubudur. Bu gurup da fiili gerundium olan bir fiil gurubu durumundadır. Gerundiumdan başka fiilin gerektirdiği unsurları ihtiva eder. Gerundium en sonda, gerekli unsurlar önce gelir. Gerundium gurubu daima zarf olarak kullanılır. Bu fiil gurubunda fiilin gerekli bütün unsurları, bu arada fail de bol bol kullanılır. Gurubun normal vurgusu gerundiumdan önceki kelime üzerinde bulunur (Ergin, 2013, s. 396).*

Zarf- fiil grubunu, "Bir zarf-fiile bağlı tamlayıcı veya tamlayıcılardan kurulan kelime grubu." şeklinde tanımlayan Leyla Karahan, bu grubun özellikleri ile ilgili şunları belirtmiştir:

> *Grubun ana unsuru zarf-fiildir. Zarf-fiil, genellikle grubun sonunda bulunur. Fiile dayalı sıfat-fiil ve isim-fiil gruplarında olduğu gibi bu grupta da yüklem görevi yapan zarf-fiilin anlamı, özne nesne, yer tamlayıcısı ve zarf adı verilen ögelerle tamamlanır. Yüklem olan zarf- fiil yargı bildirmez.*
>
> *Hâl ekleriyle çekime girmiş bazı sıfat-fiiller, cümlede zarf görevi yapar. Bu sıfat-fiillerle kurulan gruplar da birer zarf-fiil grubudur.*
>
> *Zarf-fiil grubu, söz dizimi içinde zaman, sebep, tarz, sebep, şart, bağlama, karşılaştırma vb. işlevlerle zarf görevi yapar.*
>
> *Grubun vurgusu, zarf- fiilden önceki unsur üzerindedir (Karahan, 2012, ss. 57-59).*

Günay Karaağaç ise zarf- fiil grubu ile ilgili şu açıklamaları yapmıştır:

> *Zarf-fiil öbeği, bir zarf-fiil ile ona bağlı bir veya birden çok ögeyle kurulan söz öbeğidir. Zarf-fiil eklerinin temel işlevleri, eylemlerin adlarını asıl eyleme bağlamaktır. Bu yüzden, asıl görevleri zarf yapmaktır. Cümlelerde eylemi niteleyici zarflar yapan zarf-fiiller, isimleri de niteleyerek, sıfat halinde nitelendirme öbeklerinde de yer alabilirler. Zarf-fiil öbeğinde asıl öge, yani zarf-fiil eki almış fiil sonda, ona bağlı birimler de onun önünde yer alır (Karaağaç, 2011, ss. 172- 173).*

Zarf-fiil grubunu "Bir zarf-fiil ile kurulmuş kelime grubu." şeklinde tanımlayan Bilal Aktan'a göre, zarf- fiiller fiillerin zarf görevi yapan yardımcılarıdır ve çekimli fiile dönüşmeleri imkansızdır. Zarf-fiillerin, sıfat-fiiller gibi isim çekim iyelik ve çokluk eklerini genellikle almadığını söyleyen Aktan, bazı kalıplaşma yoluyla isimleşmiş (öte, erte, göre vb.) bazı türler dışında zarf - fiillerin, isim - fiiller gibi isme dönüşmediğini belirtir (Aktan, 2016, s. 69).

Mustafa Özkan ve Veysi Sevinçli; zarf-fiil gruplarını "Bir zarf-fiil ile ona bağlı ögelerin oluşturduğu kelime grubu." şeklinde tanımlayıp zarf-fiillerin, fiillerin hallerini gösteren şekiller olduğu için isim sayılmadığını, zarf-fiillerde şahıs ve zaman kavramının yer almadığını ve zarf-fiillerin genellikle sonda bulunduğunu, yargı

bildirmediğini belirtmişlerdir. Yazarlar; hâl ekleriyle birleşen bazı sıfat-fiillerin zarf-fiile dönüştüğünü, "-A,-I,-U" zarf fiil eklerinin ya ikileme gruplarında kullanılarak fiilleri zarfa dönüştürdüğünü ya da asıl fiil ile yardımcı fiil arasına girerek onları birleştirip tasvir fiilleri meydana getirdiğini de ifade etmişlerdir (Özkan& Sevinçli, 2015, ss. 91-95).

Araştırmacıların konu hakkındaki görüşlerinden hareketle zarf- fiil grubunun özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Zarf-fiil genellikle grubun sonunda bulunmaktadır. Yüklem olan zarf-fiil yargı bildirmez. Sadece yüklemin anlamının tamamlanmasına yardımcı olur.
- Zarf-fiil grubu, cümlede zaman, sebep, şart, karşılaştırma, araç vb. işlevlerle kullanılarak zarf görevinde bulunurlar.
- Bazı sıfat-fiiller ve isim-fiiller hal ekleri aldıklarında zarf görevinde bulunurlar. Bu yapıdaki gruplar da zarf-fiil grubu olarak değerlendirilir.
- Zarf-fiil grubunda vurgu, zarf-fiilden önceki unsur üzerindedir.

2.1.5. İsim -Fiil Grubu

Bir isim- fiil ögesi ve onu anlamca tamamlayan ögelerden oluşan bu grup, yargı bildirmemektedir.

Muharrem Ergin, isim- fiil grubunu "Bir fiil ismi ile bu unsurlardan bir veya bir kaçının meydana getirdiği kelime gurubu." şeklinde açıklamış ve şu açıklamaları yapmıştır:

> *Bu gurupta fâil az bulunur ve hep iyelik ekli olur. Bu unsurların hepsi fiil isminden önce gelir. Üzerinde en çok durulan, belirtilmek istenen unsur fiil isminin en yakınında bulunur. Gurubun normal vurgusu da fiil isminden önce gelen bu unsur üzerinde bulunur. Fiil gurubunda kullanılan fiil isimleri hareket isimleridir. Onun için daha çok -mak, -mek'li fiil isimleri ile fiil gurubu yapılır (Ergin, 2013, s. 395).*

İsim - fiil grubunu "Bir hareket ismi ile ona bağlı tamlayıcı veya tamlayıcılardan kurulan kelime grubu." şeklinde tanımlayan Leyla Karahan, hareket isminin -mAk, -mA, - Iş ekleriyle yapıldığını, genellikle sonda bulunan hareket isminin grubun ana unsuru olduğunu, fiile dayalı bütün gruplarda olduğu gibi bu grupta da yüklem görevi yapan hareket isminin anlamının, özne, nesne, yer tamlayıcısı ve zarf tamlayıcısı adı

verilen ögelerle tamamlandığını ve yüklem olan isim- fiilin yargı bildirmediğini belirtmiştir (Karahan, 2012, ss.55- 57).

İsim- fiil grubunu, fiil ismi öbekleri şeklinde adlandıran Günay Karaağaç, "Bir eylem adı ile ona bağlı bir veya birden çok ögeyle kurulan söz öbeğidir." tanımını yaptıktan sonra fiil ismi eklerinin fiillere gelerek onları isimleştirdiğini söylemiş ve temel işlevlerinin eylem adları yapmak olduğunu belirtmiştir. Ayrıca yazar, öbeğin ana ögesinin fiil ismi olduğunu ve grubun sonunda bulunduğunu, öbeğin vurgusunun ise fiil isminden önceki öge üzerinde olduğunu ifade etmiştir (Karaağaç, 2011, s. 170).

Mustafa Özkan ve Veysi Sevinçli, isim- fiil grubunu, "Bir isim-fiil ile onu anlamca tamamlayan kelimelerden oluşan kelime grubuna isim-fiil grubu denir." şeklinde tanımlamış ve bu grubun "mAk, -mA, -Iş, -Uş" ekleriyle kurulduğunu, bu eklere aynı zamanda mastar ekleri de dendiğini belirtmişlerdir. Grubun ana unsurunun sonda bulunan isim- fiil olduğunu söyleyen yazarlar, yardımcı unsurun bu grubun önünde yer aldığını ve yargı bildirmediğini de söylemişlerdir (Özkan & Sevinçli, 2015, s. 83).

Bilal Aktan, isim-fiil grubunu "Fiil kök ve gövdelerinin karşıladıkları oluş, kılış ve durumları, şahıs ve zamana bağlı olmadan gösteren fiil isimlerine isim-fiil, isim-fiil ile kurulan bu gruba da isim-fiil grubu denir." şeklinde tanımlamış ve isim-fiillerin hareketleri isim olarak karşılayan kelimeler olduğunu belirtmiştir (Aktan, 2016, ss. 61-62).

Yazarların görüşlerinden hareketle isim- fiil grubunun özellikleri şöyle sıralanabilir:

- Bu grup –mAk, -mA ve –Iş ekleri ile yapılır. Grubun ana unsuru hareket ismidir ve genellikle sonda bulunmaktadır. Yüklem olan isim-fiil, bir fiil gibi yargı bildirmemektedir.
- Söz dizimi içerisinde isim görevinde bulunabilir.
- Vurgu isim-fiilden önceki unsurdadır.

2.1.6. Ünlem Grubu

Bir isim unsuru ve bir ünlemin eksiz bir şekilde bir araya gelip oluşturduğu bu grupta isim unsuru bir kelime grubu da olabilir.

Ünlem grubunu "Bir seslenme edatı ile bir isim unsurundan meydana gelen kelime grubu." şeklinde tanımlayan Muharrem Ergin, önce seslenme edatının, sonra ismin geldiğini, bu birleşmenin ek almadan olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Ergin, ünlem grubunda isim unsurunun, bir isim veya isim yerine geçen kelime grubu olabileceğini ve ünlem edatının ise tek kelime olduğunu ifade etmiştir (Ergin, 2013, s. 390).

Mustafa Özkan ve Veysi Sevinçli, ünlem grubunu "Bir seslenme edatı (ünlem) ile bir isim ögesinden oluşan kelime grubu." şeklinde tanımlamıştır. Ünlemlerin başta, isimlerin sonda bulunduğunu belirten Özkan ve Sevinçli, ünlemin tamlayan; ismin ise tamlanan durumunda olduğunu ifade etmiştir. İsim unsurunun tek kelime veya kelime grubu şeklinde olabileceğini söyleyen yazarlar, grubu oluşturan ögelerin arasına herhangi bir ek gelmediğini belirtmişlerdir (Özkan & Sevinçli, 2015, s. 99).

Ünlem grubunu, "Bir ünlem ve bir isim unsurunun bir araya gelmesiyle oluşan kelime grubu." şeklinde tanımlayan Bilal Aktan, bu grubun bir seslenme ünlemi ile bunun seslendiği çağrı durumundaki isim unsurundan oluştuğunu ve isim unsurunun kişi ismi olabileceği gibi herhangi bir soyut varlığın ya da kavramın ismi de olabileceğini belirtmiştir. Aktan, ünlem grubunu oluşturan ögelerin ek almadan birleştiğini ve bu grupta ünlemlerin isimlerden önce geldiğini ifade etmiştir (Aktan, 2016, s. 55).

Leylâ Karahan, "Bir ünlem ile bir isim unsurundan meydana gelen kelime grubu." şeklinde tanımladığı ünlem grubunun özellikleri üzerine şunları söylemiştir:

> *Bu grupta ünlem başta, isim unsuru sonda bulunur. Ünlem ve isim unsuru eksiz birleşir.*
> *Bu grupta isim unsuru kelime grubu olabilir.*
> *Bu grupta birden fazla isim unsuru bulunabilir.*
> *Cümlenin kuruluşuna katılmayan bu grup, hitaplarda kullanılır. Cümle dışı öge olarak cümlenin herhangi bir yerinde bulunabilir.*
> *Grubun vurgusu ünlem üzerindedir (Karahan, 2012, ss. 70-71).*

2.1.7. Birleşik İsim Grubu

Bir şahsa ad olmak için bir araya gelen iki ya da daha fazla adın meydana getirdiği bu grupta, grubu oluşturan unsurlar eksiz olarak bir araya gelirler.

Birleşik isim grubunu, "Bir nesnenin ismi olmak üzere yan yana gelen birden fazla ismin meydana getirdiği kelime gurubu." şeklinde tanımlayan Muharrem Ergin, birleşik isimlerin hep has isim olduğunu söyleyerek bazı yer adları ile ikili üçlü bütün şahıs adlarının Türkçenin birleşik isimlerini ortaya çıkardığını ifade etmiştir. Birleşik isimlerde vurgunun son isimde olduğunu belirten Ergin, birleşik isim ile birleşik kelimenin birbirine karıştırılmaması gerektiğini söylemiş ve birleşik kelimenin herhangi bir kelime grubunun kelimelerinin tek bir kelime halinde birleşmesiyle ortaya çıktığını belirtmiştir (Ergin, 2013, s. 385).

Bilal Aktan, birleşik isim grubunu "Bir şahsın adı olmak üzere yan yana gelen isimlerin eksiksiz olarak kullanıldığı kelime grubu." şeklinde tanımlamış ve birleşik isimlerin hepsinin özel isimler olduğunu belirterek birleşik isim grubundaki isimlerin eksiz olarak birleştiğini ifade etmiştir. Ayrıca birleşik isim grubunun, tamlananı özel isim olan sıfat tamlaması kuruluşunda olabileceğini söyleyen Aktan, birleşik isim grubunda ikinci unsur üzerinde bulunan vurgunun sıfat tamlamasında başta olduğunu belirtmiştir (Aktan, 2016, s. 26).

Mustafa Özkan ve Veysi Sevinçli, birleşik isim grubunu "Bir nesnenin adı olmak üzere yan yana gelen birden çok ismin kalıplaşarak oluşturduğu kelime grubu." şeklinde tanımlayıp isimlerin herhangi bir ek almadan doğrudan yan yana geldiklerini belirterek birleşik isimlerin özel isimlerden yapıldığını çok nadir de olsa cins isimlerden birleşik isim yapıldığını ifade etmişlerdir. Yazarlar, ünvan grubu ve birleşik isim grubunun birbirine karıştırıldığını, bunların birbirinden vurgu bakımından ayrıldığını, birleşik isimlerde vurgunun sonda olduğunu ve ünvan gruplarında ise başta olduğunu belirtmişlerdir (Özkan & Sevinçli, 2015, s. 42).

Günay Karaağaç, özel ad öbeği başlığı altında değerlendirdiği birleşik isimleri, "Bir kimseye özel ad olmak üzere iki veya daha fazla ismin bir araya gelerek oluşturduğu söz öbeği." şeklinde tanımlamıştır. Tamamen eksiz bir şekilde birleşen ve iki veya daha fazla isimden oluşan bütün şahıs isimlerinin birleşik söz öbeği oluşturduğunu belirten Karaağaç, bu öbeğin bir varlığın adını alarak söz diziminde isim

görevinde olduğunu söyleyerek öbeğin vurgusunun son öge üzerinde olduğunu da ifade etmiştir. Yazar ayrıca birleşik isim grubu için, "Bu öbek, taşıdığı özel ilişki ve özel bilgi gereği, sözlüklerin değil, ansiklopedilerin ögesidir. Bir dilin genel söz varlığı ve söz dizimi yapıları, o dilin sözlük, birleşik sözler, deyimler ve atasözleri sözlüklerini; özel ad olarak kullanılmış sözlük ve söz dizimi yapıları ise, ansiklopedilerini oluşturur." (Karaağaç, 2011, ss. 203- 204) ifadelerini kullanmıştır.

Leyla Karahan, "Bir şahsa özel ad olmak üzere bir araya gelen kelimeler topluluğu." olarak tanımladığı birleşik isim grubunun özellikleri hakkında şunları söylemiştir:

> *İki veya daha fazla kelimeli bütün şahıs adları birleşik isim grubu yapısındadır. Bu grupta isimler eksiz birleşir.*
>
> *Tamlananı özel isim olan sıfat tamlamaları zamanla bir şahsa ad olmak üzere birleşik isim grubuna dönüşebilir. Sıfat tamlamasında başta bulunan vurgu, birleşik isim grubunda ikinci unsur üzerine kayar.*
>
> *Ünvan grupları da zamanla birleşik isme dönüşebilir.*
>
> *Bu grup, söz dizimi içinde isim görevi yapar.*
>
> *Vurgu son unsur üzerindedir (Karahan, 2012, ss. 69- 70).*

2.1.8. Zarf Grubu

Zarf grubu, araştırmacıların birlik sağlayamadığı konulardan biridir. Bazı araştırmacılar, kelime grupları için yaptıkları sınıflandırmada zarf grubuna yer vermemiş ve bu yapıdaki grupları sıfat tamlaması olarak kabul etmişlerdir. Biz çalışmamızda, bir zarfın başka bir zarfla veya sıfatla bir araya gelip derecelendirme anlamı oluşturmasına zarf grubu demeyi uygun gördük.

Rasim Şimşek, bir belirteçle, bunun anlamını berkittiği önadın ya da başka bir belirtecin oluşturduğu niteleme öbeğine belirteç öbeği dendiğini (Şimşek, 1987, s. 367) Kaya Bilgegil ise zarf grubu için bir veya birden ziyade zarfla, bir sıfat, bir mastar veya bir fiilden meydana gelen kelime grubunun zarf grubu olduğunu (Bilgegil, 2014, s. 162) söylemiştir.

Mazhar Kükey, "belirteç öbeği" adını verdiği zarf grubu için "Belirtecin belirteçle, ya da belirtecin bir önadla oluşturduğu söz öbeğine "belirteç öbeği" denir.

Belirteç öbeği, bir adı etkilerse, "önad" eylemi ya da bir belirteci etkilerse, "belirteç" görevini üstlenir (Kükey, 2005, s.54) ifadelerini kullanmıştır.

Arzu Sema Ertane Baydar ve Turgut Baydar bu grubu "zarf grubu" olarak ele almış ve grubu oluşturan zarfların, yalnızca, sıfatlarla zarfların anlamını güçlendirenler olduğunu söylemişlerdir (Ertane Baydar & Baydar, 2001, s. 42).

2.1.9. Edat Grubu

Söz diziminde tek başına kullanılamayan edatlar, mutlaka bir isim veya isim görevli kelime ile kullanılırlar. Bundan dolayı da edatların her daim grup oluşturduğunu söylemek mümkündür. Bu grupta isim başta, edat ise sonda bulunur.

Muharrem Ergin'in edat grubu ile ilgili açıklaması şöyledir:

> *Edat gurubu bir isim unsuru ile bir son çekim edatının meydana getirdiği kelime gurubudur. İsim unsuru önce, son çekim edatı sonra getirilir. İsim unsuru zamir veya isim olmasına ve edatın cinsine göre, son çekim edatları bahsinde belirttiğimiz çeşitli hallere girer ve çeşitli çekim ekleri alır. Edat ise, tabiî gurubun eksiz, değişmez unsuru olarak kalır. Edat unsuru daima tek kelime halindedir. İsim unsuru ise tek bir kelime olabileceği gibi ismin yerine kullanılan bir kelime gurubu da olabilir (Ergin, 2013, s. 392).*

Ergin, edatların ek almadan, tek kelime halinde kullanıldığını, grubun isim unsurunun ise edatın cinsine göre ek alabildiğini ve kelime grubu olabileceğini belirtmiştir.

Leyla Karahan, "Bir isim unsuru ile bir çekim edatından meydana gelen kelime grubu." şeklinde açıkladığı edat grubunun özelliklerini şöyle sıralamıştır:

> *Bu grupta isim unsuru başta, çekim edatı (ile, için, kadar, göre, diye, rağmen, karşı, doğru, gibi, dolayı, vb.) sonda bulunur.*
>
> *Bu grupta birleşme, isim unsuru ve edat türüne göre ekli ya da eksiz olur. Yaşamak için (eksiz), Senin gibi (-in eki)*
>
> *"Onun gibisi, onun gibiler, onun kadarı" örneklerinde olduğu gibi, edat unsuru isim çekim eki alan edat grupları, cümlede isim olarak kullanılır. Fakat ben bu kadarından da memnundum.*

Edat grubunda isim unsuru kelime grubu olabilir. Hür maviliğin bittiği son hadde kadar

İsim unsuru zarf-fiil veya zarf-fiil grubu olan edat grupları da vardır. Babam şehirden çıkalı beri somurtmuştu.

Bu grupta birden fazla isim unsuru bulunabilir. Yorgunluğuna/ uykusuzluğuna rağmen

Edat grubu, söz dizimi içinde, sıfat, zarf ve isim görevi yapar. Grup, yapısındaki edatın türüne göre zaman, yön, durum, benzetme, sebep, miktar, şart vs. bildirir.

Grubun vurgusu, isim unsuru üzerindedir (Karahan, 2012, ss. 62-64).

Edat grubu yerine ilgeç öbeği terimini kullanan Mazhar Kükey, konu ile ilgili şunları söylemiştir:

Bir kısım ilgeçlerin, bir ad ögesiyle oluşturduğu sözcük öbeğine "ilgeç öbeği" adı verilir. İlgeç öbeklerinde ad ögesi önce, ilgeç sonra gelir. Öbeği oluşturan ilgeç, ya tek sözcük biçiminde olan "için, gibi, kadar, ile" ilgeçleridir; ya da "ek ve sözcük" biçiminde kullanılan ilgeçlerden birisidir. Öbeği oluşturan ad ögesi ise; ad değerinde bir sözcük , ad değerinde bir sözcük öbeği, ad değerinde bir tümce olabilir (Kükey, 2005, ss. 47- 51).

Bilal Aktan'ın edat grubu tanımı şöyledir:

Yalnız başlarına anlamları olmayan isim ve isim soylu kelime ve kelime gruplarından sonra gelerek anlam bakımından bunlarla sıkı sıkıya bağlı bulunan dil bilgisi bakımından onlara hâkim olan ve eklendikleri kelimelerle birlikte cümlenin öteki kelimeleri arasında çeşitli anlam ilişkileri kuran görevli sözler (Aktan, 2016, s. 33).

Edatların eklendikleri isim, sıfat, zamir gibi isim soylu kelime veya kelime grupları ile bir edat grubu oluşturduğunu belirten yazar, edat grubunda isim unsurunun başta, çekim edatlarının sonda bulunduğunu ifade etmiştir. Aktan, edat grubunda birleşmenin isim unsurunun veya edatın türüne göre ek alabileceğini veya eksiz olabileceğini söyleyerek eklendikleri kelime ve kelime grupları ile kendileri arasına başka bir kelimenin giremeyeceğini de belirtmiştir (Aktan, 2016, ss. 33- 34).

Mustafa Özkan ve Veysi Sevinçli; "Bir isim ile çekim edatından oluşan kelime grubu" şeklinde tanımladıkları edat grubunda, ismin başta çekim edatının sonda bulunduğunu belirtmiş ve bu edatların sonuna geldiği isimlerle fiiller arasında ilişki kurarak söz diziminde önemli bir görev üstlendiğini ifade etmiştir. Ayrıca Özkan ve Sevinçli, edat grubunun isimle birleşmesinin ek alabileceğini veya eksiz olabileceğini, zamirlerin çekim edatlarına genellikle ilgi halinde bağlandığını ve vurgunun isim üzerinde olduğunu da söylemişlerdir (Özkan& Sevinçli, 2015, s. 60).

2.1.10. Ünvan Grubu

Ünvan grubunu, "Bir şahıs ismiyle bir ünvan veya akrabalık isminden meydana gelen kelime grubu." şeklinde tanımlayan Muharrem Ergin, şahıs isminin önce, ünvan ismi veya akrabalık isminin sonra geldiğini, her iki unsurun da hiçbir ek almadan yan yana getirildiğini belirtir. Ergin'e göre, ünvan grubunun vurgusu, birinci unsur olan isim üzerindedir ve isim unsuru tek kelimeden oluşabileceği gibi birleşik isim şeklinde bir kelime grubu da olabilmektedir. Ünvan ve akrabalık bildiren isimlerin başa gelmesi halinde birleşik isim olacağını belirten Ergin, bu durumda vurgunun ikinci unsur, asıl isim unsuru üzerinde olduğunu ifade etmiştir (Ergin, 2013, ss. 389 – 390).

Ünvan grubunu, "Kişi adıyla buna bağlı ünvan ve akrabalık adının oluşturduğu niteleme grubu" şeklinde tanımlayan Bilal Aktan; ünvan grubunda birinci unsurun kişiyi, ikinci unsurun bu kişi ile ilgili ünvanı gösterdiğini söylemiş ve ünvan adının, yerine göre "meslek, rütbe, meslek içinde aşama / derece, saygı..." kavramı katarak kişinin tanıtılmasını sağladığını ifade etmiştir. Ayrıca Aktan, ünvan gruplarında vurgunun birinci unsur yani isim unsuru üzerinde olduğunu ve ünvan grubunda belirtenin ünvan adı, belirtilenin kişi adı olduğunu da ifade etmiştir (Aktan, 2016, ss. 41- 42).

Mehmet Özmen, ünvan grubunu "Bir kişi adıyla ondan sonra gelen ünvan veya akrabalık adından oluşan söz öbeği." olarak tanımlamış ve kişi adıyla ünvan veya akrabalık adlarının birleşiminin eksiz olduğunu söyleyerek ünvan grubunun isimden sonra gelen ünvanın isme isnat edilmesi, yüklenmesi bakımından isnat grubu ile benzerlik gösterdiğini ifade etmiştir (Özmen, 2013, s. 109- 110).

Tahsin Banguoğlu ünvan grubunu "yanaşma takımları" başlığı altında incelemiş ve konu ile ilgili şu açıklamalarda bulunmuştur: "Buna karşılık san (titre) anlatan

adların kişi adlarına yanaşmasıyla meydana gelen yanaşma takımları çok kullanılır. Bunlara san öbekleri adını veririz. San adı genel bir nezaket olur yahut kişinin ailedeki ve topluluktaki orununu gösteren akrabalık, meslek ve rütbe adlarından olabilir." (Banguoğlu, 2015, ss. 513 – 514).

Leylâ Karahan'ın "Bir şahıs ismiyle, bir ünvan veya akrabalık isminden kurulan kelime grubu." şeklinde tanımladığı bu grupta şahıs ismi başta, ünvan ve akrabalık ismi ise sonda bulunur. Birinci unsuru ünvan veya akrabalık ismi olan kelime grupları, ünvan grubu değil birleşik isimdir. Birleşik isimlerin vurgusu sonda, ünvan gruplarının vurgusu ise başta bulunur (Karahan, 2012, ss. 68-69).

Araştırmacıların görüşlerinden hareketle ünvan grubunun özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

- Ünvan grubunda kişi ismi önce, ünvan ismi sonra gelir ve bu unsurlar eksiz grup oluştururlar.
- Ünvan grubunda kişi ismi, birkaç kelimeden oluşan birleşik isim olabilir.
- Ünvan grubu, cümle içerisinde isim görevindedir.
- Birinci unsuru ünvan veya akrabalık ismi olan kelime grupları, ünvan grubu değil birleşik isimdir. Ünvan gruplarında vurgu ilk kelimede iken birleşik isimlerin vurgusu sondaki unsur üzerindedir.

2.1.11. Birleşik Fiil Grubu

Birleşik fiillerin sınıflandırılmasında araştırmacılar farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Muharrem Ergin, anlamca kaynaşmış birleşik fiilleri bu gruba dahil etmemiş ve şu açıklamaları yapmıştır:

> *Birleşik fiil bir yardımcı fiille bir ismin veya bir fiil şeklinin meydana getirdiği kelime gurubudur. İsim veya fiil unsuru önce, yardımcı fiil sonra getirilir. Yardımcı fiilin başına getirilen unsurun isim veya fiil olmasına göre birleşik fiiller ikiye ayrılır. Bu iki çeşit birleşik fiilin yardımcı fiilleri de ayrıdır (Ergin, 2013, s. 386).*

Ergin; yardımcı fiillin başına getirilen unsurun, isim veya fiil olmasına göre birleşik fiillerin ikiye ayrıldığını ifade etmiştir.

a. İsimle birleşik fiil yapan yardımcı fiiller:

İsimle birleşik fiil yapan yardımcı fiillerin et-, ol-, eyle-, bulun- ve yap- fiilleri olduğunu belirten Ergin; et-, eyle- ve yap- fiillerinin geçişli birleşik fiil; ol- ve bulun- fiillerinin ise geçişsiz birleşik fiil yaptığını ifade etmiştir. Bu yapıdaki birleşik fiillerde isim unsurunun ya bir isim ya da bir partisip olduğunu söyleyen Ergin, isim unsurunun Türkçe veya yabancı asıllı bir sözcük olduğunu belirtmiştir. Türkçede, özellikle Arapça ve Farsça birçok birleşik fiilin varlığından söz eden Ergin, partisiplerle yapılan isimlerde sadece ol- ve bulun- yardımcı fiillerinin kullanıldığını söylemiştir.

b. Fiille birleşik fiil yapan yardımcı fiiller:

Ergin, fiille birleşik fiil yapan yardımcı fiillerin bil-, ver-, gel-, gör-, dur-, kal-, yaz-, koy (ko) fiilleri olduğunu söylemiş bu fiillerin başına vokal veya nadir de olsa –ıp, - ip gerendiumu getirilerek birleşik fiil yapıldığını belirtmiştir. Asıl anlamın gerendium fiilinin manası olduğunu söyleyen Ergin, yardımcı fiillerin anlamları ile değil sadece yardımcı fiil fonksiyonu ile çekim unsuru görevini gördüğünü, bu yardımcı fiillerden bil- fiilinin iktidar; ver- fiilinin kolaylık, çabukluk ve birdenbirelik; gel-, gör-, dur-, kal-, koy-fiillerinin deneme, devamlılık ve süre; yaz- fiilinin ise yaklaşma ifade ettiğini söylemiştir (Ergin, 2013, ss. 386- 387).

Bilal Aktan, birleşik fiil grubunu "Bir isim ile bir yardımcı fiilin veya iki ayrı fiil şeklinin yahut da isim soylu bir veya birden fazla kelime ile bir esas fiilin birleşerek tek kavramı karşılayan fiil türü." şeklinde tanımlamış ve birleşik fiillerde esas olan isim ve fiil unsurunun başta, yardımcı fiil unsurunun ise sonda bulunduğunu belirterek grubun vurgusunun birinci unsur üzerinde olduğunu ifade etmiştir. Aktan; birleşik fiilleri, yapıları bakımından dört gruba ayırmıştır:

a. Bir İsim ile Yardımcı Fiilin Birleşmesinden Oluşan Birleşik Fiiller:

Aktan, bu yapıdaki birleşik fiillerde "etmek, edilmek, olmak, olunmak, eylemek, kılmak, kılınmak, yapmak" yardımcı fiillerinin kullanıldığını, asıl unsur olan ismin başta, yardımcı fiilin ise sonda bulunduğunu belirtmiştir.

b. İsim ile Fiil Birleşmesinden Oluşan (Deyimleşmiş) Birleşik Fiiller:

Anlam kaymasına ve kalıplaşmaya uğramış birleşik fiillerin biçim bakımından yardımcı fiillerle kurulan birleşik fiillere benzediğini söyleyen Aktan, bu yapıdaki

birleşik fiillerin isim ögesinin yalın olarak kullanabileceği gibi birden fazla grup halinde de bulunarak, işletme ekleri ile genişletilebileceğini ifade etmiştir.

c. Bir Sıfat-Fiil ile Yardımcı Fiilin Birleşmesinden Oluşan Birleşik Fiiller:

Aktan'a göre bu tür birleşik fiiller "Fiil kök ve gövdelerinden kurulan farklı zaman kalıbı içerisindeki sıfat fiillerin, ol- yardımcı fiili ile birleşmesinden oluşur." Karmaşık fiiller olarak da adlandırılmaktadır.

d. Bir Fiil ile Yardımcı Fiilin Birleşmesinden Oluşan Birleşik Fiiller: (Tasvir Fiilleri)

Aktan, tasvir fiillerini "İki ayrı fiilin kaynaşmasından oluşmuş birleşiklerdir." şeklinde tanımlamış ve bu yapıdaki birleşik fiillerde, birinci fiilin –A veya – (y)Ip zarf fiil yapısında olduğunu belirterek asıl anlamın bu fiil üzerinde olduğunu söylemiştir. İkinci fiilin ise esas fiil olduğu halde anlam kayması yoluyla yavaş yavaş sözlük anlamından farklı yeni bir anlam kazandığını belirterek, esas fiil olmaktan çıkıp esas fiile anlam incelikleri katan yardımcı fiil görevinde olduğunu söyleyen Aktan, tasvir fiillerini yeterlilik fiilleri, tezlik fiilleri, süreklilik fiilleri ve yaklaşma fiilleri şeklinde sınıflandırmıştır (Aktan, 2016, ss. 43- 50).

Birleşik fiili "Bir hareketi karşılamak veya bir hareketi tasvir etmek üzere yan yana gelen kelimeler topluluğu." şeklinde tanımlayan Leyla Karahan; birleşik fiilleri "bir hareketi karşılayan birleşik fiiller" ve "bir hareketi tasvir eden birleşik fiiller" olmak üzere iki başlık altında ele almıştır:

a. Bir Hareketi Karşılayan Birleşik Fiiller

Bu birleşik fiilleri "Bir isim ile bir fiil unsurunun birleşmesinden meydana gelir." şeklinde ifade eden Karahan'a göre fiil ya ana yardımcı fiil ya da sözlük anlamı dışında kullanılan bir başka fiil olarak karşımıza çıkmaktadır. Karahan, bir hareketi karşılayan birleşik fiilleri de "Ana yardımcı fiiller ile kurulanlar" ve "Diğer fiillerle kurulan birleşik fiiller" olmak üzere iki alt başlık altında ele almıştır. Ana yardımcı fillerle kurulan birleşik fiillerde "et-, ol-, yap-, eyle-, kıl-, bulun-" yardımcı fiilleri kullanılır. Bu yapıdaki birleşik fiillerde asıl unsur olan isim başta, yardımcı fiil sonda bulunmaktadır. Karahan, en yaygın kullanılan yardımcı fiillerin et- ve ol- yardımcı

fiilleri olduğunu belirterek kıl- ve eyle- fiillerinin ise kullanış sıklığının azaldığını ifade etmiştir.

b. Bir Hareketi Tasvir Eden Birleşik Fiiller

Bu yapıdaki birleşik fiillerin zarf-fiil eki taşıyan bir fiil unsuru ve bir tasvir fiiliyle kurulduğunu belirten Karahan; ana unsurun başta, tasvir fiilinin sonda olduğunu; tasvir fiillerin asıl fiile yeterlik, ihtimal, tezlik, yaklaşma, vb. anlamlar kattığını söylemiştir. Karahan, 2012, ss. 73-79).

Araştırmacıların görüşlerinden hareketle Türkiye Türkçesinde birleşik fiilleri temel olarak; bir isim unsuru ile bir yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller, bir fiil unsuru ile bir yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller ve anlamca kaynaşmış (deyimleşmiş) birleşik fiiller olarak tasnif etmek mümkündür.

2.1.12. Tekrar Grubu

Aynı cinsten iki kelimenin art arda gelmesiyle oluşan tekrar grubu, dilin ifade becerisini artırmak ve anlamı güçlendirmek amacıyla kullanılır. İkileme olarak da bilinen tekrar grubu; cümlede isim, sıfat ve zarf olarak kullanılır.

Muharrem Ergin, tekrar gruplarını, "Tekrarlar iki cinsten aynı kelimenin arka arkaya getirilmesi ile meydana gelen kelime guruplarıdır. Tekrarı meydana getiren iki kelimenin tekrara iştiraki tamamiyle birbirine eşittir. Fonksiyonları da, şekilleri de, vurguları da birbirinden farksızdır." (Ergin, 2013, s. 377) şeklinde tanımlamıştır. Tekrar gruplarını "aynen tekrarlar", "eş manalı tekrarlar", "zıt manalı tekrarlar" ve "ilaveli tekrarlar" olarak sınıflandıran Ergin'e göre tekrarların başlıca üç fonksiyonu vardır:

> *1. kuvvetlendirme, 2. çokluk, 3. devamlılık. Bir tekrar o tekrarı meydana getiren kelimenin ya mânâsını kuvvetlendirmek için, ya bir çeşit çokluğunu ifade için veya devamlılığını belirtmek için yapılır. Meselâ kara kara (gözler)'de karalığın kuvvetli olduğu, kapı kapı (dolaştım)'da, birçok kapıların dolaşıldığı, gide gide ve koşa koşa'da ise hareketin devamlılığı ifade edilmektedir. Bunlardan başka tekrarın bir de ortalama ve beraberlik fonksiyonu vardır, iyi kötü, düşe kalka gibi tekrarlarda bu fonksiyonu göze çarpar (Ergin, 2013, s. 377).*

Leyla Karahan, "Bir nesneyi, bir niteliği, bir hareketi karşılamak üzere eş görevli iki kelimenin meydana getirdiği kelime grubu." şeklinde tanımladığı tekrar grubunu,

“unsurları aynı olan tekrar grupları”, “unsurları yakın anlamlı olan tekrar grupları”, “unsurları zıt anlamlı olan tekrar grupları” olarak üç başlıkta ele almıştır. Yazar aynı zamanda, bağlama ve çekim edatları dışında tüm kelimelerin - ünlemler de dâhil- tekrar grubu oluşturabildiğini ve tekrar gruplarının cümlede isim, sıfat, zarf ve fiil olarak kullanılabileceğini de belirtmiştir (Karahan, 2012, ss. 60- 62).

Mazhar Kükey’in tekrar grubuyla ilgili görüşleri şu şekildedir:

Aynı soy (tür) iki sözcüğün arka arkaya getirilmesiyle oluşturulan sözcük öbeğine “ikileme” denir. İkileme yapımına elverişli sözcükler adlar, ön adlar ve belirteçlerdir. Bu diziye belirteç olarak değerlendirdiğimiz ulaçları (bağeylem) da katarız. Bu nedenle genellikle ad, ön ad, belirteç görevinde bulunur ikilemeler. İkilemelerde ikilemeyi oluşturan her sözcük kendi vurgusunu taşır. İkilemeler ya anlamı güçlendirme için, ya bir “çokluk” göstermek, ya da “süreklilik” değeri kazandırmak için yapılır. Her ikilemede bu üç nedenden birisi mutlaka bulunur (Kükey, 2005, s. 6).

Yazarın, tekrar gruplarını oluşum şekillerine göre yaptığı sınıflama şu şekildedir:

Aynı sözcüğün yinelenmesiyle oluşan ikilemeler: mısra mısra

Eş anlamlı ve yakın anlamlı sözcüklerle oluşan ikilemeler: günahı vebali

Karşıt anlamlı sözcüklerle oluşan ikilemeler: kadın erkek

Biri anlamlı biri tek başına anlamsız iki sözcüğün ses yönünden benzeşmesiyle oluşan ikilemeler: eğri büğrü

Anlamlı bir sözcükle anlamsız bir sözcükten oluşan ikilemeler (m’li ikilemeler): hayal meyal

Sözcük başına bir seslem (hece) eklenmesiyle oluşan ikilemeler: yemyeşil

“mi” ekiyle oluşan ikilemeler: kuru mu kuru

Sözcük başına iki seslem (hece) eklenmesiyle oluşan ikilemeler: yapayalnız

Üçüncü kişi iyelik eki ve yönelme durumuyla kurulan ikilemeler: boşu boşuna

Ad durum ekiyle kurulan ikilemeler: dilden dile

Tamlama biçiminde kurulan ikilemeler: yıllar yılı

“oğul” sözcüğüyle oluşan ikilemeler: eşek oğlu eşek

"üstüne" sözcüğüyle oluşan ikilemeler: dert üstüne dert (Kükey, 2005, ss. 7-15).

Rasim Şimşek, tekrar grubunu ikileme olarak adlandırmış ve "Türkçede anlamı pekiştirip anlatımı güçlendirmek üzere aynı sözcüklerin yinelenmesi, yakın ya da karşıt anlamlı sözcüklerin art arda kullanılması ile oluşan sözcük öbeğine ikileme denir." (Şimşek, 1987, s. 382) tanımını yapmıştır. Şimşek, tekrar grubunu iki başlık altında sınıflamıştır:

1. Bileşenlerin niteliğine göre (aynı sözcüklerden ikileme, yakın anlamlı sözcüklerden ikileme, karşıt anlamlı sözcüklerden ikileme)
2. Doğrudan ya da ekli/ilgeçli ikilemeler (doğrudan/gerçek ikilemeler, ekli ikilemeler) (Şimşek, 1987, s. 382).

Bilal Aktan, tekrar grubunu "Anlatım gücünü artırmak, anlamı pekiştirmek, kavramı zenginleştirmek amacıyla aynen tekrar edilen, anlamları birbirine yakın yahut karşıt olan ya da sesleri birbirini andıran birden fazla kelimeye tekrar grubu denir" (Aktan, 2016, ss. 27- 30) şeklinde tanımlamıştır. Tekrar grubunu oluşturan kelimelerin ayrı ayrı çekim eki alabileceğini ifade eden yazar, sadece bağlaçlar ve çekim edatlarıyla tekrar grubu oluşturulamayacağını belirtmektedir. Yazarın tekrar gruplarını tasnifi ise şöyledir:

1. Aynen Tekrarlar
2. Eş veya Yakın Anlamlı Kelimelerle Yapılan Tekrarlar
3. Zıt Anlamlı Kelimelerle Yapılan Tekrarlar
4. Pekiştirmeli Tekrarlar
5. Farklı Kuruluştaki Tekrarlar (Aktan, 2016, ss. 27-30).

Araştırmacıların tekrar grubu hakkındaki incelediğimiz görüşlerinden hareketle grubun özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

- Tekrar grupları cümleye süreklilik, anlamı kuvvetlendirme, çokluk, ortalama, abartma, beraberlik gibi anlamlar katabilir.
- Tekrar grubunu oluşturan kelimeler çeşitli çekim eklerini alabilir.
- Tekrar grubunu oluşturan unsurlar arasında şekilsel ve anlamsal ilişki mevcuttur.
- Tekrar grupları, söz dizimi içerisinde isim, sıfat, zarf ve fiil görevlerinde bulunabilir.

- Tekrar gruplarında her kelime kendi vurgusunu üzerinde taşır ve kelimeler arasına noktalama işareti konulmaz.

2.1.13. Bağlama Grubu

En az iki eşit ögenin, bağlama unsurlarıyla birbirine bağlanmasıyla oluşan bağlama grubunda her öge kendi vurgusunu üzerinde taşımaktadır. Bağlama grubunun unsurları kelime veya kelime grubu olabilir.

Muharrem Ergin, bağlama grubunun "Sıralama bağlama edatları ile yapılan kelime grubu" (Ergin, 2013, s. 379) olduğunu söylemiş; ögelerin şeklen ve eşit olarak birbirine bağlandığını belirten Mustafa Özkan ve Veysi Sevinçli ise bağlama gruplarının bazen eksiz bazen de çekim eklerini alarak cümlede isim, sıfat, zarf; özne, nesne, yer tamlayıcısı ve yüklem olarak işlev gördüklerini, her ögenin kendi vurgusunu taşıdığını ve vurgularının eşit olduğunu belirtmişlerdir (Özkan & Sevinçli, 2015, s. 105).

Bağlama grubu için bağlama öbeği terimini kullanan Bilal Aktan, "İki ya da daha fazla isim unsuru veya kelime grubunun bağlaçlar ile oluşturduğu kelime grubu." şeklinde yaptığı tanımda bağlaçların; kelime ya da isim unsurları arasında sıralama, bağlama, denkleştirme, karşılaştırma görevi gördüklerini belirtmiş; unsurların birbirlerine eşit olarak bağlandığını, her unsurun kendi vurgusunu taşıdığını ve her birinin vurgusunun eşit olduğunu söylemiştir. Bağlama gruplarının cümle içerisinde özne, nesne, yer tamamlayıcısı ve zarf görevlerinde kullanılabileceğini belirten Aktan, bağlama grubu kuran belli başlı bağlaçların şunlar olduğunu belirtir: ve, …mi…mi, …da …da, ile, yalnız…değil… , …hem…hem, değil, ne…ne, kimi…kimi, biri…biri, ya…ya, veya (Aktan, 2016, ss. 56 58).

Mazhar Kükey; bağlama öbeklerinin, bağlaçlarla kurulabileceği gibi "-ip" yapılı ulaçlarla da kurulabileceğini, bu tür ulaçların, özneleri ortak, kipleri aynı olan eylemleri ya da özneleri ortak eylemsileri birbirine bağladığını belirtmiştir (Kükey, 2005, s. 17).

Leyla Karahan, "Bağlama edatları ile birbirine bağlanmış iki veya daha fazla isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubu" şeklinde tanımladığı grubun özelliklerini şöyle sıralamıştır:

> *"ne... ne...", "hem... hem...", "da... da...", "ister... ister...", "ya...ya...", "...mi ...mi...", "gerek... gerek..." gibi bağlama edatlarıyla kurulan bir bağlama*

grubunda edatlar, isim unsurlarının başında veya sonunda bulunur. hem Hediye Hanım hem Şevket Bey hem de çocukları.

"İle" bağlama edatının ekleşmiş şekli olan -(y)lA bağlama eki de isim unsurlarını bağlayabilir. Bu yapı, iki unsurlu bir yapı olup, birinci unsur - (y)lA eki taşır. Babam, annemle beni bu köye getirmeye mecbur kalmış.

Bu grupta isim unsurları kelime grubu olabilir. İçeri girmek ve annesinden niçin kovulduğunu sormak istedi. (isim unsurları: isim-fiil grubu)

Bağlama grubu içine cümlenin başka ögeleri girebilir. O, benim yüzüme değil hiçbir şey görmeden sağ veya sol tarafa bakmaktadır (Karahan, 2012, ss.65-68).

2.1.14. Sayı Grubu

Sayı grubunun "Arka arkaya gelen iki veya daha fazla büyük sayı, küçük sayı unsurunun meydana getirdiği kelime grubu." olduğunu söyleyen Muharrem Ergin, Türkçede sayıların üç şekilde karşılandığını, bunların da tek kelime ile, sıfat tamlaması yoluyla ve sayı grubu şeklinde olduğunu belirtir. Ergin, sayı grubunun, tek kelimelik sayıların on'dan sonrakilerinin ve sıfat tamlaması halindeki sayıların ara yerlerindeki sayılar olduğunu ifade eder. Büyük sayının küçük sayıdan önce geldiğini ve sayıların ek almadan yan yana getirildiğini söyleyen Ergin, sayı grubunda vurgunun ikinci unsur üzerinde yani küçük sayı üzerinde olduğunu belirtir (Ergin, 2013, ss. 390- 391).

Bilal Aktan, sayı grubunu "Basamak sistemine göre sıralanmış sayı isimleri topluluğu." şeklinde tanımlamıştır. Türkçede sayıların üç şekilde karşılandığını belirten Aktan, bunun tek kelime ile, sıfat tamlaması yoluyla ve sayı grubu şeklinde olduğunu belirtmiştir. Gruptaki sayı isimlerinin dizilişinin basamak sistemine göre olduğunu, büyük olan sayının başta, küçük olanın ise sonda bulunduğunu belirten yazar, sayıların sondan başa doğru büyüdüğünü ve eksiz birleşen sayıların imla bakımından ayrı yazıldığını söylemiştir. Ayrıca Aktan, sıfat tamlamasının genellikle ana sayıları, sayı grubunun ise ara sayıları karşıladığını da ifade etmiştir (Aktan, 2016, s. 53).

Sayı grubunu "Basamak sistemine göre sıralanmış sayı isimleri topluluğu." şeklinde tanımlayan Mustafa Özkan ve Veysi Sevinçli, bu grupta sayıların ek almadan birleştiğini, sayıların sıralanışının büyükten küçüğe olduğunu küçük sayının sonda bulunduğunu ifade etmiş ve vurgunun küçük sayı üzerinde olduğunu belirtmişlerdir.

Özkan ve Sevinçli; Ergin ve Aktan'ın da ifade ettiği gibi sayıların Türkçede üç şekilde karşılandığını bunların tek kelime ile, sıfat tamlaması yoluyla ve sayı grubu şeklinde olduğunu söylemişlerdir (Özkan & Sevinçli, 2015, s. 96).

2.1.15. Kısaltma Grupları

Bazı kelime grupları ile cümlelerin kısalması yoluyla ortaya çıkan kısaltma grupları tam olarak bir cümle özelliği göstermez. Kısaltma grubu, iyelik veya hâl eki almış bir isimle başka bir ismin oluşturduğu bir gruptur ancak ögelerinin ek almadığı örnekler de vardır.

Kısaltma grupları kimi araştırmacılar tarafından ilk unsurun aldığı eklere bağlı olarak sınıflandırılmış ve ayrı başlıklar altında incelenmiştir. Örneğin, Muharrem Ergin, "Kelime gruplarının ve cümlelerin kısalması, yıpranması neticesinde ortaya çıkan kelime grupları." şeklinde tanımladığı kısaltma gruplarının herhangi bir kaideleri olmadığını, daha geniş bir gruptan kısalmış ve klişeleşmiş gruplar olduğunu, sayılarının pek fazla olmadığını, vurgularının genellikle başta bulunduğunu dile getirmiş ve kısaltma gruplarını isnat grupları başlığı altında ve genitif, datif, lokatif ve ablatif grupları olarak incelemiştir (Ergin, 2013, ss. 393- 394).

Kısaltma gruplarını "Kelime gruplarının ve cümlelerin kısalması veya yıpranması sonucu ortaya çıkmıştır." şeklinde açıklayan Bilal Aktan, bazı kısaltma gruplarının tamamen bir kurala bağlı kalmadan ortaya çıktığını, kalıplaştığını bazı kısaltma gruplarının ise kurallı bir şekilde ortaya çıktığını, kısaltma gruplarının iki isim unsurundan oluştuğunu söylemiştir.

Aktan, kısaltma gruplarını yapıları bakımından; isnat, yükleme, yönelme, bulunma, uzaklaşma, vasıta, eşitlik ve ilgi grubu olmak üzere sekiz başlık altında incelemiştir:

a. İsnat grubu

İsnat grubunun ters çevrilmiş bir sıfat tamlaması görümünde olduğu, bu grupların unsurlarında çekim ekinin bulunmadığı ancak birinci unsurun iyelik eki aldığı belirtilmiştir.

b. Yükleme grubu

"Birinci unsuru yükleme eki almış bir isimle, yalın halde olan başka bir ismin oluşturduğu kelime grubudur." şeklinde tanımlanmış ve yükleme grubunda vurgunun son unsur üzerinde olduğu belirtilmiştir.

c. Yönelme grubu

Aktan, yönelme grubunu "Birinci unsuru yönelme eki almış bir isimle, yalın halde olan başka bir ismin oluşturduğu kelime grubudur." şeklinde tanımlamış ve bu gruplarda vurgunun son unsur üzerinde olduğunu belirtmiştir.

d. Bulunma grubu

Aktan, bulunma grubunu "Birinci unsuru bulunma eki almış bir isimle, yalın halde olan başka bir ismin oluşturduğu kelime grubudur." şeklinde tanımlayarak bu gruplarda vurgunun son unsur üzerinde olduğunu belirtmiş ayrıca Türkçedeki sayı ifadelerinin bir kısmının bu grup ile ifade edildiğini de dile getirmiştir.

e. Uzaklaşma grubu

Aktan, uzaklaşma grubunu "Birinci unsuru uzaklaşma eki almış bir isimle, yalın halde olan başka bir ismin oluşturduğu kelime grubudur." şeklinde tanımlamıştır.

f. Vasıta grubu

Yazar, vasıta grubunu "Birinci unsuru vasıta eki almış bir isimle, yalın halde olan başka bir ismin oluşturduğu kelime grubudur." şeklinde tanımlayarak bu gruplarda vurgunun son unsur üzerinde olduğunu söylemiştir.

g. Eşitlik grubu

Eşitlik grubunu "Birinci unsuru eşitlik eki almış bir isimle, yalın halde olan başka bir ismin oluşturduğu kelime grubudur." şeklinde tanımlayarak bu gruplarda vurgunun son unsur üzerinde olduğunu belirten yazar, bu kısaltma grubunun örneklerinin sayıca az olduğunu ifade etmiştir.

h. İlgi grubu

Aktan, ilgi grubunu "İlgi eki almış bir isimle başka bir ismin oluşturduğu kelime grubudur." şeklinde ifade etmiş ve ilgi grubunun kısalmaya uğramış bir isim tamlaması yapısında olduğunu belirterek bu yapıdaki gruplarda örneklerin az olduğunu dile getirmiştir (Aktan, 2016, ss. 71-79).

Leylâ Karahan, kısaltma grupları için "Kelime grupları ve cümlelerden yıpranma veya kalıplaşma yoluyla ortaya çıkan gruplardır. Bu gruplar genellikle isim-fiil, sıfat-fiil veya zarf-fiil gruplarından kısalmış ve bunların bir kısmı kalıplaşmıştır." (Karahan, 2012, ss. 79- 84) açıklamasını yapmıştır ve kısaltma gruplarının yapısı üzerine şunları söylemiştir:

> *Unsurlarında çekim eki bulunmayan veya sadece birinci unsurunda iyelik eki bulunan kısaltma grupları (isnat grubu): Baş / açık (olarak), eli / açık (arkadaş)*
>
> *Birinci unsuru yükleme hâli eki taşıyan kısaltma grupları (yükleme grupları): İnsanı / takdir, memuru / teftiş*
>
> *Birinci unsuru yönelme hâli eki taşıyan kısaltma grupları (yönelme grubu): Oyuna / düşkün (çocuklar), geçmişe / bağlı (insanlar)*
>
> *Birinci unsuru bulunma hâli eki taşıyan kısaltma grupları (bulunma grubu): Arada / bir, dörtte / üç*
>
> *Birinci unsuru uzaklaşma hâli eki taşıyan kısaltma grupları (uzaklaşma grubu): İçten / pazarlıklı (çocuk), kendisinden / emin (adam).*
>
> *Birinci unsuru vasıta hâli eki taşıyan kısaltma grupları (vasıta grubu): Seninle / dost (insanlar), bayrakla / süslü (sınıf).*
>
> *Birinci unsuru eşitlik hâli eki taşıyan kısaltma grupları (eşitlik grubu): Sayıca / fazla (düşman), zekâca / üstün (çocuklar).*
>
> *Birinci unsuru uzaklaşma hâli, ikinci unsuru yönelme hâli eki taşıyan kısaltma grupları: Aynalar baştan başa tenha.*
>
> *İkinci unsuru yönelme hâli eki taşıyan kısaltma grupları: Kokusuyla baş başa kaldı çiçek.*
>
> *İkinci unsuru bulunma hâli eki taşıyan kısaltma grupları: Silah elde yola çıktı (Karahan, 2012, ss. 79-84).*

2.2. Kırım Tatar Türkçesinde Kelime Grupları

Kırım Tatar Türkçesinde kelime grupları ile ilgili incelenen kaynaklarda, kelime grupları için ayrı bir başlık oluşturulmadığı görülmüştür. Bundan dolayı kelime türleri üzerine elde edilen bilgilerden de istifade edilerek kelime gruplarının Kırım Tatar Türkçesindeki durumu hakkında genelleme yapılmıştır.

Sentaks kelimesinin Rum kökenli olduğunu söyleyen Enver Aqmollayev, sentaksın ne olduğu hakkında "Sintaksis Rum sözü olup, onın manası birleşme, tertip, tizim demektir. Sintaksis grammatikanın ayrı bir kısmıdır. Sintaksisnin ögretüvi söz birikmesi ve cümledir. Fikir, cümlenin çeşit şekli vastasınen öz ifadesini tapar." (Aqmollayev, 1989, s. 3) ifadelerini kullanmıştır.

"Sintaksis söz birikmesi ve cümlelernin çeşitlerini, olarnıñ grammatik alametlerini, hususiyetlerini, sözlernin cümle şeklinde nasıl bağ vastaları ve bağ usulları yardımınen birleşkenini, belli bir sırada tizilip kelgenlerini öğretir." (Aqmollayev, 1989, s. 3) diyen yazar, cümle konusu üzerine görüşlerini şöyle dile getirmiştir:

> *Cümle her bir tilnin grammatik kanunları esasında şekillengen ve nisbetçe tam mana ifade etken bir kısımdır. Tizimine köre adeten cümleler birkaç söz birleşmesinden hasıl ola bilirler. Bundan farklı olarak yalınız bir sözden de ibaret olğan cümleler olur. Mesela: Küz. Ava bulutlı. Dört künden berli toktamay yağmur yağa.*
>
> *Orta mektep grammatikalarında cümle böyle tariflene: Tam bir fikir anlatkan sözge ya da söz gruppasına cümle derler. Cümlege böyle adiy iza berilse de anda cümle içün müim olğan üç alamet öz ifadesini tapa: 1. Cümle tam olğan fikir ifade ete. 2. Cümle bir ya da birkaç söz birleşmesinden hasıl olur. 3. Demek bir sözden de cümle ola bilir (Aqmollayev, 1989, s. 18).*

Dermenci ve Şemsetdinova ise cümlenin tanımını "Tam bir fikir anlatkan sözler gruppasına cümle derler." şeklinde yapmıştır (Dermenci & Şemsetdinova, 1939, s. 61).

Aqmollayev, Kırımtatar Tilinin Ameliyatı adlı eserinde Söz Birikmesi başlığı altında şunları söylemiştir:

> *Cümlede sözler biri-birinen belli bir bağ vastasınen bağlanıp kelirler. Söz birikmesi eki ya da ekiden ziyade tam manalı sözler birleşmesinden hasıl olur. Grammatikanın kanun-kaideleri esasında bağlanıp kelgen eki ya da ekiden ziyade tam manalı sözlernin birleşmesine söz birikmesi derler.*
>
> *Söz birikmeleri cümlenin ayrı bir kısmı olarak işletilir. Söz birikmesinin terkibinde yardımcı sözler de ola bilirler. Olar tam manalı sözlernen beraber işletilip, birikmenin ayrı bir kısmını teşkil eterler. Komsomollar akkında ikaye, yol boyu yürmek, galebe içün küreşmek kibi berilgen misallerde akkında, boyu, içün degen yardımcı sözler, cümle azaları olmayıp, tam manalı sözlernen*

beraber kelip birikmenin tek ayrı bir kısmını teşkil eterler (Aqmollayev, 1989, s.6).

Yazar söz birikmesi ve mürekkep sözleri ayırt etmenin zor olduğunu ancak bazı noktalara dikkat edilirse farkın anlaşılabileceğini şöyle ifade etmiştir:

Söz birikmelerini kimerde mürekkep sözlerden ayırmak kıyın olur. İsim, sıfat, fiil ve zarf kibi söz çeşitlerinde rastkelgen mürekkep sözler söz birikmesi kibi ayrı yazılıp kelir, onın için olarnıñ arasında umumiy çizgilerni kayd etmek mümkün:

Em söz birikmeleri em de mürekkep sözler eki tam manalı sözlerden tizilip kelirler. Mesela: çalar saat, kız torun, bir özü, koyu kırmızı, açık sarı, boyu etken yaş, beyan etmek, bir kün, bir vakıt – mürekkep sözler; karaman yıldızı, ağaç kaşık, üç odalı ev, kara sakallı kişi, yatıp okumak, ders yapmak, bu azbarda, şu yerde, mınavı adamdan – söz birikmeleri.

Mürekkep sözlerni teşkil etken sözler de (bir takımı) söz birikmelerinde işletilgen sözler kibi biri-birine koşulmayıp, ayrı yazılırlar.

Em söz birikmelerini em de mürekkep sözlerni teşkil etken sözler bir söz çeşitlerinden tizilip kelirler. Mesela çalar saat sıfatfiil ve isimden tizilgen, yatıp okudı alfiil ve fiilden tizilgen.

Umum çizgilerine bakmadan söz birikmelerinen mürekkep sözlernin arasında fark alametleri de yeterlidir.

Söz birikmelerinin terkibindeki sözler leksik manalarını bütünley saklap kelirler. Sözlernin her biri özünnin manasını coymaz. Mürekkep sözlerni teşkil etken sözler ise beraber yeni umumiy bir mana meydanga ketirirler.

Söz birikmesinin terkibindeki sözler arasında sintaktik bağ münasebeti açık aydın sezilir. Mesela kitapnı okumak. Bu birikmede idare bağı açık sezilir. Neni okumak? Kitapnı. Okumak sözü kitapnı degen sözge -nı affiksinin koşulmasını talap eter. Ya da yatıp okumak. Nasıl okumak? Yatıp. Bu birikmeni teşkil etken sözler arasında sıra bağı hasıl olur. Mürekkep sözni teşkil etken sözler arasında ise sintaktik bağ münasebeti olmaz. Mürekkep sözlerde söznin birinden digerine sual koyulmaz (Aqmollayev, 1989, ss. 6-7).

Ayrıca yazar söz birikmelerinde sözlerin belli bir sırada dizilip geldiğini bundan dolayı sözler arasında belli bir sentaktik münasebet olduğunu, birbirine bağlı olan

sözlerin sırası bozulup yerleri değiştirildiğinde var olan sentaktik ilginin bozulacağını, söz birikmelerinin baş ve tabi sözlerden ibaret olduğunu da belirtmiştir. Aqmollayev'in bu açıklaması Türkiye Türkçesi kelime gruplarının özellikleri ile büyük benzerlik göstermektedir.

Cümleleri meydana getiren söz/sözler üzerine Memetov, düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

> *Sözler asıl ve yapma olalar. Terkibinde söz yapıcı yalgamalar olmağan sözlerge asıl sözler deyler. Asıl sözler morfologik cietten müstakil manaları olğan kısımlarga bölünmeyler. Yapma sözler tamırga söz yapıcı yalgamalar ya da birden ziyade sözler bir- birine koşuluvınen meydanga keleler. Yapma sözler sade, koşma ve çift oluvı mümkün (Memetov, 1997, s.54).*

Kırım Tatar Türkçesinde sözlerin yani kelimelerin asıl ve yapma olmak üzere iki şekilde olduğunu söyleyen Memetov; asıl sözlerin herhangi bir yapım eki almayan sözler olduğunu, yapma sözlerin ise kelime köküne yapım ekleri getirilmesiyle ya da en az iki sözcüğün yan yana gelmesiyle oluştuğunu belirtmiştir.

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Kırım Tatar Türkçesinde de yaşamda oluşan yeni durum, olay ve düşünceleri karşılamak için yeni kelimelere ihtiyaç duyulmaktadır. Kırım Tatar Türkçesinde bir kelimeye yapım ekleri getirilmek suretiyle yeni kelime oluşturulabilir ya da yeni durum, olay ve düşünce; koşma ve çift sözlerle karşılanabilir. Memetov, konu üzerine düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

> *Bizim yaşayımızda yanı predmetler, adiseler ve tüşünceler peyda olalar. Olarğa ad koyuv ve olar akkında yanı fikirler yürütüv zarurlıgından yanı sözler yapıla. Zemaneviy Kırımtatar tilinde yanı sözler esasen eki usulnen yapılalar:*
>
> *Morfolojik Usulnen*
> *Sintaktik Usulnen:*
> *Koşma ve çift sözler yapılalar. Koşma söz eki ve ziyade asıl sözlernin biri digerine koşuluvınen ve yanı mana ifadelevinen yapıla. Çift sözler ise eki söz çift alda kullanıluvınen ya da bir söz tekrarlanuvınen yapılır. Mesela yaz- kış, saba-akşam, gece-kündüz, birden-bir, künden küne kibi (Memetov, 1997, s. 55).*

Mullina, koşma söz yerine "koşma tamırlar" terimini kullanmış ve koşma tamırları şöyle açıklamıştır:

Tilimizde bazı sözler eki ve ekiden ziyade tamırlarnın bir yerge koşulmasından meydanga keleler. Bu sözlerni öz başlarına ayırıp alganda anlatkan manalarından başka bir mana anlata ve bir urgunen aytılalar. Böyle sözlerge koşma sözler derler.

Mesela:

Kara – suv: karasuv

Kök – köz: kökköz

Kozu – kulak: kozukulak

Ayrı- ayrı mana taşıgan bu tamırlar birleşip bir mana anlata ve koşuk yazılalar (Mullina, 1939, s. 51).

Türkiye Türkçesinde birleşik kelimeler terimiyle karşılanan bu söz birleşmeleri en çok sıfat ve isim tamlamaları yoluyla yapılmaktadır. Yukarıda yazarın verdiği örnekler de isim ve sıfat tamlaması yoluyla oluşmuştur. Bu da Kırım Tatar Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki birleşik kelimelerin benzer şekilde oluştuğunu göstermektedir.

Memetov'un kullandığı çift sözler terimi yerine Mullina "koşaklı sözler" terimini tercih etmiş ve konu üzerine görüşlerini şöyle bildirmiştir:

Koşma sözlerden başka biri- birine büs-bütün koşulmagan, lakin biri- birine takılıp kelgen sözler de bar. Bu sözlerge koşaklı sözler derler. Olar koşulıp bir manalı sözler meydanga ketirmeyler. Yalınız manaca bir yakınlık, bağ içün kullanılgan biri- birinden ayrılmagan sözlerdir.

Mesela:

Bala – çaga

Ana – baba

Yavaş – yavaş

Kolum – komşu

Bazı vakıtlarda ekinci koşma söznin bir mana anlatması şart değildir.

Mesela:

Aş – maş

Çay – may

Bal – mal

Koşaklı sözler tamırlarnen koşuk yazılmay, aralarına defis işareti koyulır.

Tekrarlı sözlernin aralarına da defis koyulır.

Mesela:

Yavaş – yavaş

Az – az

Birer – birer (Mullina, 1939, s. 53).

Türkiye Türkçesinde tekrar grubu başlığı altında incelediğimiz bu grup, Kırım Tatar Türkçesinde "çift sözler" veya "koşaklı sözler" şeklinde isimlendirilmiştir. Kırım Tatar Türkçesinde, Türkiye Türkçesinden farklı olarak ikilemelerin arasına kısa çizgi işareti koyulmaktadır. Bu fark dışında verilen örnekler Türkiye Türkçesi ile büyük benzerlik göstermektedir.

2.2.1. İsim

Mullina, Tatar Tili Dersligi adlı eserinde isim tanımını "İnsanlar, ayvanlar, eşyalar, tabiat adiseleri ve insanlarnın yaşayışında ola turğan allarga toptan bir söznen predmet derler. Predmetlernin allarını anlatkan sözlerge isim derler." (Mullina, 1939, s. 10) şeklinde yapmış ancak isim tamlamalarına değinmemiştir.

Memetov ise isim konusunda "Predmetlik manasını ifadelegen ve grammatik sayı, mülkiet, haberlik ve keliş kategoriyalarına malik olğan tam manalı sözlere isim deyler." (Memetov, 1997, s. 59) şeklinde görüş bildirmiştir. İsim tamlamalarından bahsetmeyen yazar, sentaktik usulle isim yapma hakkında şu örnekleri vermiştir: "Sintaktik usulnen koşma isim (aşkazan, közyaş, Bağçasaray, kartana), eki söznin grammatik cietten bağlanuvınen çift isim (ana – baba, dağ – taş, küç – kuvet) yapıla." (Memetov, 1997, s. 79).

Memetov'un koşma ve çift isimlerin yazılışı üzerine görüşleri şöyledir:

Kısımları ayrı manalı isimlerden tizilgen (güldeste, aşkazan, mısırbuğday)

Birinci kısmı sıfat ya da sayı, ekinci kısmı cins isim olğan (Karasuv, Karakum, baykuş, Akyar, Akmescit)

Birinci kısmı isim ve ekinci kısmı -ar, -er yalgamalı fiillerden tizilgen (başkeser) ya da aksine birinci kısmı -ar, -er yalgamalı fiil ve ekinci kısmı isim (yanardağ) kibi koşma isimler bir umumiy urgunen aytılır ve koşulıp yazılır.

Birinci kısmı sıfat, ekinci kısmı has isimden tizilgen (Orta Asya, Cenubiy Amerika)

Birikmeli hususiyetini saklagan (Altın Ordu, demir yol) kibi koşma isimler ayrı yazılırlar.

Çift isimler arasına kıska sızık (defis) koyulır: ağa – kardaş, ana – baba, gece – kündüz, dost – düşman.

Çift isimler arasına ve bağlayıcısı koyulganda sızık yazılmaz: ağa ve kardaş, çanak ve çölmek (Memetov, 1997, s. 80).

Memetov'un görüş bildirdiği üçüncü madde Türkiye Türkçesi ile farklılık göstermektedir. Türkiye Türkçesinde tekrar grubunu oluşturan kelimeler arasına herhangi bir noktalama işareti koyulmazken kelimeler birbirine bağlaçla bağlandığında tekrar grubu ortadan kalkar, bağlama grubu oluşur. Örneğin ana baba, tekrar grubudur ancak ana ve baba ifadesi bağlama grubudur.

Aqmollayev ise İzafet İsim Birikmeleri başlığı altında konu ile ilgili görüşlerini şöyle bildirmiştir:

İzafet birikmesi isim söz birikmesinin mahsus bir çeşitidir. İzafet söz birikmesinde em baş söz em de tabi söz isimnen ifadelenir. Mesela: demir kapı, mektep azbarı, kolhoznıñ bağçası ve başkaları.

İzafet isim birikmesi üç çeşitten ibaret olur: birinci izafet isim birikmesi, ekinci izafet isim birikmesi, üçünci izafet isim birikmesi.

Birinci İzafet İsim Birikmesi

Em baş em de tabi sözlerde affiksler işletilmez. Olar biri-birinen iç bir affiksiz birikip kelirler. Mesela: ağaç kaşık, araba kapı, altın yüzük. Tabi söz baş sözden evel kelir ve cümlede ayırıcı vazifesinde işletilir. Baş söz ise tabi sözden son kelir.

Kırımtatar tilinde birinci izafet isim birikmesi siyrekçe işletilir.

Ekinci İzafet İsim Birikmesi

Tabi söz hiçbir affikssiz baş söznen birikip kelir. Baş sözde ise mülkiet affiksi işletilir. Mesela: mektep azbarı, kolhoz bağçası, futbol komandası.

Ekinci izafet isim birikmesi umumiy mana anlatır.

Üçünci İzafet İsim Birikmesi

Tabi söz saiplik kelişinin affiksi vastasınen baş sözge bağlanır. Baş sözde ise mülkiet affiksi işletilir. Mesela: mektepniñ azbarı, kolhoznıñ bağçası, studentlernin komandası.

Üçünci izafet isim birikmesi özel mana ifadeler.

Kırımtatar tilinde çokça üçünci izafet birikmesi işletilir (Aqmollayev, 1989, ss. 12-13).

Yazarın açıklamalarından hareketle Türkiye Türkçesinde; ikinci izafet isim birikmesi belirtisiz isim tamlaması; üçüncü izafet isim birikmesi ise belirtili isim tamlaması şeklinde karşılanmaktadır. Birinci izafet isim birikmesi, iki ismin hiçbir ek almadan birleşmesiyle oluşmaktadır. Bu tamlamalara takısız isim tamlaması diyen araştırmacılar olduğu gibi genel kabul sıfat tamlaması olduğu yönündedir. Aqmollayev'in birinci izafet isim birikmesi konusuna verdiği "ağaç kaşık", "altın yüzük" örnekleri de isim tamlaması değil sıfat tamlaması kuruluşundadır.

2.2.2. Sıfat

Kırım Tatar Türkçesinde sıfat konusu üzerine araştırmacılar görüşlerini şu şekilde bildirmiştir:

Mullina, "Predmetlernin nasıl olğanını köstergen sözlerge sıfat derler. Sıfat sözler "nasıl?" sualine cevap olıp keleler." şeklinde tanımladığı sıfat için şu örnekleri vermiştir:

"Nasıl bayrak? Kızıl bayrak – Tüs köstere.

Nasıl ev? Balaban ev – Büyükliğini köstere.

Nasıl bala? Hasta bala – Halını köstere.

Nasıl kutu? Tögerek kutu – Şeklini köstere." (Mullina, 1939, s. 89)

"Sıfatlar cümlelernin haberinen birlikte de kelir ve haberniñ manasını izah eterler." diyen Mullina, açıklamasını şöyle örneklendirmiştir:

“Mesela: “Sare yaza” cümlesinde haber yaza sözüdir. Lakin cümlemizni “Sare temiz yaza” dep aytsak, Sare’nin nasıl yazğanını da aytamız. Sıfat olğan temiz sözü yaza haberinin sıfatını izah ete.” (Mullina, 1939, s. 94)

Türkiye Türkçesinde fiilin nasıl yapıldığını, durumunu gösteren kelimelere zarf adı verilirken yukarıdaki açıklamasında Mullina, bu tür kelimelere de sıfat dendiğini belirtmiştir.

“Sıfatlardan evel kelip, olarnıñ manasını kuvvetlendirgen parçalarnen sıfatlar arasına defis koyulır.” diyen Mullina, açıklamasını şöyle örneklendirmiştir:

“Ap-ak, kap- kara, bem-beyaz, mos-mor, ter-temiz.” (Mullina, 1939, s. 95)

Türkiye Türkçesinde kelimenin başına m, p, r, s harflerinden uygun olanın getirilmesiyle yapılan pekiştirilmiş sözcükler bitişik yazılırken Kırım Tatar Türkçesinde ayrı yazıldığı ve araya kısa çizgi koyulduğu görülmektedir.

Memetov, Kırım Tatar Tili adlı eserinde sıfat konusu üzerine görüşlerini şöyle dile getirmiştir:

> *Predmetnin daimiy alametini ifadelegen tam manalı sözlerge sıfat deyler. Sıfat predmetnin tüsü (beyaz, kara, sarı, kırmızı), kolemi (büyük, balaban, ufak), şekli (tomalak, yalpak, tögerek), dam-lezeti (tatlı, tuzlu, acılı), yer ya da vakıtka münasebeti (bugünkü, yarınki, bıltırki, sabadaki, akşamdaki) kibi alametlerni bildire.*
>
> *Sıfat morfolojik cihetten predmetnin alametini derecelep (beyaz, beyazca, en beyaz) kuvvetlendirip (bem-beyaz, sap-sarı, ap-ak) ya da eksiltirip (sarıltım) köstere.*
>
> *Sıfat cümlede ekseriy hallarda ayırıcı ola: Onın aydın ve saf közlerinde baar küneşi parılday.*
>
> *Sıfatlar isimleşkende ise isim kibi müpteda ve tamamlayıcı vazifelerini de becere: Yaşlar keldiler (Memetov, 1997, ss. 83- 84).*

Sıfatların manası ve bazı gramatik hususiyetlerine göre iki türlü olduğunu belirten Memetov, konu ile ilgili şunları söylemiştir:

> *Predmetnin alametini doğrudan- doğru anlatkan, alametini derecelep köstergen sıfatlarga asliy sıfat deyler: mavi anter, uzun kölmek, kıska yol, sıcak hava,*

suvuk suv. Böyle sıfatlarnın alametleri miktar, keyfiyet, ceetten denişe bilir: mavı, mavıca, en mavı kibi.

Predmetnin alametini doğrudan- doğru değil de başka bir yollarnen ifadelegen sıfatlarga nisbiy sıfat deyler. Nisbiy sıfatlar predmetnin alametini derecelep köstermey: kışlık kartop, tarladaki pamuk, bugünki vazife kibi.

Nisbiy sıfatlar başka söz çeşitlerinden (ekseriy hallarda isimden) mahsus sıfat yapıcı yalgamalarnen yapıla: evdeki, aylık, akşamlık, Akyarlı kibi (Memetov, 1997, s. 84).

Sıfatların morfolojik ve sentaktik usulle yapıldığını söyleyen Memetov, morfolojik usulde ekler vasıtasıyla sıfat yapıldığını belirtmiştir. Sentaktik usulle sıfat yapma konusunda ise şunları söylemiştir:

Bu usulnen koşma ve çift sıfatlar yapıla.

Koşma sıfat ekseriy halda eki söz ya da söz şekilleri koşulıp, bir alamet ifadelevinen yapıla: tınçlıksever, açköz, işsever, dörtköşe. Böyle sözler bir esas urgunen aytıla.

Çift sıfat eki sade sıfatnın ten bağlanuvınen yapılıp, predmetnin bir umumiy alametini ifadeley. Çift sıfatlarnın kısımları müstakil urgunen aytıla.

Çift sıfatlar çeşit türlü manalı sıfatlarnın çiftleşüvinen manadaş ve yakın manalı sıfatlarnın çiftlenüvinen ve karşı manalı sıfatlarnın çiftlenüvinen yapıla (Memetov, 1997, ss. 92- 93).

Memetov, koşma ve çift sıfatların yazılışı ile ilgili görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

Eki söz ya da söz şekillerinin koşulıvınen yapılğan, bir urgunen aytılğan koşma sıfatlar koşulıp yazıla: İşsever, azırcevap, umumhalk.

Mana ve grammatik hususiyetleri ayrı halda açık- aydın anlaşılıp turğan sözlernin biriküvinden tizilip, bir umumiy alamet ifadelegen koşma sıfatlar ayrı yazılalar: orta boylu, çürük vişne tüsü.

Eki sıfatnın ten bağlanuvınen yapılıp, predmetnin bir umumiy alametini ifadelegen çift sıfatlar arasına kıska sızık koyulır: büyükten – büyük, salkın – salkın (Memetov, 1997, s. 93).

Gramerlerde belirtilmemiş olsa da sıfat üzerine yapılan açıklama ve verilen örneklerden hareketle Kırım Tatar Türkçesinde, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi sıfat ve isim unsurunun bir araya gelmesiyle sıfat tamlamasının oluştuğu söylenebilir.

2.2.3. Sıfatfiil

Memetov, sıfat- fiil ile ilgili şu açıklamaları yapmıştır:

Predmetnin alameti olğan areketni anlatkan fiil şeklidir. Sıfatfiillerde hem fiil, hem de sıfat hususiyetleri bar. Olar fiil kibi müsbet ve menfiy (yazgan, yazmağan) derece (yazgan, yazılğan, yazışkan, yazdırkan) zaman (yazgan, yazacak) manaları bildireler.

Sıfatfiiller predmet alametlerini anlatkanda, sıfatlar kibi türlenmezler, lakin isimleşkende, isim kibi türlenirler. Cümlede sıfatfiiller esasen ayırıcı vazifesinde keleler: Aytılğan söz atılgan oktır.

İsimleşken sıfatfiiller cümlede müpteda, tamamlayıcı, ayırıcı, haber vazifesinde keleler (Memetov, 1997, s. 142).

Yazar, sıfat- fiillerin yapılışı konusunda ise görüşlerini şu şekilde belirtmiştir:

Sıfatfiiller ifadelegen manalarına ve nasıl yalgamalar yardımınen yapılganına köre üç şekilde (üç nisbiy zaman şeklinde) olalar:

Birinci şekil sıfatfiilleri fiil tamırına -gan, -kan, -gen, -ken yalgamaları koşulıp yapılırlar: yazgan, barğan, bakkan, aytkan, körgen, bergen, eşitken kibi.

Böyle yalgamalar yardımınen yapılğan sıfatfiiller predmetnin lakırdı etilip turğan vakıttan evel olğan areket hususiyetlerini bildire (Yazılgan mektüplerni alıp bardım.), predmetnin lakırdı etilip turğan vakıtta devam etken areketniñ hususiyetlerini bildire (Menim aytkanımnı dinle.)

Ekinci şekil sıfatfiilleri fiilnin şimdiki zaman şeklinde -cak, -cek yalgaması koşuluvınen yapılır: yazacak, okuycak, bekleycek kibi.

Bu şekildeki sıfatfiiller predmetnin alametini kelecek zaman şeklinen ifadeleyler: Yarın yapılacak işler akkında tafsilatlı lakırdı etildi.

Ekinci şekil sıfatfiillerini yapıcı -cak, -cek yalgamaları kelecek zaman fiilinin katiy şekilini de yapalar.

Üçünci şekil sıfatfiilleri fiilnin müsbet negizine -p, -ır- ,-ur, -ar, -er yalgamaları, menfiy tamırına -z, yalgaması koşuluvınen yapılır: akar suv, çalar saat, küler yüz, sarsılmaz kuvet.

Bu yalgamalar kelecek zaman fiilinin daimiylik şeklini de yapalar. Mesela: Böyle bir tesadüfke anası nasıl kuvanır (Memetov, 1997, s. 143).

2.2.4. Alfiil

Memetov, alfiil konusu üzerine şunları söylemiştir:

İş- areketniñ nasıl yapılganını (tarzını) bildirgen fiil şekillerine alfiil deyler. Alfiil cümlede şahıs yapkan esas areketke koşma mana bere ve cümlede ekserietnen al, bazan haber olıp kele: Bir kün evelsi kürpelep kar yağgan edi. Bu cümlede kürpelep sözü karnın nasıl şekilde yağganını bildire.

Alfiilde müsbet- menfiy ve derece şekilleri bar. Alfiiller tüslenmezler ve zamanca cümlede baş fiilge bağlı olur.

Alfiiller fiil tamırına -p, -ıp, -up, -arak, -erek, -madan, -meden, -may, -mey, -mayınca, -meyince, -mazdan, -mezden yalgamaları koşulıp yapılır: okup, yazıp, sevip, alarak, başlayarak, kelerek, başlamadan, bermeden, barmay, körmey, barmayınca, körmeyince, doğmazdan, kelmezden.

-p, -ıp, -up yalgamalarınen yapılğan alfiiller cümlede tüslengen fiil (baş fiil) ifadelegen esas areketten evel olğan (yazıp ketti, yazıp çıktı) ya da esas areketnen bir vakıtta olğan areketni anlata: Kollarını sallap yüre. (Bir vakıtta em kollarını sallay em yüre.)

-arak, -yarak, -erek yalgamalarınen yapılğan alfiiller de -p, -ıp, -up yalgamalarınen yapılğan alfiillerinin manalarını anlatalar lakin tilimizde azca kullanılalar.

-madan, -meden, -may, -mey, -mayınca, -meyince, -mazdan, -mezden yalgamaları alfiillerinin menfiy formasını yapalar: Emine kün doğmazdan evel evinden çıktı (Memetov, 1997, s. 139).

2.2.5. İsimfiil

İsim fiil konusu üzerine Memetov'un görüşleri şu şekildedir:

İsimfiil iş- areketniñ umumiy adı olıp, isimlerge ait vazifelerni becergen fiil şeklidir: yazmak, okumak, işlemek, yürmek, yazuv, okuv, işlev, körüv, yazış,

okuş, yürüş, basış kibi. İsimfiiller fiilge ait olğan derece bildireler: yazmak, yazılmak, yazdırmak, yazışmak kibi. İsimfiiller isimge ait olğan sayı, mülkiet, keliş yalgamalarını kabul eteler ve cümlede müpteda, tamamlayıcı ayırıcı ve haber vazifelerini becereler: Balık tutmaknın da özüne has hususietleri bar.

İsimfiil fiil tamırına -mak, -mek, -v, -uv, -yüv yalgamaları koşuluvınen yapıla: yaz- yazmak ,yazuv kibi.

Şimdiki Kırımtatar tilinde isimfiil yapıcı -ş, -ış, -iş, -uş, -yüş yalgamaları da kullanıla: oku- okuş, bar- barış, kel- keliş kibi (Memetov, 1997, s. 145).

Yapılan inceleme sonucu Kırım Tatar Türkçesi gramerlerinde fiilimsi gruplarıyla ilgili bir bölüm bulunmamakla birlikte fiilimsi türlerinden bahsedildiği görülmüştür. Türkiye Türkçesinde kendi ögelerini bünyesinde taşıyan fiilimsiler grup oluşturmaktadır. Kırım Tatar Türkçesinde de fiilimsiler üzerine yapılan açıklama ve kullanılan örneklerden hareketle fiilimsi grubu olduğu söylenebilir.

2.2.5. Koşma Haber

Türkiye Türkçesinde birleşik fiil olarak isimlendirilen bu kelime grubu, Kırım Tatar Türkçesinde ayrı bir başlık altında incelenmemiş olup fiil konusu içinde ele alınmıştır. Konu üzerine Asan İslamov şu açıklamaları yapmıştır:

Bir söznen aytılğan haberlerge adiy haber derler. Birden ziyade sözlernin birleşmesinen anlatılgan haberlerge koşma haber derler.

Koşma fiiller yapmak içün edi, eken, yardımcı fiili kullanılır. Kelgen edi, kelcek eken kibi. Edi eken yardımcı fiillerinden başka bir gruppa tam manalı fiiller yardımcı rolünde kelip koşma fiiller meydanga ketirirler. Yaz, ber, et, bil ve başkaları. Bu kibi fiiller yardımcı rolünde olıp koşma fiil meydanga ketirgende özlerinin esas manalarını anlatmazlar.

O bugün kelecek oldı. Bu cümlede oldı fiili özüniñ temel manasını anlatmay kelecek sözüne yardımcı fiil olıp koşuldı. Zaman anlata.

Memet özenni keçkende yıkıla yazdı. Bu cümlede yazdı fiili yazı yazmaknı hiç de anlatmay. Yıkıla fiilinen koşulıp yardımcı rolündedir.

Bu fiillerden bir gruppası, fiillerden başka diger söz kategoriyalarına da koşulıp koşma haber yaparlar.

Mesela: Kökte ak bulutlar peyda oldı. Haber: peyda oldı.

Çöl işinde aş pek lezetli kete turğan. Haber: kete turğan.

O sözüni devam ettirdi. Haber: devam ettirdi (İslamov, 1938, s. 9)

İslamov'un, Türkiye Türkçesinde birleşik zamanlı fiil olarak adlandırılan ek fiil almış fiilleri de birleşik fiil kapsamında değerlendirdiği görülmektedir. Bunun sebebi Türkiye Türkçesinde ek fiil ekleşip esas fiile bitişik yazılırken Kırım Tatar Türkçesinde ek fiilin her daim ayrı yazılmasıdır.

Türkiye Türkçesindeki tasvirî birleşik fiiller, ayrı bir başlıkta incelenmese de Kırım Tatar Türkçesinde de bulunmaktadır. Aynı şekilde Türkiye Türkçesinde isim+ fiil şeklinde oluşan birleşik fiiller de ayrı bir başlıkta incelenmemiş ancak verilen örnekler üzerinden var olduğu tespit edilmiştir.

Memetov da eserinde birleşik fiilleri ayrı bir başlıkta değerlendirmemiş, fiiller konusu içinde ele almış ve sentaktik usulle mürekkep ve çift fiillerin yapıldığını ifade edip mürekkep ve çift fiiller üzerine şunları söylemiştir:

Mürekkep fiiller eki türlü olalar:

İsim+ fiil türdeki mürekkep fiiller: cevap ber, devam et, kol koy, ikaye et.
Fiil + fiil türdeki mürekkep fiiller: alıp çık, yazıp taşla, çıkarıp ber, işlep kel.

Fiilnin bir şekili tekrarlanmasınen çift fiiller yapıla: kele – kele, bara – bara, bile – bile kibi.

Mürekkep fiiller er vakıt ayrı yazılırlar: yazıp bak kibi.

Çift fiiller arasına kıska sızık koyulır: yaza-yaza, bekley-bekley kibi (Memetov, 1997, s. 137).

Memetov'un çift fiiller için yaptığı açıklama ve verdiği örneklerin Türkiye Türkçesinde tekrar grubu başlığında değerlendirilmesi Kırım Tatar Türkçesiyle farklılık göstermektedir.

Zuhal Yüksel ise tasvir fiillerini "Yeterlik", "Tezlik", "Süreklilik", "Başlama" ve "Bitiş" olmak üzere beş başlıkta ele almış ve şu örnekleri vermiştir:

Yeterlik:

Men siznen işleyalmadım. "Ben sizle çalışamadım."

Siz atnen ketip olursızmı? "Siz atla gidebilir misiniz?"

Tezlik:

Anavı qız mana külümsirep aldı. "Şu kız bana gülüverdi."

Lakin ket -kete Nazim bu qolaysızlıqnın da qolayını aldı: o bar yerde yavaş tabanına quvet bere qoya. "Fakat Nazim gittikçe bu uygunsuz durumun da kolayını buldu, onun olduğu yerde yavaşça tabana kuvvet kaçıveriyor."

Niyar sevingeninden anasının boynundan quçaqladı, quvançından ağlap yiberdi. "Niyar sevinçle annesinin boynuna sarıldı, sevincinden ağlayıverdi."

Süreklilik:

Cevdet bir qaç kere aylanıp- aylanıp artına baqtı, son, kete berdi. "Cevdet birkaç kere dönüp arkasına baktı, sonra gitmeye devam etti.

İnsan er vaqıt insan olıp qala. "İnsan her zaman insandır."

Başlama:

Özümizni er dört taraftan qorçalap başladıq. "Kendimizi dört taraftan da korumaya başladık."

Bitiş:

Men onın krovatını cıyıştırıp qoydım. "Ben onun yatağını da topladım." (Yüksel, 2007, ss. 859- 860).

2.2.6. Bağlayıcılar

Kırım Tatar Türkçesi gramerlerinde bağlama grupları ile ilgili ayrı bir başlık oluşturulmamış olup bağlayıcılar başlığı altında bağlaçların özellikleri incelenmiştir.

Bağlayıcılar konusu üzerine Memetov şunları söylemiştir:

Cümlede azaları ve cümlelerni bir-birine bağlamak içün hizmet etken yardımcı sözlerge bağlayıcı deyler.

Bağlayıcılar kullanıv cietten eki gruppa bölüneler:

Tek Kullanılgan Bağlayıcılar: amma, eğer, çünki, güya, lakin, da, de, ve

Tekrarlangan Alda Kullanılgan Bağlayıcılar: bir…bir, ya…ya, em…em, ya da…ya da, ne…ne, de…de.

Bağlayıcılar grammatik mana ve cümledeki vazifesine köre eki soy olalar: Tizme Bağlayıcılar ve Tabili Bağlayıcılar.

Tizme Bağlayıcılar: Cümlede cümle azalarını ya da cümlelerni ten grammatik münasebette bir-birine bağlaylar. Tizme bağlayıcılar dört gruppa bölüneler: Koşuvcı Bağlayıcılar, Karşı Koşuvcı Bağlayıcılar, Ayırıcı Bağlayıcılar, İnkar Bağlayıcılar.

Koşuvcı Bağlayıcılar: ve, em, em de, de soydaş cümle azaları ya da kuruluşça müstaklık olğan cümlelerni bağlamak içün hizmet eteler: Böyle oğlancıklar ve kızçıklar pek çok değiller. O künlerni hatırlağanda yüreğim aynı bir vakıtta em ıncınuv em kenderlenüv ve em de ilki sevgi ilki kuvanç duygularınen alevlene.

Karşı Koşuvcı Bağlayıcılar: amma, lakin, ise manaları karama-karşı olğan cümle azaları ya da cümlelerni biri-birinen bağlaylar.

Ayırıcı Bağlayıcılar: Sade ve mürekkep cümlelerde soydaş azaları ya da mürekkep cümle kısımlarını ayırıp bağlamak içün hizmet eteler. Ayırıcı bağlayıcılar esasen tekrarlangan alda ve bazan tek kullanılalar. Misaller: Ya o ya men çıkıp keterim. O ya incener ya da oca oluvı mümkün.

İnkar Bağlayıcısı: Ne tekrarlangan alda kullanılıp soydaş cümle azalarını ya da cümlelerni inkar etüv manasınen bağlay: Betinde ne kaş kalgay ne köz ve ne de burun (Memetov, 1997, ss. 158-159).

Cümleleri birbirine bağladıkları için kelime grubu oluşturmayan tabili bağlayıcılara burada yer verilmemiştir.

Memetov'un bağlayıcılar konusu üzerine görüşleri incelendiğinde Türkiye Türkçesindeki bağlama grupları ile büyük benzerlik olduğu görülmektedir. Bağlama grubu Türkiye Türkçesinde aynı tür iki isim veya isim grubunu bağlarken Kırım Tatar Türkçesinde soydaş cümle azalarını yani aynı tür cümle ögelerini bağlayarak bir grup oluşturmaktadır.

2.2.7. Münasebetçiler

Türkiye Türkçesinde edat terimi ile karşılanan münasebetçiler konusu üzerine Memetov'un görüşleri şu şekildedir:

Cümlede isim ya da isimleşken sözden son kelip, onın başka sözlerden olğan türlü münasebetini ifadelegen sözlerge münasebetçiler deyler. Münasebetçi özünden evel kelgen söznen beraber fiilge bağlana ve oniñnen birlikte bir cümle

azası vazifesi eda ete. Münasebetçiler yer, vakıt, sebep, maksad, birlik, vasta-alet kibi grammatik tüşüncelerni anlatalar (Memetov, 1997, s. 155).

Memetov eserinde edat grubundan bahsetmese de edatlar ile ilgili yaptığı açıklamada münasebetçilerin isim ya da isim soylu kelimeden sonra geldiğini, kendinden önceki sözle birlikte fiile bağlandığını ve onunla cümle ögesi olduğunu söyleyerek aslında tek başına anlamı olmayan, kullanıldığı kelimeyle anlam ifade eden münasebetçilerin grup oluşturduğunu ifade etmiştir.

2.2.8. Zarf Birikmeleri

İncelenen gramerler arasında sadece Enver Aqmollayev zarf grubundan bahsetmiştir. Yazar konu üzerine görüşünü şöyle ifade etmiştir: "Zarf birikmesinin baş sözü zarfnen ifadelenir. Tabi söz isim, sayı, zamir, zarfnen ifadelene bilir. Mesela: evden alçak, ekiden çok, er kesten yüksek, pek az ve başkaları" (Aqmollayev, 1989, s.13).

Sonuç olarak Kırım Tatar Türkçesi üzerine incelenen gramer kitaplarında kelime grupları ayrıca ele alınmamıştır. Kelime türlerinin incelendiği bölümlerde yapılan açıklamalar ve kullanılan örnekler yoluyla Kırım Tatar Türkçesindeki kelime gruplarının varlığı tarafımızca tespit edilmiş ve Türkiye Türkçesiyle karşılaştırması yapılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
İNCELEME

3.1.Fiil Cümlelerinde Özne

3.1.1. İsim

3.1.1.1. Cins – Teklik İsim

Men deral avtomatıma yapıştım (cenkte şay ögrenip qalğanmız), ***bala*** *şu an közden yoq oldı. (8/2 CQD)*

[Ben derhal silahıma yapıştım (cenkte öyle öğrenmişiz), **çocuk** o an gözden kayboldu.]

Açuvım *birden söndi. (8/3 CQD)*

[**Öfkem** birden söndü.]

Amma ***bala*** *meni añlamay, kene de maña qayğı ve işançnen baqa. (8/4 CQD)*

[Ama **çocuk** beni anlamıyor, gene de bana kaygı ve umutla bakıyor.]

Bala *meni, toqtamadımı, qaytıp ketmedimi, der kibi, aylanıp baqa edi. (9/1 CQD)*

[**Çocuk** bana, durmadı mı, dönüp gitmedi mi der gibi dönüp bakıyordu.

Qadın *abdıradı, soñ balasınıñ başı ucuna oturıp, ellerinen onı saqlağan kibi oldı. (9/3 CQD)*

[**Kadın** sersemledi, sonra çocuğunun baş ucuna oturup elleriyle onu saklarmış gibi yaptı.]

*Mında lafsız da er şey añlaşıla, top, bomba ateşinden sağ qalsalar da, endi **açlıq** olarnıñ boğazlarına yapışqan. (9/4 CQD)*

[Burada sözsüz de her şey anlaşılıyor, top, bomba ateşinden sağ kalsalar da şimdi **açlık** onların boğazlarına yapışmış.]

*Birden maşinadaki adamlar başta bir tarafqa, soñ ekinci tarafqa urundılar, **maşina** suratını yavaşlatıp toqtadı. (17/5 F)*

[Birden arabadaki adamlar önce bir tarafa sonra diğer tarafa devrildiler, **araba** süratini azaltıp durdu.]

*Balaban azbar, üç tarafı tola divarlarnen qapavlı, bir tarafı ise, eki adam boyu yüksek qazıqlar, tikenli tellernen oralı, bir yükseklikte **tüfekli** tura. (17/5 F)*

[Büyük bahçe, üç tarafı tuğla duvarlarla kapalı, bir tarafı ise iki adam boyu yüksekliğinde kazıklar, dikenli tellerle örülü, bir yükseklikte **tüfekli** duruyor.]

*Büyük bir oda, ortasında stol qoyılğan, şu stol başında oturğan bir şişman adamğa **soldat** nelerdir ayttı. (18/3 F)*

[Büyük bir oda, ortasına masa koyulmuş, bu masanın başında oturan şişman bir adama **asker** bir şeyler söyledi.]

***Şişman** közlükleri töpesinden olarğa bir an baqıp turdı da soñ, soldatqa bir şeyler ayttı, o çetke çekilip qatılıp qaldı. (18/3 F)*

[**Şişman** gözlüklerinin üstünden onlara bir an bakıp durdu, sonra askere bir şeyler söyledi, o kenara çekildi.]

***Şişman** dersiñ Üseinniñ barlığını unuttı, özüni sıqmadan aldındaki kağıtlarnı oqup başladı, soñ yerinden turıp, divan üstünde yatqan bir mışıq balasını eline aldı da, oña bir şeyler mırıldap başını sıypap başladı. (18/3 F)*

[**Şişman** sanırsın Hüseyin'in varlığını unuttu, kendini zorlamadan önündeki kağıtları okumaya başladı, sonra yerinden kalkıp divanın üstünde yatan bir kedi yavrusunu eline aldı ve ona bir şeyler mırıldayarak başını okşamaya başladı.]

Şişman *elindeki tayağını Üseinniñ betine tirep kene de özüne baqtırdı. (19/4 F)*

[**Şişman** elindeki bastonunu Hüseyin'in yüzüne bastırıp gene de kendisine baktırdı.]

Men seni yahşı yigit dep oylağan edim, amma sen yaman ekensiñ, — dedi ***gestapocı****. (19/5 F)*

[Ben seni iyi yiğit diye düşünmüştüm, ama sen kötüymüşsün dedi **gestapocu**.]

Şişman *Üseinniñ közlerinde, özlerine qarşı nefret alametleri sezse kerek, açuvlandı, köz qıyığından konvoyğa baqtı. (19/7 F)*

[**Şişman** Hüseyin'in gözlerinde kendilerine karşı nefret alametleri sezse gerek, öfkelendi, göz ucuyla muhafıza baktı.]

Konvoy *deral Üseinniñ eñsesinden itep, onı aşağı podvalğa alıp tüşti de, andaki soldatqa nelerdir aytıp, yigitni tepip yiberdi. (20/1 F)*

[**Muhafız** derhal Hüseyin'in ensesinden itip onu aşağı bodruma alıp indi ve oradaki askere bir şeyler söyleyip yiğidi tepip gönderdi.]

Qaravul *onı şu, mezarğa beñzer odağa qapattı. (20/1 F)*

[**Bekçi** onu şu mezara benzeyen odaya kapattı.]

Niayet, ***saba*** *da açıldı, bekley-bekley* ***aqşam*** *da oldı. (20/4 F)*

[Nihayet **sabah** da geldi, bekleye bekleye **akşam** da oldu.]

Üyle maalinde kamera qapısınıñ ortasındaki teşigini açıp, ***qaravul*** *oña alümin çanaq içinde bir çomuç temizlenmegen qartoptan pişken yüvundıq berdi, lakin Üsein onı, sasığından aşap olamadı. (20/4 F)*

[Öğle vaktinde odanın kapısının ortasındaki deliği açıp, **bekçi** ona alüminyum tabak içinde bir kepçe temizlenmemiş patatesle pişen yemek verdi lakin Hüseyin onu kokusundan dolayı yiyemedi.]

Starosta *sizge yalan aytqan, bizim evimizge partizanlar kelgeni yoq, babam doğru, orduda hızmet ete, köydeki bütün o yaşta aqaylar hızmet eteler, lakin partizan degen şeyni körmedim… (21/4 F)*

[**Lider** size yalan söylemiş, bizim evimize partizanların geldiği yok, doğru, babam orduda hizmet ediyor, köydeki bütün o yaştaki adamlar hizmet ediyorlar, lakin partizan denen şeyi görmedim.]

Ya saña tütünni kim berdi? — dep ***şişman*** *onıñ sözüni böldi, — doğrusını söyle, kim berdi? (22/1 F)*

[Ya sana tütünü kim verdi, deyip **şişman** onun sözünü böldü, doğrusunu söyle, kim verdi?]

Kolhoz *berdi, başqa kim berecek? (22/2 F)*

[**Kolhoz** verdi, başka kim verecek?]

Konvoy *onı iteklep, süyreklep alıp çıqtı da, kene aşağıdaki odasına alıp ketti. (22/5 F)*

[**Muhafız** onu itekleyip sürükleyerek alıp çıktı ve gene aşağıdaki odasına götürdü.]

Yigit *bar sesinen bağırdı, bu vaqıt betine urulğan çızmadan öz qanına boğuldı. (22/6 F)*

[**Yiğit** olanca sesiyle bağırdı, o vakit yüzüne vurulan çizmeden dolayı kendi kanına boğuldu.]

Poezd *suratını de eksilte, de bir şeyden qorqqan kibi, birden alıp çapa. (23/1 F)*

[**Tren** süratini bazen azaltıyor bazen de bir şeyden korkmuş gibi birden hızlanıyor.]

Tışta ***baar*** *üküm süre. (23/2 F)*

[Dışarıda **bahar** hüküm sürüyor.]

Ortalıq *yeşergen, de* ***yağmur*** *sepeley, de ava açılıp* ***küneş*** *çıqa. (23/2 F)*

[**Ortalık** yeşermiş, bazen **yağmur** sepeliyor bazen de hava açılıp **güneş** çıkıyor.]

Yañı dostları ise oña, böyle eşelonlarda ketkenler, bizim kibi, qaçmaq yollarını arap, qaşıqlarınen, koteloklarınıñ saplarınen, tırnaqlarınen vagonlarınıñ pollarını teşe ve poezd ketip turğanda, özlerini yerge, poezd tübüne taşlaylar, eger de uyğun tüşip qalsa, üstünden ***poezd*** *keçip kete, adamlar sağ qala, turıp qaçalar. (25/3 F)*

[Yeni dostları ise ona, böyle katarlarda gidenler, bizim gibi kaçmanın yollarını arayıp kaşıklarıyla, kepçelerinin saplarıyla, tırnaklarıyla vagonlarının döşemelerini deşiyor ve tren giderken, kendilerini yere, trenin dibine bırakıyorlar eğer düzgün düşerse üstünden **tren** geçip gidiyor, adamlar sağ kalıyor ve kalkıp kaçıyorlar.]

Niayet, aqşam köz baylanğanda ***poezd*** *suratını eksiltip toqtadı. (25/5 F)*

[Nihayet akşam uyuma zamanı geldiğinde **tren** süratini azaltıp durdu.]

Aylanır künü saba ***eşelon*** *vaqıtsız toqtadı. (26/3 F)*

[Ertesi gün sabah **katar** vakitsiz durdu.]

Bu künlerde köylerge yigirmige qadar adam yollaycaq ekenler, o seni de anda ketecekler cedveline qoşqan, lakin meni tenbiyelep ayttı ki, köyge ketken esirlerni bir-eki afta diñlep baqa ekenler, eger şübeli bir areket körseler ***şorbacı*** *şu an lagerge telefon ete, öyle işançsızlarnı alıp kelip, doğru etapqa qoya ekenler. (30/4 F)*

[Bu günlerde köylere yirmi kadar adam yollayacaklarmış, o seni de oraya gidecekler listesine katmış, lakin beni tembihleyip söyledi ki, köye giden esirleri bir iki hafta dinleyip bakıyorlarmış, eğer şüpheli bir hareket görürlerse **patron** hemen kampa telefon ediyor, öyle güven vermeyenleri alıp gelip doğruca etaba koyuyorlarmış.]

Ne aytmaq isteysiñ? — dedi ***şorbacı*** *davuşını yükseltip, — siziñkiler keleyatqanını mña hatırlatmaq isteysiñmi? (33/2 F)*

[Ne söylemek istiyorsun, dedi **patron** sesini yükseltip, sizinkilerin gelmek üzere olduğunu bana hatırlatmak mı istiyorsun?]

***Ala**, biz ketirgen etni elimizden alıp: — Sağ oluñ, tosunlarım, dünyalar turğance turıñ, biñ bayramğa yetişiñ, Alla sizni belalardan-qazalardan, düşmanlar şerinden saqlasın, — dep başlarımızını sıypay, soñ öglüginiñ cebinden ya ceviz, ya kestane, ya da ahlap qurusı, ille bir şeyler tapıp bizge uzata. (35/4 EA)*

[**Hala** bizim getirdiğimiz eti elimizden alıp: "Sağ olun tosunlarım, dünya durana kadar yaşayın, bin bayrama yetişin, Allah sizi belalardan kazalardan, düşmanların şerrinden korusun." deyip başlarımızı okşuyor sonra önlüğünün cebinden ya ceviz ya kestane ya da ahlat kurusu, illa bir şeyler bulup bize uzatıyor.]

***Saat** inceçikten çala, biz nefesimizni toqtatıp diñleymiz, **ala** da bunı körip sevine, «demek men de bularnıñ hatirlerini tapmağa bile ekenim», degen kibi külümsirey, soñ yavaştan qarıq sesinen saatnen beraber özü de yırlap başlay:*

...Katibem yüqudan qalqar/Közleri mamur...(36/2 EA)

[**Saat** incecikten çalıyor, biz nefesimizi tutup dinliyoruz, **hala** da bunu görüp seviniyor, "Demek ben de bunların hatrını yapmayı biliyormuşum." der gibi gülümsüyor, sonra yavaştan kısık sesiyle saatle beraber kendisi de söylemeye başlıyor: Katibem uykudan kalkar, gözleri mahmur…]

*O yırlağanda sönük közlerinde oynaq uçqunlar peyda ola, **yır** onıñ yüzüni de aydınlata, dersiñ o kölgeden yarıqqa çıqqan kibi ola edi. (36/3 EA)*

[O söylediğinde sönük gözlerinde oynak kıvılcımlar peyda oluyor, **şarkı** onun yüzünü de aydınlatıyor, sanırsın o gölgeden aydınlığa çıkmış gibi oluyordu.]

*Qocasını da **ala**, yalıñız toy olıp keçken — kelinnen kiyevni qapağan soñ körgen, abdırap qapığa çapqan, lakin o devirde şeriatnıñ qaranlıq quyusından qapu tapıp çıqmaq, qaçmaq qadınlar içün zor olğan. (36/4 EA)*

[**Hala** kocasını da yalnız düğün olup bittikten, gelinle güvey baş başa kaldıktan sonra görmüş, telaşla kapıya koşmuş lakin o devirde şeriatın karanlık kuyusundan kapı bulup çıkmak, kaçmak kadınlar için zormuş.]

Ya ne yapacaqsıñ, balam, sabır etmek kerek, er kimniñ bir qısmeti ola, baş yazısını köz körecek, inşalla soñu hayırlıdır, — dep, ***ana*** *qızınıñ göñlüni almağa tırışa. (37/5 EA)*

[Ya ne yapacaksın çocuğum, sabretmek gerek, herkesin bir kısmeti var, alın yazısını göz görecek, inşallah sonu hayırlıdır, diyerek **anne**, kızının gönlünü almaya çalışıyor.]

At *olarnı Qaravul qaya tübündeki çaqıl çoqraqqa alıp kele, baqsalar, ne körsinler, Cemaleddin aqay talaq kibi qararğan, çoqraq yanında tomarlanıp yata. (38/1 EA)*

[**At** onları Karavul kaya dibindeki çakıl pınara alıp geliyor, bakıp ne görsünler, Cemalettin Ağa dalak gibi kararmış, pınar yanında yuvarlanmış yatıyor.]

Böylelikle, evlengenlerine bir yıl tolayım degende, ***ala*** *on yedi yaşında tul qala. (39/1 EA)*

[Böylelikle, evliliklerinde bir yıl dolmak üzereyken **hala** on yedi yaşında dul kalıyor.]

Birinci vaqıtlarda balaban evde bir özü qalğan soñ ***ala*** *ne yapacağını bilmey. (39/2 EA)*

[İlk zamanlarda büyük evde sadece kendisi kalınca **hala** ne yapacağını bilmiyor.]

Ala *kene yañğız qala. (39/6 EA)*

[**Hala** gene yalnız kalıyor.]

Ala *ortalıqta neler olğanını añlap olamay… (41/4 EA)*

[**Hala** ortalıkta neler olduğunu anlayamıyor.]

Ala *bir kün qomşusınıñ alını bilmek içün barğanda, ölgen anasınıñ yanında ağlağan Bekirçikni köre, ve deral evine alıp kele. (41/6 EA)*

[**Hala** bir gün komşusunun halini öğrenmek için gittiğinde, ölen annesinin yanında ağlayan Bekircik'i görüyor ve derhal evine alıp geliyor.]

Şu künden başlap ***ala****, özünden de ziyade, şu bala içün qayğırıp başlay. (41/7 EA)*

[O günden itibaren **hala**, kendisinden de ziyade şu çocuk için kaygılanmaya başlıyor.]

Fevral ayında deñizde pek küçlü dalğa qopa, şu furtuna vaqıtında ***deñiz*** *yalığa pek çoq hamsi ata. (41/7 EA)*

[Şubat ayında denizde pek güçlü dalga kopuyor, bu fırtına vaktinde **deniz** sahile pek çok hamsi atıyor.]

Bütün köyniñ halqı deñizge çapışalar, şu yerde ateş yaqıp pişirip aşaylar, soñ deñizniñ şu bahşışını evlerine taşıp çapçaq-çapçaq tuzlaylar, qısqası, ***tabiat*** *pek çoq adamnı ölümden qurtara. (42/1 EA)*

[Bütün köyün halkı denize koşuyorlar, orada ateş yakıp pişirip yiyorlar, sonra denizin bu hediyesini evlerine taşıyıp varil varil tuzluyorlar, kısacası **tabiat** pek çok insanı ölümden kurtarıyor.]

Ala *Bekirçikni elden yelden qızğana. (42/2 EA)*

[**Hala** Bekircik'i elden yelden saklıyor.]

Oğlançıqnıñ ölüminden soñ ***ala*** *pek yandı. (42/3 EA)*

[Oğlancığın ölümünden sonra **hala** pek üzüldü.]

Bir kün aqşam namazını qılğan soñ, ***ala*** *öz tañrısına üregine toplanğan şikayetlerini aytmaq qararına kele, ellerini kökke köterip: «Ey, Tañrım, sen maña bu cannı tek ağrılarnı is etsin dep berdiñmi, ne etmişim bar, ne içün maña dünya yarığı köstermeysiñ?!» — dese de* ***kök*** *cevap bermegen. (42/3 EA)*

[Bir gün akşam namazını kıldıktan sonra, **hala** kendi tanrısına yüreğine toplanan şikayetleri söylemeye karar veriyor, ellerini göğe kaldırıp "Ey Tanrım, bana bu canı sadece ağrıları hissetsin diye mi verdin, ne ettim, niçin bana dünya aydınlığı göstermiyorsun?" dese de **gök** cevap vermemiş.]

Ala *bir şeyni abaylamay yüreği sönük yüre. (43/1 EA)*

[**Hala** hiçbir şeyi fark etmeden yüreği sönük yaşıyor.]

Mına böylece ***ala****, köy Sovetiniñ esas hadimlerinden birine çevirildi. (43/6 EA)*

[İşte böylece **hala** köy Sovyeti'nin esas görevlilerinden biri oldu.]

Ala *deral meseleniñ asılınen meraqlana. (44/2 EA)*

[**Hala** derhal meselenin aslını merak ediyor.]

Ala *bir-eki kere yalan-yañlış şu qız, Bekirni seve, dep eşitken edi. (44/4 EA)*

[**Hala** bir iki kere yalan yanlış şu kız Bekir'i seviyor diye işitmişti.]

Qız*: — «Mından ketem, meni qıdırmañız», — dep yazıp qaldırğan. (44/6 EA)*

[**Kız** "Buradan gidiyorum, beni aramayınız." diye yazıp bırakmış.]

Ala *andan çıqıp doğru Bekirniñ evine kete. (44/7 EA)*

[**Hala** oradan çıkıp doğru Bekir'in evine gidiyor.]

Asan aqaynıñ meramını eşitken soñ, ortağa ***ala*** *tüşe. (44/12 EA)*

[Hasan Ağa'nın meramını işittikten sonra ortaya **hala** çıkıyor.]

Cemaat, — dep başlay ***ala****, maramasını omuzlarına sarqıtıp, — siz ortalıqlar deñişkenini, yaşayış türlengenini körmeysiñizmi? (45/1 EA)*

[Cemaat, diye başlıyor **hala**, başörtüsünü omuzlarına sarkıtıp, siz ortalığın değiştiğini, yaşayışın çeşitlendiğini görmüyor musunuz?]

*Yoq, yañlışasız, biz epimiz insanmız, — dep **ala** Asan aqayğa aylandı. (45/3 EA)*

[Yok, yanılıyorsunuz, biz hepimiz insanız deyip **hala,** Hasan Ağa' ya döndü.]

*Mına menim deycegim bu, o yağını özüñ bilirsiñ, — dep **ala** azbardan çıqa. (45/4 EA)*

[İşte benim diyeceğim bu, o tarafını kendin bilirsin deyip **hala** bahçeden çıkıyor.]

*Onı bir zaman yalıñız bıraqmadılar, evinde daima **adam** oldı. (46/1 EA)*

[Onu bir süre yalnız bırakmadılar, evinde daima **adam** oldu.]

***Ala** ket-kete ağırlaştı ve bir kün, yañı dünyada yaşamaq islerinen tolıp taşqan yüregi toqtap qala. (46/2 EA)*

[**Hala** git gide ağırlaştı ve bir gün yeni dünyada yaşamak hisleriyle dolup taşan yüreği durdu.]

*Yuqlağanda bile **açlıq** onı raat bıraqmay. (47/1 ABBE)*

[Uyuduğunda bile **açlık** onu rahat bırakmıyor.]

***Ortalıq** yarıqlanğan kibi körüne. (48/1 ABBE)*

[**Ortalık** aydınlanmış gibi görünüyor.]

***İnsan**, soñ nefesine qadar küreşe, em de yeñecegine emin olıp yaşay. (48/4 ABBE)*

[**İnsan** son nefesine kadar savaşıyor hem de yeneceğine emin olarak yaşıyor.]

*Tañda **ana** turıp ötmekke kete. (48/5 ABBE)*

[Tan vaktinde **anne** kalkıp ekmeğe gidiyor.]

*Qızçığınıñ quvançlı közlerine baqıp **ana** da tınçlana. (49/2 ABBE)*

[Kızının sevinçli gözlerine bakıp **anne** de sakinleşiyor.]

*Çaylarını qaynatıp alğan soñ, **yaqarlıq** bite, soñ ana-bala paltolarına, şallarına oralıp çölge, quru qamış toplamağa keteler. (49/3 ABBE)*

[Çaylarını kaynatıp aldıktan sonra, **yakacak** bitiyor, sonra anne çocuk paltolarına, şallarına sarılıp bozkıra kuru kamış toplamaya gidiyorlar.]

*Er kün, üyle avğan soñ, köyde **poçtalon** peyda ola. (50/2 ABBE)*

*[Her gün öğleden sonra köye **postacı** geliyor.]*

*Özü kelecektir daa qızım, onıñ içün mektüp yazıp oturmay, — dep **ana** lafnı aylandıra. (50/4 ABBE)*

[Kendisi gelecektir kızım onun için mektup yazmıyor, deyip **anne** lafı döndürüyor.]

***Ana** oña: «Kim bilsin Cemil daa neler olur, neler qalır, men özüme çoq işanıp olamayım, senden başqa endi menim kimsem yoq. Sen pek yahşı bilesiñ, bu dünyada menim, canımdan tatlı, yekane bir balam bar, saña yalvaram, mağa bir şeyler olsa, Nevruzçıqnı bıraqma, kimsesiz etme, özüñden ayırma», — dep qayta-qayta ayttı, çünki ananı ölümden de ziyade balasınıñ yañğız qalacağı qorquta edi. (52/2 ABBE)*

[**Anne** ona: "Kim bilir Cemil daha neler olur, neler kalır, ben kendime çok güvenemiyorum, senden başka artık benim kimsem yok. Sen çok iyi biliyorsun, bu dünyada benim canımdan tatlı yegane bir çocuğum var, sana yalvarıyorum, bana bir şey olursa Nevruzcuk'u bırakma, kimsesiz etme, kendinden ayırma." diye bastıra bastıra söyledi çünkü anneyi ölümden de ziyade çocuğunun yalnız kalması korkutuyordu.]

*Er kün anasına: — **Babam** ne içün kelmey ya, ana, **dayım**, barıp oña bizim nasıl ekenimizni aytqandır daa?! (53/1 ABBE)*

[Her gün annesine: **Babam** neden gelmiyor ya anne, **dayım** gidip ona bizim nasıl olduğumuzu söylemiştir.]

*Cam yerine kağıt yapıştırılğan pencereçikni geceleri **yel** şıtırdata, o şıtırdı kene de ananıñ qulağına: «bekleme, bekleme» degen kibi kele. (53/5 ABBE)*

[Cam yerine kağıt yapıştırılan pencereyi geceleri **rüzgar** şangırdatıyor, o şangırtı gene annenin kulağına "bekleme, bekleme" der gibi geliyor.]

*Eger de o işançqa zerre qadar şübe doğdımı — **insan** bir daa özüne kelip olamay. (54/1 ABBE)*

[Eğer o inanca zerre kadar şüphe girerse **insan** bir daha kendisine gelemiyor.]

*Qomşular, hususan Baynazar akanıñ ailesi, ellerinden kelgen er şeyni yapalar, lakin **ana** bir aftağa barmay, balavuz çırağı kibi irip bitti. (54/4 ABBE)*

[Komşular özellikle Baynazar Ağa'nın ailesi, ellerinden gelen her şeyi yapıyorlar lakin **anne** bir haftaya varmadan, bal mumu gibi eriyip bitti.]

***İnsan** bir şeyden ürkkende, qorqqanda: — Vay anam! — dep özü duymay bağırıp yibere, yani şu sözlernen o, özüni saqlağan kibi ola, şu sözlernen, qavflı daqqalarda, adamğa birinci tayanç vazifesini köre. (55/2 ABBE)*

[**İnsan** bir şeyden ürktüğünde, korktuğunda "Vay anam!" diye farkında olmadan bağırıyor, yani bu sözle o kendisini korumuş gibi oluyor, bu söz, tehlikeli dakikalarda insana öncelikle tutunacak bir dal vazifesi görüyor.]

***Balalıq** şay bitti… (56/2 ABBE)*

[**Çocukluk** böyle bitti…]

*Anañ ölüm aldında yatqan künlerde **poçtalon** ketirgen edi, lakin köy halqı o vaqıt mektüpni mağa avale etip «bu arada bermey turıñ», degen edi, çünki bu kağıt babañnıñ qara haberi edi. (56/5 ABBE)*

[Annen ölüm döşeğinde yattığı günlerde **postacı** getirmişti, lakin köy halkı o vakit mektubu bana havale edip "Bu ara vermeyin." demişti çünkü bu kağıt babanın kara haberiydi.]

Müsafir *teren köküs keçirip, tütün yaqmağa müsaade soradı. (64/2 EvA)*

[**Misafir** derin iç çekip tütün yakmak için müsaade istedi.]

Bala *da nege oğrağanını bilmey, oña qorqu tolu közlerinen baqa. (69/2 EvA)*

[**Çocuk** da neye uğradığını bilmeden ona korku dolu gözlerle bakıyor.]

O adam ağlay, ***bala*** *da ağlay… (69/5 EvA)*

[O adam ağlıyor, **çocuk** da ağlıyor…]

Oğlançıq *oña taba eki-üç adım daa yürip toqtadı. (70/5 EvA)*

[**Oğlancık** ona doğru iki üç adım daha yürüyüp durdu.]

Oğlançıq *tınıq sesnen: — Yoq bilmeyim, — dedi birazdan soñ. (70/10 EvA)*

[**Oğlancık** alçak sesle "Yok, bilmiyorum." dedi biraz sonra.]

Pek çoq sevdalar biri- birlerini baarde tapalar, degenleri doğru olsa kerek, ***baar*** *yalıñız tereklerni, çeçeklerini uyantmay, insanlarnı, hususan yaşlarnı qanatlandıra. (76/7 MÇ)*

[Pek çok aşıklar birbirlerini baharda bulurlar, dedikleri doğru olsa gerek, **bahar** yalnız ağaçları, çiçekleri uyandırmıyor, insanları, özellikle gençleri kanatlandırıyor.]

Evime kelip çıqqanda endi ortalıqnı qaranlıq basqan edi, azbarda ***qartanay*** *meni körüp evde müsafir olğanını ayttı. (77/1 MÇ)*

[Evime geldiğimde artık ortalığı karanlık basmıştı, bahçede **yaşlı kadın** beni görüp evde misafir olduğunu söyledi.]

Horaz *bir qaç kere ötkür ötkür qıçırsa da qomşu horazlar oña yardım etmegen soñ sesini kesti. (82/1 TSS)*

[**Horoz** birkaç kere keskin keskin bağırsa da komşu horozlar ona yardım etmeyince sesini kesti.]

*Yıldızlar parılday, ne vakit ekenliğini bilmek zor, çünki **horaz** tek tañda değil yarı gecelerde de bir bağıra turğan. (82/1 TSS)*

[Yıldızlar parıldıyor, zamanın ne olduğunu bilmek zor çünkü **horoz** sadece tan vaktinde değil gece yarılarında da bağırıp duruyor.]

*Endi **baar** özü ükümini başladı, tosat tosat esken cıllı yelçik tereklerdeki goncelerni açа, sıçan qulağı kibi yapışaq, yeşil yapraçıqlar körüle, dağlardan ise şu yelçik uyanayatqan tabiatnıñ acayip qoqularını alıp kele, yüreklerde nasıldır bir raatsızlıq sevinçi uyanta. (82/3 TSS)*

[Artık **bahar** hükmünü sürmeye başladı, püfür püfür esen sıcak yel ağaçlardaki goncaları açtırıyor, sıçan kulağı gibi yapışkan, yeşil yapraklar görülüyor, dağlardan ise şu yel, uyanmak üzere olan tabiatın acayip kokularını getiriyor, yüreklerde bir rahatlık sevinci uyandırıyor.]

***Ekim** deral yerinden turıp, Ridvannı içeri alıp kirdi ve yanına oturttı. (88/2 TSS)*

[**Hekim** derhal yerinden kalkıp Rıdvan'ı alıp içeri girdi ve yanına oturttu.]

***Ekim** kene de közlügini alıp, onı qayda qoymağa bilmeyen adam kibi qaytarıp taqtı, soñ Ridvannıñ yanına oturıp, elini onıñ başına qoydı da: (89/1 TSS)*

[**Hekim** yine de gözlüğünü alıp, onu nereye koyacağını bilmeyen adam gibi tekrar taktı, sonra Rıdvan'ın yanına oturup elini onun başına koydu:]

*Bazı vaqıt **deñiz**, kimgedir açuvlanğan kibi dalğalana, yalığa, qayalarğa açuvnen kelip urula, dersiñ yalılar onı sıqalar. (94/5 YBBK)*

[Bazen **deniz** kime bilinmez öfkelenmiş gibi dalgalanıyor, sahile, kayalara öfkeyle gelip çarpıyor, sanırsın sahiller onu sıkıyor.]

*Kimerde ise **deñiz** sanki yuqlay, yalını öpken sakin dalğalarnıñ eşitilir-eşitilmez çırpındısı sevdalarğa raatlıq bağışlay. (94/5 YBBK)*

[Bazen ise **deniz** sanki uyuyor, sahili öpen sakin dalgaların çırpıntısı işitilir işitilmez aşıklara huzur bağışlıyor.]

***Ana** bu zaman özüni bahtlı is etti. (99/1 YBBK)*

[**Anne** o zaman kendisini bahtlı hissetti.]

3.1.1.2. Cins - Çokluk İsim

*O aytmasa da **ocalar** endi bu «yañılıqnı» bile ediler. (4/6 CQD)*

[O söylemese de **hocalar** şimdi bu yeniliği biliyorlardı.]

***Balalar** taacipnen biri-birine ve mañа baqtılar. (7/3 CQD)*

[**Çocuklar** merakla birbirlerine ve bana baktılar.]

***Balalar**, şübesiz, yürekten sevindiler, olarğa tek cenk aqqında ayt, gece-kündüz diñlemege azırlar. (7/5 CQD)*

[**Çocuklar** şüphesiz yürekten sevindiler, onlara sadece savaştan bahset, gece gündüz dinlemeye hazırlar.]

*Onıñ sönük közlerinde **qığılçımlar** peyda oldı, ötmekni alıp tez-tez aşap başladı, sanki tutıp alırlar, dep qorqa. (11/1 CQD)*

[Onun sönük gözlerinde **kıvılcımlar** peyda oldu, ekmeği alıp hızlı hızlı yemeye başladı, sanki tutup alırlar diye korkuyor.]

***Hatırlavlar** meni de eyecanlandırdılar. (12/5 CQD)*

[**Hatıralar** beni de heyecanlandırdılar.]

*O ağır künlerni şimdi bizlerge yalıñız **eykeller** hatırlatmaylar. (13/2 F)*

[O ağır günleri şimdi bizlere sadece **heykeller** hatırlatmıyor.]

***Hayallar** büyük edi, lakin belağa çattı. (15/5 F)*

[**Hayaller** büyüktü; lakin belaya çattı.]

*Maşina burulğan sayın **adamlar** biri-biri üstüne yıqıla, sögüneler, qapalı maşina içinde nefes almaq da zor, suvdan çıqqan balıq kibi, ağızlarını açıp, zornen içlerine ava çekeler. (16/4 F)*

[Araba devrildiği gibi **adamlar** birbirlerinin üstüne yıkılıyor, sövüyorlar, kapalı araba içinde nefes almak da zor, sudan çıkmış balık gibi ağızlarını açıp zorla içlerine hava çekiyorlar.]

*Qapılar açılğanınen: «Yerge tüşiñ!», — emiri berildi, **adamlar** sekirip tüştiler. (17/5 F)*

[Kapılar açılır açılmaz "Aşağı inin!" emri verildi, **adamlar** atlayıp indiler.]

*Şu vagondan endi dört adamnıñ ölüsini çıqardılar, lakin ölüm mında çekilgen azaplardan soñ, o qadar deşetli körünmey, ölümni **vagondakiler** er kün bekleyler, amma yaşamaq istegi de sönmey. (23/4 F)*

[Bu vagondan şimdi dört adamın ölüsünü çıkardılar lakin ölüm burada çekilen azaplardan sonra o kadar dehşetli görünmüyor, ölümü **vagondakiler** her gün bekliyorlar ama yaşama isteği de sönmüyor.]

*Biz ekimiz de arbiy esirlermiz, lagerden qaçqan edik, bir daa qolğa tüştik, **politsaylar** tutıp berdiler. (24/3 F)*

[Biz ikimiz de savaş esirleriyiz, kamptan kaçmıştık, bir daha ele düştük, **polisler** tutup verdiler.]

*Er bir vagondan **ölüler** çıqa. (26/3 F)*

[Her bir vagondan **ölüler** çıkıyor.]

*Lagerde **esirler** çeşit işlerde çalışalar: demiryol tamirleyler, dağ keseler, torf çıqaralar. (28/1 F)*

[Kampta **esirler** çeşitli işlerde çalışıyorlar: Demir yolunu tamir ediyorlar, dağ kesiyorlar, toprak çıkarıyorlar.]

*Vaqtı-vaqtınen bizim lagerden bayerlerge (köy pömeşçiklerine) ırğatlıqqa adam bereler, lakin **şorbacılar** bunı çoq sevmey, çünki olarğa çoq işanmaylar. (29/4 F)*

[Zaman zaman bizim kamptan köy ağalarına ırgatlığa adam veriyorlar lakin **patronlar** bunu çok sevmiyor çünkü onlara çok güvenmiyorlar.]

*Lakin **göñülliler** tapılmay. (30/1 F)*

[Lakin **gönüllüler** bulunmuyor.]

***Künler** kene de biri-biri artından, baş kötermey işlevnen keçe, lakin açlıq azabı endi tap o lagerdeki kibi qıynamay, köy yerine qadar sıqsalar da qartop, mısırboğday, süt tapıla. (31/3 F)*

[**Günler** gene birbiri ardından, baş kaldırmadan çalışmakla geçiyor, lakin açlık azabı artık o kamptaki gibi zorlamıyor, köy yerine kadar sıksalar da patates, mısır buğdayı, süt bulunuyor.]

***Irğatlar** onı elleri üstüne köterip, töpege attılar. (32/1 F)*

[**Irgatlar** onu ellerinin üstüne kaldırıp, havaya attılar.]

*Endi yaqınlaşıp keleyatqan front güdürdisi kün-künden aydınlaşa, köyde **politsaylar** da körünmeyler, yanğan ormandan qaçqan qaşqırlar kibi, qaça, saqlana ediler. (33/6 F)*

[Artık yakınlaşıp gelen cephe gürültüsü günden güne artıyor, köyde **polisler** de görünmüyorlar, yanan ormandan kaçan kurtlar gibi kaçıp saklanıyorlardı.]

*Buña baqmadan soñki eki kün Üseinge ormanda gizlenmek kerek oldı, üçünci künü ise, atış toqtadı, ortalıq çım-çırt oldı, yalıñız alçaqtan **samolötlar** uçıp keçeler. (33/7)*

[Buna bakmadan sonraki iki gün Hüseyin'in ormanda gizlenmesi gerekti, üçüncü gün ise atış durdu, ortalık sessiz mi sessiz oldu, sadece alçaktan **uçaklar** uçup gidiyorlar.]

*Başta cenk başlay, soñ dağlarda «**yeşiller», yolbasarlar** peyda olalar, biri kele, biri kete. (41/4 EA)*

[Önce savaş başladı, sonra dağlarda **"yeşiller", eşkıyalar** peyda oldular, biri geliyor biri gidiyor.]

*Anda rayondan **vekiller** kelip, çeşit mevzuda suhbetler ötkereler. (43/3 EA)*

[Oraya bölgeden **temsilciler** gelip, çeşitli konularda sohbet ediyorlar.]

*Birinci künlerde **adamlar** onı sevmeseler de, yavaş-yavaş vaziyet deñişti, o başta yaşlıqnı, soñra ise digerlerini celp etti. (43/4 EA)*

[İlk günlerde **insanlar** onu sevmeseler de yavaş yavaş vaziyet değişti, o önce gençliği sonra ise diğerlerini etkiledi.]

*Alanıñ fikirinen çoqqa barmay er kes razılaşa, **öşekler** ket-kete tıyıla. (45/5 EA)*

[Halanın düşüncesiyle çok geçmeden herkes razı oluyor, **dedikodular** git gide azalıyor.]

***Künler** böyle, taraq tişleri kibi, tıpqı biri-birlerine beñzep keteler. (50/6 ABBE)*

[**Günler** böyle tarak dişleri gibi tıpkı birbirlerine benzeyip geçiyor.]

***Qomşular** kele, qomşularğa da oqula. (53/3 ABBE)*

[**Komşular** geliyor, komşulara da okunuyor.]

***Balalar** öz analarına, — men seni sevem, — dep aytmaylar, zaten olar anasına olğan sevgisiniñ — sevgi olğanını da bilmeyler, o tabiiy bir şey: nefes alğan kibi, tañ atqan kibi: o muqaddes duyğunıñ adı yoqtır... (55/1 ABBE)*

[**Çocuklar** annelerine ben seni seviyorum, diye söylemiyorlar, zaten onlar annesine olan sevgisinin sevgi olduğunu da bilmiyorlar, o tabii bir şey, nefes almak gibi, tan atması gibi, o mukaddes duygunun adı yoktur…]

*Bundan soñ **analar** böyle künlerni tüşlerinde de körmesinler. (56/8 ABBE)*

[Bundan sonra **anneler** böyle günleri düşlerinde de görmesinler.]

*Çoqqa barmay, etraftan ekişer, üçer olıp, **yaşlar** kele başladılar. (59/5 İA)*

[Çok geçmeden etraftan ikişer üçer **gençler** gelmeye başladılar.]

*Mında da **yaşlar** toplanğanlar, gitara çalıp yırlaylar. (60/6 İA)*

[Burada da **gençler** toplanmışlar, gitar çalıp şarkı söylüyorlar.]

***Qızlar** cesaretlenip çalğıcılarnıñ yanlarından burunlarını köterip keçtiler. (60/6 İA)*

[**Kızlar** cesaretlenip çalgıcıların yanlarından burunlarını kaldırıp geçtiler.]

*Adet işte **yigitler** qızlarnı ozğara turğanlar… (62/7 İA)*

[Adet işte **yiğitler** kızları uğurlarmışlar.]

***Nevbetçiler** aşhanede kesilgen ötmeklerni stollar üstüne tizip çıqtılar. (63/1 EvA)*

[**Nöbetçiler** yemekhanede kesilen ekmekleri masaların üzerine dizip çıktılar.]

***Balalar** aşhaneden aşap çıqqan soñ, er vaqıttaki kibi, dağılıp ketmey kene de ekinci korpusnıñ ayatında toplana başladılar. (65/2 EvA)*

[**Çocuklar** yemekhaneden yemek yiyip çıktıktan sonra, her zamanki gibi dağılıp gitmiyor, yine ikinci binanın salonunda toplanmaya başladılar.]

*(Ne içündir **balalar**, olarnı özlerine evlatlıqqa almaq içün kelgen adamlarğa «Men onıñ qızı, ya da oğlu olur edim» demey de, «Men onı özüme baba, ya da ana etip alır edim!» deyler…) (65/3 EvA)*

[Nedendir, **çocuklar**, onları kendilerine evlatlık edinmek için gelen adamlara "Ben onun kızı ya da oğlu olurdum." demiyor da "Ben onu kendime baba ya da anne ederdim." diyorlar.]

***Balalar** müdirniñ odasına kimni çağırır ekenler, dep beklep oturalar. (65/6 EvA)*

[**Çocuklar**, müdürün odasına kimi çağırmışlar acaba diye bekleyip oturuyorlar.]

*Birazdan **balalar** da onı eslediler. (68/1 EvA)*

[Biraz sonra **çocuklar** da onu fark ettiler.]

*Bizni begenmedi, özüniñ balasını arasa kerek, — dep **balalar** eski tanışlarına meraqnen baqtılar. (68/4 EvA)*

[Bizi beğenmedi, kendi çocuğunu arasa gerek, deyip **çocuklar** eski tanıdıklarına merakla baktılar.]

*Vagonda ise, **balaçıqlar** yorğun, bir şeyge közleri yoq, otura ediler. (68/6 EvA)*

[Vagonda ise **çocuklar** yorgun, bir şeye bakmadan oturuyorlardı.]

*Bu sözlerden soñ **balalar** yerlerinden turdılar. (68/8 EvA)*

[Bu sözlerden sonra **çocuklar** yerlerinden kalktılar.]

*Mına **cenkler** ne yapa bile. (69/6 EvA)*

[İşte **savaşlar** neler yapabiliyor?]

***Balalar** Alikni arap çapıp kettiler, bütün balalar evi ayaqqa turdı. (69/7 EvA)*

[**Çocuklar** Alik'i aramaya koşarak gittiler, bütün çocuk yuvası ayağa kalktı.]

*Mavlüdanıñ odasında seni bekley! — degende Alik eki-üç adım keri çekildi, «yoq», der kibi başını salladı, **qızçıqlar** biri-birlerine baqıştılar. (70/2 EvA)*

[Mavlüda'nın odasında seni bekliyor, dediğinde Alik iki üç adım geri çekildi, yok der gibi başını salladı, **kızlar** birbirlerine baktılar.]

*Ayatta, pencere tübünde ise, biri-birini iteklep, parmaqları ucunda qalqıp, **balalar** içeride ne olğanını körmege isteyler. (70/6 EvA)*

[Salonda, pencerenin altında ise, birbirlerini itekleyip, parmaklarının ucuna kalkarak **çocuklar** içeride ne olduğunu görmek istiyorlar.]

*Tecribesi daa az olğanına baqmadan, **talebeler** onıñ derslerini begeneler. (72/2 MÇ)*

[Tecrübesinin daha az olmasına bakmadan **öğrenciler** onun derslerini beğeniyorlar.]

Yıldızlar *parılday, ne vakit ekenliğini bilmek zor, çünki horaz tek tañda değil yarı gecelerde de bir bağıra turğan. (82/1 TSS)*

[**Yıldızlar** parıldıyor, zamanın ne olduğunu bilmek zor çünkü horoz sadece tan vaktinde değil, gece yarılarında da bağırıp duruyor.]

Andan başqa ***ekimler*** *onı bu qadar çoq tutmaz ediler. (85/7 TSS)*

[Ondan başka **hekimler** onu bu kadar çok tutmazlardı.]

Anam pek hasta ***ekimler*** *oña pek çoq ukol yapalar, sen kelseñ biz anamnı büyük bir şeerge alıp ketermiz, anda büyük hastahanelerde, bir çareler tapılır edi. (87/6 TSS)*

[Annem çok hasta, **hekimler** ona pek çok enjeksiyon yapıyorlar, sen gelsen biz annemi büyük bir şehre alıp gideriz, orada büyük hastanelerde, bir çare bulunurdu.]

Lakin ***qızlar*** *yalvartmağa seveler, em öyle de olmaq kerek, eñ meraqlı yeri de şu… (94/4 YBBK)*

[Lakin **kızlar** yalvartmayı seviyorlar, hem öyle de olmak gerek, en güzel yeri de bu…]

Bazı vaqıt deñiz, kimgedir açuvlanğan kibi dalğalana, yalığa, qayalarğa açuvnen kelip urula, dersiñ ***yalılar*** *onı sıqalar. (94/5 YBBK)*

[Bazen deniz kime bilinmez öfkelenmiş gibi dalgalanıyor, sahile, kayalara öfkeyle gelip çarpıyor, sanırsın **sahiller** onu sıkıyor.]

Soñki geceni ***sevdalar*** *sabağa qadar yuqlamay parkta, yalıda keçirmek qararına keldiler. (95/2 YBBK)*

[Son geceyi **aşıklar**, sabaha kadar uyumadan parkta, sahilde geçirme kararı aldılar.]

Tek ***balalar*** *yerge tökülgen çeşit tüs yapraqlarnı toplap, oynaylar. (97/1 YBBK)*

[Sadece **çocuklar** yere dökülen çeşitli renkteki yaprakları toplayıp oynuyorlar.]

Ekimler *onı quvıp yiberdiler. (98/6 YBBK)*

[**Hekimler** onu kovup gönderdiler.]

Aytqanları kibi, bala qoldan tüşmedi, ***qızlar*** *onı biri-birlerinden qızğana ediler. (99/5 YBBK)*

[Söyledikleri gibi, çocuk elden düşmedi, **kızlar** onu birbirlerinden kıskanıyorlardı.]

3.1.1.3. Topluluk İsmi

Köyde şamata qopa, ***cemaat*** *toplana, er kim öz fikirini ayta, soñ eki adamnı yaylağa Beşteknege yollap, meseleniñ asılını añlamaq isteyler. (38/1 EA)*

[Köyde şamata kopuyor, **cemaat** toplanıyor, herkes kendi fikrini söylüyor, sonra iki adamı yaylaya Beştekne'ye yollayıp meselenin aslını anlamak istiyorlar.]

Sergey Mihayloviçniñ bir közü kör olıp, özü bostancılıqnen oğraşsa da pek tecribeli, er şeyden añlağan bir adam eken, ***halq*** *ondan daima aqıl tanışıp turğan, lakin onı adınen kimse çağırmay, Sergey qazaq, dep aytalar. (38/1 EA)*

[Sergey Mihayloviç'in bir gözü kör olup kendisi bostancılıkla uğraşsa da pek tecrübeli, her şeyden anlayan bir adammış, **halk** ona daima akıl danışırmış, lakin onu adıyla kimse çağırmıyor, Sergey Kazak derler.]

Cemaat *kene de şamata qopara, bazıları: — Müsülman adamnı raqınen tedaviylemek olurmı? — dep bağıralar, bazıları ise: — Sergey qazaq ne aytqanını bile, mında adamnı ölümden qurtarmaq kerek, — deyler. (38/3 EA)*

[**Cemaat** gene şamata koparıyor, bazıları "Müslüman adamı rakı ile tedavi etmek olur mu?" diye bağırıyorlar, bazıları ise "Sergey Kazak ne söylediğini biliyor, burada adamı ölümden kurtarmak gerek." diyorlar.]

Öksüz balanı ana-babası kibi ıncıtmay baqqanı içün alanı ***halq*** *daa da ürmet etip başlay. (42/2 EA)*

[Öksüz çocuğa anne babası gibi incitmeden baktığı için **halk**, halaya daha da hürmet ediyor.]

*Bütün ömrü köydeşleri için qayğırğan adamnı **halq** kerçekten de ürmet ete eken… (46/4 EA)*

[Ömür boyu köylüleri için kaygılanan insana **halk** gerçekten de hürmet ediyormuş.]

3.1.1.4. Özel - Teklik İsim

Pedsovetniñ soñunda **Ünüsov** sözge çıqıp, laqırdını çoq uzatmay, mektepteki vaziyetni yahşılaştırmaq içün konkret çareler üstünde toqtaldı. (4/6 CQD)

*[Öğretmenler konseyinin sonunda **Yunusov** söz alıp, sözü çok uzatmadan okuldaki vaziyeti iyileştirmek için somut çareler üstünde durdu.]*

***Ünüsov** öz çıqışını şu sözlernen yekünledi. (4/6 CQD)*

[**Yunusov** sözlerini şu sözlerle tamamladı.]

*Men eminim ki, **Mamutov** bizim işançımızını aqlar, — soñ maña çevirilip, — işiñizde muvafaqiyetler tileyim, — dep menim qolumnı sıqtı. (4/7 CQD)*

[Ben eminim ki **Mamutov** bizim umudumuzu boşa çıkarmaz, sonra bana dönüp, işinizde başarılar diliyorum, deyip elimi sıktı.]

*Şu künlerde endi **Berlin** teslim olğan edi. (7/7 CQD)*

[O günlerde **Berlin** artık teslim olmuştu.]

*Dersiñ, **Azrail** balasınıñ canını almağa keldi. (9/3 CQD)*

[Sanırsın **Azrail** çocuğunun canını almaya geldi.]

***Albert** arttaki ralede başını elleri arasına alıp, sessiz ağlay edi. (12/4 CQD)*

[**Albert** arkadaki rahlede başını ellerinin arasına alıp sessizce ağlıyordu.]

***Üsein** qolğa iç ümüt etilmegen bir vaqıtta tüşti. (13/4 F)*

[**Hüseyin** hiç ummadığı bir vakitte ele düştü.]

*Evlerinde endi satmağa, almaştırmağa bir şey qalmağan soñ, **Üsein** tütün alış-verişine başlağan edi. (14/2 F)*

[Evlerinde artık satmaya, değiştirmeye bir şey kalmayınca **Hüseyin** tütün alış verişine başlamıştı.]

*Evlerinde bir şey qalmağan soñ, **Üsein** şu tütünden nasıl faydalanmaq yollarını arap başladı. (14/3 F)*

[Evlerinde bir şey kalmayınca **Hüseyin** bu tütünden nasıl faydalanacağının yollarını aramaya başladı.]

***Üsein** de öz-özüne yürek bere «Olar menim yaşlığımnı köz ögüne alırlar, bir cinayet işlemegenimni añlağan soñ, bir az nasiat oqup yiberirler» dep özüni tınçlandıra. (17/4 F)*

[**Hüseyin** de kendi kendine yürek veriyor "Onlar benim gençliğimi göz önüne alırlar, bir cinayet işlemediğimi anladıktan sonra, biraz nasihat verip gönderirler" diye kendini rahatlatıyor.]

***Üsein** o vaqıt ne içün oñ tarafqa itegenlerini soñundan añladı, buña sebep onıñ üstündeki nemse paraşütından tikilgen kölmegi edi. (17/7 F)*

[**Hüseyin** o vakit neden sağ tarafa itildiğini sonunda anladı, buna sebep onun üstündeki Alman paraşütünden dikilen gömleği idi.]

***Üsein** de o yipekni birinci kere, kene de şu çapa tiş Caferniñ qolunda körip, pek begendi, satın alıp kelip anasına maqtanğan edi. (17/7 F)*

[**Hüseyin** de o ipeği ilk kez gene şu Çapa Diş Cafer'in elinde görüp pek beğendi, satın alıp gelip annesine övünmüştü.]

***Üsein** nemsece bayağı sözler bilse de, onıñ ne degenini añlamadı. (18/1 F)*

[**Hüseyin** Almanca bayağı söz bilse de onun ne dediğini anlamadı.]

Üsein *bu sözni bile edi, ondan dökument sorağanlarını añlap, deral qoyun cebinden, oturğan köyü, doğğan yılı, adı, familiyası olğan spravkasını şişmanğa uzattı. (19/1 F)*

[**Hüseyin** bu sözü biliyordu, ondan belge sorduklarını anlayıp derhal iç cebinden oturduğu köy, doğduğu yıl, adı, soyadı olan ilmühaberi şişmana uzattı.]

Üsein *birden ter içinde qaldı, tişlerini sıqtı. (19/7 F)*

[**Hüseyin** birden ter içinde kaldı, dişlerini sıktı.]

Üyle maalinde kamera qapısınıñ ortasındaki teşigini açıp, qaravul oña alümin çanaq içinde bir çomuç temizlenmegen qartoptan pişken yüvundıq berdi, lakin ***Üsein*** *onı, sasığından aşap olamadı. (20/4 F)*

[Öğle vaktinde odanın kapısının ortasındaki deliği açıp, bekçi ona alüminyum tabak içinde bir kepçe temizlenmemiş patatesle pişen yemek verdi lakin **Hüseyin** onu kokusundan dolayı yiyemedi.]

Üsein *şaşmaladı, bir şey aytıp olamadı. (22/4 F)*

[**Hüseyin** saçmaladı, bir şey söyleyemedi.]

Azmı-çoqmı essiz yatqan soñ, geceniñ bir maalinde ***Üsein*** *özüne keldi, yerden turacaq oldı, accı sancılar ağrısına dayanalmay, iñlep kene de esini coydı… (22/7 F)*

[Az mı çok mu bilinçsiz yattıktan sonra gecenin bir vaktinde **Hüseyin** kendine geldi, yerden kalkacak oldu, acı sancıların ağrısına dayanamayıp inleyerek gene de bilincini kaybetti.]

Yañı dostlarına ***Üsein*** *can-yürekten sevindi. (24/6 F)*

[Yeni dostlarına **Hüseyin** can-ı yürekten sevindi.]

Sipirtki olmağan olsa yarı geceden soñ biz bu vagondan sağlıqlaşır edik, amma, — dedi ***Viktor*** *töpedeki pencereçikten körüngen mavı kökke köz tikip. (25/1 F)*

[Sipirtki olmamış olsa gece yarısından sonra biz bu vagondan giderdik, ama, dedi **Viktor** tepedeki pencereden mavi göğe göz dikip.]

Üsein *arqadaşlarınıñ aytqanlarını diqqatnen diñley, em kerçekten de daa eliñ-ayağıñ tutqanda mıtlaq bu cellatlarnıñ elinden yalıñız qaçıp qurtulmaq mümkünligini de añlay, lakin nasıl qaçarsıñ?.. (25/4 F)*

[**Hüseyin** arkadaşlarının söylediklerini dikkatle dinliyor, hem gerçekten de daha elin ayağın tutarken mutlaka bu cellatların elinden kaçıp kurtulmanın mümkün olduğunu da anlıyor, lakin nasıl kaçarsın?]

Baraktan politsay çıqqan vaqıtta ***Viktor*** *Üseinni çetke çekip, mında eşitken birinci haberni oña ayttı. (27/2 F)*

[Polis barakadan çıktığı zaman **Viktor** Hüseyin'i kenara çekip, burada işittiği ilk haberi ona söyledi.]

Bir künü aqşam teşkerüvinden soñ, ***Viktor*** *barakqa, Üseinge tanış olmağan bir yigitnen kirdi de, oña: — Tanış oluñız, saña vatandaşıñnı tapıp ketirdim, — dedi. (28/3 F)*

[Bir gün akşam yoklamasından sonra **Viktor** barakaya, Hüseyin'in tanımadığı bir yiğitle girdi ve ona: "Tanışın, sana vatandaşını bulup getirdim." dedi.]

Jora *lager ştabında pisar vazifesinde çalışa eken, dostlarnıñ yardımınen kirip qalğan, o mında çoqtan kelgen, nemse tilini bilgeni oña şu işte çalışmağa imkan bergen. (28/4 F)*

[**Jora** kamp kurmayında katip vazifesinde çalışıyormuş, dostlarının yardımıyla girmiş, o buraya çoktan gelmiş, Alman dilini bilmesi ona bu işte çalışmaya imkan vermiş.]

Ya ne yapmaq kerek, vatandaş? — dep ***Üsein*** *ümütnen yañı arqadaşınıñ betine baqtı. (29/1 F)*

[Ya ne yapmak gerek vatandaş? diye **Hüseyin** ümitle yeni arkadaşının yüzüne baktı.]

*Bu laflardan soñ **Üsein** büyük sabırsızlıqnen ştabdan haber beklep turdı. (29/5 F)*

[Bu sözlerden sonra **Hüseyin** büyük sabırsızlıkla karargahtan haber bekleyip durdu.]

*Bir kün aqşam, Üsein endi yatmağa azırlanğanda, **Viktor** kelip, onı öz köşesine alıp ketti. (30/3 F)*

[Bir gün akşam Hüseyin artık yatmaya hazırlanırken **Viktor** gelip onu kendi yerine götürdü.]

***Jora** yaqın kelmege saqınsa da, uzaqtan Üseinge başını salladı, «er şey yolunda», der kibi baqtı. (31/1 F)*

[**Jora** yakınlaşmaya korksa da uzaktan Hüseyin'e başını salladı, her şey yolunda der gibi baktı.]

*Buña baqmadan **Üsein** dostlarınıñ nasiatını unutmadı, gece demey, kündüz demey çalıştı, şorbacınıñ evelki ırğatları Üseinge ellerinden kelgen yardımlarını yaptılar, aç etmediler. (31/2 F)*

[Buna bakmayıp **Hüseyin** dostlarının nasihatini unutmadı, gece demeden gündüz demeden çalıştı, patronun önceki ırgatları Hüseyin'e ellerinden gelen yardımları yaptılar, aç bırakmadılar.]

***Üsein** bir kereden qorqtı, elini sallap çetke çekilse de madyarlar oña: — Sen bizden qorqma, bizler de seniñ kibi mında esirmiz, bizler de sovet ordusınıñ kelmesini beklep turamız, em endi o qadar qorqmağa da kerekmey, — dediler. (32/1 F)*

[**Hüseyin** ilkin korktu, elini sallayıp kenara çekilse de Macarlar ona: "Sen bizden korkma, bizler de senin gibi burada esiriz, bizler de Sovyet ordusunun gelmesini bekliyoruz, hem artık o kadar korkmak da gerekmiyor." dediler.]

***Üsein** arqadaşlarına bu yañılıqlarnı oqup añlattı. (32/1 F)*

[**Hüseyin** arkadaşlarına bu yenilikleri okuyup anlattı.]

Üsein *mında yavaş-yavaş esirlernen yaqından tanış olmağa ıntıldı. (32/2 F)*

[**Hüseyin** burada yavaş yavaş esirlerle yakından tanışmaya çalıştı.]

Üsein *saqtlıqnen köyge yaqınlaşqanda, komendatüra yerleşken evniñ töpesinde Qızıl bayraq yelpiregenini kördi de, toqtap qaldı, soñ özüni tutalmay, «Azatlıq!», dep bağırdı, közleri quvanç közyaşlarınen toldı, ne qadar vaqıttan berli beklenilgen azatlıq, sevinç… (33/7 F)*

[**Hüseyin** dikkatle köye yakınlaştığında kumandanın yerleştiği evin tepesinde kızıl bayrağın dalgalandığını gördü de durup kaldı, sonra kendisini tutamayıp "Özgürlük!" diye bağırdı, gözleri kıvanç gözyaşlarıyla doldu, ne kadar zamandan beri beklenen özgürlük, sevinç…]

Köyde öşek darqatqanlar arasında falcı Fadme kimsege yol bermey eken, künlerden bir kün tükyandan qaytayatqanda ***Fadme****, alanı körip qala. (40/3 EA)*

[Köyde dedikodu dağıtanlar arasında falcı **Fatma** kimseye fırsat vermiyormuş, günlerden bir gün dükkandan dönerken Fatma, halayı görüp kalıyor.]

Anda çezilmesi qıyın olğan bir mesele çıqsa, ***Boris*** *deral alağa bara edi. (43/5 EA)*

[Orada çözülmesi zor olan bir mesele çıksa **Boris** derhal halaya gidiyordu.]

Nevruzçıq *özüni bilgenden berli, iç de açlıq azabından qurtulıp olamay. (47/1 ABBE)*

[**Nevruzcuk** kendisini bildiğinden beri açlık azabından hiç kurtulamadı.]

Nevruzçıq*, suvuqtan qorqup, yorğan astından çıqmay, anasını beklep yata. (48/5 ABBE)*

[**Nevruzcuk** soğuktan korkup yorgan altından çıkmadan, annesini bekleyip yatıyor.]

*Soñra qızçığınıñ eskirgen yamavlı potüklerine köz etip: — Ekimizge de yañı potükler ketirir, — degende **Nevruz** anasına sarılıp onıñ közlerinden öpe de dünyada özüni eñ bahtlı adam zan ete edi. (49/2 ABBE)*

[Sonra kızının eskiyen yamalı patiklerine göz atıp: "İkimize de yeni patikler getirir." dediğinde **Nevruz** annesine sarılıp onun gözlerinden öpüp kendisini dünyada en bahtlı insan zannediyordu.]

*Babamdan ne içün bizge de mektüp kelmey ya anam? — dey **Nevruz** kene, — özü de kelmey, mektüp de yazmay…(50/3 ABBE)*

["Babamdan niçin bize de mektup gelmiyor ya annem?" diyor **Nevruz** gene; kendisi de gelmiyor, mektup da yazmıyor.]

***Cemil** evdeki vaziyetni körgen soñ, eñ evelâ barıp bir araba odun tapıp keldi. (51/3)*

[**Cemil** evdeki vaziyeti gördükten sonra en önce gidip bir araba odun bulup geldi.]

*«Bizim askerlerimiz, — dey **Cemil** büyük işançnen, — endi düşmannı öz çıqqan qobasına aydap keteler. (51/4 ABBE)*

[Bizim askerlerimiz, diyor **Cemil** büyük umutla, şimdi düşmanı kendi tarafına döndürüyorlar.]

*Şu yılbaş gecesi **Nevruzçıq**, birinci kere, özüni bilgenden berli, raat yuqladı. (51/5 ABBE)*

[O yılbaşı gecesi **Nevruzcuk**, kendini bildiğinden beri ilk defa rahat uyudu.]

*Çünki o şinel divarda asılı turğanda, evlerine iç bir türlü yamanlıq olmaycağını **Nevruzçıq** işana edi. (52/1 ABBE)*

[Çünkü o kaput duvarda asılı durduğunda evlerine hiçbir türlü kötülük olmayacağına **Nevruzcuk** inanıyordu.]

*Poçtalonnıñ kelmesini, endi er kesten ziyade **Nevruz** bekley edi, çünki dayısı cenkke barıp onıñ babasını tapacağını ve qızınıñ nasıl olğanını oña aytacağına mıtlaq işana. (52/3 ABBE)*

[Postacının gelmesini artık herkesten ziyade **Nevruz** bekliyordu, çünkü dayısı savaşa gidip onun babasını bulacağına ve kızının nasıl olduğunu ona söyleyeceğine mutlaka inanıyor.]

***Nevruzçıq** hasta anasınıñ yanından ketmese de, ne yapacağını bilmey, yalıñız anası oña baqıp ağlağanda, anasına qoşulıp o da ağlay. (54/4 F)*

[**Nevruzcuk** hasta annesinin yanından gitmese de ne yapacağını bilmiyor; sadece annesi ona bakıp ağladığında annesine katılıp o da ağlıyor.]

***Nevruzçıq** anası cıyılğan soñ, bir qaç kün Baynazar aqaynıñ evinde oldı, soñ onı rayon merkezindeki balalar evine alıp kettiler. (55/3 ABBE)*

[**Nevruzcuk** annesi öldükten sonra birkaç gün Baynazar Ağa'nın evinde kaldı, sonra onu semt merkezindeki çocuk yurduna alıp götürdüler.]

***Şemsiyeçik** keçikirim dep, pek erte azırlana başladı. (58/5 İA)*

[**Şemsiyecik** gecikirim diye pek erken hazırlanmaya başladı.]

***Şemsiye** ne yapacağını bilmey, pencere yanına barıp toqtaldı. (58/5 İA)*

[**Şemsiye** ne yapacağını bilmeden, pencere yanına gidip durdu.]

*Olar dost olmasalar da, böyle qolaysız alğa qalğan vaqıtta **Şemsiye** bu rastkelişke quvandı. (59/2 İA)*

[Onlar dost olmasalar da böyle zor hale düştüğü vakitte **Şemsiye** bu rast gelişe sevindi.]

*Şu an, saçlarını omuzlarına sarqıtıp, **Venera** da keldi. (59/5 İA)*

[O an saçlarını omuzlarına sarkıtıp, **Venera** da geldi.]

Völodin *ondan bir baş yüksek, torlanğan közlerinen töpeden Venerağa baqa. (59/7 İA)*

[**Völodin** ondan bir baş yüksek, yuvarlak gözleriyle tepeden Venera'ya bakıyor.]

Lakin ***Dima*** *olarnıñ yanlarından keçip kenarda oturğan qızçıqnı alıp ortağa tüşti. (60/4 İA)*

[Lakin **Dima** onların yanından geçip kenarda oturan kızı alıp sahneye indi.]

Şemsiye *Rayağa aylanıp: — Biz nege baqıp oturamız, kel beraber oynayıq, dedi. (60/4-5 İA)*

[**Şemsiye** Raya'ya dönüp "Biz niye bakıp oturuyoruz, gel beraber oynayalım." dedi.]

Şemsiyeçik *özüniñ birinci aqşamını böyle meraqsız, can sıqıcısınen keçer, dep oylanmağan edi. (61/3 İA)*

[**Şemsiye** kendi ilk akşamının böyle ilgisiz, can sıkıcı bir şekilde geçeceğini düşünmemişti.]

Böyle oylanıp oturğanda, ayatta ***Venera*** *peyda oldı, onı* ***Völodin*** *ozğarıp ketti. (61/4 İA)*

[Böyle düşünüp otururken salonda **Venera** ortaya çıktı, onu Völodin uğurlayıp gitti.]

Şemsiye *bir daa etrafnı közden keçirip, evlerine qaytmaq maqsadınen azbarğa çıqtı. (61/6 İA)*

[**Şemsiye** bir daha etrafı gözden geçirip, evlerine dönmek maksadıyla bahçeye çıktı.]

Şemsiye *aselet yolnıñ ortasına çıqıp, ayaqqaplarını taqıldata-taqıldata ketti. (61/6 İA)*

[**Şemsiye** bilerek yolun ortasına çıkıp, ayakkabılarını tıkırdata tıkırdata gitti.]

Şemsiye *öz-özüne «bu vaqıtta olar yata turğanlar, demek meni bekleyler, olar da meni daa bala esap eteler», dep tüşünse de, evge kirgende: — Ya siz daa ne içün yatmaysız? — dedi. (61/7 İA)*

[**Şemsiye** kendi kendine "Bu vakitte onlar yatarlardı, demek beni bekliyorlar, onlar da beni daha çocuk sayıyorlar." diye düşünse de eve girdiğinde "Ya siz daha neden yatmıyorsunuz?" dedi.]

Şemsiye *anasına sertçe baqtı. (62/8 İA)*

[**Şemsiye** annesine sertçe baktı.]

Toqtañız, men sizge birinci künden bu künge qadar bizge kelgen ve bizden başqa balalar evine ketkenlerniñ cedvelini ketireyim, beraber baqıp çıqayıq, — dep ***Mavlüda*** *yerinden turıp şkafnı açtı. (65/1 EvA)*

[Durunuz, ben size ilk günden bugüne kadar bize gelen ve bizden başka çocuk yuvasına gidenlerin listesini getireyim, beraber bakıp çıkalım, deyip **Mavlüda** yerinden kalkıp dolabı açtı.]

Niayet soñki jurnalnı da baqıp çıqqan soñ, ***Mavlüda*** *özüni bir qabaat işlegen adam kibi is etti: (65/7 EvA)*

[Nihayet son dergiye de baktıktan sonra **Mavlüda** kendini bir suç işlemiş adam gibi hissetti.]

Mavlüda *balanı azbar içinde körmegen soñ balalarğa onı tapıp kelmekni emir etti. (69/7 EvA)*

[**Mavlüda**, çocuğu bahçenin içinde görmeyince çocuklara onu bulup getirmelerini emretti.]

Mavlüdanıñ odasında seni bekley! — degende ***Alik*** *eki-üç adım keri çekildi, «yoq», der kibi başını salladı, qızçıqlar biri-birlerine baqıştılar. (70/2 EvA)*

[Mavlüda'nın odasında seni bekliyor, dediğinde **Alik** iki üç adım geri çekildi, yok der gibi başını salladı, kızlar birbirlerine baktılar.]

*Babası olmasa **Mavlüşa** onı çağırmaz edi. (70/9 EvA)*

[Babası olmasa **Mavlüşa** onu çağırmazdı.]

***Alik** pek ağır bir mesele çezgen adam kibi çekişe, hatırlamağa tırışa, çünki hatırlap olmasa, babası onı tanımaycaq… (70/12 EvA)*

[**Alik** çok zor bir meseleyi çözen adam gibi zorlanıyor, hatırlamaya çalışıyor, çünkü hatırlayamazsa babası onu tanımayacak…]

***Mavlüda** uzanıp oğlançıqnıñ elinden tuttı, onı yavaştan özüne tarttı. (71/1 EvA)*

[**Mavlüda** uzanıp oğlancığın elinden tuttu, onu yavaşça kendisine çekti.]

*Şu an **Alik** başını köterip, Emir Üseinge birinci kere baqtı, közleri quvanç tolu edi, dersiñ küneş daa şimdi doğdı, etraf birden aydınlandı ve isindi!.. (71/1 EvA)*

[O an **Alik** başını kaldırıp Emir Hüseyin'e ilk defa baktı, gözleri sevgi doluydu, sanırsın güneş daha şimdi doğdu, etraf birden aydınlandı ve ısındı!..]

*Eger sen özüñe layıq bir qız tapıp olamasañ biz yardım etermiz, dep bazıda men laf açsam da, **Salamatkin** tez-tez mevzunı deñiştirmeğe tırışa edi. (73/5 MÇ)*

[Eğer sen kendine layık bir kız bulamıyorsan biz yardım ederiz, deyip bazen ben laf açsam da **Salamatkin** hızlıca konuyu değiştirmeye çalışıyordu.]

*Lakin **Salamatkin** olarnı da eslemey, yalıñız öz işinen meşgul ola, boş vaqıtını daima kitap oquvnen keçire… (74/1 MÇ)*

[Lakin **Salamatkin** onları da fark etmiyor, yalnız kendi işiyle meşgul oluyor, boş vaktini daima kitap okumakla geçiriyor…]

***Zemfira** birden köterildi, men artqa çekildim. (77/6 MÇ)*

[**Zemfira** birden doğruldu, ben geriye çekildim.]

*Ekinci künü **Zemfira** mektepke kelmedi men sınıf jurnalını oquğanda, «hasta» dediler. (79/2 MÇ)*

[Ertesi gün **Zemfira** okula gelmedi, ben sınıf listesini okuduğumda hasta dediler.]

*Çoq vaqıt biz susıp oturdıq, soñ **Salamatkin** sigarını yaqıp, devam etti: (80/6 MÇ)*

[Çok zaman biz susup durduk, sonra **Salamatkin** sigarasını yakıp devam etti:]

***Ridvan** abdırağan kibi ola, o anasınıñ alı kün-künden beterleşkenini köre, demek anası ekimler de oña bir fayda yapıp olamaycaqlarını añlay, içine suvuq kirgen kibi ola, o anası mında mıtlaqa yahşı olacağına işana edi. (83/3 TSS)*

[**Rıdvan** telaşa kapılmış gibi oluyor, o annesinin halinin günden güne kötüleştiğini görüyor, demek annesi hekimlerin de ona bir fayda veremeyeceklerini anlıyor, içine soğuk girmiş gibi oluyor, o annesinin burada mutlaka iyi olacağına inanıyordu.]

*Babası olarnı qaldırıp, cenkke ketkende, **Ridvan** da mektepke, üçünci sınıfqa bardı, okuvını şu meşaqatlı yılda ögrene başlağan edi. (84/3 TSS)*

[Babası onları bırakıp savaşa gittiğinde **Rıdvan** da okula, üçüncü sınıfa geçti, okumayı şu meşakkatli yılda öğrenmeye başlamıştı.]

*Endi suvuqlar da bitti, seni de pek sağınam, aftada bir kere kelesiñ, o da körüşkence olmay, mında kederlenem, **alla** kimseni yalıñız etmesin. (85/1 TSS)*

[Şimdi soğuklar da bitti, seni de çok özlüyorum, haftada bir kere geliyorsun, o da görüşene kadar olmuyor, burada kederleniyorum, **Allah** kimseyi yalnız bırakmasın.]

*Emcesi ketken soñ, **Ridvan** pek aç olğanından boş dolaplarnı bir daa qarıştırıp, qapmağa bir şeyler araştırsa da bulamadı. (85/9 TSS)*

[Amcası gittikten sonra, **Rıdvan** çok aç olduğundan boş dolapları bir daha karıştırıp, yemeye bir şeyler araştırsa da bulamadı.]

*«Oquğan olsam endi yuqarı sınıfta olacaq edim, buhgalterimiz meni özüne yardımcı alır edi, arabacı olmaz edim, anamnı ketirgen soñ, kene de mektepke barırdım», dep **Ridvan** öz-özüniñ göñülini aldı. (86/2 TSS)*

[Okumuş olsam şimdi üst sınıfta olacaktım, muhasebecimiz beni kendisine yardımcı alırdı, arabacı olmazdım, annemi getirdikten sonra gene okula giderdim, deyip **Rıdvan** kendi kendisinin gönlünü aldı.]

***Ridvan** bir şeyge sevinse, ya da bir zorluqta qalğanda babasınıñ resiminen subetleşe edi. (86/2 TSS)*

[**Rıdvan** bir şeye sevindiğinde ya da bir zorlukta kaldığında babasının resmiyle sohbet ediyordu.]

*Anası urbalarını kiyip azırlanğan soñ Ridvan Hayali emcesiniñ yardımınen oñı arabağa minsetip, evden ketirgen ipranıq yorğançıqnen üstüni örttüler, soñ **Ridvan** kirip, kağıtlarnı aldı. (89/3 TSS)*

[Annesi kıyafetlerini giyip hazırlandıktan sonra Rıdvan Hayali amcasının yardımıyla onu arabaya bindirip evden getirdiği yıpranmış yorganla üstünü örttüler, son **Rıdvan** girip kağıtları aldı.]

***Ridvan** kene de şu sovhozda yaşay. (90/2 TSS)*

[**Rıdvan** yine şu çiftlikte yaşıyor.]

*«Baqsañız, mağa bir şey yoqmı?» — bu sualnen, endi bir ayğa yaqın er kün, işten ara tapqanda, **Üsniye** merkeziy poçtağa kelip, mektüp soray. (91/1 YBBK)*

[“Baksanıza, bana bir şey yok mu?” bu soruyla artık bir aya yakındır her gün, işten fırsat bulduğunda **Hüsniye** merkezî postaneye gelip mektup soruyor.]

***Üsniye** eki yaşında babadan ve doquz yaşında anadan öksüz qalğan edi. (91/2 YBBK)*

[**Hüsniye** iki yaşında babadan ve dokuz yaşında anneden öksüz kalmıştı.]

*Yedinci sınıftan **Üsniye** mektepni de taşlamağa mecbur oldı. (91/4 YBBK)*

[Yedinci sınıfta **Hüsniye** okulu da bırakmaya mecbur oldu.]

*Ömüriñ bittimi yoqsa? Aşıqma. Ömüriñ endi başlayatır, — dedi **Olya**, yaşayışını pek yahşı bilgen adam kibi. (92/6 YBBK)*

[Hayatın mı bitti yoksa? Acele etme. Hayatın şimdi başlıyor, dedi **Olya**, yaşamı çok iyi bilen adam gibi.]

*Abın-yıqıl **Bekir** de, niayet, onıncı sınıfnı bitirip, qoluna attestatını aldı. (92/7 YBBK)*

[Zar zor **Bekir** de nihayet onuncu sınıfı bitirip, eline diplomasını aldı.]

*Sağ olsun anası, o ana-babalar komitetiniñ azası olmağan ise ve oğlundan ziyade özü gayret etmegen olsa, **Bekir** de attestatnı eñsesini körgende körer edi. (92/7 YBBK)*

[Sağ olsun annesi, o anne baba komitesinin üyesi olmamış ve oğlundan ziyade kendisi gayret etmemiş olsa **Bekir** diplomayı ensesini gördüğünde görürdü.]

***Üsniye** bu sanatoriyağa kelip tüşkende yağmur yağa edi, şu sebepten olsa kerek ki, etraftaki tabiat güzelliklerini eslep olamadı, tez-tez palatasına kirip, yol urbalarını deñiştirdi. (93/3 YBBK)*

[**Hüsniye** buraya geldiğinde yağmur yağıyordu, bu sebepten olsa gerek ki o, etraftaki tabiat güzelliklerini fark edemedi, hızlı hızlı odasına girip yol kıyafetlerini değiştirdi.]

*Qısqa bir vaqıt içinde tabiatnıñ tesirinden uyanğan şu raatsız duyğını **Üsniye** aqiqiy sevgi belledi. (94/6 YBBK)*

[Kısa bir zaman içinde tabiatın etkisiyle uyanan bu güzel duyguyu **Hüsniye** hakiki sevgi sandı.]

Üsniye *atta Bekirden «Sen meni sevesiñmi, mından qaytqan soñ, meni kelip ararsıñmı?», dep sorap bile oturmadı. (95/1 YBBK)*

[Hatta **Hüsniye** Bekir'e "Sen beni seviyor musun, buradan döndükten sonra gelip beni arar mısın?" diye sormadı bile.]

Şu gecesi sabağa yaqın ***Üsniye*** *Bekirden: — Sen meni sevesiñmi? — dep soradı. (95/2 YBBK)*

[O gece sabaha yakın **Hüsniye** Bekir'e "Sen beni seviyor musun?" diye sordu.]

Em ***Bekir*** *yalan aytmadı, şu vaqıt o kerçekten de seve edi. (95/4 YBBK)*

[Hem ***Bekir*** *yalan söylemedi, o zaman o gerçekten de seviyordu.]*

Saba avtobusqa ***Bekir*** *er kesten soñ mindi, öz çemodanı üstüne oturğan soñ tışta, közleri yaş tolu Üsniyege yavaştan qol sallağan arada, avtobus yerinden köçti. (95/7 YBBK)*

[Sabah otobüse **Bekir** herkesten sonra bindi, kendi bavulunun üstüne oturduktan sonra dışarıda gözleri yaş dolu Hüsniye'ye yavaştan el salladığı sırada, otobüs kalktı.]

Üsniye *çıdayalmay başta ağladı, soñ dostları Üsniyeniñ tecribesizligi sayesinde belağa oğrağanını añladılar. (96/2 YBBK)*

[**Hüsniye** dayanamayıp ağladı, sonra dostları Hüsniye'nin tecrübesizliği yüzünden belaya uğradığını anladılar.]

Üsniye *bu sözlerge qanğan kibi oldı, öz-özüni qolğa alacaq oldı. (96/4YBBK)*

[**Hüsniye** bu sözlere inanmış gibi oldu, kendine gelecek oldu.]

Üsniye *qaytıp kelgen künleri bir-biri artından eki uzun mektüp yazıp, yüreginde qaynağan temiz duyğularnı sözlernen ifade etmege tırıştı. (96/5 YBBB)*

[**Hüsniye** dönüp geldiği günleri, birbiri ardına iki uzun mektup yazıp, yüreğinde kaynayan temiz duyguları sözlerle ifade etmeye çalıştı.]

*Bir qaç vaqıtlar keçken soñ **Üsniye** o unutılmaz deñiz yalısında olıp keçken vaqıanı etraflıca tüşündi. (96/6 YBBB)*

[Biraz zaman geçtikten sonra **Hüsniye**, deniz kıyısında olan o unutulmaz olayı etraflıca düşündü.]

***Üsniye** özüniñ ana olacağını is etti… (97/1 YBBB)*

[**Hüsniye** kendisinin anne olacağını hissetti.]

***Üsniye** şaşmaladı, geceleri ağlap, sandıraqlap başladı. (97/2 YBBB)*

[**Hüsniye** saçmaladı, geceleri ağlayıp sayıklamaya başladı.]

***Üsniye** öz alını başta dostlarına: Matlübanen Olgağa ayttı. (97/3 YBBB)*

[**Hüsniye** halini önce dostlarına, Matluba ile Olga'ya anlattı.]

***Üsniye** pek çoq tüşünip-taşındı. (98/10 YBBB)*

[**Hüsniye** pek çok düşünüp taşındı.]

*Bazı vaqıtlarda **Üsniye** teren tüşüncege dala, Bekirni nefretnen hatırlay. (99/6 YBBB)*

[Bazı vakitlerde **Hüsniye** derin düşünceye dalıyor, Bekir'i nefretle hatırlıyor.]

*Demek **Üsniye** ömür yolunda qaqındı, lakin yıqılmadı. (99/8 YBBB)*

[Demek **Hüsniye** ömür yolunda vuruldu lakin yıkılmadı.]

***Halil** meni ozğarğan künü pomidorlarnı körip: — Becereksiz adam beceriksiz ola eken daa, — dedi. (103/9 EY)*

[**Halil** beni uğurladığı gün domatesleri görüp "Beceriksiz adam, beceriksiz oluyormuş." dedi.]

*Sizge «**Kişmiş**» aytqandır: biz bir yataqqa sutkasına bir buçuq kümüş alamız. (104/3 EY)*

[**Kişmiş** size söylemiştir: Biz bir yatağa günlük bir buçuk gümüş alıyoruz.]

***Gapon**: — Abrek, bu bizim adam, — dedi. (104/5 EY)*

[**Gapon**: "Abrek, bu bizim adam." dedi.]

***Abrek** bir oña, bir de maña baqqan soñ, «añladım» degen kibi quyruğını salladı. (104/5 EY)*

[**Abrek** bir ona bir de bana baktıktan sonra anladım der gibi kuyruğunu salladı.]

3.1.1.5. Özel – Çokluk İsim

***Nemseler** kelgeninen: «Tükyanlardan, kolhoz mallarından, Sovetler akimiyeti tarafından neler berilgen olsa, ya da alğanlar olsa, yigirmi dört saat içinde ketirip nemse komendaturasına teslim etilsin!» emirini oquğan ediler. (14/2 F)*

[**Almanlar**, geldiklerinde "Dükkanlardan, kolhoz mallarından, Sovyet hükümeti tarafından ne verilmişse ya da alınmışsa yirmi dört saat içinde getirilip Alman Merkez Komutanlığına teslim edilsin!" emrini okumuşlardı.]

*Özüñ bilesiñ, **nemseler** partizanlardan qorqqanları kibi bir şeyden qorqmaylar. (28/5 F)*

[Kendin biliyorsun, **Almanlar** partizanlardan korktukları kadar bir şeyden korkmuyorlar.]

*Yaqınlarda büyük bir etap oldı, aytqanlarına köre **nemseler** endi esirlerni de cenk yolaqlarında işlete ekenler. (30 /1 F)*

[Yakınlarda büyük bir dönem oldu, söylediklerine göre **Almanlar** artık esirleri de savaş sınırlarında çalıştırıyorlarmış.]

*Üsein bir kereden qorqtı, elini sallap çetke çekilse de **madyarlar** oña: — Sen bizden qorqma, bizler de seniñ kibi mında esirmiz, bizler de sovet ordusınıñ kelmesini beklep turamız, em endi o qadar qorqmağa da kerekmey, — dediler. (32/1 F)*

[Hüseyin ilkin korku, elini sallayıp kenara çekilse de **Macarlar** ona: "Sen bizden korkma, bizler de senin gibi burada esiriz, bizler de Sovyet ordusunun gelmesini bekliyoruz, hem artık o kadar korkmak da gerekmiyor." dediler.]

3.1.2. İsim Tamlaması

3.1.2.1. Belirtili İsim Tamlaması

Mında oquğanlarnıñ ekseriyeti *şu zavodda çalışalar. (4/2 CQD)*

[**Burada okuyanların çoğunluğu** bu kurumda çalışıyorlar.]

Şu sebepten olsa kerek, bizim mektebimizde de ***çoq milletlerniñ oğul-qızları*** *oquy ediler. (5/3 CQD)*

[Bu sebepten olsa gerek bizim mektebimizde de **çok milletin oğlu, kızı** okuyorlardı.]

Endi, ***Germaniyanıñ bir sözsiz teslim oluv aktı*** *imzalanğan edi. (8/1 CQD)*

[Şimdi **Almanya'nın bir söz etmeden teslim olma antlaşması** imzalanmıştı.]

O balanıñ temiz, günasız közleri *meni kene tınçlandırdı, açuvımnı söndürdi. (8/4 CQD)*

[**O çocuğun temiz, günahsız gözleri** beni gene sakinleştirdi, öfkemi söndürdü.]

Evniñ arttaki köşeleri *yıqılğan, bese-belli anda yaşaylar. (9/2 CQD)*

[**Evin arkadaki köşeleri** yıkılmış, besbelli orada yaşıyorlar.]

Menim yüregim *endi avtomatımnıñ qundağı kibi qatıp qaldı, oña endi bir şey tesir etmez, dep belley edim, lakin bu yat qadınnı ve hasta balasını körgen soñ, yüregim sızladı, acınğanımdan boğazıma bir tomar kelip tıqıldı. (10/1 CQD)*

[**Benim yüreğim** şimdi tüfeğimin kundağı gibi donup kaldı, ona şimdi hiçbir şey tesir etmez diye bilirdim lakin bu yabancı kadını ve hasta çocuğunu gördükten sonra, yüreğim sızladı, acımdan boğazıma bir tomar gelip takıldı.]

Ulu Vatan cenki aqqında yazılğan kitaplarnıñ sayısı *ep arta. (13/2 F)*

[**Büyük vatan cengi hakkında yazılan kitapların sayısı** hep artıyor.]

Çünki ortalıqqa emir meselesi çıqar dep, iç ümüt etmegen edi, ***şişmannıñ sualleri*** *onı şaşırttı, yüregi sıq-sıq ura başladı, tizleri qaltırağanını is etti. (22/4 F)*

[Çünkü emir meselesi ortaya çıkar diye hiç ummamıştı, **şişmanın soruları** onu şaşırttı, yüreği sık sık vurmaya başladı, dizlerinin titrediğini hissetti.]

Adamnıñ bütün tüşünceleri, areketleri *açlıq azabından qurtulmağa onı qanaatlendirmege tırışa, oña da çare tapılmağan soñ, közüne qaranlıq tüşe, ne yapacağıñnı bilmey qalasıñ. (23/3 F)*

[**İnsanın bütün düşünceleri, hareketleri** açlık gazabından kurtulmaya onu kanaat ettirmeye çalışıyor, ona da çare bulunmadıktan sonra gözüne karanlık iniyor, ne yapacağını bilmeden kalıyorsun.]

Yefreytornıñ aytqanı *doğru çıqtı. (26/3 F)*

[**Onbaşının söylediği** doğru çıktı.]

Ötkür sesnen: — Siziñ içün cenk bitti, ***Büyük Germaniyanıñ yeñilmez ordusı*** *Sovetlerni tar-mar etmekteler. (26/5 F)*

[Keskin sesle: - Sizin için cenk bitti, **Büyük Almanya'nın yenilmez ordusu** Sovyetleri darmadağın etmekteler.]

Yollarnı tamir etkenlerniñ, *Viktornıñ aytqanına köre,* ***işi*** *yahşı ola eken. (28/1 F)*

[Viktor'un söylediğine göre **yolları tamir edenlerin işi** iyi oluyormuş.]

O yaqqa ketkenlerniñ kartotekaları *da ayrı tura, etapqa adam toplağanda olarnı qarıştırıp oturmaylar. (29/4 F)*

[**O tarafa gidenlerin kartları** da ayrı duruyor, adam topladıklarında onları karıştırmıyorlar.]

Oña baqmadan Üsein dostlarınıñ nasiatını unutmadı, gece demey, kündüz demey çalıştı, ***şorbacınıñ evelki ırğatları*** *Üseinge ellerinden kelgen yardımlarını yaptılar, aç etmediler. (31/2 F)*

[Buna bakmayıp Hüseyin dostlarının nasihatini unutmadı, gece demeden gündüz demeden çalıştı, **patronun önceki ırgatları** Hüseyin'e ellerinden gelen yardımları yaptılar, aç bırakmadılar.]

*Bayraq asuvlı evde, **şu köyni düşmandan azat etken Arbiy qısımnıñ ştabı** yerleşken edi. (34/3 F)*

[Bayrak asılı eve **bu köyü düşmandan kurtaran Harbî kısmın** kurmayı yerleşmişti.]

*Böyle saat köyümizde kimsede yoq, onı aytqanlarına köre, **alanıñ qartbabası** acılıqtan qaytqanda o yaqlardan alıp kelgen de, torunı bizim köyge kelin tüşkende oña bağışlağan. (36/2 EA)*

[Böyle saat köyümüzde kimsede yok, söylediklerine göre onu **halanın büyükbabası** hacdan dönerken o taraflardan alıp gelmiş ve torunu bizim köye gelin geldiğinde ona hediye etmiş.]

*Yaş qız Cemaladin aqaynıñ üçünci apayı eken, **o aqayını körip abdırağanınıñ sebebi**, Cemaladin aqaynıñ beti olğan. (36/4 EA)*

[Genç kız Cemalettin Ağa'nın üçüncü karısıymış, **onun kocasını görünce telaşlanmasının sebebi** Celamettin Ağa'nın yüzü olmuş.]

***Alanıñ babası**, Cemaladin aqaynıñ köy çetindeki büyük evine ve qapusı ögüne bir desyatin qadar bağını, ondan da başqa, aytqanlarına köre, yaylada pek çoq qoyları barlığını köz ögüne alıp, onıñnen ortaqlaşmaq istegen, lakin Cemaladin aqay, qaynatasına iç de yüz köstermegen. (37/2 EA)*

[**Halanın babası**, Cemalettin Ağa'nın köy kenarındaki büyük evini ve kapısı önünde bir bölüm kadar bağını, bundan da başka söylediklerine göre, yayladaki pek çok koyunun varlığını göz önüne alıp onunla ortak olmak istemiş lakin Cemalettin ağa kaynatasına hiç de yüz vermemiş.]

*Üyle avğan soñ **Cemaledin aqaynıñ atı**, egerine bir soyulğan qozu baylı, evge qaytıp kele — şorbacısı yoq. (38/1 EA)*

[Öğleden sonra **Cemalettin Ağa'nın atı**, eyerine kesilmiş bir kuzu bağlı, eve dönüp geldi, sahibi yok.]

*Lakin tamam bu vaqıt andan-mından **Cemaladin aqaynıñ soyaqrabaları** peyda olıp başlaylar. (39/3 EA)*

[Lakin tam bu zamanlarda oradan buradan **Cemalettin Ağa'nın akrabaları** peyda olmaya başlıyorlar.]

*Bu öşeklerniñ qoyurmasına, çatallanmasına **köyniñ zenginleri** yardım eteler. (40/7 EA)*

[Bu dedikoduların artmasına, çatallanmasına **köyün zenginleri** yardım ediyorlar.]

*Çünki **alanıñ yapqan işleri** olarnıñ yüreğine yatmay edi. (40/7 EA)*

[Çünkü **halanın yaptığı işler** onların işlerine gelmiyordu.]

Cümlenin öznesi, Kırım Tatar Türkçesinde belirtili isim tamlaması şeklinde oluşurken Türkiye Türkçesinde sıfat tamlaması şeklinde oluşmuştur.

*Şunıñ içün rastkelgenden yerde **zenginlerniñ qadınları** alanı aharetlemege tırışa ediler. (41/1 EA)*

[Bunun için rast geldikleri yerde **zenginlerin kadınları** halaya hakaret etmeye çalışıyorlardı.]

*Ket zaman, kel zaman, **1921 senesiniñ deşetli açlığı** başlay. (41/5 EA)*

[Gel zaman git zaman **1921 senesinin dehşetli açlığı** başlıyor.]

*Bir kün **alanıñ qomşusı** qadınınıñ soñki mal tikiş maşinasını arpağa deñiştirmek içün şeerge alıp kete. (41/6 EA)*

[Bir gün **halanın komşusu**, karısının son malı dikiş makinesini arpayla değiştirmek için alıp şehre gidiyor.]

*Açlıqtan, yanıqtan bir aftağa barmay **onıñ qadını** da öle. (41/6 EA)*

[Açlıktan, dertten bir haftaya varmadan **onun karısı** da ölüyor.]

***Bütün köyniñ halqı** deñizge çapışalar, şu yerde ateş yaqıp pişirip aşaylar, soñ deñizniñ şu bahşışını evlerine taşıp çapçaq-çapçaq tuzlaylar, qısqası, tabiat pek çoq adamnı ölümden qurtara. (42/1 EA)*

[**Bütün köyün halkı** denize koşuyorlar, orada ateş yakıp pişirip yiyorlar, sonra denizin bu hediyesini evlerine taşıyıp varil varil tuzluyorlar, kısacası tabiat pek çok insanı ölümden kurtarıyor.]

***Şu toy yapqan adamnıñ qomşusınıñ qızı** ğayıp olğan. (44/1 EA)*

[**Şu düğün yapan adamın komşusunun kızı** kaybolmuş.]

***Köyniñ itibarlı adamlarından olğan Asan aqaynıñ qızı** yavurğa barğan… (44/8 EA)*

[**Köyün itibarlı adamlarından olan Hasan Ağa'nın kızı** gavura gitmiş.]

***Onıñ cenazesine kelgen adamnıñ esabı** olmadı. (46/3 EA)*

[**Onun cenazesine gelen adamın hesabı** olmadı.]

*Lakin **onıñ tüşleri** de zemaneviy balalarnıñ tüşlerine oşamay. (47/2 ABBE)*

[Lakin **onun düşleri** de zamanevi çocukların düşlerine benzemiyor.]

***Baynazar akanıñ qorantası** da zamet çeke, amma olarnıñ sığırları bar, evlerinde, az-çoq süt, qatıq, qaymaq tapıla. (49/5 ABBE)*

[**Baynazar Ağa'nın ailesi** de sıkıntı çekiyor ama onların sığırları var, evlerinde az çok süt, yoğurt, kaymak bulunuyor.]

*Baynazar aka bu yerlerde doğıp ösken adam, **onıñ bir ayağı** tizinden mayışmay, topallap üre. (49/5 ABBE)*

[Baynazar Ağa bu yerlerde doğup büyümüş adam, **onun bir ayağı** dizinden bükülmüyor, topallayarak yürüyor.]

Nevruzçıqnıñ bu sözleri *anası da sakinleştire, özüni qolğa alıp, o ev içine aylanmağa başlay. (50/6 ABBE)*

[**Nevruzcuk'un bu sözleri** annesini de sakinleştiriyor, o kendine hakim olup ev içinde dönmeye başlıyor.]

Nevruzçıqnıñ tüşleri *aqiqat oldılar. (51/3 ABBE)*

[**Nevruzcuk'un düşleri** hakikat oldu.]

Bu sözlerni eşitkenler teren küküs keçire, dersiñ olarnıñ yüreklerini basıp turğan bir ağırlıqnı içlerinden itep çıqarmağa ***Cemilniñ söylegenleri*** *yardım ete. (51/4 ABBE)*

[Bu sözleri işitenler derin göğüs geçiriyor, sanırsın onların yüreklerine basıp duran bir ağırlığı, içlerinden çekip çıkarmaya **Cemil'in söyledikleri** yardım ediyor.]

Çoqqa barmay ***Cemilniñ özünen beraber ketirgen sevinçi, kontsentratları ve odunları*** *da bitti. (52/2 ABBE)*

[Çok geçmeden **Cemil'in kendisiyle beraber getirdiği sevinci, kontsentratları ve odunları** da bitti.]

Nevruzçıqnıñ haberi *olmadı, dayısı qaytacaq küni anasınen Cemil arasında bir ciddiy laf olıp keçken edi. (52/2 ABBE)*

[**Nevruzcık'un haberi** olmadı, dayısının döneceği gün annesiyle Cemil arasında ciddi bir konuşma olmuştu.]

Qomşular, hususan ***Baynazar akanıñ ailesi****, ellerinden kelgen er şeyni yapalar, lakin ana bir aftağa barmay, balavuz çırağı kibi irip bitti. (54/4 ABBE)*

[Komşular özellikle **Baynazar Ağa'nın ailesi**, ellerinden gelen her şeyi yapıyorlar lakin anne bir haftaya varmadan, bal mumu gibi eriyip bitti.]

Soñki daqqalarında ananıñ yanında, ***onıñ muşkül yanığını eksiltecek kimsesi*** *bulunmadı. (54/4 ABBE)*

[Son dakikalarında annenin yanında **onun müşkül derdini azaltacak kimsesi** bulunmadı.]

***Balalar eviniñ hızmetçileri**, balalarğa bir şey olmasın dep, olarnıñ artlarından yüreler. (55/4 ABBE)*

[**Çocuk yurdunun hizmetçileri**, çocuklara bir şey olmasın diye onların arkalarındalar.]

***Köyçikniñ ealisi** olarnı pek sıcaq qarşılap aldı. (56/4 ABBE)*

[**Köyün ahalisi** onları pek sıcak karşıladı.]

***Yüvalarından birinci sefer öz başlarına uçqan quşlarnıñ yolları** da telükeli meraqsız ola. (62/10 İA)*

[**Yuvalarından ilk sefer kendi başlarına uçan kuşların yolları** da tehlikeli oluyor.]

*Olar balalar evine yaqlaşqanda, müsafirlerni **onıñ şorbacıları** qarşılap çıqqan ediler, kiçkene balaçıqlarnı ellerine köterip, doğru aşhanege alıp kirgen ediler. (69/1 EvA)*

[Onlar çocuk yurduna yaklaştığında, misafirleri **oranın patronları** karşılamaya çıkmışlardı, küçük çocukları ellerine alıp, doğru yemekhaneye girmişlerdi.]

*Meni **yañı kelgen ocamıznın işi** raatsızlay edi, çünki ben daa onıñ sınıfına kirip, ders berüv usülınen tanışıp yetiştiralmagan edim. (73/1 MÇ)*

[Beni **yeni gelen hocamızın işi** rahatsız ediyordu çünkü ben daha onun sınıfına girip ders verme usulüyle tanışmayı yetiştirememiştim.]

***Bizim ocalar kollektivinden de pek çoqları** kezintige çıqmaq teklifini berdiler. (74/2 MÇ)*

[**Bizim hocalar topluluğundan da pek çokları** gezintiye çıkma teklifini verdiler.]

*Mına **menim birinci sevgi romanımnıñ birinci qısımı** şunıñnen bitti. (76/2 MÇ)*

[İşte **benim birinci aşk romanımın ilk kısmı** böyle bitti.]

Zemfiranıñ türlenivleri *bunıñnen başladı. (79/3 MÇ)*

[**Zemfira'nın değişmesi** bununla başladı.]

Erte tañda küneş doğıp yıldızlarnı söndürgen kibi, ***Zemfiranıñ ateşli, temiz sevgisi*** *evelden olıp keçken eglencelerimni maña büs-bütün unuttırdı. (80/7 MÇ)*

[Tan vaktinde güneşin doğup yıldızları söndürmesi gibi, **Zamfira'nın ateşli, temiz sevgisi** önceden olup geçen eğlencelerimi bana büsbütün unutturdu.]

Zemfiranıñ sevgisi *maña şu çeçeklerni añdıra… (81/1 MÇ)*

[**Zemfira'nın sevgisi** bana şu çiçekleri andırıyor.]

Şay olsa da ***onıñ ötkür davuşı*** *Ridvannı uyattı. (82/1 TSS)*

[Öyle olsa da **onun keskin sesi** Rıdvan'ı uyandırdı.]

Endi eki aydan keçti ***Ridvannıñ anası*** *rayon hastahanesinde yata. (82/2 TSS)*

[Şimdi iki ayı geçti, **Rıdvan'ın annesi** bölge hastanesinde yatıyor.]

«Demek ***onıñ anası*** *pek suvuqlangan. (85/7 TSS)*

[Demek **onun annesi** pek soğuk almış.]

Taşpulat akanıñ qadını *da kirip çıqıp turdı, ya sen ne yaptıñ, boldurğansıñ, dolapta ötmek, süt bar. (89/5 TSS)*

[**Taşpolat Ağa'nın karısı** da girip çıkıp durdu, ya sen ne yaptın, yorulmuşsundur, dolapta ekmek, süt var.]

Böyleliknen ***Ridvannıñ anası*** *yavaş- yavaş aşağan kibi oldı. (89/8 TSS)*

[Böylelikle **Rıdvan'ın annesi** yavaş yavaş yemiş gibi oldu.]

Kostya emcesiniñ urıp bergen borsuğı yardım ettimi, ekimniñ aytqanı kibi vaqıtnıñ keçmesi sebep oldımı, yoqsa köyniñ temiz avası tesir ettimi, bunı ***Ridvannıñ özü*** *de bilmey. (90/1 TSS)*

[Kostya amcasının vurup verdiği porsuk mu yardım etti, hekimin söylediği gibi vaktin geçmesi mi sebep oldu yoksa köyün temiz havası mı tesir etti, bunu **Rıdvan'ın kendisi** de bilmiyor.]

Menim qartanam *öyle tez yuqlap qalmay… (94/2 YBBK)*

[**Benim büyükannem** öyle çabuk uyuyakalmıyor…]

Dalğalarnıñ küçlü davuşları *Üsniyeni de qorquza, böyle vaqıtlarda o Bekirge sarılıp, onı yalıdan uzaq alıp ketmege tırışa. (94/5 YBBK)*

[**Dalgaların güçlü sesleri** Hüsniye'yi korkutuyor, böyle zamanlarda o Bekir'e sarılıp onu sahilden uzağa alıp gitmeye çalışıyor.]

Tizesiniñ qarğışları *Üsniyeniñ üregine ine kibi sançıldılar, yaqıcı közyaşları yastığına töküldi, sabağa qadar ağlap çıqtı. (98/7 YBBK)*

[**Teyzesinin beddualarıı** Hüsniye'nin yüreğine iğne gibi battı, yakıcı gözyaşları yastığına döküldü, sabaha kadar ağlayıp durdu.]

Bu meselege ***Üsniyeniñ dostları*** *da qarşı çıqtılar. (99/2 YBBK)*

[Bu meseleye **Hüsniye'nin dostları** da karşı çıktılar.]

Akatsiyalarda açqan çeçeklerniñ keskin qoqusı *yüreklerde quvanç yarata, er bir çeçek-gül, er bir nazik yeşil yapraçıq — ömürni müjdeley, baht yırını yırlay. (99/4 YBBK)*

[**Akasyalarda açan çiçeklerin keskin kokusu** yüreklerde sevinç yaratıyor, her bir çiçek gül her bir nazik yeşil yaprak, hayatı müjdeliyor, mutluluk şarkısını söylüyor.]

Şu künden soñ, közlükler maña doğrulsa, niçündir bilmem ***ayaqlarımnıñ tiz qapaqları*** *titrep başlay edi. (101/3 EY)*

[O günden sonra gözlükler bana dönse, nedendir bilmem **diz kapaklarım** titremeye başlıyor idi.]

*Meni **Kişmiş Halilniñ özü** ozğardı. (103/1 EY)*

[Beni **Kişmiş Halil'in kendisi** uğurladı.]

3.1.2.1.1. Tamlayanı *+DAn* Ekiyle Oluşturulan Belirtili İsim Tamlaması

***Yaşlardan biri** arqadaşlarına Şemsiyeni kösterip, nelerdir ayttı, o da: — A… bala-çağağa qulaq asma, — dep oz işini devam etti. (59/1-2 İA)*

[**Gençlerden biri** arkadaşlarına Şemsiye'yi gösterip bir şeyler söyledi, o da: "Aaa! Çoluk çocuğa kulak asma." deyip kendi işine devam etti.]

*Ertesi künü **loqsahanede işlegen qadınlardan biri** Üsniyeniñ yanına kelip oturdı. (98/8 YBBK)*

[Ertesi gün **doğumhanede çalışan kadınlardan biri** Hüsniye'nin yanına gelip oturdu.]

*Evge qaytqanda «**kiyiklerden» pek çoqları** meni ozğarıp çıqtılar. (107/4 EY)*

[Eve dönerken **yabanilerden pek çoğu** beni uğurladılar.]

3.1.2.2. Belirtisiz İsim Tamlaması

*Mında **şeer partiya komiteti** bu topallap yürgen arbiy kiyimli adamğa bu işni avale etti. (3/5 CQD)*

[Burada **şehir partisinin komitesi** bu topallayarak yürüyen, asker giyimli adama bu işi havale etti.]

***Cenk boranı** bu cebeden uzaq taraflarğa, memleketimizniñ çoq yerlerinden çeşit halqlarnıñ vekillerini alıp keldi. (5/3 CQD)*

[**Cenk boranı** bu cepheden uzak taraflara, memleketimizin birçok yerinden çeşitli halkların temsilcilerini alıp geldi.]

*Lakin menden evel **Albert özü** ekinci künü idarege keldi. (6/2 CQD)*

[Lakin benden önce **Albert'in kendisi** ikinci gün idareye geldi.]

Cümlenin öznesi, Kırım Tatar Türkçesinde belirtisiz isim tamlaması şeklinde oluşurken Türkiye Türkçesinde belirtili isim tamlaması şeklinde oluşmuştur.

*O maña çoq inanmasa da, taacipnen közlerime baqtı, onıñ közlerinde **quvanç ve ümüt alametleri** peyda oldı. (6/8 CQD)*

[O bana çok inanmasa da şüpheyle gözlerime baktı, onun gözlerinde **kıvanç ve ümit alametleri** peyda oldu.]

*Menim aytqanlarımnen **ocalar episi** razılaştılar, qızğın laf köterildi. (7/1 CQD)*

[Benim söylediklerimle **hocaların hepsi** razılaştı, kızgın söz sonlandırıldı.]

Cümlenin öznesi, Kırım Tatar Türkçesinde belirtisiz isim tamlaması şeklinde oluşurken Türkiye Türkçesinde belirtili isim tamlaması şeklinde oluşmuştur.

***Berlin ealisi**, «biz endi teslim oldıq», der kibi yıqılmay qalğan balkonlarğa, pencerelerge beyaz çarşaflar, yüzbezler asqanlar, bizim sapörlar Gitlerniñ yer astındaki mekanını araylar. (7/7 CQD)*

[**Berlin ahalisi** "Biz artık teslim olduk." der gibi yıkılmadan kalan balkonlara, pencerelere beyaz çarşaflar, havlular asmışlar; bizim çocuklar Hitlerin yer altındaki mekanını arıyorlar.]

***Olar üçevi** de közlerini menim qollarımdan almay — aqiqatmı, tüşmi inanamaylar. (10/4 CQD)*

[**Onların üçü** de gözlerini benim ellerimden alamıyor, hakikat mi düş mü inanamıyorlar.]

Cümlenin öznesi, Kırım Tatar Türkçesinde belirtisiz isim tamlaması şeklinde oluşurken Türkiye Türkçesinde belirtili isim tamlaması şeklinde oluşmuştur.

*Canköy yanlarında **nemse soldatları** onı vızlı ketken poezdden, arabası taqım, itep yiberdiler, kene sağ qaldı, topallay-topallay yolını devam etti, biñ bir türlü felaketlerge oğrasa da, evlerine yarım çuval arpa ketirip anasını, qardaşlarını açlıq ölüminden qurtarğan edi. (14/1 F)*

[Canköy yakınlarında **Alman askerleri** onu vızıldayarak giden trenden, arabasıyla itip gönderdiler gene sağ kaldı, topallaya topallaya yoluna devam etti, bin bir

türlü felaketlere uğrasa da evlerine yarım çuval arpa getirip annesini, kardeşlerini açlık ölümünden kurtarmıştı.]

Azbarda olarnı tintkende, ***nemse soldatı*** *oña şübeli-şübeli baqıp, qapınıñ o tarafında turğan askerge bir şeyler ayttı. (18/1 F)*

[Bahçede onları araştırdıklarında **Alman askeri** ona şüpheli şüpheli bakıp kapının o tarafında duran askere bir şeyler söyledi.]

Soradıq, — dedi yanında oturğan yaş ofitser, — soradıq, mına bizge köyniñ starostası neler bildirdi:— Seniñ babañ Qızıl Orduda bizge qarşı cenk ete eken, eviñizge bir qaç kere dağdan ***partizan alaqacısı*** *kelip ketken, em de seniñ partizanlarnen bağıñ olğanını beyan etti… (21/2 F)*

[Sorduk, dedi yanında oturan genç memur, sorduk işte bize köyün lideri neler bildirdi: - Senin baban Kızıl Ordu'da bize karşı savaşıyormuş , evinize birkaç kere dağdan **partizan alakacısı** gelip gitmiş, hem de senin partizanlarla bağın olduğunu beyan etti.]

Endi ***yaz ayları*** *da biteyatır. (30/1 F)*

[Artık **yaz ayları** da bitmek üzere.]

Künler kene de biri-biri artından, baş kötermey işlevnen keçe, lakin ***açlıq azabı*** *endi tap o lagerdeki kibi qıynamay, köy yerine qadar sıqsalar da qartop, mısırboğday, süt tapıla. (31/3 F)*

[Günler gene birbiri ardından, baş kaldırmadan çalışmakla geçiyor, lakin **açlık azabı** artık o kamptaki gibi zorlamıyor, köy yerine kadar sıksalar da patates, mısır buğdayı, süt bulunuyor.]

Bir kün Üsein aran kürep oturğanda, ***madyar ırğatları*** *kelip, oña saqtlıqnen bizim samolöt taşlağan bir listovkanı körsettiler ve oqumasını teklif ettiler.(31/5 F)*

[Bir gün Hüseyin yorgun argın oturduğunda **Macar ırgatları** gelip ona dikkatle bizim uçakların bıraktığı bir bildiriyi gösterdiler ve okumasını teklif ettiler.]

*Çünki dostlarıñ çoq olsa **qaçmaq meselesi** qolaylaşa. (32/2 F)*

[Çünkü dostların çok olursa **kaçma meselesi** kolaylaşıyor.]

***Olar ekisi** de kene şu atqa minip, yolğa çıqalar. (38/1 EA)*

[**Onların ikisi** de gene o ata binip yola çıkıyorlar.]

Cümlenin öznesi, Kırım Tatar Türkçesinde belirtisiz isim tamlaması şeklinde oluşurken Türkiye Türkçesinde belirtili isim tamlaması şeklinde oluşmuştur.

*Köyde **köy soveti** çalışa, bütün meseleler anda çezileler. (43/3 EA)*

[Köyde **köy Sovyeti** çalışıyor, bütün meseleler orada çözülüyor.]

*Eyecanlanıp uyanğan soñ, **açlıq belası** onı daa pek qıynap başlay. (47/3 ABBE)*

[Heyecanlanıp uyandıktan sonra **açlık belası** ona daha çok eziyet etmeye başlıyor.]

*Acayip tüşler kördi, onıñ bu acayip tüşlerini, bu sefer, **açlıq azabı** bölmedi. (52/1 ABBE)*

[Acayip düşler gördü, onun bu acayip düşlerini bu sefer **açlık azabı** bölmedi.]

***Birevlernen quvançıñnı paylaşmaq, fikir tanışmaq istegi** peyda ola. (53/3 ABBE)*

[**Birileriyle sevincini paylaşmak, fikir danışmak isteği** ortaya çıkıyor.]

*Evlengen soñ, **aileviy ömüri** de uyğun oldı. (56/3 ABBE)*

[Evlendikten sonra **ailevi hayatı** da güzel oldu.]

*Anañ ölüm aldında yatqan künlerde poçtalon ketirgen edi, lakin **köy halqı** o vaqıt mektüpni mağa avale etip «bu arada bermey turıñ», degen edi, çünki bu kağıt babañnıñ qara haberi edi. (56/5 ABBE)*

[Annen ölüm döşeğinde yattığı günlerde postacı getirmişti, lakin **köy halkı** o vakit mektubu bana havale edip "Bu ara vermeyin." demişti çünkü bu kağıt babanın kara haberi idi.]

*O kelgende, sanağa **onuncı sınıf talebeleri** mikrofon yerleştire, tel tarta, skemlelerni sırağa tize ediler. (58/5 İA)*

[O geldiğinde, sahneye **onuncu sınıf öğrencileri** mikrofon yerleştiriyor, kablo çekiyor, sıra diziyorlardı.]

*Niayet, yaşlarnı aqşamğa davet eter kibi, mikrofondan **«Mektep valsi»** yañğıradı. (59/5 İA)*

[Nihayet gençleri eğlenceye davet eder gibi mikrofondan **"mektep valsi"** geldi.]

***Onuncı sınıf yaşları** yalıñız öz sınıfdaşlarını oyunğa davet eteler. (59/6 İA)*

[**Onuncu sınıf gençleri** yalnız kendi sınıf arkadaşlarını oyuna davet ediyorlar.]

***Olar ekisi** de özlerini yedi qat kökte zan eteler, dersiñ, klubda olardan başqa kimse yoq. (59/7 İA)*

[**Onların ikisi** de kendilerini yedi kat gökte zannediyorlar, sanırsın kulüpte onlardan başka kimse yok.]

Cümlenin öznesi, Kırım Tatar Türkçesinde belirtisiz isim tamlaması şeklinde oluşurken Türkiye Türkçesinde belirtili isim tamlaması şeklinde oluşmuştur.

*Anda da qaranlıqtan **külkü sesleri** eşitildi. (60/7 İA)*

[Orada da karanlıktan **gülme sesleri** işitildi.]

*Aradan çoq vaqıt keçmeden, oblast maarif bölüginden mektebimizge **teşkerüv brigadası** keldi. (72/2 MÇ)*

[Aradan çok zaman geçmeden bölge eğitim bölümünden okulumuza **kontrol tugayı** geldi.]

Teşkerüv komissiyası *mektepke bazı bir nuqsanlıqlar olğanına baqmadan umumen oquv-terbie işleri mektepte yahşı alınıp barılganını ayrıca qayd ettiler. (73/2 MÇ)*

[**Kontrol komisyonu** okulda bazı eksikliler olmasına bakmadan genellikle okuma, terbiye işlerinin okulda iyi yapıldığını ayrıca kaydettiler.]

Beden terbiesi ocaları *yuqarı sınıflarda oquğan talebelerni bayram paradına azırlaylar, transparantlar, şiarlar yazıla. (74/2 MÇ)*

[**Beden eğitimi hocaları** üst sınıflarda okuyan öğrencileri bayram törenine hazırlıyorlar, pankartlar, sloganlar yazılıyor.]

Birinci Mayıs paradı *şeer mekteplериniñ yüzüni köstergen bir vaqıa ola. (74/2 MÇ)*

[**Bir Mayıs töreni**, şehir okullarının kendisini gösterdiği bir yer oluyor.]

Bayramnıñ ekinci künü, adeti üzre, ***şeer ealisi*** *şeerden çetke, suv yanlarına çıqıp raatlanmaga seveler. (74/2 MÇ)*

[Bayramın ikinci günü, adet üzere **şehir halkı**, şehirden dışarı, su yanlarına gidip dinlenmeyi seviyorlar.]

Öyle olsa da ***işke tayinlev komissiyası*** *meni eñ uzaq rayonğa yazdı. (75/6 MÇ)*

[Böyle olsa da **işe tayin komisyonu** beni en uzak bölgeye yazdı.]

Şu bölükte çalışqan qızlar episi *endi Üsniyeni tanıy ediler. (91/1 YBBK)*

[**Burada çalışan kızların hepsi** artık Hüsniye'yi tanıyorlardı.]

Cümlenin öznesi, Kırım Tatar Türkçesinde belirtisiz isim tamlaması şeklinde oluşurken Türkiye Türkçesinde belirtili isim tamlaması şeklinde oluşmuştur.

İnstitutqa kirmek laqırdısı *olmadı, çünki o işke ana da, bala da köz kestiralmadılar. (93/1 YBBK)*

[**Enstitüye girmek sözü** olmadı çünkü o işe anne de çocuk da göz kestiremediler.]

Olar episi *endi Üsniyeniñ alını bile ediler. (98/8YBBK)*

[**Onların hepsi** Hüsniye'nin halini biliyorlardı.]

Cümlenin öznesi, Kırım Tatar Türkçesinde belirtisiz isim tamlaması şeklinde oluşurken Türkiye Türkçesinde belirtili isim tamlaması şeklinde oluşmuştur.

Ana için ***bala sevgisi*** *er şeyden üstün tura. (98/11 YBBK)*

[Anne için **çocuk sevgisi** her şeyden üstün duruyor.]

Üsniye özü *de sanki ağır hastalıqnı savuştırğan adam kibi kün-künden açıldı, güzelleşti. (99/5 YBBK)*

[**Hüsniye'nin kendisi** de sanki ağır hastalığı savuşturan insan gibi günden güne açıldı, güzelleşti.]

Cümlenin öznesi, Kırım Tatar Türkçesinde belirtisiz isim tamlaması şeklinde oluşurken Türkiye Türkçesinde belirtili isim tamlaması şeklinde oluşmuştur.

Mestkom reisi *eñsesini qaşıp: — Yazda sen aytqan taraflarğa yollanma tapmaq zor mesele, başqa vaqıtta bersek olmaymı? — dedi. (102/2 EY)*

[**Yerel komite reisi** ensesini kaşıyıp: "Yazın senin söylediğin taraflara kiralık bulmak zor mesele, başka zamanda versek olmuyor mu?" dedi.]

3.1.3. Sıfat Tamlaması

3.1.3.1.Niteleme Sıfatı

Zavod direktörınen ötkerilgen devamlı subetler *de fayda bermey. (4/5 CQD)*

[**Kurum direktörüyle yapılan devamlı sohbetler** de fayda vermiyor.]

Faşistlerge qarşı amansız küreşte vatanımızda yaşağan er bir milletniñ vekilleri kibi ***yerli nemseler*** *de küreştiler. (6/6 CQD)*

[Faşistlere karşı amansız savaşta vatanımızda yaşayan her bir milletin temsilcileri gibi **yerli Almanlar** da savaştılar.]

Etrafqa ***balıq pulı kibi kiramet parçaları*** *septirilgen. (9/2 CQD)*

[Etrafa **balık pulu gibi kiremit parçaları** saçılmış.]

Qızçıqnıñ ölmege bir künü qalğan, zornen nefes ala, quru kemiklerini balavuz tüste terisi örtken, mañlayçığı buruşken, elçikleri cansız kibi sarqıp turalar, qulaçıqlarından ***sigar kağıtı kibi yarıq*** *körüne. (9/3 CQD)*

[Kızcağızın ölmeye bir günü kalmış, zorla nefes alıyor, kuru kemiklerini bal mumu rengi derisi örtmüş, alnı buruşmuş, elleri cansız gibi sarkıp duruyorlar, kulaklarından **sigara kağıdı gibi ışık** görünüyor.]

Yalıñız ***Gitler kibi canavar*** *— dünyadaki bütün milletler bizge qul olmaq kerek, dep çıqtı ve ahırı özü de geberdi. (12/2 CQD)*

[Yalnız **Hitler gibi canavar** "Dünyadaki bütün milletler bize kul olmalı." diye çıktı ve sonunda kendisi de geberdi.]

Maşinağa itegende: — Ne içün, men ne yaptım? — dep tirelecek oldı, şu an ***közlükli bir essesovcı*** *avtomatınıñ qundağınen onıñ eñsesine yandırdı. (16/3 F)*

[Arabaya itildiğinde "Niçin, ben ne yaptım?" diye direnecek oldu, o an **gözlüklü bir SS'çi** tüfeğinin kundağı ile onun ensesine vurdu.]

***Balaban azbar**, üç tarafı tola divarlarnen qapavlı, bir tarafı ise, eki adam boyu yüksek qazıqlar, tikenli tellernen oralı, bir yükseklikte tüfekli tura. (17/5 F)*

[**Büyük bahçe**, üç tarafı tuğla duvarlarla kapalı, bir tarafı ise iki adam boyu yüksekliğinde kazıklar, dikenli tellerle örülü, bir yükseklikte tüfekli duruyor.]

*Toqta, — dep onıñ sözüni kene de **yaş ofitser** böldi, — saña tekrar aytam, yaşamaq, anañ, qardaşlarıñnen körüşmek isteseñ, saña yekane bir yol qaldı, men bergen suallerge doğru cevap bermek kereksiñ, biz seniñ partizanlarnen bağıñ olğanını ep bir bilemiz, yoq deseñ, inatlansañ işiñ bitti, bir daa küneş yarığı körmezsiñ, añladıñmı? — dep bağırdı. (21/5 F)*

[Dur, deyip **genç memur** onun sözünü gene böldü, "Sana tekrar söylüyorum, yaşamak, annen ve kardeşlerinle görüşmek istiyorsan sana tek bir yol kaldı, benim sorduğum sorulara doğru cevap vermen gerek, biz senin partizanlarla bağın olduğunu biliyoruz, yok dersen, inat edersen işin bitti, bir daha güneş ışığı göremezsin anladın mı?" diye bağırdı.]

*Çaresi tapılmağan şey yoqtır, dostum, — dedi **uzun boylu Mikola**, — imkannı* qaçırmamaq kerekmiz. (24/5 F)

[Çaresi bulunmayan şey yoktur dostum, dedi **uzun boylu Mikola**, imkanı kaçırmamamız gerek.]

***Böyle allar** çoq oldı, lakin soñ vaqıtta onıñ da çaresini taptılar. (25/3 F)*

[**Böyle haller** çok oldu lakin son zamanlarda onun da çaresini buldular.]

*Sopalap, tepmelep mabuslerni üçer-üçer etip sırağa tizdiler, soñ **közlükli bir ofitser,** tercimannı yanına alıp, tizilgenlerniñ öğüne çıqtı. (26/4 F)*

[Mahpusları sopalayarak, tekmeleyerek üçer üçer sıraya dizdiler, sonra **gözlüklü bir memur**, tercümanı yanına alıp dizilenlerin önüne çıktı.]

Qara quvurçıq saçlı, esmeri yigit *Üseinge elini berip: — Cafer, bu yerde, Jora, dep aytalar, biz tap o qadar bir yerden olmasaq da, yaqınmız, vatandaş, demek mümkün, men kavkazlım, — dedi. (28/3-4 F)*

[**Siyah kıvırcık saçlı, esmer yiğit** Hüseyin'e elini verip: "Cafer, burada Jora diye söylüyorlar, biz tam o kadar aynı yerden olmasak da yakınız, vatandaş demek mümkün, ben Kafkaslıyım." dedi.]

Yaqınlarda ***büyük bir etap*** *oldı, aytqanlarına köre nemseler endi esirlerni de cenk yolaqlarında işlete ekenler. (30 /1 F)*

[Yakınlarda **büyük bir dönem** oldu, söylediklerine göre Almanlar artık esirleri de savaş sınırlarında çalıştırıyorlarmış.]

Endi ***yaqınlaşıp keleyatqan front güdürdisi*** *kün-künden aydınlaşa, köyde politsaylar da körünmeyler, yanğan ormandan qaçqan qaşqırlar kibi, qaça, saqlana ediler. (33/6 F)*

[Artık **yakınlaşıp gelen cephe gürültüsü** günden güne artıyor, köyde polisler de görünmüyorlar, yanan ormandan kaçan kurtlar gibi kaçıp saklanıyorlardı.]

O yırlağanda sönük közlerinde ***oynaq uçqunlar*** *peyda ola, yır oniñ yüzüni de aydınlata, dersiñ o kölgeden yarıqqa çıqqan kibi ola edi. (36/3 EA)*

[O söylediğinde sönük gözlerinde **oynak kıvılcımlar** peyda oluyor, şarkı onun yüzünü de aydınlatıyor, sanırsın o gölgeden aydınlığa çıkmış gibi oluyordu.]

Aytqanlarına köre Eftade alanıñ ömürinde de ***sevinçli, yarıq künler*** *pek az olğan. (36/4 EA)*

[Söylediklerine göre Eftade halanın ömründe **sevinçli, aydınlık günler** pek az olmuş.]

Yalıñız ne qadar aqılına ketirmek istemese de, ***deşetli haber qorqusı****, buzlu bir qolday yüregini sıqa. (50/4 ABBE)*

[Yalnız ne kadar aklına getirmek istemese de **dehşetli haber korkusu** buzlu bir el gibi yüreğini sıkıyor.]

*Niayet, yılbaşqa yaqın, ümüt etilmezden olarnıñ qapılarından da **büyük quvanç** kirdi. (51/2 ABBE)*

[Nihayet yılbaşına yakın, ümit edilmezken onların kapılarından da **büyük kıvanç** girdi.]

***Yaş fidanlar** boran qopqanda mayışa, iñley, yerge yata, soñ kene doğrula, lakin qırılmaylar. (54/5 ABBE)*

[**Taze fidanlar** boran koptuğunda eğiliyor, yere yatıyor, sonra gene doğruluyor lakin kırılmıyorlar.]

*Cenkte de şay, **esli-başlı, küçlü adamlar** bedenini sıcaq qurşun, süngi ya da şrapnel parçası teşse, yerge yıqılmazdan evel. — Ana, anam, anaçığım! — dep soñ sürüne ve ömüriniñ soñki saniyelerinde analarınen olalar… (55/2 ABBE)*

[Savaşta da öyle, **yaşlı başlı, güçlü adamlar** bedenini sıcak kurşun, süngü ya da şarapnel parçası deşse yere yıkılmadan önce "Ana, anam, anacığım!" deyip sonra sürünüyor ve hayatının son saniyelerinde anneleriyle oluyorlar.]

***Qara saçlı, zeytün kibi siya közlü oğlançıq** bir şey aytmadı. (66/4 EvA)*

[**Kara saçlı, zeytin gibi siyah gözlü oğlancık** bir şey söylemedi.]

*Bu vaqıt **qolsız kişi** yerinden turdı. (69/2 EvA)*

[O zaman **kolsuz kişi** yerinden kalktı.]

*Böyle vaqıtta mektepke yañı oca yiberilse, qaytadan ders saatlerini ocalar arasında bölüştirmek kerek ola, kimerleri böyle vaqıtta öz sınıflarını bermek istemeyler, qısqası mektep ömründe **böyle adiseler** çoq laf kötere, qızğın pedogogika toplaşuvların talap ete edi. (72/1 MÇ)*

[Böyle zamanda okula yeni hoca gönderilse, yeniden ders saatlerini hocalar arasında bölüştürmek gerek oluyor, bazıları böyle vakitte kendi sınıflarını vermek istemiyorlar, kısacası okul hayatında **böyle hadiseler** çok laf kaldırıyor, kızgın pedagoji toplantılarını talep ediyordu.]

Siz bilesizmi, cenüpte ***büyük, kestane tereklerine beñzer acayip manolya terekleri*** *öse. (80/7 MÇ)*

[Siz biliyor musunuz, güneyde **büyük kestane ağaçlarına benzer acayip manolya ağaçları** büyüyor.]

O tereklerde, bütün yaz, sanki ***kökten engen nur kibi, gülge beñzer beyaz, qoqulı çeçekler*** *aça. (81/1 MÇ)*

[O ağaçlarda bütün yaz, sanki **gökten inen nur gibi, güle benzer beyaz, kokulu çiçekler** açıyor.]

Menim de aqlıma böyle bir fikir keldi insanlarğa büyük, kerçekten sevginiñ qanatı tiyse, ***öyle adamlar*** *bahtlı olalar, ömürden daa da tolu lezet alalar…(81/2 MÇ)*

[Benim de aklıma böyle bir fikir geldi, insanlara büyük, gerçekten sevginin kanadı değse, **öyle adamlar** mutlu oluyorlar, yaşamdan daha da dolu tat alıyorlar…]

Anam daa da pek azdı, ***anda berilgen ilaclar*** *anama yaraşmay eken, biz añlaştıq, kelecek afta men onı alıp qaytacağım, evimizde olsa oña yahşı olur, köyde emşiremiz de bar. (85/4 TSS)*

[Annem daha da çok zayıfladı, **orada verilen ilaçlar** anneme iyi gelmiyormuş, biz anlaştık, gelecek hafta onu alıp döneceğim, evimizde olursa ona iyi gelir, köyde hemşiremiz de var.]

Yaş ürekler *ağır vaqıtta, bütün zorluqlar tezden bitecegine, quvançlı, şeñ künler kelecegine pek tez inanalar… (87/2 TSS)*

[**Genç yürekler**, ağır vakitte bütün zorlukların tezden biteceğine, mutlu, şen günlerin geleceğine çok çabuk inanıyorlar…]

Büyük ana *da külümsirey, onıñ başını sıypap: Em olarğa böyle künlerni körmek değil, de tasavur etmek bile tüşmesin, olarnıñ yaşayışları er daim böyle gür, bahtlı olsun, dey. (90/3 TSS)*

[**Büyükanne** de gülümsüyor, onun başını okşayıp: "Hem onlara böyle günleri görmek değil de tasavvur etmek bile düşmesin, onların yaşayışları her daim böyle gür, bahtlı olsun." diyor.]

Cümlenin öznesi, Kırım Tatar Türkçesinde sıfat tamlaması şeklinde oluşurken Türkiye Türkçesinde birleşik kelime şeklinde oluşmuştur.

Böyle geceler *tek yaşlarnı degil, qartlarnı bile coştıra. (94/5 YBBK)*

[**Böyle geceler** sadece gençleri değil yaşlıları bile coşturuyor.]

Salqın küz yelleri *tereklerden sararğan mecalsız yapraqlarnı savura, endi şeer bağçasında da adamlar körünmeyler,* ***şamatalı yaz ayları*** *bitti. (97/1 YBBK)*

[**Serin sonbahar rüzgarları**, sararan mecalsiz yaprakları ağaçlardan savuruyor, şimdi şehir bahçesinde de insanlar görünmüyor, **şamatalı yaz ayları** bitti.]

Belli ya, böyle vaqıtlarda ***çeşit laqırdılar*** *ola. (98/1 YBBK)*

[Belli ya, böyle zamanlarda **çeşitli sözler** oluyor.]

Böyle laflar *fabrikada qaç künler devam etti. (98/5 YBBK)*

[**Böyle laflar** fabrikada kaç gün devam etti.]

Yaş ana *balasınıñ betine tikilip baqtı. (98/10 YBBK)*

[**Genç anne** çocuğunun yüzüne baktı.]

Rametli babam*: — El sözüne işanıp bir vaqıt yolğa çıqma, yolda qalırsıñ», — dey edi. (101/5 EY)*

[**Rahmetli babam** "El sözüne inanıp hiçbir zaman yola çıkma, yolda kalırsın." diyordu.]

Lakin ***Çapqın Halil*** *ondan evel yaptı. (102/4 EY)*

[Lakin **Çapkın Halil** ondan önce yaptı.]

*Pomidorlardan qurtulğan künü üstümden **balaban bir yük** tüşti. (104/3 EY)*

[Domateslerden kurtulduğum gün üstümden **büyük bir yük** kalktı.]

*Men endi meseleni añladım, qaytacaq olıp artqa çevirilgen arada, **ünlü adam**: — Toqta, mında kel, — dedi. (105/10 EY)*

[Ben şimdi meseleyi anladım, dönecek olup geriye döndüğüm sırada **ünlü adam**: "Dur, buraya gel." dedi.]

3.1.3.2. Belirtme Sıfatı

3.1.3.2.1. Sayı Sıfatı

***Bir soldat** Üseinniñ ceplerini qarmalap, oñ taraftaki qapını kösterdi. (17/6 F)*

[**Bir asker** Hüseyin'in ceplerini karıştırıp sağ taraftaki kapıyı gösterdi.]

***Ekinci soldat** onı ögüne alıp merdivenden ekinci qatqa çıqardı, bir qapını qaqtı, içeriden cevap eşitkeninen deral Üseinni iteklep, içeri, ekisi birden, kirdiler ve qapı tübünde qatıp qaldılar. (18/2 F)*

[**İkinci asker** onu önüne alıp merdivenden ikinci kata çıkardı, bir kapıyı vurdu, içeriden cevap işitir işitmez derhal Hüseyin'i itekleyip ikisi birden içeri girdiler ve kapının dibinde durdular.]

*Şu daqqası tayaq sızğırıp Üseinniñ arqasını yaqtı, **ekinci tayaq** yanağına, soñ başına tüşti. (19/7 F)*

[O dakika bastonla Hüseyin'in arkasına vurdu, **ikinci baston** yanağına, sonra başına indi.]

*O çoq vaqıt mında kimsenen laf etmey otursa da, birinci gecesi, tışdaki konvoylarnıñ şamataları tınğan soñ, onıñ yanına **eki yigit** keldi: birisi polyak, Mikola, dep qolını uzattı, ekincisi Viktor. (23/5 F)*

[O çok zaman burada kimseyle konuşmadan otursa da ilk gece dışarıdaki muhafızların şamataları bittikten sonra onun yanına **iki yiğit** geldi: birisi Mikola diye eline uzattı, diğeri Viktor.]

*Qapı açılğan soñ yerden **eki yağmacı** köpeklerinen vagonnıñ içine baqıp turalar. (26/1 F)*

[Kapı açıldıktan sonra aşağıdan **iki yağmacı** köpekleriyle vagonun içine bakıp duruyorlar.]

*Bir qaç ay evel andan **eki adam** qaçqan, olarnıñ baraklarında yaşağanlarnı lager meydanında tizip, er üçünci adamnı atqanlar. (28/1 F)*

[Birkaç ay önce oradan **iki adam** kaçmış, onların barakalarında yaşayanları kamp meydanında dizip üçüncü adamı atmışlar.]

*Endi bu kiçkene köyçikte **eki aile** o deşetli haberni alğan ediler, lakin ölümge kimseniñ inanacağı kelmey, ümüt sönmey, kene de bekleyler. (50/2 ABBE)*

[Şimdi bu küçük köyde **iki aile** o dehşetli haberi almışlardı, lakin ölüme kimsenin inanacağı gelmiyor, umut sönmüyor, gene de bekliyorlar.]

*Niayet, Alikni azbarnıñ bir çetinde, otlar içinde nedir araştırğanını körip, **eki qızçıq** o tarafqa çaptılar. (70/1 EvA)*

[Nihayet Alik'in bahçenin bir kenarında, otlar içinde bir şey araştırdığını görüp **iki kız** o tarafa koştular.]

3.1.3.2.2. İşaret Sıfatı

***O talebe** sanki bir şeyden ürkken kibi, daima etrafına bakına, dersiñ ümüt etilmegen yerden oña ücum etecekler. (5/6 CQD)*

[**O öğrenci** bir şeyden korkmuş gibi sürekli etrafına bakınıyor, sanırsın ummadığı bir yerden ona saldıracaklar.]

*Sipirtki degenimiz — parmaq qalınlığındaki tellerni, demir yol keñliginde pekitip çıqalar, **o «sipirtki»** yolnı tırnap kete, eger de özüñni poezdden taşlağan soñ bir şeyge ilişmey sağ qalsañ, episi bir, «sipirtki» tübünde qalıp, parça-kesek olasıñ. (25/3 F)*

[Sipirtki dediğimiz parmak kalınlığındaki telleri, demir yolu genişliğinde kuvvetlendirip çıkıyorlar, **o "sipirtki"** yolu tırmalayıp gidiyor, eğer kendini trenden

bıraktıktan sonra bir şeye takılmadan sağ kalırsan hepsi bir, "sipirtki" dibinde kalıp parça parça oluyorsun.]

Bu haber *Üseinge qaytadan can bergen kibi oldı, çünki aşağan köteklerinden, çekken azaplarından soñ, onıñ ümüti de söne başlağan edi. (27/4 F)*

[**Bu haber** Hüseyin'e yeniden can vermiş gibi oldu, çünkü yediği dayaklardan, çektiği azaplardan sonra onun ümidi de sönmeye başlamıştı.]

Soñ vaqıtta olar da ögrendiler, bu qaşqırlarğa samogon ketireler, onıñ qoqusını duysalar ***bu köpekler*** *tez yımşaylar. (29/6 F)*

[Son zamanlarda onlar da öğrendiler, bu kurtlara ev işi votka getiriyorlar, onun kokusunu duyunca **bu köpekler** hemen yumuşuyorlar.]

O bala *sanki alanıñ yüregini basıp turğan ağır bir taşnı avdardı, taşnıñ tübünden ise, sarf etilmegen tüpsiz sevgi naz çoqrağı atılıp çıqtı. (42/2 EA)*

[**O çocuk** sanki halanın yüreğine basıp duran ağır bir taşı devirdi, taşın altından ise sarf edilmeyen dipsiz sevgi naz kaynağı atılıp çıktı.]

O vekiller *cematqa olğan yañılıqlarnı añlata ediler. (43/3)*

[**O temsilciler**, cemaate olan yenilikleri anlatıyorlardı.]

Bu haber *yıldırım tezliginde bütün köyge darqala. (44/8 EA)*

[**Bu haber** yıldırım hızında bütün köye dağılıyor.]

Amma ***o qamışlar*** *da, kağıt kibi, pek tez yanıp söneler. (49/3 ABBE)*

[Ama **o kamışlar** da kağıt gibi, çok hızlı yanıp sönüyorlar.]

O laqırdı *Cemilge yalvaruv közyaşlarınen aytıldı. (52/2 ABBE)*

[**O lakırdı** Cemil'e yalvarma gözyaşlarıyla söylendi.]

Cam yerine kağıt yapıştırılğan pencereçikni geceleri yel şıtırdata, ***o şıtırdı*** *kene de ananıñ qulağına: «bekleme, bekleme» degen kibi kele. (53/5 ABBE)*

[Cam yerine kağıt yapıştırılan pencereyi geceleri rüzgar şangırdatıyor, **o şangırtı** gene annenin kulağına "bekleme, bekleme" der gibi geliyor.]

O qadın *Nevruzçıqnı anası kibi sevip, onı yalıñız bıraqmay, elinden kelgen yardımını yapa edi. (55/6 ABBE)*

[**O kadın** Nevruzcuk'u annesi gibi sevip onu yalnız bırakmıyor, elinden gelen yardımı yapıyordu.]

Bu aqşam *Veneranıñ kelmesinen başlanğan, canlanıp ketken edi. (61/5 İA)*

[**Bu akşam** Venera'nın gelmesiyle başlamış, canlanmıştı.]

Yoq, ***bu emce*** *öz balasını kötekleycekke beñzemey, merametli… (65/5 EvA)*

[Yok **bu amca** öz çocuğunu döveceğe benzemiyor, merhametli…]

İşte ***bu davuş*** *oña özüni qolğa almağa yardım etti. (66/1 EvA)*

[İşte **bu ses** ona kendine gelmeye yardım etti.]

Şu emce *bizge kelgen edi tanıysıñmı? (68/2 EvA)*

[**Şu amca** bize gelmişti tanıyor musun?]

İşte ***bu oğlançıq*** *da şu balalarnen kelgen edi. (69/1 EvA)*

[İşte **bu oğlancık** da o çocuklarla gelmişti.]

O adam *ağlay, bala da ağlay… (69/5 EvA)*

[**O adam** ağlıyor, çocuk da ağlıyor…]

Zar-zornen balanı alıp qaldılar, ***o adam*** *sarhoş kibi sallana-sallana öz vagonına qaytıp ketti. (69/6 EvA)*

[Zar zor çocuğu aldılar, **o adam** sarhoş gibi sallana sallana kendi vagonuna dönüp gitti.]

*İşte **bu meraq** bizlerni pek yaqınlaştırdı. (73/4 MÇ)*

[İşte **bu merak** bizleri pek yakınlaştırdı.]

*Demek **o qız** ömürlik emcesiniñ kölgesinde yürmek istey. (76/3 MÇ)*

[Demek **o kız** ömür boyu amcasının gölgesinde yaşamak istiyor.]

*O Zameranıñ aqayğa çıqqanını yaza, lakin **şu haber** mende iç bir türlü meraq, eyecan doğurmadı. (80/7 MÇ)*

[O Zamera'nın kocaya vardığını yazıyor, lakin **bu haber** bende hiçbir türlü merak, heyecan doğurmadı.]

*Endi baar özü ükümini başladı, tosat tosat esken cıllı yelçik tereklerdeki goncelerni açа, sıçan qulağı kibi yapışaq, yeşil yapraçıqlar körüle, dağlardan ise **şu yelçik** uyanayatqan tabiatnıñ acayip qoqularını alıp kele, yüreklerde nasıldır bir raatsızlıq sevinçi uyanta. (82/3 TSS)*

[Artık bahar hükmünü sürmeye başladı, püfür püfür esen sıcak yel ağaçlardaki goncaları açtırıyor, sıçan kulağı gibi yapışkan, yeşil yapraklar görülüyor, dağlardan ise **şu rüzgar**, uyanmak üzere olan tabiatın acayip kokularını getiriyor, yüreklerde bir rahatlık sevinci uyandırıyor.]

***O mektüpler** de mına sandıqnıñ tübünde, eski gazetaga oralğan saqlı turalar. (86/3 TSS)*

[**O mektuplar** da işte sandığın dibinde, eski gazeteye sarılmış saklı duruyorlar.]

***Bu qız**, aksine, olarnı, külküni pek seve, em de pek çoq türküler bile. (92/2 YBBK)*

[**Bu kız** aksine, onları, gülmeyi çok seviyor hem de pek çok türküler biliyor.]

***Bu ilan** eki sevdanı şaşırttı, taacipke qaldırdı, çünki olar daa vaqıt çoq, dep sana ediler, albu ise bir aftadan Bekirge qaytmaq kerek edi!.. (95/1 YBBK)*

[**Bu ilan** iki aşığı şaşırttı, çünkü onlar daha zaman çok, diye sanıyorlardı, halbuki bir haftaya kadar Bekir'in dönmesi gerekti.]

Bu laqırdılar *Üsniyeniñ tizesine de barıp yetti. (98/5 YBBK)*

[**Bu konuşmalar** Hüsniye'nin teyzesine de ulaştı.]

O sevgi *Üsniyege tizesiniñ aqaretlerini de, bazı adamlarnıñ külmelerini de, ğam ve kederni de, er şeyni unuttırdı. (98/11 YBBK)*

[**O sevgi** Hüsniye'ye teyzesinin hakaretlerini de bazı insanların gülmelerini de gam ve kederi de her şeyi unutturdu.]

Azbarnıñ bir başından o bir başına uzanğan ***bu ev*** *«odalarğa» bölüngen. (105/2 EY)*

[Bahçenin bir başından öbür başına uzanan **bu ev** odalara bölünmüş.]

3.1.3.2.3. Belirsizlik Sıfatı

Ağır iş kününden soñ, aqşamları da oqumağa ***pek çoq yaşlar*** *çıdayalmay, olar oquvdan ziyade, bir çareler tapıp, keçiniş yollarını aray ediler. (4/1 CQD)*

[Ağır iş gününden sonra, akşamları da okumaya **pek çok genç** sabredemiyor, onlar okumaktan ziyade bir çareler bulup, geçinme yollarını arıyorlardı.]

Er yer *patlatılğan, yañğan, yıqılğan. (7/6 CQD)*

[**Her yer** patlatılmış, yanmış, yıkılmış.]

Reyhstagnıñ qapılarında, divarlarında ise boş yer tapıp adıñı yazmaqnıñ çaresi yoq, ***er bir yer*** *«avtografqa» tolğan. (8/1 CQD)*

[Reystag'ın kapılarında, duvarlarında ise boş yer bulup adını yazmanın çaresi yok, **her bir yer** imzayla dolmuş.]

Mında lafsız da ***er şey*** *añlaşıla, top, bomba ateşinden sağ qalsalar da, endi açlıq olarnıñ boğazlarına yapışqan. (9/4 CQD)*

[Burada sözsüz de **her şey** anlaşılıyor, top, bomba ateşinden sağ kalsalar da şimdi açlık onların boğazlarına yapışmış.]

*Menim yüregim endi avtomatımnıñ qundağı kibi qatıp qaldı, oña endi bir şey tesir etmez, dep belley edim, lakin bu yat qadınnı ve hasta balasını körgen soñ, yüregim sızladı, acınğanımdan boğazıma **bir tomar** kelip tıqıldı. (10/1 CQD)*

[Benim yüreğim şimdi tüfeğimin kundağı gibi donup kaldı, ona şimdi hiçbir şey tesir etmez diye bilirdim lakin bu yabancı kadını ve hasta çocuğunu gördükten sonra, yüreğim sızladı, acımdan boğazıma **bir tomar** gelip takıldı.]

*Ola bilir… **Er şey** ola bilir! (10/3 CQD)*

[Olabilir… **Her şey** olabilir!]

*Bizim vatanımızda da **pek çoq milletler** yaşay, büyük bir aile kibi ömür etemiz, siz, talebeler, bunı aqılıñızdan çıqarmamaq kereksiñiz. (12/3 CQD)*

[Bizim vatanımızda **pek çok millet** yaşıyor, büyük bir aile gibi ömür sürüyoruz, siz, talebeler bunu aklınızdan çıkarmamalısınız.]

*Niayet, yavaş-yavaş **er şey** tındı: dayanılmaz ağrılar da pencereçikteki yarıq da, davuşlar da bitti, etraf sükünet, zindan içine kömüldi… (22/6 F)*

[Nihayet yavaş yavaş **her şey** sessizleşti: dayanılmaz ağrılar da küçük penceredeki ışık da sesler de bitti, etraf sessizlik, karanlık içine gömüldü…]

*Hususan yalıboy köylerinde **pek çoq adamlar** qırıla. (41/5 EA)*

[Özellikle Yalıboyu köylerinde **pek çok insan** ölüyor.]

*Köyde yavaş-yavaş **er şey** öz yoluna minip başladı. (43/7 EA)*

[Köyde yavaş yavaş **her şey** kendi yoluna girmeye başladı.]

*Qomşu köylerden de **pek çoq adamlar** keldiler. (46/3 EA)*

[Komşu köylerden de **pek çok insanlar** geldi.]

*Ömürde öyle, **er şey** beklegeniñ kibi olmay eken. (61/3 İA)*

[Hayatta öyle **her şey** beklediğin gibi olmuyormuş.]

*Böyle vaqıtta **bütün balalar** aşhane qapısınıñ açılmasını beklep, çivildeşe turğanlar, bugün ise, ekinci korpustaki balalar eviniñ müdiri Zulunovanıñ kiçkene odaçığı etrafında aylana, qorqa-qorqa içerideki müsafirnen Mavlüşa (balalar Mavlüda Zulunovağa, sevginen «Mavlüşa», dey ediler) arasında ketken laqırdılarınıñ neticesini bekleyler. (63/1 EvA)*

[Böyle zamanda **bütün çocuklar** yemekhane kapısının açılmasını bekleyip, cıvıldaşırlardı, bugün ise ikinci binadaki çocuklar evinin müdürü Zulunova'nın küçük odası etrafında dolanıyor, korka korka içerideki misafirle Mavlüşa (çocuklar Mavlüda Zulunova'ya sevgiyle "Mavlüşa" diyorlardı) arasındaki konuşmanın sonucunu bekliyorlar.]

*Lakin eñ acınıqlı yeri şu ki, **çoqusı balalar** öz familiyalarını bilmey ediler. (64/3 EvA)*

[Ama en hüzünlü yeri şu ki **çoğu çocuklar** kendi ailelerini bilmiyorlardı.]

*Mına bizde de şay, **çoqusı balalar** mında aşçı olıp çalışqan Klava Matrosovanıñ familiyasını taşıylar. (64/3 EvA)*

[İşte bizde de öyle, **çoğu çocuk** burada aşçı olarak çalışan Klava Matrosova'nın soy adını taşıyor.]

*Bağışlañız, yoq eken, özüñiz de kördiñiz, bir familiyada **pek çoq bala** yazılğan… (65/8 EvA)*

[Bağışlayınız, yokmuş, kendiniz de gördünüz, aynı ailede **pek çok çocuk** yazılmış.]

*Demek endi **er şey** bitti. (66/1 EvA)*

[Demek artık **her şey** bitti.]

*Lakin anda **bir kimse** körünmey edi. (66/1 EvA)*

[Ama orada **hiç kimse** görünmüyordu.]

*Şay degenleri demek umumen cebede vaziyet yahşıca, düşmannı yahşı uralar demek edi yani o yılları **er şey** ötmeknen ölçenile, er bir vaqiağa ötmeknen qıymet kesile edi… (86/1 TSS)*

[Öyle demeleri genellikle cephede vaziyet iyi, düşmanı iyi vuruyorlar demekti yani o yıllar **her şey** ekmekle ölçülüyor, her bir olaya ekmekle kıymet kesiliyordu.]

***Er şey** deñişti — evler, yollar, adamlar… (90/2 TSS)*

[**Her şey** değişti, evler, yollar, insanlar…]

*Kimerde bahtlı olmaq içün **çoq şey** kerek olmay, zaten baht ölçüsini tapmaq qıyın şey. (92/1 YBBK)*

[Bazen mutlu olmak için **çok şey** gerekmiyor, zaten mutluluğun ölçüsünü bulmak zor şey.]

*Soñ yavaş-yavaş, bulutlardan arınğan kök kibi, **er şey** aydınlanıp başladı. (96/6 YBBK)*

[Sonra yavaş yavaş bulutlardan arınan gök gibi **her şey** aydınlanmaya başladı.]

*Yalıñız bir kere menim yıllıq işimni baqqanda **bir qaç kapik** artqaç çıqtı. (101/1 EY)*

[Yalnız bir kere benim yıllık işime baktığında **birkaç kapik fazla** çıktı.]

*Geceniñ yarısında yarıqnı yaqıp, saatke baqayım degende, başıma dümp etip **bir şey** tüşti. (106/6 EY)*

[Gecenin yarısında ışığı yakıp saate bakayım derken başıma güm diye **bir şey** düştü.]

*Em bu sefer **bir şey** fayda etmegen. (107/9 EY)*

[Hem bu sefer **bir şey** fayda etmemiş.]

3.1.4. Zamir

3.1.4.1. Şahıs Zamirleri

3.1.4.1.1. Birinci Teklik Şahıs Zamiri

*Oca Mamutov arqadaşnıñ köküsini yaraştırğan orden ve medaller, onıñ cenkte köstergen qaramanlıqlarını bildire. **Men** özüm de arbiy adam olıp, şunı aytmaq isteyim, o, amansız uruşlarda qanını, canını ayamay düşmannen küreşken adamdır. (4/7 CQD)*

[Mahmut Hoca arkadaşın göğsünü süsleyen madalyalar onun savaşta gösterdiği kahramanlıkları bildiriyor. **Ben** kendim de harp adamı olup şunu söylemek isterim, o, amansız vuruşlarda kanını, canını esirgemeden düşmanla güreşen adamdır.]

*Kimerde çoq ders qaçırğan bir talebeniñ evine barıp, saatlernen laqırdı etmek kerek ola, o vaqıt **men**, künüm-vaqtım nafile keçti, dep raatsızlana edim. (5/2 CQD)*

[Bazen çok ders kaçıran öğrencinin evine gidip saatlerce konuşmak gerek oluyor, o zaman **ben** günüm, vaktim boşa geçti diye rahatsız oluyordum.]

*Bu münasebetnen **men**, bizim mektebimizde olıp keçken, bir vaqia aqqında etraflıca ikaye etmek isteyim: (5/5 CQD)*

[Bu münasebetle **ben** bizim mektebimizde olan bir vakayı detaylıca anlatmak istiyorum.]

***Men** onıñ evelâ özünen söyleşip aileviy alınen tanışqan soñ qalğan talebelernen laqırdı etmek qararına keldim, çünki mektepte oña tınış bermeyler, Albertniñ azabı büyük, yardımğa muhtac edi. (6/2 CQD)*

[**Ben** önce onun kendisiyle konuşup ailesinin hâlini öğrendikten sonra geri kalan öğrencilerle konuşma kararı aldım çünkü mektepte ona rahat vermiyorlar, Albert'in azabı büyük, yardıma muhtaçtı.]

*Biraz laqırdıdan soñ, **men** oña qatiyliknen: — Yoq sen yañılasıñ, — dedim. (6/6 CQD)*

[Biraz konuştuktan sonra **ben** ona sertçe: - Yok sen yanılıyorsun, - dedim.]

*Bu aqta men sınıflarda subet ötkeririm. Saña endiden soñ kimse toqunmaz, toqunğanlarnen men özüm añlaşırım, — dedim **men**. (6/8 CQD)*

[Bu konuda ben sınıflarda sohbet düzenlerim. Sana bundan sonra kimse dokunmaz, dokunanlarla ben kendim görüşürüm, dedim **ben**.]

*Ekinci künü **men** mektepte başta ocalarnen laqırdı etip, kimniñ nasıl fenden ders bergenine baqmay, er oca öz dersinde vaqıt tapıp, bu aqqında subet ötkermelerine teklif ettim. (6/9 CQD)*

[İkinci gün **ben** mektepte önce hocalarla konuşup, kimin hangi alanda ders verdiğine bakmadan, her hocanın kendi dersinde vakit bulup bu konu hakkında sohbet düzenlemelerini teklif ettim.]

*Cedvel boyunca şu künü sınıfta yazma iş ötkermek kerek olsa da, **men** dersni şay başladım: (7/2 CQD)*

[Program boyunca o gün sınıfta yazma işi yapmak gerekse de **ben** derse şöyle başladım.]

*Bizim batalonımiz devamlı ve qanlı ücümden soñ, bir büyük şeerge kirgende, anda bir dane ziyan körmegen ev, soqaq, atta terek bile qalmağan edi, — dep başladım **men**. (7/6 CQD)*

[Bizim taburumuz devamlı ve kanlı hücumdan sonra büyük bir şehre girdiğinde, orada bir tane zarar görmeyen ev, sokak hatta ağaç bile kalmamıştı diye başladım **ben**.]

***Men** deral avtomatıma yapıştım (cenkte şay öğrenip qalğanmız), bala şu an közden yoq oldı. (8/2 CQD)*

[**Ben** derhal silahıma yapıştım (cenkte öyle öğrenmişiz), çocuk o an gözden kayboldu.]

***Men** yavaştan saçaqqa yaqınlaştım, o yaq bu yaqnı qıdırdım. (8/2 CQD)*

[**Ben** yavaşça saçağa yaklaştım, o tarafı bu tarafı aradım.]

*«Toqta! — dedim **men** öz-özüme. (8/4 CQD)*

[Dur! Dedim **ben** kendi kendime.]

***Men** olarğa doğru yürecek oldım. (9/3 CQD)*

[**Ben** onlara doğru yürüyecek oldum.]

***Men** nege oğrağanımnı bilmedim. (10/1 CQD)*

[**Ben** neye uğradığımı bilmedim.]

*Yalıñız **men** vücudımda tiş ağırısı kibi bir accı is ettim. (10/3 CQD)*

[Yalnız **ben** vücudumda diş ağrısı gibi bir acı hissettim.]

***Men** özüme kelip, deral arqamdaki torbanı alıp, ondan ötmek, et konservası, şeker çıqarıp, stol yerine qullanılğan, skemlege boşattım. (10/4 CQD)*

[**Ben** kendime gelip, hemen arkamdaki torbayı alıp ondan ekmek, et konservesi, şeker çıkarıp masa yerine kullanılan iskemleye boşalttım.]

*Ekinci künü **men** onı ve eki arqadaşımnı alıp, kene şu evge bardım. (11/3 CQD)*

[İkinci gün **ben** onu ve iki arkadaşımı alıp gene o eve gittim.]

*Adamnıñ yahşı-yamanlığı onıñ milletine bağlı degil de, yapqan işinde, özüni alıp-baruvında, halq içün yapqan hızmetinde körmek kerek, — dep bitirdim **men** öz ikayemni. (12/3 CQD)*

[İnsanın iyiliği kötülüğü onun milletine bağlı değil, yaptığı işinde, kendini alıp gitmesinde, halk için yaptığı hizmetinde görmek gerek deyip bitirdim **ben** öz hikayemi.]

***Men** onı körmemezlikke aldım. (12/4 CQD)*

[**Ben** onu görmezden geldim.]

Men *bir türlü qabaat yapmadım,* ***men*** *bazarğa tütün satmağa kelgen edim, siz yaşağan köyümden soratsañız, menim kim olğanımnı sizge aytır ediler. (21/1 F)*

[**Ben** hiçbir kabahat yapmadım, **ben** pazara tütün satmaya gelmiştim, siz yaşadığım köyden sorsanız benim kim olduğumu size söylerlerdi.]

Men *sizge doğrusını aytam, meni o şeylerden haberim yoq. (21/6 F)*

[**Ben** size doğru söylüyorum, benim o şeylerden haberim yok.]

Men *iç bir türlü qabaat yapmadım. (21/6 F)*

[**Ben** hiçbir suç işlemedim.]

Laf kene de öz aramızda qalsın, ***men*** *arqadaşlarnen subetleşip körerim, imkanı olsa seni köyge cönetirmiz. (29/4 F)*

[Laf gene de aramızda kalsın, **ben** arkadaşlarla konuşup imkan olursa seni köye göndeririz.]

Sen, Jorağa ayt, eger de ***men*** *köyge barıp çıqsam, kerçekten «ırğat» olıp çalışırım, zan etsem şorbacım da onı sezer. (30/5 F)*

[Sen Jora'ya söyle, eğer **ben** köye gidersem gerçekten ırgat olup çalışırım, zannederim patronum da onu sezer.]

Men *sizge rica etem, mümkün olsa, çalışqanım kibi çalışayım… belki menim de…(33/1 F)*

[**Ben** size rica ediyorum, mümkünse çalıştığım gibi çalışayım… belki benim de…]

Bugün-yarın özümiziñkiler kelecek, ondan soñ ***men*** *kene safqa qaytırım, bu melunlardan aqtımnı alırım. (33/6 F)*

[Bugün yarın bizimkiler gelecek, ondan sonra **ben** gene safa dönerim, bu melunlardan hakkımı alırım.]

*«**Men** bu qoylarnı, Cemaladin aqaynıñ baylığını, bir zaman baylıqqa toymağan, nefishorlarğa aş etmem. (39/4 EA)*

[**Ben** bu koyunları, Cemalettin Ağa'nın zenginliğini, hiçbir zaman zenginliğe doymayan açgözlülere yedirmem.]

*Em **men** kiyinip-quşanıp yürsem, öz urbalarımnı kiyem, seniñkini kiymeyim de. (40/5 EA)*

[Hem **ben** giyinip kuşanıp yürüsem kendi kıyafetlerimi giyiyorum, seninkini giymiyorum ya.]

*Çağırıñ imamnı, qomşularnı, **men** quran öpüp ant etem. (44/10 EA)*

[Çağırın imamı, komşuları, **ben** Kur'an öpüp ant edeyim.]

*Şay etip **men** babamnıñ cenkte elâk olğanını o vaqıt añladım. (56/6 ABBE)*

[**Ben** babamın savaşta helak olduğunu o vakit anladım.]

*Bir daa **men** o taraflarğa barmadım. (56/7 ABBE)*

[Bir daha **ben** o taraflara gitmedim.]

***Men** evimizni bilmeyimmi, yoqsa anay?.. (62/5 İA)*

[**Ben** evimizi bilmiyor muyum yoksa anne?]

*Doğru aytasız, **men** daa yaqında arbiy hızmetimni bitirip, siziñ yaqqa yol aldım, çünki menim ailem, qadınım ve qızım, cenk yılları düşman bizim yaşağan yerlerge yaqınlaşqanda bu tarafqa evakuatsiya olıp kelgenlerini bile edim, amma qaysı şeer, qaysı köyge yerleşkenlerini bilip olamadım, aramızdaki alaqa üzüldi. (64/1 EvA)*

[Doğru söylüyorsunuz, **ben** daha yeni askerî hizmetimi bitirip, sizin tarafa yol aldım, çünkü benim ailem, karım ve kızımın, savaş yılları düşman bizim yaşadığımız yerlere yakınlaştığında bu tarafa tahliye olup geldiklerini biliyordum, ama hangi şehir, hangi köye yerleştiklerini bilemedim, aramızdaki iletişim koptu.]

Men *Orta Asiyada yerleşken bütün balalar evlerini dolaşıp çıqtım, desem olacaq. (64/2 EvA)*

[**Ben** Orta Asya'daki bütün çocuk yurtlarını dolaştım desem doğru olacak.]

Yoq, ***men*** *bir şeyden qorqmadım. (67/2 EvA)*

[Yok **ben** bir şeyden korkmadım.]

Men *seni pek çoq qıdırdım. (71/7 EvA)*

[**Ben** seni pek çok aradım.]

Baq sen mında ekensiñ, kene yahşı Mavlüda apteñ seni mında alıp qaldı da maña haber etti, ondan başqa ***men*** *seni daa kim bilir ne yerlerde arap yürecek edim… (71/7 EvA)*

[Bak sen buradaymışsın, gene iyi ki Mavlüda ablan seni burada tuttu da bana haber verdi, ondan başka **ben** seni daha kim bilir nerelerde arayacaktım…]

Meni yañı kelgen ocamıznın işi raatsızlay edi, çünki ***men*** *daa onıñ sınıfına kirip, ders berüv usülınen tanışıp yetiştiralmagan edim. (73/1 MÇ)*

[Beni yeni gelen hocamızın işi rahatsız ediyordu çünkü **ben** daha onun sınıfına girip ders verme usulüyle tanışmayı yetiştirememiştim.]

Eger sen özüne layıq bir qız tapıp olamasañ biz yardım etermiz, dep bazıda ***men*** *laf açsam da, Salamatkin tez-tez mevzunı deñiştirmeğe tırışa edi. (73/5 MÇ)*

[Eğer sen kendine layık bir kız bulamıyorsan biz yardım ederiz, deyip bazen **ben** laf açsam da Salamatkin hızlıca konuyu değiştirmeye çalışıyordu.]

Men *bu hamırda bir qıl olganını duyam, çünki bizim mektepte bu yıl institutnı bitirip kelgen eki ocapçe çalışa. (74/1 MÇ)*

[**Ben** bu hamurda bir kıl olduğunu hissediyorum, çünkü bizim okulda bu yıl enstitüyü bitirip gelen iki hoca hanım çalışıyor.]

*Lakin bugün böyle bir künde **men** sizge derdimni tökmesem, bir daa oña cesaret etip olamam, odan da başqa siz endi çoq yıllardan berli mektepte çalışasız, yaşlıqnı terbielev ne ekenini bilesiz, tecribeniz eterli, siz meni yañlış anlamasanız kerek. (75/3 MÇ)*

[Lakin bugün böyle bir günde **ben** size derdimi dökmesem, bir daha buna cesaret edemem, bundan da başka siz artık çok yıllardan beri okulda çalışıyorsunuz, gençliği terbiye etmenin ne olduğunu biliyorsunuz, tecrübeniz yeterli, sizin beni yanlış anlamamanız gerek.]

***Men** oña keder eterim dep, nefes almağa bile qorqam. (75/4 MÇ)*

[**Ben** ona keder ederim diye nefes almaya bile korkuyorum.]

***Men** de kimsege bir ağız söz aytmadım. (75/6 MÇ)*

[**Ben** de kimseye ağız eğmedim.]

***Men** şöyle baar künleriniñ birinde şeerge kettim. (76/8 MÇ)*

[**Ben** öyle bahar günlerinin birinde şehre gittim.]

*Kim, yaş, qızmı? — dedim **men** sevinçnen, çünki Zarema kelgendir dep oyladım. (77/2 MÇ)*

[“Kim, genç, kız mı?” dedim **ben** sevinçle, çünkü Zarema gelmiştir diye düşündüm.]

*Qız bu yerli olsa kerek, — dedi qartanay, **men**, siz evde olmağañızını, şeerge ketkeniñizni ayttım, müsafir ise «zarar yoq, men beklerim», dedi. (77/3 MÇ)*

[O kız buralı olsa gerek, dedi yaşlı kadın, **ben** sizin evde olmadığınızı, şehre gittiğinizi söyledim, misafir ise “Zarar yok, ben beklerim.” dedi.]

*Meni körgeninen yerinden turdı, ümüt etmegen müsafirni körip, **men** de biraz şaşmaladım: — Hoş keldiñ İzmailova, keç otur, — dedim. (77/3 MÇ)*

[Beni görür görmez yerinden kalktı, ümit etmediğim misafiri görüp **ben** de biraz saçmaladım: Hoş geldin İzmailova, geç otur, dedim.]

Men *özüm ayaq üstünde, Zemfiranı ozğaracaq olıp bekleyim, lakin o kene de yerinde oturdı. (77/5 MÇ)*

[**Ben** kendim ayakta, Zemfira'yı uğurlamayı bekliyorum, lakin o yine de yerine oturdu.]

Men *şaşmaladım, ne yapacağımı bilmey Zemfiranıñ yanına barıp, omuzına elimi qoydım da: Ne oldı, İzmailova. Yoqsa eviñizde bir hayırsızlıq barmı? — dep, ne aytacağımnı da bilmey qaldım. (77/6 MÇ)*

[**Ben** şaşırdım, ne yapacağımı bilmeden Zemfira'nın yanına gidip omzuna elimi koydum ve: "Ne oldu İzmailova, yoksa evinizde bir sıkıntı mı var?" deyip ne söyleyeceğimi de bilmedim.]

Zemfira birden köterildi, ***men*** *artqa çekildim. (77/6 MÇ)*

[Zemfira birden doğruldu, **ben** geriye çekildim.]

Böyle sualge cevap bermek içün, bilmek kerek o adam kim, siziñ sevgiñizge layıqmı, siziñ temiz qalbinizni añlayacaq adammı, dedim ***men*** *sualine sualnen cevap berip. (78/3 MÇ)*

[Böyle soruya cevap vermek için bilmek gerek o adam kim, sizin sevginize layık mı, sizin temiz kalbinizi anlayacak adam mı, dedim **ben** sorusuna soruyla cevap verip.]

Qartayğan soñ, özün de 20 yıl ocalıq yapqan soñ, böyle suallerge cevap bermek yengil ola, lakin 23 yaşında ekende şaşmalamaq mümkün, ***men*** *seniñ vaziyetiñni köz ögüne ketirem, amma* ***men*** *seniñ fena bir areket yapmaycağını da bilem, siz o soy insan degilsiz. (78/6 MÇ)*

[Yaşlandıktan sonra, kendin de 20 yıl hocalık yaptıktan sonra, böyle sorulara cevap vermek kolay oluyor, lakin 23 yaşındayken saçmalamak mümkün, **ben** senin vaziyetini göz önüne getiriyorum, ama **ben** senin fena bir hareket yapmayacağını da biliyorum, siz o tür insan değilsiniz.]

Men *az-çoq adamlarnıñ, kimniñ nege istidadı olağanını anlayım, lakin bu laf başqa,* ***men*** *şimdi romannıñ ekinci qısımı nenen bitkenini bilmek isteyim. (78/6 MÇ)*

[**Ben** az çok insanların, kimin neye istidadı olduğunu anlıyorum, lakin bu laf başka, **ben** şimdi romanın ikinci kısmının nasıl bittiğini bilmek istiyorum.]

Mesele sınavğa, vaqıtnen sınavğa qaldırıldı, çünki böyle hastalıqlarnı vaqıt er soy ilaçlardan, eñ bilgili ekimlerden de yahşı tedaviyley degenlerine ***men*** *inanam. (78/7 MÇ)*

[Mesele sınava, zamanla sınava bırakıldı, çünkü böyle hastalıkları zaman, her türlü ilaçlardan, en bilgili doktorlardan da iyi tedavi ediyor dediklerine **men** inanıyorum.]

Men *o aqşam Zemfiranı evden quvıp çıqarmadım, yüreğimde tutuşqan duyğularnı da oña sezdirmedim,* ***men*** *oña: «Saña evelâ mektepni bitirmek kerek, ögüñde, daa on birinci sınıf da bar, dedim, sen yahşı oquysıñ istegen institutıña da kire bilesiñ, amma şimdi, mektepni bitirgenge qadar bizim münasebetimiz oca ve talebe arasındaki münasebetlerden tışqa çıqmamaq kerek. (79/1 MÇ)*

[**Ben** o akşam Zemfira'yı evden kovup çıkarmadım, yüreğimde tutuşan duyguları da ona sezdirmedim, **ben** ona "Senin öncelikle okulu bitirmen gerek, önünde daha on birinci sınıf var, sen iyi okuyorsun, istediğin enstitüye de girebilirsin, ama şimdi okulu bitirene kadar bizim ilişkimizin hoca ve öğrenci arasındaki ilişkilerden dışarı çıkmaması gerek."]

Men *nege oğrağanımnı bilmedim. (79/2 MÇ)*

[**Ben** neye uğradığımı bilmedim.]

Men *olarnıñ sınıflarına kirgende, duydurmay, köz qıyığından oña baqam, o qızara, ağara menim aytqanlarımnı añlamay, dersiñ bu dünyanıñ adamı değil. (79/3 MÇ)*

[**Ben** onların sınıflarına girdiğimde hissettirmeden, göz ucundan ona bakıyorum, o kızarıyor, ağarıyor, benim söylediklerimi anlamıyor, sanırsın bu dünyanın insanı değil.]

Siz İzmailova aqqında aytmaq isteysiñizmi? — dedim ***men*** *onıñ sözüni bölip. (79/5 MÇ)*

[Siz İzmailova hakkında mı konuşmak istiyorsunuz, dedim **ben** onun sözünü bölüp.]

Siziñ dersleriñizge çoq kereler kirdim, pedagog olmaq içün doğğansız, siz külmeñ, ***men*** *doğrusını aytam, buna baqmadan bizge vaqtınca olsa da ayırılışmaq kerek olacaq. (80/3 MÇ)*

[Sizin derslerinize çok defa girdim, eğitimci olmak için doğmuşsunuz, siz gülmeyin, **ben** doğrusunu söylüyorum, buna bakmadan bize vaktinde ayrılmak gerek olacak.]

Keçenlerde ***men*** *bir institut arqadaşımdan mektüp aldım. (80/6 MÇ)*

[Geçenlerde **ben** bir enstitü arkadaşımdan mektup aldım.]

Yahşı, ana, ***men*** *ögümizdeki afta kelgende seniñ urbalarıñı alıp kelirim, evimizde sen tez yahşı olursıñ, emşiremiz de bar. (84/5 TSS)*

[İyi, anne, **ben** önümüzdeki hafta geldiğimde senin kıyafetlerini alıp gelirim, sen evimizde hemen iyi olursun, hemşiremiz de var.]

Anam daa da pek azdı, anda berilgen ilaclar anama yaraşmay eken, biz añlaştıq, kelecek afta ***men*** *onı alıp qaytacağım, evimizde olsa oña yahşı olur, köyde emşiremiz de bar. (85/4 TSS)*

[Annem daha da çok zayıfladı, orada verilen ilaçlar anneme iyi gelmiyormuş, biz anlaştık, gelecek hafta **ben** onu alıp döneceğim, evimizde olursa ona iyi gelir, köyde hemşiremiz de var.]

Men *vaqıt tapqanımnen, kimsege aytmay, tap Macnuntal degen töpege çıqam, yolğa baqam, o yerden er bir taraftan bizim köyge kelgen yollar körüne. (87/5 TSS)*

[**Ben** vakit bulduğumca, kimseye söylemeden ta Macnuntal denilen tepeye çıkıyorum, yola bakıyorum, oradan her bir taraftan bizim köye gelen yollar görünüyor.]

*Sen kelseñ birinci **men** qarşılamaq isteyim, bazıda uzaqta bir qaraltı körünse, sen dep, bar küçümnen çapam, soñ yañlışqanımnı añlap, qaytıp kene bekleyim… (87/5 TSS)*

[Sen gelirsen ilk **ben** karşılamak istiyorum, bazen uzakta bir karaltı görünse sensin diye var gücümle koşuyorum, sonra yanıldığımı anlayıp dönüp gene bekliyorum.]

***Men** bilem, evimizde, anam yahşı olur, endi küneş de qızdıra, anam sıcaqnı seve, bizim sovhozımızda emşire de bar. (88/4 TSS)*

[**Ben** biliyorum, evimizde annem iyi olur, şimdi güneş de kızdırıyor, annem sıcağı seviyor, bizim çiftliğimizde hemşire de var.]

***Men** qartanamnen keldim, ya sizni kim ketirdi? (93/6 YBBK)*

[**Ben** büyükannemle geldim, ya sizi kim getirdi?]

*Kene yahşı deñiz bar, ondan başka **men** endi çoqtan evge cayacaq edim. (93/7 YBBK)*

[Gene iyi deniz var, yoksa **ben** şimdi çoktan eve gazlayacaktım.]

***Men** Murtaza aqaynı bu seferki körüşivimizde tanıp olamadım. (100/1 EY)*

[**Ben** Murtaza Ağayı bu seferki görüşümde tanıyamadım.]

***Men** endi o sen, ya da bizim buhgalter bilgen Murtaza degilim, **men** öyle bir sınavdan keçtim ki, endi maña şam yolu tüm-tüz. (101/3 EY)*

[**Ben** artık o senin ya da bizim muhasebecinin bildiği Murtaza değilim, ben öyle bir sınavdan geçtim ki artık bana Şam yolu dümdüz.]

*Lakin **men** şu Çapqın Halilniñ sözüne işanıp yolğa çıqtım. (101/5 EY)*

[Lakin **ben** şu Çapkın Halil'in sözüne inanıp yola çıktım.]

***Men** mestkomımızğa kirdim. (102/1 EY)*

[**Ben** yerel komitemize girdim.]

Men *saña bir adres bereyim, sen şu adresnen barıp men aytqan adamnı tap. (102/5 EY)*

[**Ben** sana bir adres vereyim, sen bu adrese gidip benim söylediğim adamı bul.]

Men *de yavaş-yavaş oniñ sözüne qandım ve çoq keçmey yolğa çıqtım. (102/7 EY)*

[**Ben** de yavaş yavaş onun sözüne kandım ve çok geçmeden yola çıktım.]

Meni diñle, aqay, yaşamağa bilmeseñ, ***men*** *ögreteyim. (103/4 EY)*

[Beni dinle ağa, yaşamayı bilmiyorsan **ben** öğreteyim.]

Olan, ya ***men*** *onı nasıl köterip keterim! (103/5 EY)*

[Ulan, ya **ben** onu nasıl kaldırıp giderim!]

Yoq, Halil, ***men*** *o şeyni ömrümde yapmadım. (103/7 EY)*

[Yok, Halil **ben** o şeyi hayatımda yapmadım.]

Men *yavaştan çemodannıñ qapağını köterdim. (104/2 EY)*

[**Ben** yavaşça bavulun kapağını kaldırdım.]

Yürüñiz, ***men*** *sizni başta Abreknen tanış eteyim. (104/3 EY)*

[Yürüyün, **ben** sizi önce Abrek'le tanıştırayım.]

Soyunmağa yer tapsam, yuvunır edim amma, — dedim ***men****. (105/8 EY)*

[Soyunmaya yer bulsam yıkanırdım ama, dedim **ben**.]

Men *endi meseleni añladım, qaytacaq olıp artqa çevirilgen arada, ünlü adam: — Toqta, mında kel, — dedi. (105/10 EY)*

[**Ben** şimdi meseleyi anladım, dönecek olup geriye döndüğüm sırada ünlü adam: "Dur, buraya gel." dedi.]

***Men**, biriniñ qolu, biriniñ başı astına ayaqlarımnı soqıp, bağırğan adamlarğa qulaq asmay, ünlüniñ yanına bardım. (106/1 EY)*

[**Ben**, birinin kolu, birinin başının altına ayaklarımı sokup, bağıran adamlara kulak asmadan ünlünün yanına vardım.]

*O yerinden turıp kiyinip başladı, **men** ise soyundım. (106/1 EY)*

[O yerinden kalkıp giyinmeye başladı, **ben** ise soyundum.]

3.1.4.1.2. İkinci Teklik Şahıs Zamiri

*Ögüne çıqqan küçlü, ayneci, seni öldürmek içün tırışqan düşman olsa, **sen** de şay olasıñ, lakin bu terisinen kemikleri qalğan biçare balanı körgende ne yapacağımnı bilmey qaldım, oniñ başını sıypap: — Ağlama, — dedim. (8/3 CQD)*

[Önüne çıkan güçlü, hileci, seni öldürmek için çalışan düşman olsa **sen** de öyle oluyorsun, lakin bu derisiyle kemikleri kalan biçare çocuğu gördüğünde ne yapacağımı bilmeden kaldım, onun başını okşayıp: -Ağlama, - dedim.]

*Komandanlıqnıñ emirine **sen** ne içün riayet etmediñ? (22/3 F)*

[Kumandanlığın emrine **sen** niçin riayet etmedin?]

*Ya ne içün **sen** onı teslim etmediñ? (22/3 F)*

[Ya **sen** niçin onu teslim etmedin?]

*Ya barıp da o vaqıt biz seniñ saqlı tütüniñni tapqan olsaq, **sen** ne der ediñ? (22/3 F)*

[Ya gelip de o zaman biz senin saklı tütününü bulmuş olsak **sen** ne söylerdin?]

***Sen özüñ** mında bir şey yapıp olamazsıñ. (29/2 F)*

[**Sen kendin** burada bir şey yapamazsın.]

***Sen** saqt ol, aqiqiy «ırğat» olğanıñnı köstermege tırış. (30/4 F)*

[**Sen** dikkatli ol, gerçek ırgat olduğunu göstermeye çalış.]

***Sen**, Jorağa ayt, eger de men köyge barıp çıqsam, kerçekten «ırğat» olıp çalışırım, zan etsem şorbacım da onı sezer. (30/5 F)*

[**Sen** Jora'ya söyle, eğer ben köye gidersem gerçekten ırgat olup çalışırım, zannederim patronum da onu sezer.]

*Maña er kün bayram, **sen** ne demek isteysiñ, öşekçi kahpe. (40/5 EA)*

[Bana her gün bayram, **sen** ne demek istiyorsun, dedikoducu kahpe.]

*Endi **sen** bu yaqtaki qızlarıña kelgen qudalarnı da qaytarmazsıñ. (45/4 EA)*

[Şimdi **sen** bu taraftaki kızlarına gelen dünürlerini de döndürmezsin.]

***Sen** ağlama, mına biz eki kere daa yatıp tursaq babam kelir. (50/5 ABBE)*

[**Sen** ağlama, işte biz iki kere daha yatıp kalksak babam gelir.]

*Ya **sen** onıñ qadınını körmey tura ne aytasıñ? (65/4 EvA)*

[Ya **sen** onun karısını görmeden ne söylüyorsun?]

*Ya **sen** meni tanımaysıñmı balam?! (69/4 EvA)*

[Ya **sen** beni tanımıyor musun çocuğum?]

*Ya **sen** qaydan bilesiñ, belkim o adam Alikniñ babası degildir?! (70/8 EvA)*

[Ya **sen** nereden biliyorsun, belki o adam Alik'in babası değildir?!]

*Men o aqşam Zemfiranı evden quvıp çıqarmadım, yüreğimde tutuşqan duyğularnı da oña sezdirmedim, men oña: «Saña evela mektepni bitirmek kerek, ögüñde, daa on birinci sınıf da bar, dedim, **sen** yahşı oquysıñ istegen institutıña da kire bilesiñ, amma şimdi, mektepni bitirgenge qadar bizim münasebetimiz oca ve talebe arasındaki münasebetlerden tışqa çıqmamaq kerek. (79/1 MÇ)*

[Ben o akşam Zemfira'yı evden kovup çıkarmadım, yüreğimde tutuşan duyguları da ona sezdirmedim, ben ona "Senin öncelikle okulu bitirmen gerek, önünde daha on birinci sınıf var, **sen** iyi okuyorsun, istediğin enstitüye de girebilirsin, ama

şimdi okulu bitirene kadar bizim ilişkimizin hoca ve öğrenci arasındaki ilişkilerden dışarı çıkmaması gerek."]

Sen *urbalarımnı alıp kel, razı olmay qayda baracaqlar, evimizde raat olurım,* ***sen*** *de yalıñız çekişesiñ, evde saña menim faydam tiymese de, beraber olsaq ekimizge de yahşı olur. (83/5 TSS)*

[**Sen** kıyafetlerimi alıp gel, razı olmayıp ne yapacaklar, evimizde rahat olurum, **sen** de yalnız sıkılıyorsun, evde sana benim faydam değmese de beraber olursak ikimize de iyi olur.]

Yahşı, ana, men ögümizdeki afta kelgende seniñ urbalarıñı alıp kelirim, evimizde ***sen*** *tez yahşı olursıñ, emşiremiz de bar. (84/5 TSS)*

[İyi, anne, ben önümüzdeki hafta geldiğimde senin kıyafetlerini alıp gelirim, **sen** evimizde hemen iyi olursun, hemşiremiz de var.]

Endi cenk bitti, Müslümniñ babası, Esma bitanıñ oğlu, Taşpulat akanıñ qardaşı — episi keldiler de, ya ***sen*** *ne yerdesiñ? (87/4 TSS)*

[Artık savaş bitti, Müslüm'ün babası, Esma ablanın oğlu, Taşpolat Ağa'nın kardeşi, hepsi geldiler de ya **sen** neredesin?]

Yahşı oğlum, ***sen*** *anañnı alıp ket, köyde temiz avada, tınçlıqta oña yahşı olur. (89/2 TSS)*

[İyi oğlum, **sen** anneni alıp git, köyde temiz hava, sakinlik ona iyi gelir.]

Taşpulat akanıñ qadını da kirip çıqıp turdı, ya ***sen*** *ne yaptıñ, boldurğansıñ, dolapta ötmek, süt bar. (89/5 TSS)*

[Taşpolat Ağa'nın karısı da girip çıkıp durdu, ya **sen** ne yaptın, yorulmuşsundur, dolapta ekmek, süt var.]

Sen *ne aytasıñ şu, ebette sevem! (95/3 YBBK)*

[**Sen** ne söylüyorsun, elbette seviyorum!]

Sen *bunı sezmeysiñmi? (95/3 YBBK)*

[**Sen** bunu hissetmiyor musun?]

Sen *Çapqın Halilni bilesiñmi? (101/4 EY)*

[Sen Çapkın Halil'i biliyor musun?]

Vazgeç, Murtaza, bala olma, ***sen*** *meni diñle. (102/4 EY)*

[Vazgeç, Murtaza, çocuk olma, ***sen*** *beni dinle.]*

Sen *özüñ istegeniñ kibi raatlansa ya? (102/4 EY)*

[**Sen** kendin istediğin gibi dinlensen ya?]

Öyle cennetni ***sen*** *qaydan tapacaqsıñ? (102/5 EY)*

[Öyle cenneti **sen** nereden bulacaksın?]

Men saña bir adres bereyim, ***sen*** *şu adresnen barıp men aytqan adamnı tap. (102/5 EY)*

[Ben sana bir adres vereyim, **sen** bu adrese gidip benim söylediğim adamı bul.]

Biz er şeyni bilemiz, biraz oturğan soñ ***sen*** *de bilirsiñ. (106/4 EY)*

[Biz her şeyi biliyoruz, biraz durduktan sonra **sen** de bilirsin.]

3.1.4.1.3. Üçüncü Teklik Şahıs Zamiri

O *qırq üçte ağır yaralanıp, gospitalden «Arbiy hızmetten azat etildi» kağıtınen çıqqan ve öz tuvğan şeerini kelgen edi. (3/5 CQD)*

[**O**, 43 senesinde ağır yaralanıp hastaneden "Harbî hizmetten azat edildi." kağıdıyla çıkmış ve doğduğu şehre gelmişti.]

O *da cevap berecek olıp ıntıla, tişlerini sıqa, etrafqa köz etken soñ, özüniñ yalıñız olğanını añlap, çetke çekile turğan. (6/1 CQD)*

[**O** da cevap vermeye meylediyor, dişlerini sıkıyor, etrafa göz attıktan sonra kendinin yalnız olduğunu anlayıp kenara çekilip duruyor.]

O *maña çoq inanmasa da, taacipnen közlerime baqtı, onıñ közlerinde quvanç ve ümüt alametleri peyda oldı. (6/8 CQD)*

[**O** bana çok inanmasa da şüpheyle gözlerime baktı, onun gözlerinde kıvanç ve ümit alametleri ortaya çıktı.]

O *meni añlamasa da, biraz yüreklendi ve şinelimniñ yeñiñden tutıp: «Köm, İvan!», dedi. (8/4 CQD)*

[**O** beni anlamasa da biraz yüreklendi ve paltomun kolundan tutup: "Gel, İvan!", dedi.]

O *başta tütünni ince etip doğramağa, soñ olarnı paçkalarğa orap: ötmekke, qartopqa, şekerge, saharinge, qavege deñişmege, satmağa başladı. (14/3 F)*

[**O** başta tütünü ince edip doğramaya sonra onları paketlere sarıp ekmekle, patatesle, şekerle, sakarinle, kahveyle değiştirmeye, satmaya başladı.]

Şimdi, böyle ağır künlerde ***o*** *babasınıñ işançını aqlağanına sevine, em babası qaytıp kelgen soñ, oña öz yapqan qaramanlıqlarını aytıp, onı da sevindirecegini köz ögüne ketirip ğururlana… (15/4 F)*

[Şimdi böyle ağır günlerde **o** babasının inancını haklı çıkardığına seviniyor, hem babası dönüp geldikten sonra ona kendi yaptığı kahramanlıkları anlatıp onu da sevindireceğini göz önüne getirip gururlanıyor.]

Üsein de barmağa yer tapmay, böyle çıqımsızlıqqa ***o*** *daa oğramağan edi. (16/3 F)*

[Hüseyin de gitmeye yer bulmuyor, böyle deliliğe **o** henüz uğramamıştı.]

Eki kere köylerde yaşlarnı Germaniyağa sürgünge aydamaq içün toplağanda, ***o*** *politsaylarnıñ ellerinden qaçıp qurtulğan edi. (16/3 F)*

[İki kere köylerde gençleri Almanya'ya sürgüne göndermek için topladıklarında, **o**, polislerin ellerinden kaçıp kurtulmuştu.]

*Şişman közlükleri töpesinden olarğa bir an baqıp turdı da soñ, soldatqa bir şeyler ayttı, **o** çetke çekilip qatılıp qaldı. (18/3 F)*

[Şişman gözlükleri üstünden onlara bir an bakıp durdu sonra askere bir şeyler söyledi, **o** kenara çekilip durdu.]

*Birazdan **o** mışıqnı taşlap, aşıqmay, küleryüznen Üseinniñ yanına keldi. (18/5 F)*

[Biraz sonra **o** kediyi bırakıp, acele etmeden, güler yüzle Hüseyin'in yanına geldi.]

***O** kağıtnı alıp aşıqmay, kene de yerine barıp oturdı. (19/1 F)*

[**O**, kağıdı alıp acele etmeden gene yerine gidip oturdu.]

*Seni mında, — nemse soldatlarını, kimse körmegende, atıp öldürmek içün qaldırdılarmı? dedi **o** rus ve nemse sözlerini qarıştırıp. (19/2 F)*

[Seni burada Alman askerlerini kimse görmediğinde öldürmen için mi bıraktılar, dedi **o** Rusça ve Almancayı karıştırıp.]

*Bu tarafta adam kötekleylermi, öldürelermi, şişmannıñ işi yoq, **o** stol başında özüni sıqmay otura. (19/8 F)*

[Bu tarafta adam dövüyorlar mı öldürüyorlar mı şişmanın alakası yok, **o** masa başında kendini yormadan oturuyor.]

***O** mıyıqlığa aylanıp: — Kamarad?! Men faşist, sen kommunist. Biz nasıl kamarad olamız? — dep, o kişini tepti, soñ nelerdir aytıp, küle başladı. (26/2 F)*

[**O** bıyıklıya dönüp: -"Yoldaş?! Ben faşist sen komünist. Biz nasıl yoldaş oluyoruz?" deyip o kişiyi tepti, sonra bir şeyler söyleyip gülmeye başladı.]

*Bu künlerde köylerge yigirmige qadar adam yollaycaq ekenler, **o** seni de anda ketecekler cedveline qoşqan, lakin meni tenbiyelep ayttı ki, köyge ketken esirlerni bir-eki afta diñlep baqa ekenler, eger şübeli bir areket körseler şorbacı şu an lagerge telefon ete, öyle işançsızlarnı alıp kelip, doğru etapqa qoya ekenler. (30/4 F)*

[Bu günlerde köylere yirmi kadar adam yollayacaklarmış, **o** seni de oraya gidecekler listesine katmış, lakin beni tembihleyip söyledi ki, köye giden esirleri bir iki hafta dinleyip bakıyorlarmış, eğer şüpheli bir hareket görürlerse patron hemen kampa telefon ediyor, öyle güven vermeyenleri alıp gelip doğruca etaba koyuyorlarmış.]

***O** ormanğa barıp, özüne gizlenmek içün yer azırladı. (33/6 F)*

[**O** ormana gidip kendisine gizlenmek için yer hazırladı.]

***O** evini pek temiz tuta, bir yerge toz qondurmay, sobası, cezvesi, güğümlerini yaltıratıp qoya, kiyizniñ üstüne basmağa da çekinesiñ. (35/3 EA)*

[**O** evini pek temiz tutuyor, bir yere toz kondurmuyor, sobası, cezvesi, güğümlerini parlatıp koyuyor, keçenin üstüne basmaya da çekiniyorsun.]

*O yırlağanda sönük közlerinde oynaq uçqunlar peyda ola, yır onıñ yüzüni de aydınlata, dersiñ **o** kölgeden yarıqqa çıqqan kibi ola edi. (36/3 EA)*

[O söylediğinde sönük gözlerinde oynak kıvılcımlar peyda oluyor, şarkı onun yüzünü de aydınlatıyor, sanırsın **o** gölgeden aydınlığa çıkmış gibi oluyordu.]

***O** çoq vaqıtqace evden çıqmağan, alemge körünmegen, soñ soy-soplarğa, qomşularğa barıp başlağan. (37/4 EA)*

[**O** çok zaman evden çıkmamış, aleme görünmemiş, sonra akrabalara, komşulara gitmeye başlamış.]

*Birinci künlerde adamlar onı sevmeseler de, yavaş-yavaş vaziyet deñişti, **o** başta yaşlıqnı, soñra ise digerlerini celp etti. (43/4 EA)*

[İlk günlerde insanlar onu sevmeseler de yavaş yavaş vaziyet değişti, **o** önce gençliği sonra ise diğerlerini etkiledi.]

*Niayet, **o** qızı Cümaziyeni, «aram evlat», ilan etmek qararına kele. (44/9 EA)*

[Nihayet **o**, kızı Cumaziye'yi "haram evlat" ilan etmeye karar veriyor.]

O *çağına keldi, öz sevgenine bardı. (45/4 EA)*

[**O** evlenme çağına geldi, kendi sevdiğine vardı.]

O *cam yerine kağıt yapıştırılğan kiçkene pencereçikke köz ete. (48/1 ABBE)*

[**O**, cam yerine kağıt yapıştırılan küçük pencereciğe göz atıyor.]

Nevruzçıqnıñ bu sözleri anası da sakinleştire, özüni qolğa alıp, ***o*** *ev içine aylanmağa başlay. (50/6 ABBE)*

[Nevruzcuk'un bu sözleri annesini de sakinleştiriyor, **o** kendine hakim olup ev içinde dönmeye başlıyor.]

Sabağa yaqın ***o*** *nedendir abdırap, uyandı, lakin divarda dayısınıñ asuvlı şinelini körip, deral kene de yuqlap qaldı. (52/1 ABBE)*

[Sabaha yakın **o** nedendir telaşla uyandı, lakin duvarda dayısının asılı kaputunu görüp derhal gene uyuyup kaldı.]

Nevruzçıq hasta anasınıñ yanından ketmese de, ne yapacağını bilmey, yalıñız anası oña baqıp ağlağanda, anasına qoşulıp ***o*** *da ağlay. (54/4 F)*

[Nevruzcuk hasta annesinin yanından gitmese de ne yapacağını bilmiyor, sadece annesi ona bakıp ağladığında annesine katılıp **o** da ağlıyor.]

Soñki daqqasına qadar ***o****, «men ölerim», dep tüşünmedi, çünki babası yoq olğan soñ, balanı baqıp ayaqqa tursatmaq içün «men yaşamaq keregim», — dep ümüt ete edi. (54/4 ABBE)*

[Son dakikasına kadar **o** "ben ölüyorum" diye düşünmedi, çünkü babası yok olduktan sonra çocuğa bakıp ayakta durdurmak için "ben yaşamalıyım" diye ümit ediyordu.]

İnsan bir şeyden ürkkende, qorqqanda: — Vay anam! — dep özü duymay bağırıp yibere, yani şu sözlernen ***o****, özüni saqlağan kibi ola, şu sözlernen, qavflı daqqalarda, adamğa birinci tayanç vazifesini köre. (55/2 ABBE)*

[İnsan bir şeyden ürktüğünde, korktuğunda "Vay anam!" diye farkında olmadan bağırıyor, yani şu sözlerle **o** kendisini korumuş gibi oluyor, şu sözler tehlikeli dakikalarda insana öncelikle tutunacak bir dal vazifesi görüyor.]

*«Meni mından Cemil dayım kelip alacaq», degen ümütnen yaşay edi **o**. (55/5 ABBE)*

[Beni buradan Cemil dayım gelip alacak diye ümitle yaşıyordu **o**.]

***O**, tez-tez çıqıp keteyim degende, koridorda öz sınıfdaşı Ahmadulina Rayanı kördi. (59/2 İA)*

[**O** hızlı hızlı çıkıp gideyim derken koridorda kendi sınıf arkadaşı Ahmadulina Raya'yı gördü.]

*Em Venera kelgeninen klub adamğa tolıp ketti, dersiñ **o**, özünen birge bütün temaşacılarnı da alıp keldi. (59/5 İA)*

[Hem Venera'nın gelmesiyle kulüp insanla dolup gitti, sanırsın **o** kendisiyle beraber büyün seyircilerini de alıp geldi.]

***O** yalıñız umumiy oyunlarnı degil, milliy ozbek oyunlarını da, büyük ustalıqnen icra ete, toplanğanlar Anvarnı ürmet eteler. (60/3 İA)*

[**O** sadece genel oyunları değil milli Özbek oyunlarını da büyük ustalıkla icra ediyor, toplananlar Anvar'a hürmet ediyorlar.]

*Mavlüdanıñ mında müdir olğanını bilmegen adam, onı pioner yetekçisine de oşata bile edi, çünki **o**, bu yerde çalışqan terbiyeci ve aşçı qadınlar arasında, episinden yaş körüne. (63/2 EvA)*

[Mavlüda'nın burada müdür olduğunu bilmeyen adam, onu öncü yardımcısına da benzetebilirdi, çünkü **o** burada çalışan eğitimci ve aşçı kadınlar arasında hepsinden genç görünüyor.]

*Belkim **o** seni kötekleycek?.. (65/4 EvA)*

[Belki **o** seni kötekleyecek?]

*Emir Üseinge öyle keldi, **o** mına şimdi yıqılacaq ve bir daa qaytıp turmaycaq. (66/1 EvA)*

[Emir Hüseyin'e öyle geldi ki, **o** tam şimdi yıkılacak ve bir daha yeniden kalkmayacak.]

***O** közlerini yumdı. (66/1 EvA)*

[**O** gözlerini yumdu.]

***O** egilip balalarnıñ başını sıypadı. (66/2 EvA)*

[**O** eğilip çocukların başını okşadı.]

*Lakin **o** büyük bir qabaat yapqan adam kibi tura. (66/4 EvA)*

[Lakin **o** büyük bir suç işlemiş adam gibi duruyor.]

*Demi, siz oylanıp turğanıñızda, **o** ayağı basıp turğan tolanıñ üstünden tayıp, az qaldı pencereniñ camını qıracaq edi. (66/5 EvA)*

[Demin siz düşünüp dururken, **o** ayağıyla basıp durduğu tuğlanın üstünden kayıp az kaldı pencerenin camını kıracaktı.]

***O** çette oturıp, çay sımarladı, özüniñ pek yorulğanını da mında is etti. (67/4 EvA)*

[**O** kenarda oturup çay sipariş etti, çok yorulduğunu da burada hissetti.]

*Lakin bu keresinde **o** müdirni aramadı. (68/1 EvA)*

[Ama bu defa **o**, müdürü aramadı.]

*Ya **o** ne içün kimseni alıp ketmedi? (68/3 EvA)*

[Ya **o** niçin kimseyi alıp gitmedi?]

*Men alıp olamağan bazı bir yañı eserlerni **o** tapıp ketire, oquymız. (73/4 MÇ)*

[Benim alamadığım bazı yeni eserleri **o** bulup getiriyor, okuyoruz.]

*Tanış olğan soñ çoqqa barmay **o** meni evlerine de alıp bardı. (75/6 MÇ)*

[Tanıştıktan sonra çok geçmeden **o** beni evlerine de alıp götürdü.]

*Men özüm ayaq üstünde, Zemfiranı ozğaracaq olıp bekleyim, lakin **o** kene de yerinde oturdı. (77/5 MÇ)*

[Ben kendim ayakta, Zemfira'yı uğurlamayı bekliyorum lakin **o** yine de yerine oturdu.]

*Ket-kete **o** başqa derslerden de aqsap başladı. (79/3 MÇ)*

[Git gide **o** diğer dersleri de aksatmaya başladı.]

*Men olarnıñ sınıflarına kirgende, duydurmay, köz qıyığından oña baqam, **o** qızara, ağara menim aytqanlarımnı añlamay, dersiñ bu dünyanıñ adamı değil. (79/3 MÇ)*

[Ben onların sınıflarına girdiğimde hissettirmeden, göz ucundan ona bakıyorum, **o** kızarıyor, ağarıyor, benim söylediklerimi anlamıyor, sanırsın bu dünyanın insanı değil.]

*Mesele de anda, ürmetli Pötr Mihayloviç, yaşayış kimerde bir ortağa öyle meseleler süre ki, oña kesen-kes cevap bermek pek zor ola, — dedi **o**, elinen mañlayını sıypap, soñ devam etti. (80/3 MÇ)*

[Sorun da orada hürmetli Pötr Mihayloviç, yaşam bazen ortaya öyle meseleler sürüyor ki ona kesinkes cevap vermek zor oluyor, dedi **o**, eliyle alnını ovuşturup, sonra devam etti.]

***O** közlerini oqalay oqalay yerinde turıp pencerege yaqınlaştı, kökke köz taşladı. (82/1 TSS)*

[**O**, gözlerini ovalaya ovalaya yerinden kalkıp pencereye yaklaştı, göğe göz attı.]

*Salı künü kelse **o** sovhoz içinde yürgen arabasını qaravulga berip akşam qaranlığı basqance anasına barıp kele. (82/2 TSS)*

[Salı günü geldiğinde **o**, çiftlikte çalıştığı arabasını bekçiye verip akşam karanlığı basana kadar annesine gidip geliyor.]

*Ridvan abdırağan kibi ola, **o** anasınıñ alı kün-künden beterleşkenini köre, demek anası ekimler de oña bir fayda yapıp olamaycaqlarını añlay, içine suvuq kirgen kibi ola, **o** anası mında mıtlaqa yahşı olacağına işana edi. (83/3 TSS)*

[Rıdvan telaşa kapılmış gibi oluyor, **o** annesinin halinin günden güne kötüleştiğini görüyor, demek annesi hekimlerin de ona bir fayda veremeyeceklerini anlıyor, içine soğuk girmiş gibi oluyor, **o** annesinin burada mutlaka iyi olacağına inanıyordu.]

***O** özüne uzatılğan piteden bir parçaçıq qoparıp ala, qalğanını anasınıñ ögüne qoya. (84/1 TSS)*

O, kendisine uzatılan pideden bir parçacık koparıp alıyor, kalanını annesinin önüne koyuyor.

***O** er künü kelip seni baqar. (84/5 TSS)*

[**O** her gün gelip sana bakar.]

*Öz payogını **o** saba erte barıp alğanınen, çıdayalmay aşap qoya, soñ ekinci künü sabanı tapqance pek açıqa, yuqusı da yuqu olmay, tüşünde bir taqım lezetli aşlar köre, lakin ille bir şey keder ete, aşap olmay. (85/9 TSS)*

[Kendi tayınını **o** sabah erken gidip alır almaz dayanamayıp yiyor, sonra ikinci gün sabah olana kadar çok acıkıyor, uykusu da uyku olmuyor, düşünde birtakım lezzetli yemekler görüyor, lakin illa bir şey mani oluyor, yiyemiyor.]

*Ridvannıñ bu tüşüncelerini özünden başqa iç kimse eşitmedi, şay olsa da, **o** öz ağırlığını biraz yengilleştirgen kibi oldı. (87/7 TSS)*

[Rıdvan'ın bu düşüncelerini kendisinden başka hiç kimse işitmedi, öyle olsa da **o** sıkıntısını biraz hafifletmiş gibi oldu.]

O *neçündir biraz azdı, qarardı, işten boşalğanı kibi anasına çapa: — Nasıl, anam, emşiremiz keldimi? — dep soray. (89/4 TSS)*

[**O** nedendir biraz zayıfladı, karardı, işten çıktığı gibi annesine koşuyor: "Nasıl annem, hemşiremiz geldi mi?" diye soruyor.]

O *yürüp başladı. (90/1 TSS)*

[**O** yürümeye başladı.]

Qız «Yoq» degende Üsniyeni tok urğan kibi ola, ***o*** *başını omuzları arasına sıqıp, poçtadan çıqıp kete, dersiñ onıñ canını ağırtqanlar. (91/1 YBBK)*

[Kız "Yok" dediğinde Hüsniye'yi elektrik çarpmış gibi oluyor, **o** başını omuzları arasına çekip, postaneden çıkıp gidiyor, sanırsın onun canını yakmışlar.]

O *bütün barlığınen işke berilip, öz zenaatını tez menimsep aldı. (92/2 YBBK)*

[**O** bütün varlığıyla işe verilip, öz zanaatını hızlıca benimsedi.]

O *endi çoqtan yuqlap qalğandır. (94/1 YBBK)*

[**O** şimdi çoktan uyuyup kalmıştır.]

Dalğalarnıñ küçlü davuşları Üsniyeni de qorquza, böyle vaqıtlarda ***o*** *Bekirge sarılıp, onı yalıdan uzaq alıp ketmege tırışa. (94/5 YBBK)*

[Dalgaların güçlü sesleri Hüsniye'yi korkutuyor, böyle zamanlarda **o** Bekir'e sarılıp onu sahilden uzağa alıp gitmeye çalışıyor.]

Em Bekir yalan aytmadı, şu vaqıt ***o*** *kerçekten de seve edi. (95/4 YBBK)*

[Hem Bekir yalan söylemedi, **o** zaman o gerçekten de seviyordu.]

O *kene ömürge qayttı. (99/8 YBBK)*

[**O** yine hayata döndü.]

O *birden sesini yavaşlatıp, dersiñ büyük bir sırnıñ üstüni açacaq adam kibi, maña yaqınlaştı: (102/4 EY)*

[**O** birden sesini azaltıp, sanırsın büyük bir sırrı açığa çıkaracak adam gibi, bana yaklaştı.]

O *maña evde raatlanmaqnıñ sanatoriyada raatlanmaqtan üstünligini çoq misallernen kösterdi. (102/7 EY)*

[**O** bana evde dinlenmenin sanatoryumda dinlenmekten üstünlüğünü çok örnekle gösterdi.]

O *sözge de usta eken, meni kene qandırdı. (103/8 EY)*

[**O** sözde de ustaymış, beni yine kandırdı.]

O *toqtalıp, közlükleri üstünden maña biraz baqqan soñ, qoyun cebinden pek örselenip, paçavrağa çevirilgen bir defter çıqardı. (104/3 EY)*

[**O** durup gözlükleri üstünden bana biraz baktıktan sonra, iç cebinden pek yıpranıp paçavraya dönmüş bir defter çıkardı.]

Biz Gaponnen beraber azbarğa kirgenimiznen, ***o*** *ğarıldap, bizge taraf atıldı. (104/4 EY)*

[Biz Gapon'la beraber bahçeye girer girmez **o** hırlayıp bize doğru atıldı.]

O *yerinden turıp kiyinip başladı, men ise soyundım. (106/1 EY)*

[**O** yerinden kalkıp giyinmeye başladı, ben ise soyundum.]

3.1.4.1.4.Birinci Çokluk Şahıs Zamiri

Yoq, añqav, Frits! Seniñ tutqan tavuğıñnı ***biz*** *çoqtan tinttik. (8/4 CQD)*

[Yok sersem Frits! Senin tuttuğun tavuğu **biz** çoktan dittik.]

Cenk yılları ***biz*** *neler-neler körmedik?! (10/1 CQD)*

[Cenk yılları **biz** neler neler görmedik?]

*Müllerniñ yardımınen **biz** sovet ordusınıñ kimge qarşı küreşkenini olarğa añlattıq. (11/3 CQD)*

[Müller'in yardımıyla **biz,** Sovyet ordusunun kime karşı savaştığını onlara anlattık.]

***Biz**, elbette, Gebbelsniñ yalanlarını onsız da bile edik. (11/4 CQD)*

[**Biz** elbette Goebbels'in yalanları onsuz da biliyorduk.]

*Öyle ise de, afatlı yıllarnı **bizler** iç unutıp olamaymız, em unutmamız. (13/2 F)*

[Öyle olsa da o afet yıllarını **bizler** hiç unutamıyoruz hem de unutmayız.]

*Mına bu suallerge cevap bermek kereksiñ, er şeyni olğanı kibi aytsañ **biz** seniñ yaqañnı boşarmız, evge qaytıp bararsıñ. (21/3 F)*

[İşte bu sorulara cevap vermen gerek, her şeyi olduğu gibi anlatırsan **biz** senin yakanı bırakırız, eve dönüp gidersin.]

*Aysa sen daa bir şey körmegensiñ, — dedi Viktor elini Üseinniñ omuzına qoyıp, — saña nisbeten **bizler** endi çoq felaketler kördik. (24/3 F)*

[Öyleyse sen daha bir şey görmemişsin, dedi Viktor elini Hüseyin'in omzuna koyup, sana oranla **bizler** çok felaketler gördük.]

*Yapsaq kene de **bizler** yapa bilirmiz. (29/2 F)*

[Yapsak gene de **bizler** yapabiliriz.]

***Biz** de Eftade alanıñ evine sevine-sevine keter edik. (35/3 EA)*

[**Biz** de Eftade halanın evine sevine sevine gidiyorduk.]

*Saat inceçikten çala, **biz** nefesimizni toqtatıp diñleymiz, ala da bunı körip sevine, «demek men de bularnıñ hatirlerini tapmağa bile ekenim», degen kibi külümsirey, soñ yavaştan qarıq sesinen saatnen beraber özü de yırlap başlay: (36/2 EA)*

...Katibem yüqudan qalqar/Közleri mamur...

[Saat incecikten çalıyor, **biz** nefesimizi tutup dinliyoruz, hala da bunu görüp seviniyor, "Demek ben de bunların hatrını yapmayı biliyormuşum." der gibi gülümsüyor, sonra yavaştan kısık sesiyle saatle beraber kendisi de söylemeye başlıyor: Katibem uykudan kalkar, gözleri mahmur…]

Biz *öz-özümizge şorbacı oldıq, demek öz işlerimizni de özümiz baqmaq kerekmiz. (45/1 EA)*

[**Biz** kendi kendimize patron olduk, demek ki kendi işlerimize de kendimiz bakmalıyız.]

*Analar… **Biz** bir vaqıt analarımıznıñ bizge yapqan eyiliklerini ödep olamaymız, yalıñız yıllar keçken soñ, o ğayıpnıñ ağırlığını is etemiz. (54/6 ABBE)*

[Anneler… **Biz** hiçbir zaman annelerimizin bize yaptığı iyilikleri ödeyemeyiz, yalnız yıllar geçtikten sonra o kaybın ağırlığını hissederiz.]

Biz *de Şemsiyeçikniñ birinci adımı neticesiz, cansıqıcı olıp keçti, dep yanmayıq. (62/10 İA)*

[**Biz** de Şemsiye'nin ilk adımı sonuçsuz, can sıkıcı geçti diye üzülmeyelim.]

Biz *mında, birinci vaqıtlarda esasen öz etrafımızda yaşağan ealiniñ öksüz balalarını toplap, başlağan edik. (64/3 EvA)*

[**Biz** burada ilk zamanlarda özellikle kendi yakınımızda yaşayan ahalinin öksüz çocuklarını toplamaya başlamıştık.]

Biz *onı baştaları tilsiz belledik, bir ay qadar ağızından bir laf çıqmadı, yuqusı da pek raatsız edi, kimerde yuqudan vayvalap tura, anasını çağıra, qaçıp ketecek ola, lakin şimdi başqa bala oldı… (68/5 EvA)*

[**Biz** onu başlarda dilsiz sandık, bir ay kadar ağzından bir laf çıkmadı, uykusu da pek rahatsız idi, bazen uykudan telaşla bağırarak kalkıyor, annesini çağırıyor, kaçıp gidecek oluyor, lakin şimdi başka çocuk oldu.]

*Çoq vaqıt **biz** susıp oturdıq, soñ Salamatkin sigarını yaqıp, devam etti: (80/6 MÇ)*

[Çok zaman **biz** susup durduk, sonra Salamatkin sigarasını yakıp devam etti:]

*Hastalıqnı tedaviylemekni biraz evel başlamaq kerek edi, lakin **biz** oñı qurtardıq. (88/3 TSS)*

[Hastalığı tedavi etmeye biraz erken başlamak gerekti lakin **biz** onu kurtardık.]

*Sizge «Kişmiş» aytqandır: **biz** bir yataqqa sutkasına bir buçuq kümüş alamız. (104/3 EY)*

[Kişmiş size söylemiştir: **biz** bir yatağa günlük bir buçuk gümüş alıyoruz.]

***Biz** «Yeşil saray»ğa kettik. (105/2 EY)*

[**Biz** Yeşil Saray'a gittik.]

***Biz** er şeyni bilemiz, biraz oturğan soñ sen de bilirsiñ. (106/4 EY)*

[**Biz** her şeyi biliyoruz, biraz durduktan sonra sen de bilirsin.]

3.1.4.1.5. İkinci Çokluk Şahıs Zamiri

***Sizler** cenk bitkence bu lagerde, uruş yolağından uzaqta yaşap çalışacaqsıñız. (26/5 F)*

[**Sizler** savaş bitene kadar bu kampta, vuruşma çizgisinden uzakta yaşayıp çalışacaksınız.]

*Bu hastalıqtan qurtulmaq pek zor mesele, lakin o sağlam adam, men bellesem yüregi dayanır, **siz** onıñ ağızını açıp, boğazına bir şişe raqı tökiñ, başqa iç bir türlü ilac oña yardım etmez, qurtarsa onı raqı qurtarır. (38/3 EA)*

[Bu hastalıktan kurtulmak pek zor mesele, lakin o sağlam adam, ben sanıyorum ki yüreği dayanır, **siz** onun ağzını açıp boğazına bir şişe rakı dökün, başka hiçbir türlü ilaç ona yardım etmez, kurtarsa kurtarsa onu rakı kurtarır.]

*Cemaat, — dep başlay ala, maramasını omuzlarına sarqıtıp, — **siz** ortalıqlar deñişkenini, yaşayış türlengenini körmeysiñizmi? (45/1 EA)*

[Cemaat, diye başlıyor hala, başörtüsünü omuzlarına sarkıtıp, **siz** ortalığın değiştiğini, yaşayışın çeşitlendiğini görmüyor musunuz?]

*Ana-babalarıñız, düşmannı yeñip, ğalebenen qaytqance **siz** bizim aziz müsafirimiz olacaqsıñız… (68/7 EvA)*

[Anne babalarınız, düşmanı yenip galibiyetle dönene kadar **siz** bizim aziz misafirimiz olacaksınız.]

*Yoq, **siz** ne aytasız? (69/4 EvA)*

[Yok, **siz** ne söylüyorsunuz?]

*Adam birevini yürekten sevse, lakin onıñ sevgisini körmeseler, körseler de layıq saymay keçip ketseler, añlamaq istemeseler, bu alğa **siz** ne der ediñiz?! (78/2 MÇ)*

[İnsan birini yürekten sevse lakin onun sevgisini görmeseler, görseler de layık görmeden geçip gitseler, anlamak istemeseler, bu hâle **siz** ne derdiniz?]

***Siz** o vaqıttaki vaziyetimizni köz ögüne ketiresizmi zavuç arqadaş? (78/5 MÇ)*

[**Siz** o zamandaki vaziyetimizi göz önüne getiriyor musunuz arkadaş?]

*Şay olğanda maña da çoq uzaqtan tuttırmaq kerek değil eken, **siz** menim vazifemni bayağı yengilleştirdiñiz. (80/2 MÇ)*

[Öyleyse benim de çok geriden başlamama gerek yokmuş, **siz** benim vazifemi bayağı hafiflettiniz.]

*Siziñ dersleriñizge çoq kereler kirdim, pedagog olmaq içün doğğansız, **siz** külmeñ, men doğrusını aytam, buna baqmadan bizge vaqtınca olsa da ayırılışmaq kerek olacaq. (80/3 MÇ)*

[Sizin derslerinize çok defa girdim, eğitimci olmak için doğmuşsunuz, **siz** gülmeyin, ben doğrusunu söylüyorum, buna bakmadan bize vaktinde ayrılmak gerek olacak.]

*Sizge mından ketmek kerek, özüñiz köresiz ileride beklinilmegen allar olması mümkün, yalıñız, **siz** meni doğru añlañız… (80/3 MÇ)*

[Sizin buradan gitmeniz gerek, kendiniz görüyorsunuz ileride beklenilmeyen hallerin olması mümkün, sadece, **siz** beni doğru anlayınız…]

***Siz** bilesizmi, cenüpte büyük, kestane tereklerine beñzer acayip manolya terekleri öse. (80/7 MÇ)*

[**Siz** biliyor musunuz, güneyde büyük kestane ağaçlarına benzer acayip manolya ağaçları büyüyor.]

*Elbet. Ya bunı **siz** qaydan bilesiz? (106/3 EY)*

[Evet. Ya bunu **siz** nereden biliyorsunuz?]

3.1.4.1.6. Üçüncü Çokluk Şahıs Zamiri

*Ağır iş kününden soñ, aqşamları da oqumağa pek çoq yaşlar çıdayalmay, **olar** oquvdan ziyade, bir çareler tapıp, keçiniş yollarını aray ediler. (4/1 CQD)*

[Ağır iş gününden sonra, akşamları da okumaya pek çok genç sabredemiyor, **onlar** okumaktan ziyade bir çareler bulup, geçinme yollarını arıyorlardı.]

*Mında şaşmağa şey yoq, biz olarğa, frits, **olar** ise bizge, İvan, dey ediler. (8/4 CQD)*

[Bunda şaşacak şey yok, biz onlara frits, **onlar** ise bize İvan diyorlardı.]

***Olar** deseñ, tılsımlanğan kibi yerlerinden qıbırdamaylar. (10/5 CQD)*

[**Onlar** desen büyülenmiş gibi yerlerinden kıpırdamıyorlar.]

*Niayet, bu tüş, ya da açlıq gallütsinatsiyası olmağanını añlap, **olar** büyük iştianen «işke» başladılar. (11/1 CQD)*

[Nihayet bunun düş ya da açlık halüsinasyonu olmadığını anlayıp **onlar** büyük iştahla "işe" başladılar.]

*Vazgeç, kün evelsi özüñni mezarğa qoyma, ola bilir **olar** bizlerni bir tarafqa işke aydaycaqlar, em öyle yerden zuvması da qolay olur. (17/3 F)*

[Vazgeç, ölmeden kendini mezara koyma, olabilir **onlar** bizleri bir yere işe gönderecekler, hem öyle yerlerden kaçması da kolay olur.]

***Olar** Üseinnen lafqa tutundılar, onıñ göñlüni kötermek içün, qaysı lagerden kelgenini, ne vaqıt qolğa tüşkenini sorap başladılar. (24/1 F)*

[**Onlar** Hüseyin'le konuşmaya başladılar, onun gönlünü yüceltmek için hangi kamptan geldiğini, ne zaman ele düştüğünü sormaya başladılar.]

*Çatlaqlar arasından baqqanlar düşman soldatlarınıñ çoqlaşqanlarını ayttılar, **olar** eşelonnı sarıp aldılar. (26/3 F)*

[Çatlaklar arasından bakanlar düşman askerlerinin arttığını söylediler, **onlar** katarı sarıp aldılar.]

*Soñ vaqıtta **olar** da ögrendiler, bu qaşqırlarğa samogon ketireler, onıñ qoqusını duysalar bu köpekler tez yımşaylar. (29/6 F)*

[Son zamanlarda **onlar** da öğrendiler, bu kurtlara ev işi votka getiriyorlar, onun kokusunu duyunca bu köpekler hemen yumuşuyorlar.]

***Olar** doğmuşlarınıñ malından özlerine pay talap eteler. (39/3 EA)*

[**Onlar** akrabalarının malından kendilerine pay talep ediyorlar.]

***Olar** raat oturmaylar. (43/7 EA)*

[**Onlar** rahat oturmuyorlar.]

*Yazda **olar** beraber oynay ediler, lakin qışta evden çıqmağa qorqalar. (49/5 ABBE)*

[Yazın **onlar** beraber oynuyorlardı lakin kışın evden çıkmaya korkuyorlar.]

*Endi **olar** babadan da haber bekley ediler, çünki Cemil ketkende olardan episini sorap, yazıp Moskvağa barğanda Mudafaa Ministrligine kirecegini, araştıracağını işandırıp ketken edi. (52/2 ABBE)*

[Artık **onlar** babadan da haber bekliyorlardı çünkü Cemil gittiğinde onların hepsini sorup, yazıp Moskova'ya gittiğinde Müdafaa Bakanlığına gireceğini, araştıracağını inandırıp gitmişti.]

*Balalar evinden ketkende **olar** doğmuşlar kibi ağlaşıp, sağlıqlaşqan ediler. (56/1 ABBE)*

[Çocuk yurdundan giderken **onlar** aile gibi ağlaşıp vedalaşmışlardı.]

***Olar** azbarğa çıqıp, büyük ceviz teregi tübündeki skemlege oturdılar. (59/4 İA)*

*[**Onlar** bahçeye çıkıp büyük ceviz ağacının altındaki iskemleye oturdular.]*

***Olar** endi alışıp qalğan ediler, mında böyle bir müsafir peyda oldımı, mıtlaqa birde-bir balanı alıp keteler, şu sebepten, o bahtlı bala kim olacağını bilmegence raat oturmaylar. (65/2 EvA)*

[**Onlar** artık alışmışlardı, burada böyle bir misafir ortaya çıktı mı, mutlaka bir çocuğu alıp gidiyorlar, bu sebepten, o bahtlı çocuğun kim olacağını öğrenmeden rahat oturmuyorlar.]

*Episiniñ başı qırqılğan, közçikleri oyulğan, **olar** ufaq qartçıqlarğa oşap qalğanlar. (68/6 EvA)*

[Hepsinin saçları kesilmiş, gözleri içe göçmüş, **onlar** ufak ihtiyarcıklara benzeyip kalmışlar.]

***Olar** mektep ömürinen terence tanışmaq içün ocalarnıñ derslerine kire başladılar. (73/1 MÇ)*

[**Onlar** okul hayatını derinden tanımak için hocaların derslerine girmeye başladılar.]

*Ridvanğa da bir atlı arabanı yekip berdiler, **olar** rayon hastahanesine yol aldılar. (88/1 TSS)*

[Rıdvan'a da bir atlı arabayı çekip verdiler, **onlar** bölge hastanesine yol aldılar.]

***Olar** şimdi bir odada üç qız yaşaylar. (92/2 YBBK)*

[**Onlar** şimdi bir odada üç kız yaşıyorlar.]

*Niayet, tekrarlanmaz cenüp gecelериniñ tesirindenmi, boş vaqıtnıñ çoqluğındanmı, ya da, yaş sağlam vücutlarnın talaplarındanmı — **olar** bütün barlıqlarınen biri-birine berildiler. (94/5 YBBK)*

[Nihayet, eşsiz güney gecelerinin etkisinden mi, boş vaktin çokluğundan mı ya da genç sağlam vücutların isteklerinden mi **onlar** bütün varlıklarıyla birbirlerine verildiler.]

*Bu ilan eki sevdanı şaşırttı, taacipke qaldırdı, çünki **olar** daa vaqıt çoq, dep sana ediler, albu ise bir aftadan Bekirge qaytmaq kerek edi!.. (95/1 YBBK)*

[Bu ilan iki aşığı şaşırttı, çünkü **onlar** daha zaman çok, diye sanıyorlardı, halbuki bir haftaya kadar Bekir'in dönmesi gerekti.]

*Şundan soñ **olar** kündüzleri daima bir yerde oldılar. (95/2 YBBK)*

[Bundan sonra **onlar** gündüzleri daima beraber oldular.]

3.1.4.1.7. Dönüşlülük Zamiri

***Özü** derslerinden yahşı, hususan matematikanı mükemmel bile edi. (6/1 CQD)*

[**Kendisi** derslerinde iyi, özellikle matematiği mükemmel biliyordu.]

*9 «B» sınıfta ise, soñki eki derske **özüm** kirdim. (7/2 CQD)*

[9/B sınıfında ise son iki derse **kendim** girdim.]

*Yalıñız Gitler kibi canavar — dünyadaki bütün milletler bizge qul olmaq kerek, dep çıqtı ve ahırı **özü** de geberdi. (12/2 CQD)*

[Yalnız Hitler gibi canavar "Dünyadaki bütün milletler bize kul olmalı." diye çıktı ve sonunda **kendisi** de geberdi.]

*Bugünki dersimiz bitti, — dedim de **özüm** azbarğa çıqıp bir sigar yaqtım. (12/5 CQD)*

[Bugünkü dersimiz bitti dedim de **kendim** bahçeye çıkıp bir sigara yaktım.]

***Özü** daa yaqınlarda babasınıñ yañı qarakul yaqalı paltosını tap Perekopqa alıp barıp, arpağa deñişip kelgen edi. (14/1 F)*

[**Kendisi** daha yakın zamanda babasının yeni karakol yakalı paltosunu ta Perekop'a götürüp arpayla değişip gelmişti.]

*Üseinniñ közlerinden ateş septirilgen kibi oldı, maşinağa kirip ketkenini **özü** de duymay qaldı. (16/3 F)*

[Hüseyin'in gözlerinden ateş çıkmış gibi oldu, arabaya girip gittiğini **kendi** de anlayamadı.]

*Qaravul qapını açıp, başta onı tepip yiberdiler, birazdan sigaretlerini dumanlatıp, **özleri** de kirdiler. (22/5 F)*

[Bekçi kapıyı açıp, önce onu teperek içeri soktular biraz sonra sigaralarını dumanlayarak **kendileri** de girdiler.]

*Endi şu yerde, daa eli ayağı tutqanlardan, biz üçümiz barmız, qalğanlarınıñ allarını **özüñ** köresiñ. (24/3 F)*

[Şimdi burada hâlâ eli ayağı tutanlardan biz üçümüz varız, kalanların hallerini **kendin** görüyorsun.]

***Özüñ** bilesiñ, nemseler partizanlardan qorqqanları kibi bir şeyden qorqmaylar. (28/5 F)*

[**Kendin** bilirsin, Almanlar partizanlardan korktukları kadar bir şeyden korkmuyorlar.]

*Konvoynıñ tekaran insanğa beñzegen soyu olsa **özleri** darqatalar. (29/6 F)*

[Muhafızın biraz insana benzeyen cinsi olsa **kendileri** dağıtıyorlar.]

*Saat inceçikten çala, biz nefesimizni toqtatıp diñleymiz, ala da bunı körip sevine, «demek men de bularnıñ hatirlerini tapmağa bile ekenim», degen kibi külümsirey, soñ yavaştan qarıq sesinen saatnen beraber **özü** de yırlap başlay: (36/2 EA)*

...Katibem yüqudan qalqar/Közleri mamur...

[Saat incecikten çalıyor, biz nefesimizi tutup dinliyoruz, hala da bunu görüp seviniyor, "Demek ben de bunların hatrını yapmayı biliyormuşum." der gibi gülümsüyor, sonra yavaştan kısık sesiyle saatle beraber **kendisi** de söylemeye başlıyor: Katibem uykudan kalkar, gözleri mahmur…]

***Özü** ketkende: «Saña ricam — balamıznı yahşı baq, hastalatma, maña da sıq-sıq yazıp tur», — degen edi. (50/4 ABBE)*

[**Kendisi** giderken "Sana ricam, çocuğumuza iyi bak, hasta etme, bana da sık sık yaz." demişti.]

*Ağlama, anam, **özüñ** aytasıñ tezden babañ kelecek dep, **özüñ** ise ağlaysıñ. (50/5 ABBE)*

[Ağlama annem, **kendin** söylüyorsun baban hemen gelecek diye, **kendin** ise ağlıyorsun.]

*Amma **özü** issinip olamay, dersiñ içine bir buz parçası tüşken de irimey tura. (53/5 ABBE)*

[Ama **kendisi** ısınamıyor, sanırsın içine bir buz parçası düşmüş de erimeden duruyor.]

*Sen belanı arama, bela seni kelip bulur», degenleri kibi Nevruzçıqnı yuvundırmaq maqsadınen, bir kün anası qopqalarnı alıp arıqtan suv ketirmege ketkende, ayağı tayıp **özü** de buzlu suvğa yıqıldı. (54/2 ABBE)*

["Sen belanı arama, bela gelip seni bulur" dedikleri gibi Nevruzcuk'u yıkamak maksadıyla bir gün annesi kovaları alıp arktan su getirmeye gittiğinde ayağı kayıp buzlu suya düştü.]

*Özümniñ sesimden **özüm** uyanıp ketem. (56/8 ABBE)*

[Kendi sesimden **kendim** uyanıyorum.]

*Bağışlañız, yoq eken, **özüñiz** de kördiñiz, bir familiyada pek çoq bala yazılğan… (65/8 EvA)*

[Bağışlayınız, yokmuş, **kendiniz** de gördünüz, aynı ailede pek çok çocuk yazılmış.]

*Sizge mından ketmek kerek, **özüñiz** köresiz ileride beklinilmegen allar olması mümkün, yalıñız, siz meni doğru añlañız… (80/3 MÇ)*

[Sizin buradan gitmeniz gerek, **kendiniz** görüyorsunuz ileride beklenilmeyen hallerin olması mümkün, sadece, siz beni doğru anlayınız…]

*Ya **özüñiz** aşadıñızmı, ana? (89/6 TSS)*

[Ya **kendiniz** yediniz mi anne?]

*Soñ **özüñ** de tatılırsıñ. (103/6 EY)*

[Sonra **kendin** de tadını alırsın.]

3.1.4.2. İşaret Zamiri

***Mındakileri** de burunlarını asıp üreler, evelki kamorozlıqları yoq. (27/3 F)*

[**Buradakiler** de suratlarını asıyorlar, evvelki kahramanlıkları yok.]

***O** bitmedi, er şeyni şay qolaylıqnen kesip taşlamaq olmay. (78/7 MÇ)*

[**O** bitmedi, her şeyi öyle kolaylıkla kesip bırakmak olmuyor.]

O *Zameranıñ aqayğa çıqqanını yaza, lakin şu haber mende iç bir türlü meraq, eyecan doğurmadı. (80/7 MÇ)*

[**O** Zamera'nın kocaya vardığını yazıyor, lakin bu haber bende hiçbir türlü merak, heyecan doğurmadı.]

Borsuq bar da, ***o*** *dağda üre, onıñ yağı pek faydalı, bütün hastalıqlarga ilac eken. (88/7 TSS)*

[Porsuk var ya, **o** dağda yaşıyor, onun yağı pek faydalı, bütün hastalıklara ilaçmış.]

Töpede ayaqmaşinası asuvlı türa edi, ***o*** *tüşken. (106/6 EY)*

[Tepede ayak makinesi asılı duruyormuş, **o** düşmüş.]

3.1.4.3. Belirsizlik Zamiri

Oyunlarğa qoşulmay, em onı oyunğa ***kimse*** *de qoşmay edi. (5/6 CQD)*

[Oyunlara katılmıyor hem **kimse** de onu oyuna katmıyordu.]

Ya bugünki dersimiz nasıl mevzuda, ocam? — dedi ***birisi****. (7/4 CQD)*

[Ya bugünkü dersimiz hangi konuda hocam, dedi **birisi**.]

Başqaları *da susıp qaldılar. (12/4 CQD)*

[**Başkaları** da susup kaldı.]

İşler martaval, bularnıñ ellerinden endi qolaylıqnen qurtulamazsıñ, — dey ***birisi****. (17/1 F)*

[İşler martaval, artık bunların ellerinden kolaylıkla kurtulamazsın, diyor **birisi**.]

Üseinni ***kimse*** *çıqarmadı, dersiñ onıñ mında ekenini unutqanlar, ya da kim bilir nasıl bir aynecilikler daa tüşüneler? (20/4 F)*

[Hüseyin'i **kimse** çıkarmadı, sanırsın onun burada olduğunu unutmuşlar ya da kim bilir nasıl hileler daha düşünüyorlar?]

Bazıları *endi açlıqtan şişken, yerlerinden zornen turalar,* ***episi*** *sabırsızlıqnen sutkada bir kere berilgen eki üz gramm ötmekni bekleyler. (23/2 F)*

[**Bazıları** artık açlıktan şişmiş, yerlerinden zorla kalkıyorlar, **hepsi** sabırsızlıkla günde bir kere verilen iki yüz gram ekmeği bekliyorlar.]

Gazetalarnıñ: «Biz vaqtınca uruş yolağını qısqartamız», — dep yazğanlarına da endi ***kimse*** *inanmay. (31/4 F)*

[Gazetelerin “”Biz vakitlice vuruş çizgimizi kısaltıyoruz.” diye yazdıklarına da artık **kimse** inanmıyor.]

Şu laqırdıdan soñ Üseinge ***kimse*** *bir şey aytmadı. (33/6 F)*

[Bu konuşmadan sonra Hüseyin’ e **kimse** bir şey söylemedi.]

Sergey Mihayloviçniñ bir közü kör olıp, özü bostancılıqnen oğraşsa da pek tecribeli, er şeyden añlağan bir adam eken, halq ondan daima aqıl tanışıp turğan, lakin onı adınen ***kimse*** *çağırmay, Sergey qazaq, dep aytalar. (38/1 EA)*

[Sergey Mihayloviç’in bir gözü kör olup kendisi bostancılıkla uğraşsa da pek tecrübeli, her şeyden anlayan bir adammış, halk ona daima akıl danışır, lakin onu adıyla **kimse** çağırmıyor, Sergey Kazak derler.]

Cemaat kene de şamata qopara, bazıları: — Müsülman adamnı raqınen tedaviylemek olurmı? — dep bağıralar, ***bazıları*** *ise: — Sergey qazaq ne aytqanını bile, mında adamnı ölümden qurtarmaq kerek, — deyler. (38/3 EA)*

[Cemaat gene şamata koparıyor, bazıları “Müslüman adamı rakı ile tedavi etmek olur mu?” diye bağırıyorlar, **bazıları** ise “Sergey Kazak ne söylediğini biliyor, burada adamı ölümden kurtarmak gerek.” diyorlar.]

Başta cenk başlay, soñ dağlarda «yeşiller», yolbasarlar peyda olalar, ***biri*** *kele,* ***biri*** *kete. (41/4 EA)*

[Önce savaş başladı, sonra dağlarda “yeşiller”, eşkıyalar peyda oldular, **biri** geliyor **biri** gidiyor.]

*Amma endi Şemsiye yetişken qız, özüniñ gülgülü anterini, yıltıravuq ayaqqaplarını kiyip, aqşamğa barır, em endi oña **kimse** «balalar, ayaq arasına qarışıp ürmeñiz», dep de aytmaz. (58/3 İA)*

[Ama artık Şemsiye yetişkin kız, kendi pembe elbisesini, parlak ayakkabılarını giyip akşama gider, hem artık ona **kimse** "Çocuklar ayak altında dolaşmayın." diye de söylemez.]

***Episi** ayaqqa turıp oña selam berdiler, eñ ögdeki sıradan oña yer kösterdiler. (59/5 İA)*

[**Hepsi** ayağa kalkıp ona selam verdiler, en öndeki sıradan ona yer gösterdiler.]

***Episi** müsafirge baqıp turalar. (66/2 EvA)*

[**Hepsi** misafire bakıp duruyorlar.]

*Böyle vaqıtta mektepke yañı oca yiberilse, qaytadan ders saatlerini ocalar arasında bölüştirmek kerek ola, **kimerleri** böyle vaqıtta öz sınıflarını bermek istemeyler, qısqası mektep ömründe böyle adiseler çoq laf kötere, qızğın pedogogika toplaşuvların talap ete edi. (72/1 MÇ)*

[Böyle zamanda okula yeni hoca gönderilse, yeniden ders saatlerini hocalar arasında bölüştürmek gerek oluyor, **bazıları** böyle vakitte kendi sınıflarını vermek istemiyorlar, kısacası okul hayatında böyle hadiseler çok laf kaldırıyor, kızgın pedagoji toplantılarını talep ediyordu.]

***Epimiz** mektep maşinasına toluşıp kettik. (74/2 MÇ)*

[**Hepimiz** okul arabasına doluşup gittik.]

3.1.4.4. Soru Zamiri

*O yılları düşmanniñ vahşiyliklerine **kim** nefretlenmey edi?! (5/4 CQD)*

[O yıllar düşmanın vahşiliklerinden **kim** nefret etmiyordu?]

*Eviñizge **kimler**, ne vaqıt keldiler, saña ne vazife berdiler, siziñ eviñizde olar kelgende daa kimler bar edi? (21/3 F)*

[Evinize **kimler**, ne vakit geldiler, sana ne vazife verdiler, onlar geldiğinde sizin evinizde daha kimler vardı?]

Ya saña tütünni kim berdi? — dep şişman onıñ sözüni böldi, — doğrusını söyle, ***kim*** *berdi? (22/1 F)*

[Ya sana tütünü kim verdi, deyip şişman onun sözünü böldü, doğrusunu söyle, **kim** verdi?]

Kim *oylağan edi mesele böyle olıp çıqar dep?! (33/5 F)*

[Mesele böyle olup çıkar diye **kim** düşünmüştü?]

Men qartanamnen keldim, ya sizni ***kim*** *ketirdi? (93/6 YBBK)*

[Ben büyükannemle geldim, ya sizi **kim** getirdi?]

3.1.5. Fiilimsi

3.1.5.1. İsim - Fiil

Anda da ***deñişme*** *olğan. (11/3 CQD)*

[Orada da **değişme** olmuş.]

Kene de ***qaytmaq*** *kerek oldı, ekinci künü mektepte derslerim bar edi. (77/1 MÇ)*

[Yine **dönmek** gerek oldu, diğer gün okulda derslerim vardı.]

Siziñ dersleriñizge çoq kereler kirdim, pedagog olmaq içün doğğansız, siz külmeñ, men doğrusını aytam, buna baqmadan bizge vaqtınca olsa da ***ayırılışmaq*** *kerek olacaq. (80/3 MÇ)*

[Sizin derslerinize çok defa girdim, eğitimci olmak için doğmuşsunuz, siz gülmeyin, ben doğrusunu söylüyorum, buna bakmadan bize vaktinde **ayrılmak** gerek olacak.]

3.1.5.2. Sıfat - Fiil

Körgenler *şaşa, bir qarış qalınlığında yalını hamsi basa. (41/7 EA)*

[**Görenler** şaşırıyor, sahili bir karış kalınlığında hamsi basıyor.]

Toplanğanlar *Cemilniñ aytqanlarını büyük diqqatnen diñley ve ozaraları qızğın müzakere eteler. (51/3 ABBE)*

[**Toplananlar** Cemil'in söylediklerini büyük dikkatle dinliyor ve müzakere ediyorlar.]

O yalıñız umumiy oyunlarnı degil, milliy ozbek oyunlarını da, büyük ustalıqnen icra ete, ***toplanğanlar*** *Anvarnı ürmet eteler. (60/3 İA)*

[O sadece genel oyunları değil milli Özbek oyunlarını da büyük ustalıkla icra ediyor, **toplananlar** Anvar'a hürmet ediyorlar.]

3.1.6. Fiilimsi Grubu

3.1.6.1. İsim- Fiil Grubu

Vazgeç, kün evelsi özüñni mezarğa qoyma, ola bilir olar bizlerni bir tarafqa işke aydaycaqlar, em ***öyle yerden zuvması*** *da qolay olur. (17/3 F)*

[Vazgeç, ölmeden kendini mezara koyma, olabilir onlar bizleri bir yere işe gönderecekler, hem **öyle yerden kaçması** da kolay olur.]

Çoq devam etken açlıq adamda insan hususiyetlerini yoq ete, ***özüñi elge almaq*** *pek zor ola. (23/3 F)*

[Uzun süre devam eden açlık insanda insan özelliklerini yok ediyor, **kendine gelmesi** pek zor oluyor.]

Ayat içün küreş *soñ nefeske qadar devam ete. (23/4 F)*

[**Hayat için savaşmak** son nefese kadar devam ediyor.]

Qocasını da ala, yalıñız toy olıp keçken — kelinnen kiyevni qapağan soñ körgen, abdırap qapığa çapqan, lakin o devirde ***şeriatniñ qaranlıq quyusından qapu tapıp çıqmaq,*** *qaçmaq qadınlar içün zor olğan. (36/4 EA)*

[Hala, kocasını da yalnız düğün olup bittikten, gelinle güvey baş başa kaldıktan sonra görmüş, telaşla kapıya koşmuş, lakin o devirde **şeriatın karanlık kuyusundan kapı bulup çıkmak**, kaçmak kadınlar için zormuş.]

*Öyle vaqıtta **tek özüñe bahtlı olmaq** yersiz kele. (53/3 ABBE)*

[Öyle zamanda **sadece kendine bahtlı olmak** yersiz geliyor.]

*Niçündir, yaşlar arasında soñki vaqıtlarda **gitara çalmaq** pek mot olıp qaldı, onı bilgen de, bilmegen de tıñıldata. (60/6 İA)*

[Nedendir ki gençler arasında son vakitlerde **gitar çalmak** çok moda oldu, onu bilen de bilmeyen tıngırdatıyor.]

*Qartayğan soñ, özün de 20 yıl ocalıq yapqan soñ, **böyle suallerge cevap bermek** yengil ola, lakin 23 yaşında ekende şaşmalamaq mümkün, men seniñ vaziyetiñni köz ögüne ketirem, amma men seniñ fena bir areket yapmaycağını da bilem, siz o soy insan degilsiz. (78/6 MÇ)*

[Yaşlandıktan sonra, kendin de 20 yıl hocalık yaptıktan sonra, **böyle sorulara cevap vermek** kolay oluyor, lakin 23 yaşındayken saçmalamak mümkün, ben senin vaziyetini göz önüne getiriyorum, ama ben senin fena bir hareket yapmayacağını da biliyorum, siz o tür insan değilsiniz.]

*O bitmedi, **er şeyni şay qolaylıqnen kesip taşlamaq** olmay. (78/7 MÇ)*

[O bitmedi, **her şeyi öyle kolaylıkla kesip bırakmak** olmuyor.]

*İnsanda soñki işanç söngen soñ: **bir daa özüne kelmek** pek zor ola… (83/3 TSS)*

[İnsanda son inanç söndükten sonra **bir daha kendisine gelmesi** pek zor oluyor.]

*Babası onı quçağına köterip közlerine baqqan soñ, aqılbaliq adamnen laf etken kibi: anañnı saña taşlap ketem, oğlum, onı yahşı baq, ıncıtma, dep oğlunı yerge qoydı da, tez-tez yaqasınıñ dögmesini çezdi, niçündir oña **nefes almaq** zor oldı. (84/4 TSS)*

[Babası onu kucağına kaldırıp gözlerine baktıktan sonra, akıllı insanla konuşur gibi: “Anneni sana bırakıp gidiyorum oğlum, ona iyi bak, incitme” deyip oğlunu yere koydu ve hızlı hızlı yakasının düğmesini çözdü, niyedir ona **nefes almak** zor oldu.]

*Loqsahanege tüşken soñ **meseleni** endi **gizlemek** zor oldı. (97/4 YBBK)*

[Doğumhaneye gittikten sonra artık **meseleyi gizlemek** zor oldu.]

3.1.6.2. Sıfat - Fiil Grubu

*Olarğa kimerde bir, **qıyış köznen baqqanlar** da tapıla, çünki faşistlerniñ vaqtınce basıp alğan yerlerinde yapqan canavarlıqları sovet adamlarında olarğa sınırsız nefret doğura. (5/4 CQD)*

[Onlara arada bir **sinirli gözle bakanlar** da bulunuyor çünkü faşistlerin zamanında zorla aldığı yerlerde yaptıkları canavarlıklar Sovyet insanında onlara karşı sınırsız nefret doğuruyor.]

***Sağ qalğanlar** (çoqusı qadın ve balalar) şu evge toplanğan ediler. (11/3 CQD)*

[**Sağ kalanlar** (çoğu kadın ve çocuklar) bu eve toplanmışlar.]

***Bizni kelip öldürecekler, dep beklegenler** — bizim ordu saflarında eñ adaletli, tertipli adamlarnı kördiler, olar içün bu al beklenilmegen büyük bir yañılıq edi. (12/1 CQD)*

[**Gelip bizi öldürecekler diye bekleyenler**, bizim ordu saflarında en adaletli, en tertipli adamları gördüler, onlar için bu hal beklenilmeyen büyük bir yenilikti.]

*Em şu emirde, kim evinde bir şey saqlap qaldırsa, **ölüm cezasına oğraycağı** da aytıla edi. (14/2 F)*

[Hem bu emirde, kim evinde bir şey saklarsa **ölüm cezasına uğrayacağı** da söyleniyordu.]

***Böyle maşinalarnen ketkenler** artlarına qaytmay turğanlar… (17/2 F)*

[**Böyle arabalarla gidenler** geriye dönmemişler…]

Yañı dostları ise oña, ***böyle eşelonlarda ketkenler****, bizim kibi, qaçmaq yollarını arap, qaşıqlarınen, koteloklarınıñ saplarınen, tırnaqlarınen vagonlarınıñ pollarını teşe ve poezd ketip turğanda, özlerini yerge, poezd tübüne taşlaylar, eger de uyğun tüşip qalsa, ustünden poezd keçip kete, adamlar sağ qala, turıp qaçalar. (25/3 F)*

[Yeni dostları ise ona, **böyle katarlarda gidenler**, bizim gibi kaçmanın yollarını arayıp kaşıklarıyla, kepçelerinin saplarıyla, tırnaklarıyla vagonlarının döşemelerini deşiyor ve tren giderken, kendilerini yere, trenin dibine bırakıyorlar eğer uygun düşerse üstünden tren geçip gidiyor, adamlar sağ kalıyor ve kalkıp kaçıyorlar.]

Çatlaqlar arasından baqqanlar *düşman soldatlarınıñ çoqlaşqanlarını ayttılar, olar eşelonnı sarıp aldılar. (26/3 F)*

[**Çatlaklar arasından bakanlar** düşman askerlerinin arttığını söylediler, onlar katarı sarıp aldılar.]

Jora lager ştabında pisar vazifesinde çalışa eken, dostlarnıñ yardımınen kirip qalğan, o mında çoqtan kelgen, ***nemse tilini bilgeni*** *oña şu işte çalışmağa imkan bergen. (28/4 F)*

[Jora kamp kurmayında katip vazifesinde çalışıyormuş, dostlarının yardımıyla girmiş, o buraya çoktan gelmiş, **Alman dilini bilmesi** ona bu işte çalışmaya imkan vermiş.]

Bu sözlerni eşitkenler *teren köküs keçire, dersiñ olarnıñ yüreklerini basıp turğan bir ağırlıqnı içlerinden itep çıqarmağa Cemilniñ söylegenleri yardım ete. (51/4 ABBE)*

[**Bu sözleri işitenler** derin göğüs geçiriyor, sanırsın onların yüreklerine basıp duran bir ağırlığı, içlerinden itip çıkarmaya Cemil'in söyledikleri yardım ediyor.]

Lakin olarğa ***söz qatqan*** *olmadı. (60/6 İA)*

[Lakin onlara **laf atan** olmadı.]

*Amma şay olsa da **o ötmekni aşağanlar** dünyada ondan da lezetli bir şey olmağanını ala bugün anlatalar. (86/1 TSS)*

[Ama öyle olsa da **o ekmeği yiyenler** dünyada ondan lezzetli bir şey olmadığını hâlâ bugün anlatıyorlar.]

3.1.7. Birleşik İsim Grubunun Özne Olması

***Sergey Mihayloviç**, Cemaladin aqay suv içip holera hastalığına oğrağanını añlay ve şay dey: (38/2 EA)*

[**Sergey Mihayloviç**, Cemalettin ağanın su içip kolera hastalığına yakalandığını anlıyor ve şöyle diyor:]

*Balalar evindeki künlerni hatırlağanda Nevruznıñ közü ögüne **ekimleri Margarita Pavlovna** canlana. (55/6 ABBE)*

[Çocuk yurdundaki günlerini hatırladığında Nevruz'un gözü önünde doktorları **Margarita Pavlovna** canlanıyor.]

*Çoqqa barmay, **mektep direktorı Nadejda Naumovna** da peyda oldı. (59/5 İA)*

[Çok geçmeden **okul müdürü Nadejda Naumovna** da ortaya çıktı.]

***Nadejda Naumovna** da çoqtan qayttı. (61/6 İA)*

[**Nadejda Naumovna** da çoktan döndü.]

***Emir Üsein** Zulunovağa bir şey aytmadı. (66/1 EvA)*

[**Emir Hüseyin**, Zulunova'ya bir şey söylemedi.]

***Emir Üsein** seskenip o tarafqa baqtı. (66/1 EvA)*

[**Emir Hüseyin** silkinip o tarafa baktı.]

***Emir Üsein** balalarnıñ yanından keçkende, özü bile duymadan, külümsiredi. (66/2 EvA)*

[**Emir Hüseyin** çocukların yanından geçerken kendi bile farkında olmadan gülümsedi.]

*Qorqtıñmı, yoqsa oğlum, — dedi **Emir Üsein**, onıñ omuzına qolunı qoyıp. (67/1 EvA)*

[Korktun mu yoksa oğlum, dedi **Emir Hüseyin**, onun omzuna elini koyup.]

***Emir Üsein** balalar evinden çıqqan soñ, ne tarafqa ketecegini bilmedi, sepelep yağğan yağmurnı da eslemedi. (67/4 EvA)*

[**Emir Hüseyin**, çocuk yurdundan çıktıktan sonra ne tarafa gideceğini bilemedi, sepeleyerek yağan yağmuru da fark etmedi.]

*«Belkim maña başqa yollarnen aramaq kerektir, belkim menim daa barmağan, bilmegen yerlerim bardır?», dep **Emir Üsein** qayta baştan bir daa arap yürgen yollarını közden keçire, balasını tapmaqnıñ çaresini aray. (67/6 EvA)*

[Belki benim başka yollarla aramam gerektir, belki benim daha gitmediğim, bilmediğim yerler vardır, deyip **Emir Hüseyin** yeniden baştan bir daha arayıp yürüdüğü yolları gözden geçiriyor, çocuğunu bulmanın çaresini arıyor.]

*Doğrusını aytqanda men sizge inanam, em evlatlıqqa alacaq balağa siz aqiqiy baba olursız, — dedi **Mavlüda Zulunova**. (68/5 EvA)*

[Doğrusunu söylersem ben size inanıyorum, evlatlık alacağınız çocuğa siz gerçek baba olursunuz, dedi **Mavlüda Zulunova**.]

***Emir Üsein** oğlançıqtan: — Sen köyüñizniñ adını bilesiñmi, Alik, — dep soradı. (70/10 EvA)*

[**Emir Hüseyin** oğlancığa "Sen köyünüzün adını biliyor musun Alik?" diye soruyordu.]

***Emir Üsein** şu ağır tınçlıqnı bozmaq içün, bir şeyler daa sorasa, der kibi Mavlüdağa baqtı. (70/12 EvA)*

[**Emir Hüseyin** bu ağır sessizliği bozmak için bir şeyler daha sorsana der gibi Mavlüda'ya baktı.]

Emir Üsein *nege oğrağanını bilmedi, eyecannen Mavlüdağa baqtı, soñ özüni qolğa alıp: — Doğru aytasıñ, penceremiz tübünde selbiler öse ediler. (71/4 EvA)*

[**Emir Hüseyin** neye uğradığını bilmedi, heyecanla Mavlüda'ya baktı, sonra aklını başına alıp: "Doğru söylüyorsun, penceremizin önünde selviler büyüyorlardı."

3.1.8. Ünvan Grubu

Aqayınıñ şu hınzırlıqlarına çıdayalmay, ***Eftade ala*** *çoq çekişken, közyaşlarını qurutmağan, başını qayda urmağa bilmegen, lakin ket-kete «Taqdirim böyle eken, mañlayıma böyle yazılğan», dep sabır etken, çıdağan. (37/4 EA)*

[Kocasının bu hınzırlıklarına dayanamayan **Eftade hala** çok acı çekmiş, gözyaşlarını kurutmamış, başını nereye vuracağını bilmemiş, lakin git gide "Takdirim böyleymiş, alnıma böyle yazılmış." deyip sabretmiş, dayanmış.]

Künlerden bir kün ***Cemaledin aqay*** *sabadan turıp, atını egerley de: — Men yaylağa ketem, — dep qadınına aqşamğa dımlama sımarlap, yolğa çıqa. (37/7 EA)*

[Günlerden bir gün **Cemalettin Ağa** sabahtan kalkıp atını eyerliyor ve "Ben yaylaya gidiyorum." deyip karısına akşama dımlama ısmarlayıp yola çıkıyor.]

At olarnı Qaravul qaya tübündeki çaqıl çoqraqqa alıp kele, baqsalar, ne körsinler, ***Cemaledin aqay*** *talaq kibi qararğan, çoqraq yanında tomarlanıp yata. (38/1 EA)*

[At onları Karavul kaya dibindeki çakıl pınara alıp geliyor, bakıp ne görsünler, **Cemalettin Ağa** dalak gibi kararmış, pınar yanında yuvarlanmış yatıyor.]

Sergey qazaq *hastanı körgeninen: — Suv içtimi? — dep soray. (38/1 EA)*

[**Sergey Kazak** hastayı görür görmez: "Su içti mi?" diye soruyor.]

Eftade ala *nasıl oylasa da, öyle de yapa. (39/5 EA)*

[**Eftade hala** nasıl düşündüyse öyle de yapıyor.]

Onıñ adı Boris olsa da, ***Eftade ala*** *oña Bekir dey edi. (43/4 EA)*

[Onun adı Boris olsa da **Eftade hala** ona Bekir diyordu.]

Asan aqay *halqnıñ betine baqmağa utana. (44/9 EA)*

[**Hasan Ağa** halkın yüzüne bakmaya utanıyor.]

Asan aqay *da kene de köyniñ itibarlı adamlarından biri olıp qala. (45/5 EA)*

[**Hasan Ağa** da gene köyün itibarlı adamlarından biri olup kalıyor.]

Kene yahşı, ***qomşuları Baynazar aka*** *olarnı unutmay. (49/4 ABBE)*

[Gene iyi, **komşuları Baynazar Ağa** onları unutmuyor.]

Kimerde bir ***Baynazar aka*** *yaqarlıqnen birge bir çanaq süt, ya da qatıq ketirip:— Matluba apañdan sizlerge selam, — dep kürsige qoya turğan. (49/5 ABBE)*

[Arada bir **Baynazar Ağa**, yakacakla birlikte bir çanak süt ya da yoğurt getirip Matluba ablandan sizlere selam, deyip kürsüye koyuyor.]

Soñ ***Baynazar aka*** *sandığınıñ tübünden eskirip qalğan bir mektüp çıqardı. (56/4 ABBE)*

[Sonra **Baynazar Ağa** sandığın dibinden eskiyip kalan bir mektup çıkardı.]

Yedinci sınıfnı bitirip, sekizincige keçkende, qızınıñ tabiatı büs-bütün türlenip ketkenine taaciplengen ***Muradasıl aqay****, bir kün qadınından: — Apay, bu bizim qızğa ne oldı ya? Qaçan baqsam, küzgü ögünden ketmey, anda bir tanımağan adamını körgen kibi, baqıp qala, kimer de menim evge kirgenimni de abaylamay. (57/1-2 İA)*

[Yedinci sınıfı bitirip sekize geçtiğinde, kızının tabiatının büsbütün değiştiğine şaşıran **Muradasıl Ağa**, bir gün karısına: "Hanım, bu bizim kıza ne oldu ya? Ne zaman görsem ayna önünden gitmiyor, orada tanımadığı birini görmüş gibi bakıp kalıyor, bazen de benim eve girdiğimi de fark etmiyor."]

Tıpqı menim tabiatım, babasınıñ qızı, — dep taşladı ***Muradasıl aqay*** *ğururnen. (62/9 İA)*

[Tıpkı benim tabiatım, babasının kızı, diye konuştu **Muradasıl Ağa** gururla.]

Kostya emce *maña borsuq urıp ketirecek. (85/4 TSS)*

[**Kostya amca** bana porsuk vurup getirecek.]

Salı künü ***Hayali emce*** *aytqanı kibi, saba erte yetip keldi. (88/1 TSS)*

[Salı günü **Hayali amca** söylediği gibi sabah erken yetişip geldi.]

Musemma aptem *payna özüñizni yibermege qorqmadımı? (100/2 EY)*

[**Müsemma ablam** panayıra sizi tek göndermeye korkmadı mı?]

3.1.9. Tekrar Grubu

Ana-bala *em qorqu, em de imdat beklep, menim közlerime baqtılar. (S9 P3)*

[**Anne ve çocuk** hem korkuyor hem de imdat bekleyerek benim gözlerime baktılar.]

Qış-suvuq*, hasta, mecalsız ananıñ ve daa elinden bir şey kelmegen sabiyçikniñ omuzlarından basa, canlarını almağa hast ete. (48/3 ABBE)*

[**Kış soğuk** hasta, mecalsiz annenin ve daha elinden bir şey gelmeyen sabinin omuzlarından basıp canlarını almaya kastediyor.]

Çaylarını qaynatıp alğan soñ, yaqarlıq bite, soñ ***ana-bala*** *paltolarına, şallarına oralıp çölge, quru qamış toplamağa keteler. (49/3 ABBE)*

[Çaylarını kaynatıp aldıktan sonra, yakacak bitiyor, sonra **anne çocuk** paltolarına, şallarına sarılıp bozkıra kuru kamış toplamaya gidiyorlar.]

Oğlanlar-qızlar *ep oynaylar. (61/5 İA)*

[**Oğlanlar kızlar** hep oynuyorlar.]

Kündüzleri işke berilip vaqıt keçip ketkenini duymay qalsa da, geceleri, yorğunlıqqa baqmay, ***ğam-qasevet*** *onıñ yuqusını qaçıra. (67/6 EvA)*

[Gündüzleri işe verilip vaktin geçip gittiğini duymasa da, geceleri yorgunluğa bakmadan **gam kasavet** onun uykusunu kaçırıyor.]

3.1.10. Bağlama Grubu

*Üseinniñ şorbacısınıñ hozyaystvosında **madyarlar, polyaklar, ukrainler ve diger milletler** çalışa ediler. (31/2 F)*

[Hüseyin'in patronunun çiftliğinde, **Macarlar, Polonyalılar, Ukraynalılar ve diğer milletler** çalışıyordu.]

*Ne içündir oña **bütün köyniñ cemaatı, qartı-yaşı**, Eftade ala, dey ediler. (35/1 EA)*

[Nedendir ona **bütün köyün halkı, yaşlısı genci** Eftade hala diyorlardı.]

*Leytenant Cemilniñ kiçkene sandığından **şeker, nohut ve kurpe kontsentratları, anterlik basmalar** çıqtı. (51/3 ABBE)*

[Teğmen Cemil'in küçük sandığından **şeker, nohut, ve körpe kontsentratları, elbiselik basmalar** çıktı.]

*Mekteplerde oquv yılını bitirip, soñki çañ qaqılğanda **ocalar da talebeler de** teren köküs keçire, keçken yollarına bir nazar taşlaylar. (57/5 İA)*

[Okullarda öğretim yılını bitirip son zil çaldığında **hocalar da öğrenciler de** derin nefes alıyor, geçen yıllarına bir bakış atıyorlar.]

*Muzıka toqtağan soñ, **Şemsiyenen Raya** koridorğa çıqtılar. (60/6 İA)*

[Müzik durduktan sonra **Şemsiye ile Raya** koridora çıktılar.]

***Salamatkinen men** şahmat tahtasını alıp, uzaqta körüngen büyük ceviz tereğine doğru yol aldıq. (74/3 MÇ)*

[**Salamatkin ile ben** satranç tahtasını alıp, uzakta görünen büyük ceviz ağacına doğru yol aldık.]

***Etraftaki eşillik, dülber manzara** bizge şahmatnı unutturdı. (74/5 MÇ)*

[**Etraftaki yeşillik, güzel manzara** bize satrancı unutturdu.]

*Zemfiranıñ iri, dülber közlerinde **em sevinç, em de qorqu alametleri** peyda oldı. (77/3 MÇ)*

[Zemfira'nın iri, güzel gözlerinde **hem sevinç hem de korku alametleri** peyda oldu.]

*Mektüpler oqulgan soñ daima oña **yañğızlıq duyğusı, açlıq azabı** yengilleşken kibi ola. (87/2 TSS)*

[Mektuplar okunduktan sonra ona daima **yalnızlık duygusu, açlık azabı** hafiflemiş gibi oluyor.]

*İnstitutqa kirmek laqırdısı olmadı, çünki o işke **ana da, bala da** köz kestiralmadılar. (93/1 YBBK)*

[Enstitüye girmek sözü olmadı çünkü o işe **anne de çocuk da** göz kestiremediler.]

3.1.11. Kısaltma Grubu

3.1.11.1. Çıkma Grubu

*Anda bizni daa doğrusı, **şeer maarif bölüginden vekil** bekley ediler. (4/4 CQD)*

[Orada bizi daha doğrusu, **şehir maarifi bölüğünden vekil** bekliyordu.]

3.2. İsim Cümlelerinde Özne

3.2.1. İsim

3.2.1.1. Cins - Teklik İsim

*Mektepte vaziyet biraz uymay, — dedi şeer maarifi bölüginiñ müdiri, — **direktor** daa yaş qadın, tecribesi yetişmey, ilmiy bölük müdiri ise, endi qart, yaqında pensiyağa ketecek. (3/2 CQD)*

[Mektepte durum uygun değil, dedi şehir maarifi bölüğünün müdürü, **yönetici** henüz genç kadın, tecrübesi yetersiz, ilmî bölük müdürü ise artık yaşlı, yakında emekliye ayrılacak.]

Ortalıq *tam- taqır. (7/6 CQD)*

[**Ortalık** bomboş.]

İş *pek ağır. (28/2 F)*

[**İş** çok ağır.]

Endi ne yapmalı! ***Vaqıt*** *sıqlet. (32/3 F)*

[Şimdi ne yapmalı! **Zaman** sıkıntılı.]

Cenk *daa aldımızda... (34/6 F)*

[**Savaş** daha önümüzde...]

Qız *aqiqaten de onıñ evinde eken. (44/7 EA)*

[**Kız** hakikaten de onun evindeymiş.]

Ava *pek suvuq yel olsa, evden çıqmağa qorqalar, yorğanlarına oralıp kün keçireler. (49/3 ABBE)*

[**Hava** çok soğuk rüzgar olsa evden çıkmaya korkuyorlar, yorganlarına sarılıp gün geçiriyorlar.]

Bu yerde ***ömür*** *bam-başqa edi. (55/4 ABBE)*

[Bu yerde **ömür** bambaşka idi.]

Qızlarınıñ tabiatı türlenmesine ***sebep*** *bar edi. (57/4 İA)*

[Kızlarının tabiatının değişmesine **sebep** vardı.]

Soñundan añlaşılğanına köre, ***bala*** *aqiqaten de yerli eken. (69/6 EvA)*

[Sonradan anlaşıldığına göre **çocuk** gerçekten de yerliymiş.]

*Tayinlegen rayonımda meni pek yahşı qabul ettiler, birinci yıl olğanına baqmadan, **iş** pek çoq edi. (76/5 MÇ)*

[Tayin olduğum bölgede beni pek güzel kabul ettiler, ilk yıl olmasına bakmadan **iş** pek çok idi.]

***Bugün** salı, hastahanege barılacaq kün. (82/2 TSS)*

[**Bugün** salı, hastaneye gidilecek gün.]

*Men bilem, evimizde, anam yahşı olur, endi küneş de qızdıra, anam sıcaqnı seve, bizim sovhozımızda **emşire** de bar. (88/4 TSS)*

[Ben biliyorum, evimizde annem iyi olur, şimdi güneş de kızdırıyor, annem sıcağı seviyor, bizim çiftliğimizde **hemşire** de var.]

***Ötmek** o yıllarda er şeyden qıymetli, can ölçüsi, hayal edi. (86/1 TSS)*

[**Ekmek** o yıllarda her şeyden kıymetli, can ölçüsü, hayal idi.]

***Para** sıcaq şey, dostum. (103/6 EY)*

[**Para** sıcak şey, dostum.]

3.2.1.2. Özel - Teklik İsim

***Zarema** mektepte yoq, körüşip olamadım. (77/1 MÇ)*

[**Zarema** okulda yok, görüşemedim.]

3.2.2. İsim Tamlaması

3.2.2.1. Belirtili İsim Tamlaması

*O devirde **çoq millionlı ocalar ordusınıñ pek çoqu** cebede ediler. (3/5 CQD)*

[O devirde **kalabalık hocalar ordusunun pek çoğu** cephede idi.]

***Aqşamlıq mekteplerniñ vaziyeti** ise iç de uymay edi. (4/1 CQD)*

[**Akşam mekteplerinin vaziyeti** ise hiç de uygun değildi.]

Kün keçip ketkenini duymay qalam, aqşam qaranlığı basqanda, mende daa ***yapılmay qalğan işlerniñ esabı*** *yoq. (5/2 CQD)*

[Günün geçip gittiğini fark etmiyorum, akşam karanlığı bastığında bende daha **yapılmadan kalan işlerin hesabı** yok.]

Men onıñ evelâ özünen söyleşip aileviy alınen tanışqan soñ qalğan talebelernen laqırdı etmek qararına keldim, çünki mektepte oña tınış bermeyler, ***Albertniñ azabı*** *büyük, yardımğa muhtac edi. (6/2 CQD)*

[Ben önce onun kendisiyle konuşup ailesinin hâlini öğrendikten sonra geri kalan öğrencilerle konuşma kararını aldım çünkü mektepte ona rahat vermiyorlar, **Albert'in azabı** büyük, yardıma muhtaçtı.]

Ne içün maña ürüş bermeyler, ***menim ne qabaatım*** *bar?.. (6/3 CQD)*

[Ne için bana rahat vermiyorlar, **benim ne kabahatim** var?]

Reyhstagnıñ qapılarında, divarlarında ise boş yer tapıp adıñı yazmaqnıñ çaresi *yoq, er bir yer «avtografqa» tolğan. (8/1 CQD)*

[**Reystag'ın kapılarında, duvarlarında ise boş yer bulup adını yazmanın çaresi** yok, her bir yer imzayla dolmuş.]

Bu tarafta adam kötekleylermi, öldürelermi, ***şişmannıñ işi*** *yoq, o stol başında özüni sıqmay otura. (19/8 F)*

[Bu tarafta adam dövüyorlar mı öldürüyorlar mı **şişmanın alakası** yok, o masa başında kendini yormadan oturuyor.]

Üseinniñ *endi* **yahşı arqadaşları** bar. (29/6 F)

[**Hüseyin'in** artık **iyi arkadaşları** var.]

Demek ***siziñ aqaylarıñız, balalarıñız*** *bar, er şey yerinde, anda-mında aylansañız da körünmey, çünki tayançıñız bar. (40/5 EA)*

[Demek **sizin kocalarınız, çocuklarınız** var, her şey yerinde, orada burada dolaşsanız da görünmüyor, çünkü dayanağınız var.]

Er kesniñ öz aqq-uqıqı, sesi *bar. (43/3 EA)*

[**Herkesin öz hakkı hukuku, sesi** var.]

Bizim köyniñ vekili *pek utançaq, yımşaq tabiatlı, sarışın bir yigit edi. (43/4 EA)*

[**Bizim köyün temsilcisi** pek utangaç, yumuşak tabiatlı, sarışın bir yiğit idi.]

Köyümizniñ evelki şorbacıları, bayları *qayda? (45/1 EA)*

[**Köyümüzün önceki sahipleri, zenginleri** nerede?]

Köydeşleriniñ aytqanları *doğru edi. (45/6 EA)*

[**Köylülerinin söyledikleri** doğruydu.]

Baynazar akanıñ da dört balası *bar, eñ kiçkenesi Nevruznen bir yaşta. (49/5 ABBE)*

[**Baynazar Ağa'nın da dört çocuğu** var, en küçüğü Nevruz'la aynı yaşta.]

Baynazar akanıñ qorantası da zamet çeke, amma ***olarnıñ sığırları*** *bar, evlerinde, az-çoq süt, qatıq, qaymaq tapıla. (49/5 ABBE)*

[Baynazar Ağa'nın ailesi de sıkıntı çekiyor ama **onların sığırları** var, evlerinde az çok süt, yoğurt, kaymak bulunuyor.]

Balalar öz analarına, — men seni sevem, — dep aytmaylar, zaten olar anasına olğan sevgisiniñ — sevgi olğanını da bilmeyler, o tabiiy bir şey: nefes alğan kibi, tañ atqan kibi: ***o muqaddes duyğunıñ adı*** *yoqtır... (55/1 ABBE)*

[Çocuklar annelerine ben seni seviyorum, diye söylemiyorlar, zaten onlar annesine olan sevgisinin sevgi olduğunu da bilmiyorlar, o tabii bir şey, nefes almak gibi, tan atması gibi, **o mukaddes duygunun adı** yoktur…]

Menim familiyam *da bar, terbiyeci olıp çalışqan Ğapipa Gizatulinanıñ familiyasında olğanlar da çoqlar. (64/3 EvA)*

[**Benim ailem** de var, eğitimci olarak çalışan Ğapipa Gizatulina'nın ailesinden olanlar da çok.]

Zaremanıñ emcesi *büyükçe bir işte eken. (75/6 MÇ)*

[**Zarema'nın amcası** büyükçe bir işteymiş.]

Bizim direktorımız *esli-başlı qadın, oblastta belli pedagoglardan biri. (79/3 MÇ)*

[**Bizim müdürümüz** yaşlı başlı kadın, bölgede belli eğitimcilerden biri.]

Mına, zavuç arqadaş, ***yılnıñ ortasında siziñ mektepke kelip tıqılğanımnıñ sebebi*** *de bu. (80/5 MÇ)*

[İşte arkadaş, **yılın ortasında sizin okula gelip tıkılmamın sebebi** de bu.]

Borsuq bar da, o dağda üre, ***onıñ yağı*** *pek faydalı, bütün hastalıqlarga ilac eken. (88/7 TSS)*

[Porsuk var ya, o dağda yaşıyor, **onun yağı** pek faydalı, bütün hastalıklara ilaçmış.]

Üsniyeniñ *de endi* ***öz şegirtleri*** *bar. (92/2 YBBK)*

[Artık **Hüsniye'nin de kendi çırakları** var.]

Olarnıñ ekinci arqadaşı *ukrain qızı Olya İuşenko. (92/2 YBBK)*

[**Onların ikinci arkadaşı** Ukrayna kızı Olya İşenko.]

Süngi çuvalğa sığmağanı kibi, erte-keç ***meseleniñ üstü açılacağı*** *belli edi. (97/3 YBBK)*

[Mızrağın çuvala sığmadığı gibi, er geç **meselenin üstünün açılacağı** belliydi.]

«Edi» degenimniñ sebebi *bar. (101/3 EY)*

[**"İdi" dememin sebebi** var.]

3.2.2.2. Belirtisiz İsim Tamlaması

Köçip kelgenler arasında ***Volga nemseleri*** *de barlar. (5/4 CQD)*

[Göçüp gelenler arasında **Volga Almanları** da varlar.]

Eger buña riayet etilmese, ***programmada belginenilgen materiallar menilsenilmey qalması*** *mümkün. (72/2 MÇ)*

[Eğer buna riayet edilmezse **programda belgelenen materyallerin benimsenmeden kalması** mümkün.]

Cümlenin öznesi, Kırım Tatar Türkçesinde belirtisiz isim tamlaması şeklinde oluşurken Türkiye Türkçesinde belirtili isim tamlaması şeklinde oluşmuştur.

Doğrusını aytam, bekley edim, ***özüñiz kelgeniñiz*** *yahşı oldı. (79/4 MÇ)*

[Doğrusunu söyleyeyim, bekliyordum, **sizin gelmeniz** iyi oldu.]

Rayon merkezi *de Ridvan yaşagan sovhozdan doquz kilometr uzaqta. (82/2 TSS)*

[**Bölge merkezi** de Rıdvan'ın yaşadığı çiftlikten dokuz kilometre uzakta.]

Şay deyler, ***borsuq yağı*** *o hastalıqqa birden-bir ilac eken. (85/6 TSS)*

[Öyle diyorlar, **porsuk yağı** o hastalığa bire bir ilaçmış.]

Men endi o sen, ya da bizim buhgalter bilgen Murtaza degilim, men öyle bir sınavdan keçtim ki, endi mağa ***şam yolu*** *tüm-tüz. (101/3 EY)*

[Ben artık o senin ya da bizim muhasebecinin bildiği Murtaza değilim, ben öyle bir sınavdan geçtim ki artık bana **Şam yolu** dümdüz.]

3.2.3. Sıfat Tamlaması

3.2.3.1. Niteleme Sıfatı

O vaqıtlarda ***maña eñ yetişmegen şey*** *vaqıt edi. (5/2 CQD)*

[O zamanlarda **bana en yetmeyen şey** vakitti.]

Mında ***şaşmağa şey*** *yoq, biz olarğa, frits, olar ise bizge, İvan, dey ediler. (8/4 CQD)*

[Bunda **şaşacak şey** yok, biz onlara frits, onlar ise bize İvan diyorlardı.]

*Batalonımıznıñ razvedka bölüginde **aytuvlı razvedkacı Müller adlı bir nemse yigiti** bar edi. (11/3 CQD)*

[Taburumuzun istihbarat bölüğünde **ünlü istihbaratçı Müller isimli bir Alman yiğidi** vardı.]

*Kene de şu oda, yalıñız bu sefer mında **şişmandan başqa yaş bir ofitser** daa bar edi. (20/5 F)*

[Yine o oda, yalnız bu sefer burada **şişmandan başka genç bir memur** vardı.]

***Dünyada eñ dayanılmaz ceza**, yaş, sağlam adamnı açlıqnen çekiştirmek olsa kerek. (23/3 F)*

[**Dünyada en dayanılmaz ceza** genç, sağlam insanı açlıkla cezalandırmak olsa gerek.]

***Kelip tüşken lagerleri** pek balaban, yarı yerge kömülgen baraklar, biri digerinden tikenli tellernen ayrılgan. (27/2 F)*

[**Gelip indikleri kampları** pek büyük, yarı yere gömülen barakalar, birbirlerinden dikenli tellerle ayrılmış.]

*Mında, tikenli tel artında da **uzun qulaqlar** bar eken. (28/2 F)*

[Burada, dikenli teller ardında da **uzun kulaklar** varmış.]

***Düşman ordusınıñ özüni toqtatalmay, ep artına çekilgenini** endi **bilmegen adam** yoq. (31/4 F)*

[**Düşman ordusunun durmadan, hep geriye çekildiğini** artık **bilmeyen adam** yok.]

*Lakin daa **yapılacaq işler** çoq. (32/3 F)*

[Lakin daha **yapılacak işler** çok.]

*Üsein mında kelgende endi **qomşu köylerden toplanğan, onıñ kibi «ırğatlar»** çoq ediler, er kimniñ yüzü küle, quvançı içine sığmay. (34/3 F)*

[Hüseyin buraya geldiğinde **komşu köylerden toplanan, onun gibi ırgatlar** çoktu, herkesin yüzü gülüyor, kıvancı içine sığmıyor.]

*Köyde **bu qadınnı ürmet etmegen adam** yoq, kim Eftade alanen rastkelişse toqtap, onıñ sağlığını, alını-ehvalını sorap, soñ keçe turğanlar. (35/1 EA)*

[Köyde **bu kadına hürmet etmeyen insan** yok, kim Eftade hala ile karşılaşsa durup onun sağlığını, halini hatrını sorup sonra geçip giderler.]

***Böyle saat** köyümizde kimsede yoq, onı aytqanlarına köre, alanıñ qartbabası acılıqtan qaytqanda o yaqlardan alıp kelgen de, torunı bizim köyge kelin tüşkende oña bağışlağan. (36/2 EA)*

[**Böyle saat** köyümüzde kimsede yok, söylediklerine göre onu halanın büyükbabası hacdan dönerken o taraflardan alıp gelmiş ve torunu bizim köye gelin geldiğinde ona hediye etmiş.]

***Yaş qız** Cemaladin aqaynıñ üçünci apayı eken, o aqayını körip abdırağanınıñ sebebi, Cemaladin aqaynıñ beti olğan. (36/4 EA)*

[**Genç kız** Cemalettin Ağa'nın üçüncü karısıymış, onun kocasını görünce telaşlanmasının sebebi Cemalettin Ağa'nın yüzü olmuş.]

***Cemilden mektüp kelgen küni** bayram. (53/3 ABBE)*

[**Cemil'den mektup geldiği gün** bayram.]

*Yalıñız **Şemsiyege qulaq asqan adam** yoq. (61/5 İA)*

[Sadece **Şemsiye'ye kulak asan insan** yok.]

***Üsniyede birinci doğğan fikir**, deral qaçmaq edi. (97/2 YBBK)*

[**Hüsniye'de ilk oluşan fikir**, derhal kaçmak idi.]

*Onıñ yanında **aqiqiy dostları** bar. (99/8 YBBK)*

[Onun yanında **hakiki dostları** var.]

3.2.3.2. Belirtme Sıfatı

3.2.3.2.1. Sayı Sıfatı

*Anam Moskvağa yazıp sorattı, andan da **bir haber** yoq… (6/5 CQD)*
[Annem Moskova'ya yazıp sordurdu, ondan da **bir haber** yok…]

*Yoq, **ekinci qısımı** daa da mürekkep. (76/4 MÇ)*
[Yok, **ikinci kısmı** daha da siyah.]

*Yeşil sarayda **eki elektrik sobası** bar, nevbetnen çay qaynatasızmı, qartop pişirip aşaysızmı, o yağı sizniñ işiñiz. (104/3 EY)*
[Yeşil sarayda **iki elektrik sobası** var, sırayla çay mı demlersiniz, patates pişirip mi yersiniz, o tarafı sizin işiniz.]

3.2.3.2.2. İşaret Sıfatı

*Bizni kelip öldürecekler, dep beklegenler — bizim ordu saflarında eñ adaletli, tertipli adamlarnı kördiler, olar içün **bu al** beklenilmegen büyük bir yañılıq edi. (12/1 CQD)*
[Gelip bizi öldürecekler diye bekleyenler, bizim ordu saflarında en adaletli, en tertipli adamları gördüler, onlar için **bu hal** beklenilmeyen büyük bir yenilikti.]

*Mındakileri de burunlarını asıp üreler, **evelki kamorozlıqları** yoq. (27/3 F)*
[Buradakiler de suratlarını asıyorlar, **evvelki kahramanlıkları** yok.]

*Em qana, aytıñ baqayım, **o yigit** kim, kimge zararı tiydi? (45/1 EA)*
[Hem hani söyleyin bakayım, **o yiğit** kim, kime zararı dokundu?]

*Anañ ölüm aldında yatqan künlerde poçtalon ketirgen edi, lakin köy halqı o vaqıt mektüpni maña avale etip «bu arada bermey turıñ», degen edi, çünki **bu kağıt** babañnıñ qara haberi edi. (56/5 ABBE)*

[Annen ölüm döşeğinde yattığı günlerde postacı getirmişti, lakin köy halkı o vakit mektubu bana havale edip "Bu ara vermeyin." demişti çünkü **bu kağıt** babanın kara haberi idi.]

*Ya sen qaydan bilesiñ, belkim **o adam** Alikniñ babası degildir?! (70/8 EvA)*

[Ya sen nereden biliyorsun, belki **o adam** Alik'in babası değildir?!]

*Evlerine barmağa utandım, çalışqan yerini sorap taptım, lakin **şu künü** geografiya ocalarınıñ sekitsiya künü eken. (76/8 MÇ)*

[Evlerine gitmeye utandım, çalıştığı yeri sorup buldum, lakin **o gün** coğrafya hocalarının bölüm günüymüş.]

***O adam** sizsiz, Pötr Mihayloviç, siz!!! (78/4 MÇ)*

[**O adam** sizsiniz Pötr Mihayloviç, siz!!!]

*Ridvannıñ **bu baar** on beşinci baari edi, birinci cenksiz baar, toplar susqan baar… (84/2 TSS)*

[**Bu bahar** Rıdvan'ın on beşinci baharıydı, savaşsız birinci bahar, topların sustuğu bahar…]

***O vaqıttaki ötmekler** de şimdikisi kibi yahşı pişken, yımşaq, qoqulı, beyaz ötmek degil edi. (86/1 TSS)*

[**O zamandaki ekmekler** de şimdiki gibi iyi pişmiş, yumuşak, kokulu, beyaz ekmek değildi.]

3.2.3.2.3. Belirsizlik Sıfatı

*Bizim memlekette **er millet** bir uquqtadır. (6/6 CQD)*

[Bizim memlekette **her millet** eşit hukuktadır.]

*Üseinniñ elinde o vaqıt **bir şey** yoq edi. (16/2 F)*

[Hüseyin'in elinde o vakit **bir şey** yoktu.]

*Demek siziñ aqaylarıñız, balalarıñız bar, **er şey** yerinde, anda-mında aylansañız da körünmey, çünki tayançıñız bar. (40/5 EA)*

[Demek sizin kocalarınız, çocuklarınız var, **her şey** yerinde, orada burada dolaşsanız da görünmüyor, çünkü dayanağınız var.]

*Kerçekten de baba ketkenden berli **bir haber** yoq. (50/4 ABBE)*

[Gerçekten de baba gittiğinden beri **bir haber** yok.]

3.2.4.Zamir

3.2.4.1. Şahıs Zamirleri

3.2.4.1.1. Birinci Teklik Şahıs Zamiri

***Men** eminim ki, Mamutov bizim işançımızını aqlar, — soñ maña çevirilip, — işiñizde muvafaqiyetler tileyim, — dep menim qolumnı sıqtı. (4/7 CQD)*

[**Ben** eminim ki Mamutov bizim umudumuzu boş çıkarmaz, sonra bana dönüp, işinizde başarılar diliyorum deyip elimi sıktı.]

*Aşadım, **men** toqum. (89/7 TSS)*

[Yedim, **ben** tokum.]

3.2.4.1.2. İkinci Teklik Şahıs Zamiri

*Baq **sen** mında ekensiñ, kene yahşı Mavlüda apteñ seni mında alıp qaldı da maña haber etti, ondan başqa men seni daa kim bilir ne yerlerde arap yürecek edim… (71/7 EvA)*

[Bak **sen** buradaymışsın, gene iyi ki Mavlüda ablan seni burada tuttu da bana haber verdi, böyle olmasaydı ben seni daha kim bilir nerelerde arayacaktım…]

3.2.4.1.3. Üçüncü Teklik Şahıs Zamiri

*Bu hastalıqtan qurtulmaq pek zor mesele, lakin **o** sağlam adam, men bellesem yüregi dayanır, siz onıñ ağızını açıp, boğazına bir şişe raqı töküñ, başqa iç bir türlü ilac oña yardım etmez, qurtarsa onı raqı qurtarır. (38/3 EA)*

[Bu hastalıktan kurtulmak pek zor mesele, lakin **o** sağlam adam, ben sanıyorum ki yüreği dayanır, siz onun ağzını açıp boğazına bir şişe rakı dökün, başka hiçbir türlü ilaç ona yardım etmez, kurtarsa kurtarsa onu anca rakı kurtarır.]

***O** er kimniñ alası, er kimniñ hatırını tapqan insan edi. (46/3 EA)*

[**O** herkesin halası, herkesin hatrını bulan insandı.]

*Cenk tezden bizim ğalebemiznen bitecek, çoqqa barmaz askerlerimiz öz tuvğanlarına, bala-çağalarına qaytırlar», — degende er kes sevine, em Cemilniñ aytqanlarına da inana ediler, çünki, **o** cenk ateşi içinden kelgen canlı vekil edi… (51/4 ABBE)*

[Cenk hızlıca bizim yenmemizle bitecek, çok geçmeden askerlerimiz akrabalarına, çoluk çocuklarına dönerler, deyince herkes seviniyor, hem Cemil'in söylediklerine de inanıyorlardı, çünkü **o** savaş ateşi içinden gelen canlı temsilciydi.]

***O** aqıllı bala, lakin biraz kiyikligi bar, bir özü yürmege seve. (68/5 EvA)*

[**O** akıllı çocuk, yalnız biraz yabani, tek başına olmayı seviyor.]

***O** daa yaş, mektepte çalışqanına eki yıl olğan. (72/2 MÇ)*

[**O** daha genç, okulda çalışalı iki yıl olmuş.]

***O** endi dört balanıñ babası, evi, azbarı… (90/2 TSS)*

[**O** artık dört çocuğun babası, evi, bahçesi…]

***O** yavaş tabiatınen ve işkirliginen belli qızdır. (92/2 YBBK)*

[**O** sakin tabiatıyla ve çalışkanlığıyla bilinen kızdır.]

***O** iç bir yerde çul tuttırğan adam degil. (101/4 EY)*

[**O** hiçbir yerde dikiş tutturamaz.]

3.2.4.1.4. Dönüşlülük Zamiri

Özü *de daa sağ eken. (38/1EA)*

[**Kendisi** de daha sağmış.]

Sergey Mihayloviçniñ bir közü kör olıp, ***özü*** *bostancılıqnen oğraşsa da pek tecribeli, er şeyden añlağan bir adam eken, halq ondan daima aqıl tanışıp turğan, lakin onı adınen kimse çağırmay, Sergey qazaq, dep aytalar. (38/1 EA)*

[Sergey Mihayloviç'in bir gözü kör olup **kendisi** bostancılıkla uğraşsa da pek tecrübeli, her şeyden anlayan bir adammış, halk ona daima akıl danışır, lakin onu adıyla kimse çağırmıyor, Sergey Kazak diyorlar.]

Özü *uzun boylu, daima yahşı kiyinip yüre, sıcaqqanlı yigit. (72/2 MÇ)*

[**Kendisi** uzun boylu, daima güzel giyinip yürüyor, sıcakkanlı yiğit.]

3.2.4.2. İşaret Zamiri

Endi başlanğıç sınıf talebeleri sizlerden üner almaq kerekler, cemaat işlerine, evleriñizdeki hızmetlerge aktiv qoşulmaq kereksiz, çünki sekizinci sınıfnı bitirgen soñ isteseñiz oquvıñızını devam etersiz, isteseñiz çalışa ve em de oquysız — ***o*** *siziñ işiñiz. (58/1 İA)*

[Artık başlangıç öğrencilerinin sizlerden hüner almaları gerek, cemaat işlerine, evlerinizdeki hizmetlere aktif katılmanız gerek çünkü sekizinci sınıfı bitirdikten sonra isterseniz okumaya devam edersiniz, isterseniz çalışır hem de okursunuz, **o** sizin işiniz.]

Bu *menim oğlum! (69/4 EvA)*

[**Bu** benim oğlum!]

Kostya emce maña borsuq urıp ketirecek, borsuq yağı şu hastalıqqa fayda bere — dep qoştı çünki ***bu*** *oñın büyük işançı edi. (88/5 TSS)*

[Kostya amca bana porsuk vurup getirecek, porsuk yağı şu hastalığa faydalı, diye ekledi, çünkü **bu** onun büyük umuduydu.]

Bu *elbette tüşünilmey, belanıñ ilk accısını duyğan künlerde doğğan fikir edi. (97/2 YBBK)*

[**Bu** elbette düşünülmeden, belanın ilk acısını hissettiği günlerde doğan bir fikirdi.]

*Ya **bu** qolay şeymi?.. (97/2 YBBK)*

[Ya **bu** kolay şey mi?]

3.2.4.3. Soru Zamiri

*Eviñizge kimler, ne vaqıt keldiler, saña ne vazife berdiler, siziñ eviñizde olar kelgende daa **kimler** bar edi? (S21 P3 F)*

[Evinize kimler, ne vakit geldiler, sana ne vazife verdiler, onlar geldiğinde sizin evinizde daha **kimler** vardı?]

*Çantasında **ne** bar eken?.. (50/2 ABBE)*

[Çantasında **ne** var acaba?..]

3.2.5. Fiilimsi

3.2.5.1. İsim - Fiil

*Endi **qaçmaq** da mümkün. (33/6 F)*

[Artık **kaçmak** da mümkün.]

*Sılaq tsement üstünde çoq kereler yuqusırap, abdırap turdı, sabırsızlıqnen sabanı bekledi, çünki saba onı kene de soravğa alıp ketseler, bir şey añlaşılır, böyle yalıñız başına oylanıp oturmaq pek müşkül, **delirmek** bir şey degil… (20/3 F)*

[Islak sünger üstünde çok kere uyuyakalıp sersemleyip durdu, sabırsızlıkla sabahı bekledi çünkü sabah onu gene sorguya alıp götürseler bir şey anlaşılır, böyle yalnız başına düşünüp oturmak pek zor, **delirmek** bir şey değil…]

*Qartayğan soñ, özün de 20 yıl ocalıq yapqan soñ, böyle suallerge cevap bermek yengil ola, lakin 23 yaşında ekende **şaşmalamaq** mümkün, men seniñ vaziyetiñni köz ögüne ketirem, amma men seniñ fena bir areket yapmaycağını da bilem, siz o soy insan degilsiz. (78/6 MÇ)*

[Yaşlandıktan sonra, kendin de 20 yıl hocalık yaptıktan sonra, böyle sorulara cevap vermek kolay oluyor, lakin 23 yaşındayken **saçmalamak** mümkün, ben senin vaziyetini göz önüne getiriyorum, ama ben senin fena bir hareket yapmayacağını da biliyorum, siz o tür insan değilsiniz.]

*Yatmağa yer tapsañ **yaşamaq** mümkün. (106/2 EY)*

[Yatmaya yer bulsan **yaşamak** mümkün.]

3.2.6. Fiilimsi Grubu

3.2.6.1. İsim - Fiil Grubu

*Memleket ağır yaralarını tedaviylegen bir devir olsa da, **yaş nesil için qayğıuv** o yıllarda da büyük edi. (3/5 CQD)*

[Memleketin ağır yaralarının tedavi edildiği bir devir olsa da **genç nesil için kaygılanma** o yıllarda da büyüktü.]

*Maşina burulğan sayın adamlar biri-biri üstüne yıqıla, sögüneler, **qapalı maşina içinde nefes almaq** da zor, suvdan çıqqan balıq kibi, ağızlarını açıp, zornen içlerine ava çekeler. (16/4 F)*

[Araba devrildiği gibi adamlar birbirlerinin üstüne yıkılıyor, sövüyorlar, **kapalı araba içinde nefes almak** da zor, sudan çıkmış balık gibi ağızlarını açıp zorla içlerine hava çekiyorlar.]

*Sılaq tsement üstünde çoq kereler yuqusırap, abdırap turdı, sabırsızlıqnen sabanı bekledi, çünki saba onı kene de soravğa alıp ketseler, bir şey añlaşılır, **böyle yalñız başına oylanıp oturmaq** pek müşkül, delirmek bir şey degil… (20/3 F)*

[Islak sünger üstünde çok kere uyuyakalıp sersemleyip durdu, sabırsızlıkla sabahı bekledi çünkü sabah onu gene sorguya alıp götürseler bir şey anlaşılır, **böyle yalnız başına düşünüp oturmak** pek zor, delirmek bir şey değil…]

Üsein yañı dostlarınen bir yerde olmağa tırışa, ***mında yañğız qalmaq*** *qorqunçlı. (27/2 F)*

[Hüseyin yeni dostlarıyla aynı yerde olmaya çalışıyor, **burada yalnız kalmak** korkunç.]

Demiryol komandasında çalışmaq *pek ağır edi. (29/6 F)*

[**Demiryolu kumandasında çalışmak** pek ağırdı.]

Köpeklerge ne qadar daa çalışmaq *mümkün? (30/5 F)*

[**Köpeklere daha ne kadar çalışmak** mümkün?]

Bu hastalıqtan qurtulmaq *pek zor mesele, lakin o sağlam adam, men bellesem yüregi dayanır, siz onıñ ağızını açıp, boğazına bir şişe raqı tökiñ, başqa iç bir türlü ilac oña yardım etmez, qurtarsa onı raqı qurtarır. (38/3 EA)*

[**Bu hastalıktan kurtulmak** pek zor mesele, lakin o sağlam adam, ben sanıyorum ki yüreği dayanır, siz onun ağzını açıp boğazına bir şişe rakı dökün, başka hiçbir türlü ilaç ona yardım etmez, kurtarsa kurtarsa onu anca rakı kurtarır.]

Çünki köy halqı arasında büyük sayğısı olğan adamğa er nasıl qıyın mesele olsa da, ***onı al etmek*** *bir şey degil edi. (43/5 EA)*

[Çünkü köy halkı arasında büyük saygısı olan adama her nasıl zor bir mesele olsa da **onu halletmek** bir şey değildi.]

Sevgi romanımnıñ birinci qısımını añlamaq *qolay. (76/3 MÇ)*

[**Aşk romanımın ilk kısmını anlamak** kolay.]

Ne yapacaqsıñ kollega, yaşlar, ösmürler pek raatsız bir halq, ***olardan er daqqa bir «yañılıq» beklemek*** *mümkün. (79/4 MÇ)*

[Ne yapacaksın, gençler, yetişkinler pek sorunlu bir halk, **onlardan her dakika bir yenilik beklemek** mümkün.]

*Çünki **o nazik yapraqlarda leke qaldırmaq** mümkün. (81/1 MÇ)*

[Çünkü **o nazik yapraklarda leke bırakmak** mümkün.]

*Yıldızlar parılday, **ne vakit ekenligini bilmek** zor, çünki horaz tek tañda değil yarı gecelerde de bir bağıra turğan. (82/1 TSS)*

[Yıldızlar parıldıyor, **zamanın ne olduğunu bilmek** zor çünkü horoz sadece tan vaktinde değil, gece yarılarında da bağırıp duruyor.]

*Kimerde bahtlı olmaq içün çoq şey kerek olmay, zaten **baht ölçüsini tapmaq** qıyın şey. (92/1 YBBK)*

[Bazen mutlu olmak için çok şey gerekmiyor, zaten **mutluluğun ölçüsünü bulmak** zor şey.]

***Qartop pişirmek** mümkün, sobañ olsa **balıq qızartmaq** da mümkün. (106/4 EY)*

[**Patates pişirmek** mümkün, soban olursa **balık kızartmak** da mümkün.]

3.2.6.2. Sıfat - Fiil Grubu

*Menim familiyam da bar, **terbiyeci olıp çalışqan Ğapipa Gizatulinanıñ familiyasında olğanlar** da çoqlar. (64/3 EvA)*

[Benim ailem de var, **eğitimci olarak çalışan Ğapipa Gizatulina'nın ailesinden olanlar** da çok.]

3.2.7. Ünvan Grubu

***Baynazar aka** bu yerlerde doğıp ösken adam, onıñ bir ayağı tizinden mayışmay, topallap yüre. (49/5 ABBE)*

[**Baynazar Ağa** bu yerlerde doğup büyümüş adam, onun bir ayağı dizinden bükülmüyor, topallayarak yürüyor.]

***Baynazar aka** sağ edi. (56/4 ABBE)*

[**Baynazar Ağa** sağ idi.]

3.2.8. Bağlama Grubu

*Şay olsa da, o vaqıt mende **açuv da, intiqam almaq istegi de** yoq edi. (10/3 CQD)*

[Öyle olsa da o vakit bende **öfke de intikam alma isteği de** yoktu.]

*Adamnen rıqma-rıq toldurılğan vagon içinde, **esli başlı adamlar da, yaşlar da** barlar. (23/2 F)*

[İnsanlarla ağzına kadar doldurulan vagonda **yaşlı başlı insanlar da gençler de** var.]

*Qapılarnı açmasalar da tışta **şamata, areket** büyük. (26/3 F)*

[Kapıları açmasalar da dışarıda **şamata, hareket** büyük.]

*Köylerde endi **baylar, mırzalar** yoq, padişanıñ tahtı yıqılğan soñ, olarnıñ işleri de uymadı. (43/2 EA)*

[Artık köylerde **zenginler, mirzalar** yok, padişahın tahtı yıkıldıktan sonra onların işleri de uymadı.]

SONUÇ

Türkiye Türkçesi gramerlerinde özne kavramı ve özne tanımı üzerinde genel hatları ile uzlaşılmıştır. "Özne, cümlede yargıyı gerçekleştiren ya da oluşun, durumun içinde olan, kendisinden bahsedilen kavram veya varlıktır." tanımı üzerinde uzlaşılmıştır; ancak bu tanımın yeterli ve net olmadığı görüşündeyiz.

Özne; cümlede eylemin gerçekleştiricisi olarak derin yapıda her zaman olmasına rağmen dilin en az çaba ilkesi, öznenin gizlenmek istenmesi veya bilinmemesi gibi nedenlerden dolayı yüzey yapıda çoğu zaman olan, cümledeki yargıyı gerçekleştiren ya da oluşun durumun içinde olan, kendisinden bahsedilen, yargıya konu olan, kelime ya da kelime grubu olabildiği gibi sadece yüklemdeki kişi/şahıs ekinden de anlaşılabilen kavram veya varlık, olarak tanımlanabilir.

Türkiye Türkçesinde özne, yüzey yapıda ya vardır ya da yoktur. Dilcilerin açıklayıcıdan özne, pekiştirmeli özne, bağlaçlı özne, ortak özne vb. şeklinde adlandırdıkları özne türleri; bize göre ayrı bir özne türü değil, öznenin özellikleridir.

Dönük kimse, dönüşlü özne, ortaklaşa kimse, işteş özne, ettirgen özne, olduran kimse şeklinde sınıflandırılan özneler de ayrı birer özne çeşidi değil, fiil çatısına göre öznenin özellikleridir.

Öznenin özelliklerinin ayrı ayrı birer tür olarak sınıflandırılmasının, öznenin net bir şekilde anlaşılmasını güçleştirdiğini ve terim karmaşasına neden olduğunu düşünmekteyiz.

Bir cümlede özne, yüklem ile kişi yönünden ve teklik-çokluk yönünden uyumlu olmalıdır. Bu uyuma dikkat edilmemesi anlatım bozukluğuna neden olur.

Özne; özelikleri, ayrıntıları ve nitelikleri ile verilmek istenirse kelime grubu şeklinde de oluşturulabilir.

Kırım Tatar Türkçesinde cümlenin baş azalarından biri olan ve "müpteda" terimiyle karşılanan öznenin özelikleri ve tanımı, Türkiye Türkçesi ile büyük benzerlik göstermektedir.

Cevdet Ametov'un *Toplar Susqan Soñ* isimli eserinden hareketle Kırım Tatar Türkçesinde özne ve özneyi oluşturan kelime/kelime gruplarının incelendiği bu çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Bu çalışmada Kırım Tatar Türkçesinde öznenin; kelime türü olarak isim, zamir, isim-fiil, sıfat- fiil; tamlama yapısında isim tamlaması ve sıfat tamlamasından oluştuğu, birleşik isim, ünvan grubu, tekrar grubu, bağlama grubu, kısaltma grubunun yanı sıra fiilimsi gruplarından isim-fiil grubu ve sıfat-fiil grubundan meydana geldiği tespit edilmiştir.

Eseri oluşturan 1656 cümlenin 1454'ü fiil, 202'si isim cümlesi olarak belirlenmiştir. Özneler fiil cümlelerinde ve isim cümlelerinde özne olmak üzere iki ana başlıkta ele alınmıştır. Fiil cümlelerinin sayıca fazla olması dolayısıyla "yapan özne" "olan özne"den daha çoktur.

Fiil cümlelerinde özneyi oluşturan kelime/ kelime grupları; "İsim", "İsim Tamlaması", "Sıfat Tamlaması", "Zamir", "Fiilimsi", "Fiilimsi Grubu", "Birleşik İsim", "Ünvan Grubu", "Tekrar Grubu", "Bağlama Grubu," "Kısaltma Grubu" alt başlıklarında incelenmiştir.

İsim cümlelerinde özneyi oluşturan kelime/ kelime grupları ise "İsim", "İsim Tamlaması", "Sıfat Tamlaması", "Zamir", "Fiilimsi", "Fiilimsi Grubu", "Ünvan Grubu" ve "Bağlama Grubu" alt başlıklarında ele alınmıştır.

Hem fiil hem de isim cümlelerinde özneyi oluşturan kelime gruplarından en sık kullanılanı isim tamlamaları ve sıfat tamlaması; en nadir kullanılanı kısaltma grubu ve sıfat-fiil olarak belirlenmiştir.

Özneyi oluşturan kelime grupları içinde yoğun olarak isim ve sıfat tamlamaları yer almaktadır. İki ismin iyelik ilişkisiyle birbirine bağlandığı belirtili isim tamlamaları, özneyi oluşturan kelime/ kelime grupları arasında oldukça sık kullanılmıştır.

Hikayelerde, özneyi oluşturan belirtili isim tamlaması örneklerinde, tamlayanın zamir olduğu tamlamaların (menim yüregim (10/1), onıñ qadını (41/6), onıñ tüşleri (47/2), onıñ bir ayağı (49/5), onıñ ötkür davuşı (82/1) vb.) sayısının az olmadığı görülmüştür.

Belirtili isim tamlamasının tamlayan unsurunun ünvan grubuyla oluştuğu öznelere de (Cemaledin aqaynıñ atı (38/1), Cemaladin aqaynıñ soyaqrabaları (39/3), Baynazar akanıñ qorantası (49/5), Taşpulat akanıñ qadını (89/5) vb.) sıklıkla yer verilmiştir.

Tamlayanı *+DAn* ekiyle oluşturulan belirtili isim tamlaması, üç cümlede (yaşlardan biri (59/1-2), loqsahanede işlegen qadınlardan biri (98/8), «kiyiklerden» pek çoqları (107/4)) özne görevinde kullanılmıştır.

Özneyi oluşturan zamirler incelendiğinde en fazla 3. teklik şahıs zamirinin tercih edildiği en az ise soru zamirinin özne olarak kullanıldığı görülmüştür. 3. teklik şahıs zamirinin sıklıkla kullanılmasında, hikayelerin çoğunlukla 3. kişili anlatımla oluşturulması etkili olmuştur.

Fiil cümlelerinde özneyi oluşturan isim-fiil grubu 33, sıfat- fiil grubu 15; isim cümlelerinde özneyi oluşturan isim- fiil grubu 18, sıfat- fiil grubu ise 4 cümlede belirlenmiştir. Metinlerde sıfat-fiiller, isim-fiiller kadar sık özne görevinde kullanılmamıştır.

Özneyi oluşturan ünvan gruplarının daha çok akrabalık adlarıyla meydana geldiği (Eftade ala (37/4), Kostya emce (85/4), Hayali emce (88/1), Musemma aptem (100/2) tespit edilmiştir.

Fiil cümlelerinde, kısaltma grubu 1 cümlede (şeer maarif bölüginden vekil (4/4) çıkma grubu şeklinde özne olarak kullanılırken isim cümlelerinde öznenin kısaltma grubundan oluştuğu cümle bulunmamaktadır.

Eserde özneyi oluşturan kelime/ kelime grupları Türkiye Türkçesiyle birçok noktada benzer olmakla birlikte, söz konusu eser Kırım Tatar Türkçesinde kaleme alındığından bu kelime/ kelime gruplarının yapılarında zaman zaman farklılıklar da görülmüştür. Bu farklılıkları şu şekilde sıralamak mümkündür:

Türkiye Türkçesinde isim tamlamasında tamlayan unsurun kişi zamiri olduğu durumda kelime ilgi eki alarak belirtili isim tamlaması oluşturur. Ancak Kırım Tatar Türkçesinde (Olar üçevi (10/4), Olar ekisi (38/1), Olar episi (98/8) vb.) örneklerinde de görüldüğü gibi tamlayan unsur olan 3. çokluk şahıs zamiri, tamlayan eki almadan tamlanan unsurla birleşerek belirtisiz isim tamlaması oluşturmuştur.

Türkiye Türkçesinde isim tamlamasında tamlanan unsurun zamir olduğu durumda, tamlayan unsurun ilgi eki alması gerekir böylece belirtili isim tamlaması oluşur oysaki Kırım Tatar Türkçesinde (Albert özü (6/2), ocalar episi (7/1), dinlegenler çoqusı (11/4), Nevruz özü (56/3), Üsniye özü (99/5)) örneklerinde de görüldüğü üzere

tamlanan unsurlar dönüşlülük zamiri ve belgisiz zamir olmasına rağmen; tamlayan unsur ilgi eki almamış ve belirtisiz isim tamlaması oluşmuştur.

Sıfat tamlamalarında tamlayanın belirtme ya da niteleme sıfatı olduğu durumlarda (ünlü adam (110/10), eki elektrik sobası (104/3) vb.) veya sıfat-fiil olduğu durumlarda (teslim olmağan gruppalar (8/1), ölüm qorqusını da yeñgen bir quvet (8/4) vb.) tamlamanın yapısı Türkiye Türkçesiyle örtüşmektedir. Ancak, Kırım Tatar Türkçesinde sıfat tamlaması belirtili isim tamlamasının tamlanan unsuru olduğunda, bu tür kelime grupları Türkiye Türkçesinde farklı bir yapı özelliği gösterirler. Örneğin, alanıñ yapqan işleri (40/7) grubunu yapı bakımından Türkiye Türkçesi ile karşılaştıralım. Bu ifade Türkiye Türkçesinde, "halanın yaptığı işler" şeklindedir. Yani iyelik eki sıfat-fiilin üzerindedir ve grubun yapısı 'belirtili isim tamlamasının sıfat tamlamalarında sıfat unsuru olarak kullanılması' ifadesiyle açıklanabilir. Ancak Kırım Tatar Türkçesinde iyelik ekini isim almıştır ve grubun yapısı 'sıfat tamlamasının belirtili isim tamlamasında tamlanan unsur olarak kullanılması' ifadesiyle açıklanmaktadır. Aradaki temel fark iyelik bildiren ekin Kırım Tatar Türkçesinde ismin, Türkiye Türkçesinde ise sıfat-fiil unsurunun üzerine gelmesidir.

"Eyleyen olmasaydı eylem olmazdı." sözünden de anlaşılacağı üzere; yüzey yapıda gösterilmese de derin yapıda mutlaka bulunan, cümlenin önemli ögelerinden biri olan özne; tek kelimeden oluşabileceği gibi niteliklerinin ayrıntılarıyla tarif edilmek istenmesi durumunda kelime grubu şeklinde de oluşabilir. Özne üzerine yapılan çalışmalarda, özneyi oluşturan kelime/ kelime gruplarının detaylı bir şekilde incelenmesi, özneyi meydana getiren kelime/ kelime gruplarının dilin ifade zenginliğini göstermesi bakımından oldukça yararlı olacaktır. Bu çalışma, eldeki eserden hareketle Kırım Tatar Türkçesinde öznenin kullanışı ile ilgili detaylı bir inceleme ortaya koyma amacıyla oluşturulmuştur. Farklı Türk lehçelerine ait eserlerin incelenmesi özne ile ilgili farklı kullanış ve özelliklerin belirlenmesine, farklı sonuçlara ulaşılmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Ayhün, E.A. (2015). Anılarla 18 Mayıs 1944 Sürgünü. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2(7),* 91-112.

Aksan, D., (1995). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim.* Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ametov, C., (1976). *Toplar Susqan Soñ.* Gafur Gulam Adına Edebiyat ve Sanat Neşriyatı.

Atabay, N., Özel, S., & Çam, A., (2003). *Türkiye Türkçesinin Sözdizimi.* Papatya Yayıncılık.

Aktan, B., (2016). *Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi.* Eğitim Yayınevi.

Aqmollayev, E., (1989). *Kırımtatar Tilinin Ameliyatı.* Uqittuvçi Neşriyatı.

Bakırcı, N., (2010). *Kırım Tatar Masalları.* Kömen Yayınları.

Banguoğlu, T., (2015). *Türkçenin Grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Baydar, T. (2008). +Dan Ekli Özne Üzerine. *Türk Dili Dergisi, Türk Dil Kurumu Yayınları,* 679*,* 19-29.

Baydar, T. (2014). 'Pekiştirilmiş/Pekiştirmeli Özne Üzerine. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 21-32.

Baydar, T. (2017). Öznesiz Cümleler Üzerine. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 59*,* 305-313.

Bekir, C., (1999). *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi Kırım Türk-Tatar Edebiyatı.* Kültür Bakanlığı Yayınları.

Bilgegil, K., (2014). *Türkçe Dilbilgisi.* Salkımsöğüt Yayınları.

Bilgin, M., (2002). *Anlamdan Anlatıma Türkçemiz.* T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Bulak, Ş. (2013). Özne Türleri Üzerine. *Turkish Studies, 8(*1*),* 1101-1126.

Delice, H. İ. (1998). Türkçe Sözdiziminde Özne. *Türklük Bilimi Araştırmaları,* 6, 191.

Demir, T., (2004). *Türkçe Dilbilgisi*. Kurmay Yayınevi.

Dermenci, E., & Şemsetdinova, A. (1939). *Tatar Tili Dersligi*. Kırım ASSR Devlet Neşriyatı.

Dizdaroğlu, H., (1976). *Tümcebilgisi.* TDK Yayınları.

Doğan, N. (2015). Türkiye Türkçesi Söz Diziminde Özne Sorunu- Dil Bilimsel Bir Yaklaşım. *Turkish Studies, 10(*12*),* 295-314.

Ediskun, H., (2005). *Türk Dilbilgisi*. Remzi Kitabevi.

Eker, S., (2015). *Çağdaş Türk Dili.* Grafiker Yayınları.

Ekiz, D., (2015). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Anı Yayıncılık.

Emre, A. C., (1945). *Türk Dilbilgisi.* TDK Yayınları.

Ergin, M., (2013). *Türk Dil Bilgisi.* Bayrak Yayınları.

Ertane Baydar, A. S., & Baydar, T. (2001). Türkiye Türkçesinde Kelime Grupları. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* 16*,* 27-47.

Ertürksoy, A. (2005). *Türkiye Türkçesinde Cümlede Özne.* Yüksek Lisans Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gencan, T. N., (2007). *Dilbilgisi.* TDK Yayınları.

Gökbilgin, Ö., (1973). *1532- 1577 Yılları Arasında Kırım Hanlığı'nın Siyasi Durumu.* TDK Yayınları.

Gülsevin, S. (2001). Öznesi Gösterilmeyen Bir Cümle Tipi Daha. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 2, 198.

Hatipoğlu, V. (1963). Kelime Grupları ve Kuralları. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, 203-244.

Hatipoğlu, V., (1982). *Türkçenin Sözdizimi.* Dergah Yayınları.

Hengirmen, M., (2002). *Türkçe Dilbilgisi.* Engin Yayınevi.

İslamov, A., (1938). *Grammatika*. Kırım ASSR Devlet Neşriyatı.

Karaağaç, G., (2011). *Türkçenin Söz Dizimi.* Kesit Yayınları.

Karadavut, Z., (2013). *Kırım Tatar Folkloru.* Kömen Yayınları.

Karahan, L., (2012). *Türkçede Söz Dizimi.* Akçağ Yayınları.

Karasar, N., (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi.* Nobel Yayın Dağıtım.

Kayıhan, H. (1990). Kırım Türklerinin Hürriyet Savaşçısı Mustafa Cemiloğluyla Bir Mülakat. *Türk Yurdu, 10(*42).

Kıncal, R., (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri.* Nobel Yayın Dağıtım.

Kırımlı, H., (2010). *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler (1905- 1916).* TTK Yayınları.

Koç, N., (1996). *Yeni Dilbilgisi.* İnkılap Kitapevi.

Korkmaz, Z., (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi.* TDK Yayınları.

Korkmaz, Z., (2003). *Gramer Terimleri Sözlüğü.* TDK Yayınları.

Kükey, M., (2005). *Türkçenin Dilbilgisi 2.* Cem Ofset Yayıncılık.

Memetov, A.M., (1997). *Kırımtatar Tili.* Къырымдевокъувпеднешир.

Mullina, R., (1939). *Tatar Tili Dersligi*. Kırım ASSR Devlet Neşriyatı.

Ok, F. Y. (2019). *İbrahim Paşi'nin Canlı Nişan Adlı Romanı Esasında Kırım Tatar Türkçesinde İsim Cümleleri.* Yüksek Lisans Tezi. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özkan, M., & Sevinçli, V. (2015). *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi.* Akademik Kitaplar.

Özkan, N. (2008). Kırım Tatar Türkçesinin Yayılma Alanları. *Turkish Studies, 3(*7*),* 524- 554.

Özmen, M., (2013). *Türkçenin Sözdizimi*. Karahan Kitabevi.

Qurtnezir, Z., (2000). *Qırımtatar Edipleri.* Tavriya Neşriyatı.

Seyidoğlu, H., (2016). *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı.* Güzem Can Yayınları.

Şimşek, R., (1987). *Örneklerle Türkçe Sözdizimi.* Kuzey Gazetecilik.

Turan, Z. (1999). Öznenin Cümledeki Kimlik Problemi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 13, 73-85.

Uslu, B. (2020). *Kırım Tatar Halk Edebiyatı Türlerinde "Yurtsuzluk" Ve "Halk Benliği" (Destan, Halk Hikâyesi, Masal-Efsane Örneği).* Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Kültür Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Usta, Ç. (2014). Özne Türlerinin Tasnifine Dair Bir Öneri. *Karadeniz Araştırmaları,* 14, 159-169.

Ülküsal, M., (1980). *Kırım Türk Tatarları (Dünü, Bugünü, Yarını).* Baha Matbaası.

Ünal, Ü. (2017). *Türkiye Türkçesinde Özne Kavramı ve Özneyi Oluşturan Kelime Grupları.* Yüksek Lisans Tezi. Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Üstünova, K. (2006). Yüklem, Yalnız Özneyi mi İçinde Taşır?. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(*11*),* 241- 250.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Yüksel, Z., (1989). *Polatlı Kırım Türkçesi Ağzı.* Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Yüksel, Z., (2007). Kırım-Tatar Türkçesi. Ercilasun A. B. (Ed.), *Türk Lehçeleri Grameri*, (811-882), Akçağ Yayınları.

ÖZ GEÇMİŞ

Ad Soyad: Gülşah Merve ERARSLAN TAN	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Gazi Üniversitesi
Fakülte	Eğitim Fakültesi
Bölümü	Türkçe Öğretmenliği
Yüksek Lisans	
Üniversite	
Enstitü Adı	
Ana Bilim Dalı	
Programı	
Makale ve Bildiriler (Varsa)	
1. **2.**	